Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор серії – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко

Заснований у 2008 р.

ВИПУСК 24

МАРІУПОЛЬ – 2021

УДК 80(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2008 р.

Видання включено до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** (Польща) та міжнародної бази даних періодичних видань **Ulrich's Periodicals Directory**, до фонду наукової електронної бібліотеки **«Киберленинка»**, індексується у вільній пошуковій системі повнотекстових наукових публікацій **Google Scholar** та в електронній базі наукових робіт **Scilit** (Швейцарія).

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 11 від 26.05.2021 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов Маріупольського державного університету Олена Георгіївна Павленко.
Заступник головного редактора – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету Наталія Андріївна Городнюк.
Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету Наталія Миколаївна Лоскутова.
Відповідальний за англійськомовний супровід – асистент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету Валерія Вадимівна Чебурахіна.

Члени редакційної колегії:

Безчотнікова С. В., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);
Вінтонів М. О., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка);
Гріва Е., д-р філософії, професор (Університет Західної Македонії, м. Козані, Грецька Республіка);
Гутнікова А. В., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет);
Іллюмінаті Поркарі К., д-р філософії, професор (Римський університет Тор Вергата, м. Рим, Італійська Республіка);
Кіклевич О. К., д-р філол. наук, професор (Вармінько-Мазурський університет, м. Ольштин, Польща);
Ковалів Ю. І., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка);
Ленська С. В., д-р філол. наук, доцент (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка);
Ліпіна В. І., д-р філол. наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);
Луценко Л. О., канд. філол. наук, доцент (Криворізький державний педагогічний університет);
Махачашвілі Р. К., д-р філол. наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Маркос Х. М., д-р філософ. і філол. наук, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);
Ніранджана Т., д-р філософії, професор (Університет Ліннань, Гонконг);
Петров О. О., канд. філол. наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського);
Почепцов Г. Г., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);
Проценко І., д-р філософії, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);
Солодка А. К., д-р пед. наук, професор (Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського);
Стама А., д-р філософії, професор (Університет Арістотеля, м. Салоніки, Грецька Республіка);
Федорова Ю. Г., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com
Електронна версія видання знаходиться на: http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 100 примірників. Замовлення № 063/20

© МДУ, 2021

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

De Carlo A. F.
ECHI DANTESCHI NEL ROMANTICISMO POLACCO……. 9

Diadechko A.
THE REFLECTION OF THE EXISTENTIAL DOWNFALL OF "THE LOST GENERATION" IN THE NOVEL "THE SUN ALSO RISES" BY ERNEST HEMINGWAY…… 19

Звиняцковский В. Я., Линник В. В.
«ПИР ВО ВРЕМЯ ЧУМЫ» А. С. ПУШКИНА: ЦЕННОСТНЫЙ АСПЕКТ…….. 25

Маркуляк Л. В.
ЗАСОБИ ПОРТРЕТУВАННЯ В ПОВІСТЕВІЙ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО……. 36

Скрипнік І. Ю.
МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ……..……..……..……..……..….. 43

ЛІНГВІСТИКА

Аскерова І. А.
ПОЛЬСЬКІ ЕМОТИВИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ТРИВОГИ ТА НЕСПОКОЮ…….. 51

Бицко Н. І.
АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ АД'ЄКТИВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНООДИНИЦЬ ГАЛУЗІ «ІНФЕКТОЛОГІЯ» ……..……..……... 60

Дружбяк С. В., Савчак І. В.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ІЗ СТРИЖНЕВИМ КОМПОНЕНТОМ «GELD» (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)……..……... 66

Загребіна А. В., Трифонов Р. А.
ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КНИЗІ «САМОВЧИТЕЛЬ ГРАФОМАНА» АНТОНА САНЧЕНКА……. 73

Іванова С. В.
ВЗАЄМОДІЯ ПРОСОДИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У РЕАЛІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-ЗДИВУВАНЬ……... 81

Калимон Ю. О.
ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ОНОМАСТИКОНУ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА……. 89

Косенко А. В., Тодер В. О.
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ….. 95

Kudelko Z.
LEXICAL COMPLIMENTARITY AS AN INDICATOR OF TERMINOLOGY NORMALIZATION (THE CASE STUDY OF INTERNATIONAL RELATIONS TERM SYSTEM IN THE ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)… 101

Ляпичева О. Л., Кушнир Л.В.
КОНЦЕПТ КОТ / КОШКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ…….. 107

Петренко Д. М.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ В АСТРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ……. 115

Rizhok I., Dilay I.
INNER ASSOCIATION LINKS BETWEEN ELEMENTS OF A BINOMIAL SEQUENCE……..... 125

Савченко І. С.
«АЗБУЧНІ» ПОЛЕМІКИ В УКРАЇНІ ВПРОДОВЖ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ……... 133

Сердега Р. Л.
ГРАМАТИЧНІ РИСИ НАРОДНОПОЕТИЧНИХ ЛЕКСЕМ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ВІДБИТТЯ У СЛОВНИКУ МОВИ ФОЛЬКЛОРУ……. 142

Струк І. М.
ПАРЕМІЇ ЯК ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ……... 149

Тесліцька Г. І.
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ АД'ЄКТИВІВ ЯК ЧАСТИНОМОВНОГО КЛАСУ СЛІВ…… 157

Трифонова Г. В., Терентьєва І. М.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ ТОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ…… 163

Четова Н. Й.

АРТЕФАКТИ БЕЗСМЕРТЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ЛІНГВО-КОГНІТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ ЖАНРІВ КАЗКА, ГОТИЧНИЙ РОМАН ТА ФЕНТЕЗІ)……...……..... 170

РЕЦЕНЗІЇ

Бєй І. Г.

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ МИТЕВСКИ ВИТОМИР. ПРЕГЛЕД НА ВИЗАНТИЙСКАТА КНИЖЕВНОСТ. – СКОПЈЕ: ФИЛОЗОФСКИЙ ФАКУЛТЕТ, 2018. – 125 С……. 181

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……. 184

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»…. 188

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ……..... 191

CONTENTS

LITERATURE

De Carlo A. F.
ECHOES OF DANTE IN POLISH ROMANTICISM……. 9

Diadechko A.
THE REFLECTION OF THE EXISTENTIAL DOWNFALL OF "THE LOST GENERATION" IN THE NOVEL "THE SUN ALSO RISES" BY ERNEST HEMINGWAY…… 19

Zvinyatskovsky V., Linnik V.
"A FEAST IN TIME OF PLAGUE": THE VALUE ASPECT……. 25

Markulyak L.
MEANS OF CHARACTER PORTRAYING IN MYKHAILO KOTSIUBYNSKY'S LITERARY WORKS……... 36

Skrypnik I.
MULTICULTURAL IDENTITY IN MODERN ENGLISH LITERATURE……..… 43

LINGUISTICS

Askerova I.
POLISH EMOTION NAMES WHICH MEAN ANXIETY AND DISQUIET…… 51

Bytsko N.
ANALYSIS OF THE PRODUCTIVITY OF ADJECTIVE MEDICAL TERMS IN INFECTOLOGY……..……..……..……..……. 60

Druzhbiak S., Savchak I.
STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF TERMINOLOGICAL PHRASES WITH THE KEY COMPONENT "GELD" (ON THE MATERIAL OF THE MODERN PERIODICAL) ……..……..……..……..…… 66

Zahrebina A., Tryfonov R.
LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL MEANS OF IMPLEMENTATION OF EXPRESSIVENESS IN THE BOOK "SAMOVCHYTEL HRAFOMANA" ["GRAPHOMAN'S SELF-STUDY"] BY ANTON SANCHENKO……..……. 73

Ivanova S.
PROSODIC VARIABLES INTERACTION IN UTTERANCES EXPRESSING SURPRISE…….. 81

Kalymon Yu.
LEXICOGRAPHIC ASPECTS OF ONOMASTICON IN SHORT STORIES BY VASYL STEFANIK…….. 89

Kosenko A., Toder V.
LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXTS AND THEIR TRANSLATION. 95

Kudelko Z.
LEXICAL COMPLIMENTARITY AS AN INDICATOR OF TERMINOLOGY NORMALIZATION (THE CASE STUDY OF INTERNATIONAL RELATIONS TERM SYSTEM IN THE ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)… 101

Liapicheva O., Kushnyr L.
CONCEPT CAT IN THE RUSSIAN LANGUAGE……. 107

Petrenko D.
THE FEATURES OF RENDERING TEXTS OF MODERN ASTROLOGICAL DISCOURSE…… 115

Rizhok I., Dilay I.
INNER ASSOCIATION LINKS BETWEEN ELEMENTS OF A BINOMIAL SEQUENCE……..... 125

Savchenko I.
«ALPHABETIC» POLEMIC IN UKRAINE IN THE 19th – EARLY 21st CENTURY…… 133

Serdeha R.
GRAMMATICAL FEATURES OF FOLK POETIC WORDS AND THE PROBLEM OF THEIR TRANSMISSION IN THE DICTIONARY OF THE LANGUAGE OF FOLKLORE……... 142

Struk I.
PAREMIAS AS MEANS OF IMPLEMENTATION OF THE CATEGORY OF INTERTEXTUALITY IN THE DRAMATIC TEXT OF BUKOVYNA WRITERS…. 149

Teslitska H.
SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE ONOMASIOLOGICAL PARAMETERS STUDY OF ADJECTIVES AS A PART OF SPEECH WORD-CLASS…….. 157

Tryfonova H., Terentieva I.
PROBLEMS OF ITALIAN TOPONYMS TRANSLATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE……... 163

Chetova N.
ARTIFACTS OF IMMORTALITY IN WORLD LITERATURE: LINGUOCOGNITIVE REALIZATION (BASED ON THE MATERIAL OF ENGLISH FAIRY TALE, GOTHIC NOVEL AND FANTASY)……...……... 170

REVIEWS

Bey I.
BOOK REVIEW: МИТЕВСКИ ВИТОМИР. ПРЕГЛЕД НА ВИЗАНТИЙСКАТА КНИЖЕВНОСТ. – СКОПЈЕ: ФИЛОЗОФСКИЙ ФАКУЛТЕТ, 2018. – 125 С……... 181

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS……... 184

EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. VOLUME: PHILOLOGY»……... 188

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS……..... 191

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.12.091Данте

A. F. De Carlo

ECHI DANTESCHI NEL ROMANTICISMO POLACCO

Nell'articolo proposto vengono analizzate le particolarità dell'influenza artistica dei motivi danteschi sul romanticismo polacco. È stato compiutamente caratterizzato il rilievo della figura di Dante e il potere degli ideali patriottici, rappresentati dal celebre poeta fiorentino (anche nel contesto della rivolta nazionale in Polonia). L'attenzione particolare è stata prestata all'ambientazione del locus horridus – un tratto specifico che aiuta a differenziare Dante dai romantici polacchi. È stato constatato che la letteratura romantica polacca era massimamente ispirata dal profondo lirismo dantesco però essa non va considerata come il frutto di una pura imitazione ma come un incentivo di creare le nuove opere originali.

Le parole chiavi: *Dante, romanticismo polacco, ideologia dantesca, problematica religiosa, commedia, atteggiamento martirologico.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-9-18

La critica ha messo in luce come l'influsso della *Divina Commedia* sul Romanticismo polacco abbia prodotto un'originale elaborazione dei motivi e delle immagini del poema, e come ciò abbia fatto nascere opere originali di altissimo valore, dove si adempie il nesso tra le contingenze storiche e il dramma universale dell'uomo. I poeti polacchi, inoltre, servendosi del profondo lirismo delle invettive dantesche, della sua veemenza verbale, della provocazione e del biasimo, nonché dell'amaro dileggio, trovarono il modo di rivolgersi alla nazione asservita, comunicando così il loro sdegno verso la terribile realtà (Ugniewska, 1984). Questo atteggiamento, secondo l'italianista polacca Joanna Ugniewska, sarebbe da collocare in una tradizione di matrice 'dantesca', che si estenderebbe da Jan Kochanowski (1530–1584) sino a Stefan Żeromski (1864–1925), e che, al contempo, si opporrebbe al modello 'terapeutico' proposto da Henryk Sienkiewicz (1846–1916), secondo il quale il compito precipuo della letteratura sarebbe quello di rasserenare gli animi (Ugniewska, 1984). Ad ogni modo, questi modelli dicotomici, teorizzati da Ugniewska, sembrano piuttosto due aspetti della 'polonità', talora coesistenti nella stessa opera: basti pensare, ad esempio, ai *Dziady* di Adam Mickiewicz (1798–1855), dove troviamo un connubio sia di toni pessimistici e martirologici sia sereni e fiduciosi nel futuro (Mickiewicz, 1898).

Durante l'epoca romantica fu di particolare interesse la problematica religiosa e Dante divenne per alcuni un poeta del cattolicesimo, per altri del protestantesimo (Моравский, 1965). La visione millenaristica dell'Alighieri tuttavia si combinò con il messianismo ottocentesco, con l'escatologismo cristiano, con le aspirazioni rivoluzionarie e le speranze nel futuro riscatto della Storia. I motivi apocalittici e millenaristici presenti in Dante contribuirono a rafforzare le idee messianiche dei romantici: il presente come campo del male e del caos, attraverso sofferenze e distruzione, divenne il momento privilegiato di espiazione che preparava l'avvento della città di Dio. Oltretutto, come osserva Ugniewska, il Romanticismo polacco insistette più di altri sul carattere profetico ed escatologico della *Divina Commedia* (Ugniewska, 1984). Non

deve pertanto stupire se tra tutte le opere dell'Alighieri fu proprio questo poema a trovare terreno fertile nella Polonia del XIX secolo, paese oppresso e sofferente, dove Dante e la sua *Commedia* diedero al dolore dei polacchi il carattere dell'espiazione, dal momento che esso servì, secondo l'esimio slavista Giovanni Maver, come «balsamo alle tante ferite di un popolo che […] ha conosciuto il purgatorio e l'inferno» (Maver, 1947).

La vera acme della fortuna di Dante risale all'ultimo atto della grande tragedia nazionale del 1795, quando si ha la terza e definitiva spartizione della Polonia. Lo stesso anno il principe Adam J. Czartoryski scrisse il suo poema *Bard polski* (Bardo polacco), dato alle stampe molto più tardi, precisamente nel 1840. Esso fu corredato dall'introduzione del poeta e drammaturgo Julian Ursyn Niemcewicz (1758–1841), che lo considerò un «fido monumento dei tempi più tragici» della storia polacca (Kallenbach, 1912). Nel poema di Czartoryski, un vate che ricorda Virgilio accompagna il giovane poeta per il paese natio terribilmente devastato e ai suoi occhi si aprono campi di battaglia, luoghi di glorie e sconfitte, incontra vittime della disfatta, mentre sullo sfondo si avvicendano immagini di un destino avverso, sofferenze e tormenti nazionali (Łempicki, 1930). Qui si assiste a un pellegrinaggio attraverso l'inferno collocato non più nel leggendario abisso, ma sulla terra. Infatti gli scrittori percepiscono nel mondo contemporaneo terribili affinità con le Malebolge dantesche e il motivo del viaggio immaginario, attraverso terre afflitte da sofferenze, diventerà persino una convenzione letteraria (Brahmer, 1965). Oltre a ciò, la guida spirituale d'elezione non è più Virgilio, ma lo stesso Dante. Il poeta fiorentino diviene per gli scrittori polacchi mentore per affrontare la dolorosa realtà, nonché maestro per indicare agli spiriti eletti la via per un riscatto futuro della nazione. Basti pensare a Teofil A. Lenartowicz (1822–1893), che rappresentò il viaggio di una contadina polacca attraverso l'aldilà (Szmydtowa, 1964), oppure a Juliusz Słowacki (1809–1849) che ambientò nell'oltretomba le avventure grottesche del suo eroe dal nome fortemente evocatore, Dantyszek.

Questa convenzione letteraria dell'*itinerarium* oltremondano perdurerà sino all'epilogo del movimento romantico, quando opere di valore universale cedettero il posto a una letteratura concentrata esclusivamente sull'analisi dei problemi umani e sociali. Non mancarono in questo periodo eccezioni quali Adam Asnyk (1838–1897) che scrisse in terza rima un poema spiccatamente dantesco, benché mistico e oscuro, *Sen grobów* (Il sonno delle tombe, 1865). Il poeta guidato dall'angelo del destino percorre un misterioso paese, allegoria della Polonia dopo l'insurrezione fallita, dove i trapassati attendono il giudizio divino. Se nel poema dantesco sono singoli spiriti a essere giudicati, qui invece lo sono intere generazioni, soprattutto per le loro idee politico-filosofiche (Dicksteinówna, 1921).

A differenza del viaggio dantesco, che si compie nel mondo infernale con una catabasi fino al centro della terra, il percorso negli inferi del poeta polacco si concretizza con un'anabasi verso il cratere di un vulcano ricoperto di lava e ghiaccio. Parimenti al Poema *Piasta Dantyszka* (Poema di Piast Dantyszek, 1839) di Słowacki, Asnyk adatta la struttura del Purgatorio dantesco alla sua figurazione del *locus horridus*. Di conseguenza, contrariamente a quanto avviene nell'Inferno di Dante, la gravità del peccato punito aumenta man mano che si sale verso l'alto.

Il poeta romantico Zygmunt Krasiński (1812–1859) osservò con acutezza le nuove idee che sgretolavano la società europea nella prima metà dell'Ottocento, tra cui la classe nobiliare sconfitta dalla Storia e ormai pressoché spodestata dai nuovi ceti sociali; al pari di Dante, la crisi non segue semplicemente il passaggio da un mondo vecchio, ormai esaurito, a un mondo nuovo e più vitale, ma è la fine del mondo in assoluto. Se il presente annuncia per Krasiński solo l'apocalisse, la sua utopia sociale si proietta nel passato, quella stessa «utopia del passato» che il critico polacco Julian Klaczko intravide nell'ideologia dantesca (Ugniewska, 1984). Krasiński scorge pertanto questo ideale sociale e poetico nel Medioevo, la cui personificazione fu proprio il poeta Dante, unica guida spirituale in un mondo ridotto ormai a «selva oscura». Quest'idealizzazione nostalgica della tradizione in entrambi i poeti nasce da un'insoddisfazione

verso la realtà vissuta: come per Dante lo smarrimento generale dipende dal prevalere degli ingannevoli interessi terreni che sono fonte del disordine e della rovina, così per Krasiński, le masse avide di potere e di sangue sono la radice del male. Lo stesso avviene nel canto XVI del *Paradiso*: Cacciaguida, rievocando nostalgicamente i tempi passati non ancora dominati dagli interessi borghesi, vedeva la causa delle discordie e della corruzione proprio nell'ascesa della «gente nuova» che avrebbe portato alla rovina della città di Firenze. Per il protagonista della *Commedia non divina*, l'aristocratico conte Enrico, la «gente nuova» (oppure i cosiddetti «senza nome») avrebbe condotto la società verso la sua imprescindibile distruzione. Inoltre, a questo anonimato della «gente nuova», che ne rafforza la degenerazione, viene contrapposta la classe di Enrico, che invece possiede un 'nome' forgiato dalla Storia, forte di una tradizione secolare anche se piena di colpe.

L'opera di Krasiński presenta una struttura diadica: le prime due parti sono dedicate al 'privato' del conte, mentre la terza e la quarta raccontano il suo viaggio tra gli orrori della rivoluzione. Quest'ultima parte del dramma è una vera e propria catabasi negli inferi: «Il movimento vorticoso dei singoli episodi, la crudezza della rappresentazione, i personaggi fantastici accanto a quelli reali si ispirano certamente ai motivi analoghi dell'*Inferno* dantesco, anche se è difficile indicarne con precisione gli influssi diretti» (Ugniewska, 1984).

Pancrazio, capo dei rivoluzionari, dopo aver invocato il trionfo di un Cristo giustiziere, muore nell'oscurità con le parole: «Galilaee, vicisti!». Il poema si conclude con la visione di Cristo: se essa apparentemente risulta, a causa della luce accecante, molto vicina a quella del canto XXIII del *Paradiso*, però nella *Commedia non divina* assume un significato diverso. La critica fornisce due interpretazioni: secondo una visione apocalittica e pessimistica, la vittoria di Cristo raffigurerebbe la fine dell'umanità; al contrario, in base a una concezione ottimistica, la Sua venuta nel mondo segnerebbe l'instaurazione della città di Dio, un mondo nuovo riscattato dalle leggi della Divina Provvidenza. La fine del mondo può ma non deve necessariamente inaugurare il regno divino e in ciò consiste la differenza più importante tra l'opera dantesca e il dramma di Krasiński, che sottolinea altresì la discrepanza fra due culture ed epoche profondamente diverse (Ugniewska, 1984).

I romantici conferirono alla propria esperienza esistenziale e alla difficile situazione nazionale una forza universale, per questo che la terra polacca non fu solo concepita come un inferno, un universo esclusivamente di dolore e sofferenza, ma altresì come luogo di purificazione, ovverosia un purgatorio terreno. Quest'ultima visione prendeva forma da quell'atteggiamento martirologico diffuso che era a sua volta alimentato dal messianismo: la Polonia doveva adempiere una missione salvifica tra i popoli, fino a quando essa non sarebbe risorta.

Malgrado la martoriata realtà nazionale, la fiducia nella futura redenzione della Polonia e l'idea di cambiamento e purificazione fecero nascere nelle opere dei romantici polacchi la speranza di salvezza, dell'avvento del regno divino sulla terra, di un futuro paradiso terrestre.

Nella nuova atmosfera misticheggiante del primo Ottocento, prese piede la convinzione che la Polonia fosse il «Cristo delle nazioni» (Picchio, 1956). Il martirio della terra polacca è dunque narrato con eccezionale riferimento alla passione del Figlio di Dio, per rendere ancor più forte la premessa di resurrezione (Picchio, 1956). Quest'aspetto messianico della letteratura romantica polacca è ben sottolineato dall'esimio slavista italiano Enrico Damiani che, in suo saggio, asserisce:

Lo stesso sacro sdegno, così romanticamente patriottico, di Dante contro i nemici della Patria e contro gli stessi connazionali inetti o indegni trova facile eco nel cuore polacco durante gli anni del maggior avvilimento nazionale, mentre affannosa tensione dello spirito verso una giustizia al di là del mondo tangibile, verso beni ultraterreni in tempi di tanto dilagare del male tra gli uomini e tra le nazioni, trova naturali punti di contatto con la disperata

concezione messianica degli stessi romantici polacchi, i quali sembrano quasi cercare nello strazio stesso della loro patria quel conforto supremo che la giustizia umana non sa dar loro, volgendo gli occhi all'eternità e facendo della Polonia come il Cristo delle Nazioni, le cui sofferenze devono riscattare il mondo intero colpevole e sospingerlo verso la redenzione, verso il "Paradiso" (Damiani, 1937).

La dottrina di un cambiamento e di rigenerazione spingeva i romantici polacchi a credere in un futuro paradiso terrestre, insieme alla speranza dell'avvento sulla terra del regno divino. Ciò è ravvisabile, per esempio, nell'*Anhelli* (1838) di Słowacki: un giovane, che, trovandosi in Siberia tra i polacchi deportati, soffre insieme a loro, si sacrifica per la causa della rigenerazione futura. Anhelli è in realtà un redentore passivo: il protagonista, che nella figura e nell'indole conserva un qualche ricordo di Cristo, come pure il suo nome è quello di un angelo, da solo soffre senza colpa insieme ai sofferenti. Scelto da uno sciamano del luogo, che ricorda Virgilio, viene iniziato al mistero dell'accettazione delle sofferenze e guidato a immolarsi per la salvezza del suo popolo. Nella scena finale, Anhelli sarà già morto, quando un simbolico cavaliere a cavallo proclamerà l'ora della rivoluzione universale (Miłosz, 1983).

Nel poema di Słowacki, l'idea di una vicina rinascita della Polonia è simboleggiata da un melo (Szmydtowa, 1964). Questo melo simbolico, che rappresenta la vita del popolo assoggettato ai nemici, resterà senza frutti fino a quando la forza dello spirito umano non lo trasformerà in un albero che fruttifica stelle. Esso è di evidente ascendenza dantesca, poiché nel *Purgatorio* due volte compare l'allegoria dell'albero: uno è l'albero della penitenza, mentre il secondo della conoscenza del Bene e del Male, che, spoglio di foglie e fiori, in futuro si sarebbe trasformato nella grazia di Cristo.

Nella prefazione alla parte III dei *Dziady* di Mickiewicz, il presagio di redenzione nasce con il sorgere di una nuova luce sulla terra, e ancor più esplicitamente nella visione di Padre Piotr, personificazione del Mickiewicz messianico, dove la veste bianca della Polonia crocifissa diventa un chiaro simbolo di espiazione. I personaggi principali Konrad, Padre Piotr ed Ewa vivono le loro esperienze più intense proprio nelle visioni, quando percepiscono profumi, musiche e luci che ricordano le alte sfere del *Purgatorio* e del *Paradiso*. Inoltre, nella visione di padre Piotr, Mickiewicz inserì una profezia messianica che annunciava la speranza di un grande uomo che un giorno avrebbe condotto la Polonia e l'umanità tutta verso un destino luminoso, designato con il numero cabalistico «quaranta e quattro».

La stessa atmosfera di armonia e trascendenza, nonché gli stessi *topoi* danteschi dell'acqua, dell'amore, dei canti, delle luci, dei colori e delle geometrie, che caratterizzano la Visione di Mickiewicz, sono presenti anche in *Przedświt* (*Prealba*, 1843) di Krasiński. Questo poema nasce in un periodo di equilibrio e di maturità filosofica del poeta, e precisamente quando egli approda ai lidi del messianismo e nutre il più ardente amore per colei che chiamava la «mia Beatrice», Delfina Potocka. Questo poema, come afferma lo studioso Juliusz Kleiner, è un canto di felicità poetato da un uomo infelice: se da una parte racconta la disperazione in cui il poeta era sprofondato a causa della schiavitù del suo paese, dall'altra reputa come unico barlume di salvezza dell'umanità la sua 'Beatrice' (Dicksteinówna, 1921). *Prealba*, secondo Carlo Verdiani, doveva essere rispetto alle parti precedenti, *Niedokończony poemat* (Il poema non terminato) e *La commedia non divina*, «quel che il Paradiso di Dante è per le altre due cantiche della *Commedia*: inno all'avvenire della umanità futura, inno di riconoscenza, di amore e glorificazione per Delfina» (Verdiani, 1950). Ancora nella sua introduzione alla versione in italiano di *Prealba*, Verdiani scrive che il testo poetico è «una rievocazione, nel ricordo, di ore trascorse con Delfina, in barca, sulle acque del Lago di Como. Si immagina che ai due amanti appaia la rivelazione del futuro del mondo e della Polonia, oltre che la giustificazione del martirio che la Polonia subisce. Montagne, acque, cielo, nubi, notte, stelle, luci, riflessi, vento, suoni, partecipano all'azione sovrannaturale e mirabile, anzi, ne sono l'anima, i personaggi

principali, poiché in essi variamente prendono corpo le immagini spettrali delle due principali visioni.» (Verdiani, 1950).

In particolare, quelle visioni in cui appaiono i guerrieri polacchi che risorgono dalle loro tombe con a capo l'eroico generale Stefan Czarniecki che predice la resurrezione della Polonia, nonché quelle in cui si vedono le anime dei polacchi morti accompagnate in Cielo dalla Vergine Maria, e infine la Polonia trionfante alla testa delle nazioni in cammino verso il regno di Dio (Żaboklicki, 1994).

Tuttavia, la principale eroina di *Prealba*, non è la sua donna, bensì la stessa Polonia. La nazione polacca, potente nel passato, assoggettata alla prova della tomba, che ha il presentimento di cambiamento nel futuro, è diventata oggetto di contemplazione del poeta e della sua amata (Szmydtowa, 1964). Krasiński e la sua donna vedranno la Polonia risorta la cui apparizione ricorda quella di Beatrice a Dante nel canto XXX del *Purgatorio* (vv. 28-33) (Żaboklicki, 1994). Nella mirabile visione tutti i popoli della terra che «Rose di primavera han sulle tempie» (v. 818) e «Un inno gioioso han sulle labbra» (v. 821) si inchineranno umilmente dinanzi alla Donna Arcangelo:

Via dalle tempie i fiori della vita
Strappano – e le ghirlande della vita
Gettano a' piedi Suoi, sulle Sue vesti!
Nube di rose vola nello spazio,
…
Il vortice di fiori che discende
In un'unica aurora risfavilla
E di un aereo manto di raggi,
in una grande nube cremisi
Cinge l'Arcangelo – la mia Polonia –
Nella sua porpora! (Krasiński, 1950).

In altre parole **Prealba**, come l'*Anhelli* di Słowacki, è un chiaro simbolo di fede nel futuro riscatto della Polonia attraverso la visione della sua resurrezione, oramai certa per il poeta grazie alle premesse messianiche e la glorificazione della sua adorata. Infatti, l'amore per la donna diviene il tramite per adempiere l'*itinerarium mentis in Deum*, ossia innalzare l'anima sino alle più alte sfere del cielo per ricongiungersi con Dio. La sua 'Beatrice' rivela al poeta l'avvenire del mondo e della nazione polacca, e, a differenza di quanto avviene in Dante, non ascende in Paradiso, ma rimane sulla terra accanto a lui, «cingendo la stessa corona di spine» e bevendo, assieme al poeta, «dalla infernale sorgente» (Żaboklicki, 1994):

Come Dante, vivo io ho attraversato l'inferno
Ma accorse, anche per me, in aiuto la Donna,
Di cui lo sguardo fuga gli spiriti d'averno,
Anche me salvò un angelo dalla valle d'abisso,
Io pure ebbi la mia Beatrice! (Krasiński, 1950).

Krasiński accostò le immagini della terra polacca e dell'umanità a quelle del paradiso, in un transumare universale che fa interagire le connessioni tra celeste e terrestre, così che le differenze tra cielo e terra, alto e basso, spirituale e materiale, fossero quasi impercettibili. In sintesi il poeta polacco reitera la materia stessa della *Commedia* (Szmydtowa, 1964).

Nell'armonia di luci e suoni propria del paradiso Krasiński s'inginocchia dinanzi agli spiriti degli antenati proprio come Dante al cospetto di Adriano V (*Purg*. XIX). Il poema termina con la profezia sul futuro del mondo simile a quello che presagì Dante nella *Commedia*.

L'idea di un *locus amoenus* in terra è presente ancora in *Psalm dobrej woli* (Salmo di buona volontà) di Krasiński e in *Litania do Matki Boskiej* (Litania alla Madonna) di Cyprian

Kamil Norwid (1821–1883). Entrambi i componimenti sono ispirati alla preghiera che san Bernardo rivolge alla Vergine nel canto XXXI del *Paradiso*. Il salmo di Krasiński è una richiesta di liberazione della Polonia, e, come suggerisce il titolo, si riferisce alla «buona volontà» nel senso in cui la intende Dante, cioè di raggiungere la beatitudine e di elevarsi sino alla visione ultima di Dio. Questo salmo è una condanna della ferocia del potere, dove si insiste sulla libertà politica del popolo, mentre la litania di Norwid si concentra di più sulle rivendicazioni. Oltre a ciò, Norwid è più vicino a Dante rispetto a Krasiński, poiché è presente nell'opera quell'espressione di meraviglia e profondo sentimento per la Vergine-Madre (prosopopea della Polonia), che ricorda Dante e la sua venerazione della Madonna (Szmydtowa, 1964).

Nelle opere dei romantici polacchi, nate sotto gli auspici danteschi, è possibile individuare luoghi e oggetti del *Paradiso*. In tal senso significativo è il caso di Norwid che riprende i motivi dell'arpa celeste, la scala di luce, la croce di fuoco. Per quel che concerne la topografia del *Paradiso*, esemplare risulta la dedica nel *Promethidion* all'amico morto Włodzimierz Łubieński (1824-1849); qui il poeta immagina che il loro incontro avverrà in un luogo preciso che collima con quello descritto nel canto XIV del Paradiso (Kuciak, 2003):

– Na szlaku białych słońc – na tym niezmiernym,
Co się kaskadą stworzenia wytacza
Z ogromnych BOGA piersi... Co się rozdziera
W strumienie... potem w krzyż się jasny zbiera,
I wraca – i już nigdy nie rozpacza!...
Tam czekaj, drogi mój!... Każdy umiera (Norwid, 2000).

Probabilmente Norwid, secondo lo studioso Bronisław Biliński, dando alla sua opera il titolo *Promethidion*, si riferisce a «un Prometeo inteso nel senso eschileo, in cui l'eroe è elogiato come l'inventore di tutte le arti e di tutti i mestieri, come il maestro della umanità nel progresso e simbolo dell'eroica sorte umana e delle umane lotte» (Biliński, 1977). Il poeta polacco non solo visse tra immagini e personaggi creati dal poeta italiano, non solo utilizzò la sua atmosfera e le sue idee, in certi casi li arricchì, a volte li riscrisse *ex novo*, per dar spazio alla sua visione del quarto mondo, cioè la Terra (Szmydtowa, 1964).

Il *Paradiso* dantesco ispirò altresì il poemetto dal tono popolare *Błogosławiona* (Beata) di Teofil A. Lenartowicz: qui lo scenario del regno dei cieli coincide con il consueto paesaggio campestre polacco, con i suoi orti, i meli sui quali le anime dei beati pendono come mele d'oro. La Santa Vergine appare con fili argentei tipici dell'estate di san Martino, Gesù pascola i candidi agnelli, sant'Orsola tosa le pecorelle che sono le nuvolette del cielo e i santi mietitori con falci d'oro mietono il fieno (Dicksteinówna, 1921). Una contadina compie un viaggio nell'aldilà e, una volta tornata, racconta al suo figliolo i prodigi che ha visto nei tre regni dell'oltretomba. Quest'opera d'ispirazione popolare nasce da una leggenda polacca secondo la quale l'anima umana in uno stato di torpore visita l'aldilà, ma, una volta tornata, non può raccontarlo a nessuno, salvo che a un fanciullo innocente.

Anche quando l'impronta di Dante inizia ad affievolirsi nella letteratura polacca, restano pur sempre sparse reminiscenze, allusioni e motivi danteschi. Un caso è rappresentato da Słowacki che mantiene i suoi richiami a Dante sino al periodo messianista, quando approda al tovianismo. La sua teoria dell'uomo di luce, che mira allo sviluppo e al perfezionamento universale, può essere considerata come l'ultima conseguenza della concezione di Dante, per cui i beati nel paradiso, se addirittura non parlano per mezzo dei colori, brillano a seconda dei sentimenti che li muovono (Dicksteinówna, 1921).

Conclusioni. In Polonia, durante l'epoca romantica la *Commedia* diviene una delle massime fonti d'ispirazione e, dopo la terza e definitiva spartizione della Polonia (1795), la figura dantesca di *exul immeritus* assume un rilievo di primo piano, in particolare presso gli

esuli, dopo la disfatta della rivolta nazionale del 1831, e ritornerà ad esserlo anche per quelli dell'insurrezione, altrettanto fallita, del 1863. Dinanzi alle problematiche nazionali e al tema dell'esilio, il poeta fiorentino rappresentava speranze e ideali patriottici. Ad ogni modo, come Giosuè Carducci scrisse, l'Alighieri attraeva perché era la prosopopea dell'uomo, dell'intera umanità, «che passa con le sue passioni, che ama e odia, erra e cade» (Carducci, 1888).

Il riferimento a Dante da parte dei romantici polacchi diviene una vera e propria 'tradizione': dal poema *Bard polski* di Adam J. Czartoryski ai *Dziady* di Mickiewicz, dalla *Commedia non divina* di Krasiński all'*Anhelli* di Słowacki, così come dalle poesie di Norwid al *Sen grobów* di Asnyk.

Uno dei dantisti polacchi più famosi del XX secolo, Kalikst Morawski, ha constatato che è difficile stabilire se questi *topoi* danteschi, confluiti nella letteratura polacca, siano un influsso cosciente o solo mere e lontane reminiscenze, o ancora possibili analogie casuali per il tramite di altre fonti (Моравский, 1965). Va da sé che esiste una letteratura romantica polacca di evidente ascendenza dantesca, la quale, ad ogni modo, non deve essere considerata come il frutto di una pura imitazione, ma come incentivo a elaborare nuove e originalissime opere. Uno dei tratti caratteristici che differenziano Dante dai romantici è costituito proprio dall'ambientazione del *locus horridus*: laddove Dante rappresenta la propria realtà nell'oltretomba, i romantici ricercano l'aldilà nella stessa quotidianità. Quest'ultima ai loro occhi appariva di per sé infernale, mentre il dolore del popolo assoggettato era vissuto e percepito come conseguenza di un inferno e purgatorio terrestri. Spesso questo inferno descritto dai poeti è più terribile di quello che lo stesso Dante visitò nell'aldilà. Tuttavia, come si evince dalla nostra esposizione, secondo una visione martirologica la realtà polacca non era solo luogo di sofferenza e tribolazione, bensì anche di espiazione che preparava all'avvento di un paradiso in terra. Quest'ultima convinzione faceva presagire la futura rinascita della Polonia che veniva espressa attraverso visioni ed estasi nel perfetto spirito della terza cantica dantesca.

Riferimenti bibliografici

Моравский, К., 1965. Данте в Польше. В : И. Бэлза, ред. *Данте и славяне*. Москва : Наука, с. 95–156.

Biliński, B., 1977. Scrittori polacchi in Italia. Nel : *Polonia e Italia. Rapporti storici, scientifici e culturali.* Roma : Editori Riuniti, pp. 93–153.

Brahmer, M., 1965. Dante in Polonia. Nel : V. Branca e E. Caccia, a c. di. *Dante nel mondo. Raccolta di studi promossa dall'Associazione Internazionale per gli Studi di Lingua e Letteratura Italiana*. Firenze : Leo S. Olschki Editore, pp. 357–360.

Carducci, G., 1888. *L'opera di Dante*. Bologna : Zanichelli.

Damiani, E., 1937. Influssi di poeti e prosatori italiani nella storia della letteratura polacca. *Romana*, 8–9, pp. 335–348.

Dicksteinówna, J., 1921. La fortuna di Dante in Polonia. *L'Europa Orientale*, IV, pp. 233–241.

Kallenbach, J., 1912. Wstęp. W : A. Czartoryski. *Bard polski 1795 r.* Brody : F. West, s. 11.

Krasiński, S. e Verdiani, C., 1950. *Prealba e il figlio delle ombre.* Firenze : La Nuova Italia.

Kuciak, A., 2003. *Dante romantyków. Recepcja "Boskiej Komedii" u Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego i Norwida.* Poznań : Wyd. Naukowe UAM.

Łempicki, S., 1930. *Dante i kultura włoska w Polsce (dwa odczyty).* Lwów : Drukarnia Polska.

Maver, G., 1947. Un'enciclopedia polacca ed una nuova traduzione della «Divina Commedia». *Belfagor : rassegna di varia umanità*, 2 (6), pp. 731–735.

Mickiewicz, A., 1898. *Gli Dziady ; Il Corrado Wallenrod e poesie varie.* Traduzione dal polacco di A. Ungherini. Torino : R. Frassati.

Miłosz, C., 1983. *Storia della letteratura polacca*. Bologna: CSEO Biblioteca.

Norwid, C. K., 2000. *Promethidion. Rzecz w dwóch dialogach z epilogiem*. Kraków : SPES.

Picchio, R., 1956. Genesi ed evoluzione del pensiero di A. Mickiewicz. Nel : A. Mickiewicz. *Pagine scelte*. Milano : Italpress, pp. 283–368.

Szmydtowa, Z., 1964. Dante a romantyzm polski. W : Z. Szmydtowa. *Poeci i poetyka*. Warszawa : Panstwowe Wydanistwo Naukowe, s. 326–337.

Ugniewska, J., 1984. Ispirazione dantesca nella Non-divina commedia di S. Krasinski. Nel : F. Cale, a c. di. *Dante e il mondo slav* : atti del convegno internazionale, Dubrovnik 26-29.X.1981. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Vol. 3, P. 2, pp.695–700.

Verdiani, C., 1950. Sigismondo Krasiński e la genesi di «Prealba». In: S. Krasiński e C. Verdiani. *Prealba e il figlio delle ombre*. Firenze: La Nuova Italia, pp.8– 85.

Żaboklicki, K., 1994. Le Beatrici del romanticismo polacco. Nel : K. Żaboklicki. *Da Dante a Pirandello. Saggi sulle relazioni letterarie italo-polacche.* Varsavia ; Roma : Accademia Polacca delle Scienz, Biblioteca e Centro di Studi a Roma, pp.5–14.

References

Biliński, B., 1977. Scrittori polacchi in Italia [Polish writers in Italy]. In : *Poland and Italy. Historical, scientific and cultural reports*. Roma : Editori Riuniti, pp. 93–153. (in Italian).

Brahmer, M., 1965. Dante in Polonia. In : V. Branca and E. Caccia, eds. *Dante in the world. Collection of studies promoted by the International Association for the Studies of Italian Language and Lite*rature. Firenze : Leo S. Olschki Editore, pp. 357–360. (in Italian).

Carducci, G., 1888. *L'opera di Dante* [*Dante's work*]. Bologna : Zanichelli. (in Italian).

Damiani, E., 1937. *Influssi di poeti e prosatori italiani nella storia della letteratura polacca* [*Influences of Italian poets and prose writers in the history of Polish literature*]. Romana, 8-9, pp.335–348. (in Italian).

Dicksteinówna, J., 1921. La fortuna di Dante in Polonia [Dante's fortune in Poland]. *L'Europa Orientale*, IV, pp. 233–241. (in Italian).

Kallenbach, J., 1912. Wstęp [Introduction]. In : A. Czartoryski. *Bard polski 1795 r.* Brody : F. West, p. 11. (in Polish).

Krasiński, S. and Verdiani, C., 1950. *Prealba e il figlio delle ombre* [*Prealba and the son of shadows*]. Firenze : La Nuova Italia. (in Italian).

Kuciak, A., 2003. *Dante romantyków. Recepcja «Boskiej Komedii» u Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego i Norwida* [*The Dante of the Romantics. Reception of «Divine Comedy» by Mickiewicz, Słowacki, Krasiński and Norwid*]. Poznań : Wydawnictwo naukowe UAM. (in Polish).

Łempicki, S., 1930. *Dante i kultura włoska w Polsce (dwa odczyty)* [*Dante i kultura włoska w Polsce (dwa odczyty)*]. Lwów : Drukarnia Polska. (in Polish).

Maver, G., 1947. Un'enciclopedia polacca ed una nuova traduzione della «Divina Commedia» [A Polish encyclopedia and a new translation of the «Divine Comedy»]. *Belfagor : rassegna di varia umanità*, 2 (6), pp. 731–735. (in Italian).

Mickiewicz, A., 1898. *Gli Dziady; Il Corrado Wallenrod e poesie varie* [*The Dziadys; Corrado Wallenrod and various poems*]. Translated from the Polish by A. Ungherini. Torino : R. Frassati. (in Italian).

Miłosz, C., 1983. *Storia della letteratura polacca* [*History of Polish literature*] Bologna : CSEO Biblioteca. (in Italian).

Moravskiy, K., 1965. Dante v Polshe [Dante in Poland]. In : I. Belza, ed. *Dante and the Slavs*. Moskva : Nauka, s. 95–156. (in Russian).

Norwid, C. K., 2000. *Promethidion. Rzecz w dwóch dialogach z epilogiem* [*The Promethidion. A Discourse in Two Dialogues and an Epilogue*]. Kraków : SPES. (in Polish).

Picchio, R., 1956. Genesi ed evoluzione del pensiero di A. Mickiewicz [Genesis and evolution of the thought of A. Mickiewicz]. In : A. Mickiewicz. *Selected pages*. Milano : Italpress, pp. 283–368. (in Italian).

Szmydtowa, Z., 1964. Dante a romantyzm polski. [Dante and Polish Romanticism]. In: Z. Szmydtowa, *Poets and poetics*. Warszawa : Panstwowe Wydanistwo Naukowe, pp. 326–337. (in Polish).

Ugniewska, J., 1984. Ispirazione dantesca nella Non-divina commedia di S. Krasinski [Dante's inspiration in S. Krasinski's Non-Divine Comedy]. Nel : F. Cale, a c. di. *Dante and the Slav world* : proceedings of the international conference, Dubrovnik 26-29.X.1981. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Vol. 3, P. 2, pp. 695–700. (in Italian).

Verdiani, C., 1950. Sigismondo Krasiński e la genesi di «Prealba». [Sigismondo Krasiński and the genesis of «Prealba»]. In : S. Krasiński e C. Verdiani. *Prealba and the son of shadows*. Firenze: La Nuova Italia, pp. 8–85. (in Italian).

Żaboklicki, K., 1994. Le Beatrici del romanticismo polacco [The Beatrices of Polish Romanticism]. In : K. Żaboklicki. *From Dante to Pirandello. Essays on Italian-Polish literary relations.* Varsavia; Roma: Accademia Polacca delle Scienz, Biblioteca e Centro di Studi a Roma, pp. 5–14. (in Italian).

L’articolo è stato ricevuto alla redazione il 05.05.2021.

A. F. De Carlo

ECHOES OF DANTE IN POLISH ROMANTICISM

The presented article deals with the specifics of the impact of the artistic motives of Dante Alighieri’s literary achievement on Polish romanticism. The particular attention was focused on the undeniable significance of the ideological component of the “Divine Comedy”, the lyrical motives of which were creatively rethought by the Polish romanticists and proposed in their author’s adaptation according to the historical and social realities of the time.

It was stated that the culmination of Dante’s success in the Polish literary environment actually coincided with a difficult period in the history of the state: namely, with the national tragedy of 1795, when the third and the final Partition of Poland occured. It was then that the prominent Florentine artist played for the Polish romanticists the role of a special spiritual guide and teacher, who demostrated the captives some ways to confront the painful reality and to achieve the future liberation of the nation. Dante’s patriotic ideals and hopes for a better future were reflected in the original romantic works of the Polish writers.

It was noted that in the context of the growing interest towards the religious issues during the Romantic era, the apocalyptic motives and millenarian vision of the world in Dante’s works served to strengthen the messianic ideas of the Polish romanticists, most of whom put an emphasis on the prophetic and eschatological character of the “Divine Comedy”. It was found that for the authors of the time, the figure of the great Italian was associated with Catholicism or Protestantism.

It was accentuated that the creative achievement of Dante Alighieri became one of the greatest sources of artistic inspiration for Polish writers of the Romantic movement. In fact Dante echoes were invented in the works of Adam Asnyk, Zygmunt Krasiński,

Adam Mickiewicz, Cyprian Norwid, Juliusz Słowacki, Adam Jerzy Czartoryski and others. At the same time it was underlined that the consideration of the Polish romantic literature as a result of the blind imitation of Dante's lyrical motives is incorrect. In contrast to the Florentine artist, who represented his own reality in the afterlife, the romanticists aimed to find the afterlife in their everyday life. It is the peculiarity of the establishment of the locus horridus to be a characteristic feature by which Dante can be distinguished from the Polish writers.

Key words: *Dante, Polish romanticism, Dante's ideology, religious issues, comedy, martyrological manner.*

А. Ф. Де Карло

ДАНТІВСЬКІ ВІДЛУННЯ У ПОЛЬСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ

У репрезентованій статті поглибленому науковому висвітленню піддано специфіку впливу художніх мотивів літературного здобутку Данте Аліг'єрі на польський романтизм. Особливу увагу сфокусовано на безперечній значущості ідейної складової «Божественної комедії», ліричні мотиви якої були творчо переосмислені польськими романтиками і запропоновані в авторській адаптації відповідно до тогочасних історичних і соціальних реалій.

Констатовано, що кульмінація успіху Данте у польському літературознавчому середовищу збігається із важким періодом в історії держави: із національною трагедією 1795 р., коли стався третій й остаточний поділ Польщі. Саме тоді видатний флорентійський митець відігравав для польських романтиків роль своєрідного духовного провідника і вчителя, який демонстрував поневоленим шляхи протистояння болючій дійсності й майбутнього звільнення нації. Дантівські патріотичні ідеали та надії на краще майбутнє знайшли своє відбиття в оригінальних романтичних творах польських письменників.

Зауважено, що на фоні загострення інтересу до релігійної проблематики впродовж епохи романтизму апокаліптичні мотиви та мілленаристичне бачення світу у творчості Данте слугували посиленню месіанських ідей польських романтиків, більшість з яких наголошували на пророчому та есхатологічному характері «Божественної комедії». З'ясовано, що для тогочасних авторів постать великого італійця асоціювалася із католицизмом або протестантизмом.

Підкреслено, що творчий здобуток Данте Аліг'єрі став одним із найбільших джерел художнього натхнення для польських літераторів романтичної течії: дантівські відлуння винайдено у роботах А. Асника, З. Красінського, А. Міцкевича, Ц. Норвіда, Ю. Словацького, А. Є. Чарторийського та ін. При цьому, наголошено на некоректності розглядання польської романтичної літератури як результату сліпого наслідування ліричним мотивам Данте. На противагу флорентійському митцю, який представляв власну реальність у потойбічному світі, романтики були націлені на пошук потойбіччя у повсякденному житті. Саме своєрідність встановлення locus horridus являє собою характерну особливість, за якою Данте можна відрізнити від польських письменників.

Ключові слова: *Данте, польський романтизм, дантівська ідеологія, релігійна проблематика, комедія, мартирологічна манера.*

УДК 821.111-31Hemingway

A. Diadechko

THE REFLECTION OF THE EXISTENTIAL DOWNFALL OF "THE LOST GENERATION" IN THE NOVEL "THE SUN ALSO RISES" BY ERNEST HEMINGWAY

The article attempts to investigate the way in which one particular novel, namely "The Sun Also Rises" by E. Hemingway, portrays the life of the "lost generation". The term labels a group of American expatriate writers who lived and established their literary reputation in Paris in the 1920s. Their lives and works were immensely affected by World War I. E. Hemingway is among the best-known representatives of the "lost generation". The article focuses on E. Hemingway's depiction of the life of the young American and British people, who being disillusioned with their society's values lead a bohemian style of life, drowned in alcohol, endless parties, chats, rage, promiscuity, and trips. The psychological and philosophical discoveries of characters' distresses are also revealed. Hemingway's specific objective and honest prose, far from being emotional or sentimental, is also indicated.

Key words: *lost generation, existential downfall, disillusion, absurdity.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-19-24

Problem statement. The term "lost generation" appeared in the aftermath of World War I and was broadly used with the reference to generation that reached adulthood during or shortly after World War I and was destructively affected by it. Having witnessed numerous deaths, they became unable to believe in abstract ideals and traditional values. Deeply disillusioned, they lost their faith in patriotism, courage, masculinity, became reckless and aimless. While their lives lacked purpose, preference was obviously given to material wealth. However, in the narrower context, the term is used with the reference to the group of G. Stein's (1874–1946) contemporary American writers and poets who established their literary reputations in the 1920s after they had migrated to Europe, mostly to France. They made Paris the center of their literary activities. They felt spiritually alienated from the United States because they considered their native country hopelessly materialistic and provincial. These young expatriates willingly accepted the name "lost generation" which G. Stein awarded them. They became "lost" as they found moral and social values of their parents conservative and irrelevant in the post-war world. What they did seemed to be a rebellion against established social, aesthetic, and moral conventions while trying to foster new values. Thus, a new literature which resulted from the protest and rejection was built in the roaring 1920s. Extreme realism and complex symbolism came instead of romantic cliches. Language became so frank that it often caused problems for censorship. New boiling ideas and forms brought recognition to new writers. Typically, the list of the most famous names includes G. Stein, E. Hemingway, F. Scott Fitzgerald, and T. S. Eliot (The Columbia Electronic Encyclopedia, 2012; Oxford Bibliographies, 2018).

Ernest Hemingway (1899-1961), one of the best known and widely read American writers, volunteered as an ambulance driver during World War I. While serving with the infantry on the Italian front, Hemingway was invalided home after being seriously wounded. But in 1921, he settled in postwar Paris where he happened to enter the expatriate circle of Gertrude Stein, a writer and an art collector. Paris was the place where Hemingway's first book "Three Stories and Ten Poems" was published in 1921 (Hemingway, 1923). His American literary debut followed in 1925. In 1926, Hemingway's first major novel "The Sun

Also Rises" (Hemingway, 1981) appeared and made him the voice of the "lost generation" and therefore cemented his reputation as a preeminent writer of his time. Moreover, later this Hemingway's masterpiece established him as one of the greatest writers of the 20th century (Hemingway, 1926).

Thus, **the purpose of the study** is to investigate social, philosophical, and psychological portrait of the "lost generation" painted within a literary context. The novel "The Sun Also Rises" by Ernest Hemingway makes **the object of the study**. **The subject of the study** is to analyze literary and writing tools used by the author of the novel while picturing his characters, the ways they render his views and intentions. The descriptive, structural and contextual analysis **methods** are mostly applied in the study.

Discussion and results. Having been published, the novel was mostly positively reviewed. Some contemporary reviewers, though being rather critical about its content and characters, complimented Hemingway's writing style. They were impressed by his prose as they found it strikingly direct, conveying both fine and sharp atmosphere of the time. In the U.S. the novel received a tremendous commercial success in its first printings and with many more to follow. In 1927, its British edition saw the light under the title "Fiesta". The novel has been continuously in print, discussed and analysed since then. This study of the novel has been done with a direct reference to the views of such modern authors as H. Bracken (Bracken, 2019), M. Ciocoi-Pop, E. Tirban (Ciocoi-Pop, Tirban, 2019), R. Longley (Longley, 2020), C. Monk (Monk, 2018), K. O'Connor (O'Connor, 2021) and some others.

The two epigraphs Hemingway uses to foreword the text of the novel are immensely meaningful. The second epigraph quotes a passage from Ecclesiastes and in this way makes the readers understand where the title of the novel, its main idea, and its philosophical predetermination comes from: "*One generation passeth away, and another generation cometh; but the earth abideth forever… The sun also ariseth, and the sun goeth down, and hasteth to the place where he arose…*" (Hemingway, 1981, p. 11) But it is the first epigraph that needs special mentioning as it made the novel commonly recognizable: "*You are all the lost generation*" (Hemingway, 1981, p. 11). Originally, the phrase was said by Gertrude Stein in her conversation with Hemingway, her fellow writer and a pupil. With this remark she meant to label the entire generation Hemingway belonged to. G. Stein, in her turn, is known to overhear this phrase from the talk of a garage owner and his young employee in France. Thus, Hemingway first credited Gertrude Stein with coining the term "lost generation" and later he made this bitter but fitting remark widely known through his novel. As for Hemingway's personal vision, he associated the term with a group of writers and artists whom he met and worked with in Paris in the early 1920s.

Generally, "The Sun Also Rises" is known as the novel that captures and typifies existential characteristics of the Lost Generation presented by the young expatriates in postwar Paris. The absurdity of their life results from the psychological trauma inflicted upon the characters and their peers by the war. All main characters are lost morally, mentally, and emotionally. Cynical and disillusioned, they (especially war veterans) are involved in fast-living and hard-drinking life style in order to distract themselves from unpleasant memories and feelings the war had left in them. Although they regularly go out together, wander from bar to bar, take part in the endless parties, drowned themselves in alcohol, put up pointless fights over women and sex, their revelries are often joyless. As their lives lack meaningful foundations and even their romantic attachments are fleeting, they never feel relieved, relaxed, and contented (Britannica, The Editors of Encyclopaedia, 2019; Oxford Bibliographies, 2018).

The plot of the novel makes the readers to follow a group of American and British expatriates wandering through France and Spain in the mid-1920s. The novel centers around Jake Barnes, the protagonist of the story, and the adventure that follows his meeting up with

the former war veterans and friends, now expatriates, who intend to watch the Fiesta and the bullfights in Spain.

During the first part of the novel, the main characters' life in Paris is accompanied by non-stop drinking, wandering around, endless chatting, and arguing. Everything that the characters do during their journeys through Paris is a constant search for pleasure, pertaining to the idea of distancing themselves from the usual routine. This starting point of the novel, when the characters chat in cafes and restaurants, conceives a projection of their behavior on their personalities. The Fiesta is the main point of the entire novel as it can be compared to the War itself. It represents a 'battleground' of constant shouting and running and sometimes dying. The Fiesta and bull fights can be considered as a way of finding pleasure in dangerous activities, sometimes brutal, referring to the human's aggressive nature and destructive instincts which are inherent. Hemingway himself is believed to see the bullfights as a man's struggle against death. During this final and most intense part of the story most of the characters' inner selves are revealed, Robert Cohn's aggressive temper, Jake Barnes' alcohol addiction, work addiction, emasculation, and Brett Ashley's promiscuity. Thus, initially perceived as a trite description of a few drunk former war veterans in a search of relaxing pastime, the novel unveils the unconscious distresses of each character: their attitude towards each other becomes combative and the bonds of their companionship shatter (Ciocoi-Pop, 2019).

Hemingway turns to sparing prose to convey the disorientation and distraction of the Lost Generation. He deliberately avoids sentimentality and flowery language in his narration. He barely chronicles the lives of his main characters, describes their daily routines, talks, parties, trips. The fundamental emptiness of their lives is conveyed by withholding the key details about their mental and emotional condition (Ciocoi-Pop, 2019). But due to Hemingway's literary talent their inner selves are easily guessed and sensed between the lines. And this adds even more fatality to the story. By knowing the background of the characters one can truly observe their behavior in detail related to whatever trauma they suffered from.

Jake Barnes, the novel's narrator and protagonist, is a journalist and a World War I veteran. After the war Jake moves to Paris, where he lives near his friend, the Jewish author Robert Cohn. During the war Jake suffered an injury that turned him impotent. Throughout the story, Jake is in love with Brett, yet they cannot form a bond as this effect on Jake's masculinity hinders his ability to truly convey feelings and to act upon them: "*I had been having Brett for a friend. I had not been thinking about her side of it. I had been getting something for nothing. That only delayed the presentation of the bill. The bill always came*" (Hemingway, 1981, p. 139). Deeply hurt by the war, Jake is searching for a safe retreat that might soothe his thoughts. He is most in pain when left alone with his thoughts and impressions. But he never reveals or shares his anguish: "*I lay awake and my mind jumping around…I was thinking about Brett and my mind stopped jumping around and started to go in sort of smooth waves. Then all of a sudden I started to cry. Then after a while it was better and I lay in bed and listened to the heavy trams go by and way down the street, and then I went to sleep*" (Hemingway, 1981, p. 36). Undoubtedly, of all the characters he is the most stoical, but he seems to admit his defeat in front of his cold and dejected being. He is portrayed as a workaholic and a heavy drinker, both being the substitutes of his life meaning. Jake finds pleasure in a non-dramatic and smooth way of living, working, and going fishing. The fishing trip description proves that Jake Barnes' life is only powered by desires and pleasures. He also seems to find solace in his usual routine being captured by his life style. It is evident that Jake Barnes truly follows Hemingway's personal code of living. He is really a man of action and enjoys small things because life is inherently meaningless and ends in death (Longley, 2020). At the end of the book, Jake Barnes is seen next to Brett Ashley, in a moment when love can be achieved. Yet Jake denies it, probably because of his psychological inability to speak his mind effectively

and Brett's inability of committing to love: "*Oh, Jake, …, we could have had such a damned good time together*", to which Jake responds knowing that his purposeless pursuit of love is over and he accepts a new fashion in which his life may go on: "*Yes,' I said. 'Isn't it pretty to think so?*" (Hemingway, 1981, p. 231; Hemingway, 2015).

Lady Brett Ashley, a promiscuous divorcee, is Jake's former lover. They met and fell in love during the war. Being a volunteer nurse, Brett helped treat Jake's injuries at the hospital. They are not longer together because of Jake's impotence. When Brett comes to Paris, she is engaged to Mike Campbell, a Scottish war veteran. Having lost her true love in the war, Lady Brett Ashley is absurdly searching for a new meaning by means of liaisons. She is one of the most flamboyant characters of the novel: "*Brett was damned good-looking. She wore a slipover jersey sweater and a tweed skirt, and her hair was brushed back like a boy's… She was built with curves like a hull of a racing yacht…*" (Hemingway, 1981, pp. 27–28). She fuels herself with drinking, dancing, smoking, partying and being promiscuous, easily falling in love with the young toreador Romero. She admits her endless search for love to Jake. She is quite knowledgeable of it and thinks that her fighting for love holds the position of God in one's life: "*I do feel such a bitch*" … "*You know it makes one feel rather good deciding not to be a bitch. … It's sort of what we have instead of God*" (Hemingway, 1981, p. 230). This sudden revelation comes after her departure from Romero, her young Spanish lover. Finally, she puts an end to her amorous liaison, considering this triumphant victory against her promiscuity. Although at the end of the book Brett manages to escape the endless cycle, she does not acquire a new true love again, therefore, her war trauma is indeed endless (Bracken, 2019).

Although Jake is the narrator, the first paragraph of the novel is exclusively about Robert Cohn. This boxer is Jake's exact opposite. Throughout the novel he reveals strong passion for Brett and a restless pursuit of her love. Robert Cohn's desire of getting Lady Brett to love him results in aggressive behavior and resentment from his peers. Nevertheless, it is Robert Cohn who happens to initiate the great adventure that will follow. He openly admits: "*I can't stand to think my life is going so fast and I'm not really living it*" (Hemingway, 1981, p. 17). To find worth in his life Robert Cohn also tries his hand at writing. He is constantly mocked upon by his peers for being a weak-willed man constantly controlled by his mother, wife and lover. The psychological and behavioral changes seen in Robert Cohn are the results of this constant harassment from his group of expatriates, and the fact that he cannot fulfill any of his goals though he tries to follow his code of values. Evidently, he is unable to escape, being more of an adult child. He bursts into crying more than once and cannot control his aggressive urges. One more reason which makes Robert Cohn an alien and a symbolic stranger among his friends is that he is not a war veteran (Bracken, 2019).

The fishing trip is one of the most important part of the book, as it concerns the protagonist Jake Barnes accompanied on this safe retreat by his friend Bill Gorton, who is unscarred by the war, thus his lively and jokey mannerisms and view of life, and his being unburdened by neurosis, make him the best companion for this trip. He is the only character of the book not to feel subjected to Brett's beauty. He might provide an antidote for Jake Barnes' condition but he does not (Hemingway, 1926a). This is the most serene part of the book in which the characters truly get to feel the unity with nature: "*We walked on the road between the thick trunks of the old beeches and the sunlight came through the leaves in light patches on the grass… There was no undergrowth, only the smooth grass, very green and fresh, and the big grey trees well spaced as though it were a park. "This is a country," Bill said*" (Hemingway, 1981, pp. 110–111). The mood of the scene is extremely optimistic and dismissive of any war wound left. The relationship between Jake and Bill remains unchanged following the events of the book. In this part, Bill also jokes around talking in a pastoral tone, revealing to the reader the fact that Jake does not cope with religion:

"*Listen, Jake, …are you really a Catholic?"*
"Technically".
"What does that matter?"
"I don't know" (Hemingway, 1981, p. 117).

Conclusions. Even today, critics and scholars are not unanimous in their estimations of Hemingway's novel. Some of them consider it to be a satire. Others see it as a literary portrait and condemnation for aimless lifestyle of the Lost Generation. In either case, the novel is continuously studied and discussed.

Hemingway characters embody his own values and views of life. He saw the war as a symbol of the world full of pain, hurt, and distraction. His characters are deeply scarred by their wartime experiences. "The Sun Also Rises" is a deeply philosophical work with its roots ebbed in the psychology of its characters and the way they react on a daily basis, struggling with unsolved trauma. In his novel E. Hemingway manages to reveal how the generation that managed to return to life out of its ashes because of the disastrous events of World War I, succumbed to a tragic way of existence. They suffered from a mental illness, which today is known as "Post Traumatic Stress Disorder". E. Hemingway's writing talent, his honest and penetrating view on their despair and loss of love is full of a tragic dignity and makes the novel truly notable.

References

Britannica, The Editors of Encyclopaedia, 2019. Lost generation. American literature. *Encyclopedia Britannica*. [online] Available at : <https://www.britannica.com/topic/Lost-Generation> [Accessed 25 March 2021].

Bracken, H., 2019. The Sun Also Rises. Novel by E. Hemingway. Summary. *Encyclopedia Britannica*. [online] Available at : <https://www.britannica.com/topic/The-Sun-Also-Rises> [Accessed 25 March 2021].

Ciocoi-Pop, M. and Tirban, E., 2019. Absurdity in Ernest Hemingway's. The Sun Also Rises. *Sciendo*, 19(2), pp. 159–174. https://doi.org/10.2478/ewcp-2019-0017

Hemingway, E., 1923. Three stories and ten poems. *Internet Archive*. [online] Available at : <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.499337/mode/2up> [Accessed 25 March 2021].

Hemingway, E., 1926. The Sun Also Rises. *FadedPage*. [online] Available at : <https://www.fadedpage.com /showbook.php?pid=20150622> [Accessed 25 March 2021].

Hemingway, E., 1926a. The Sun Also Rises. *LibraryThing*. [online] Available at : <https://www.librarything.com/work/23107> [Accessed 25 March 2021].

Hemingway, E., 1981. Fiesta (The Sun Also Rises). Moscow : MIO.

Hemingway, E., 2015. The Sun Also Rises. [e-book]. *A Project Gutenberg Canada Ebook*. Available at : <https://gutenberg.ca/ebooks/hemingwaye-sunalsorises/hemingwaye-sunalsorises-00-h.html> [Accessed 25 March 2021].

Longley, R., 2020. The lost generation and the writers who described their world. *ThoughtCo*. [online] Available at : <https://www.thoughtco.com/the-lost-generation-4159302> [Accessed 25 March 2021].

O'Connor, K., 2021. Lost Generation. *Great Writers Inspire*. [online] Available at : <https://writersinspire.org/content/lost-generation> [Accessed 25 March 2021].

Oxford Bibliographies, 2018. Lost generation. *Oxford University Press*. [online] Available at : <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199827251/obo-9780199827251-0183.xml> DOI : 10.1093/OBO/9780199827251-0183 [Accessed 25 March 2021].

The Columbia Electronic Encyclopedia, 2012. American literature: The Lost Generation and After. *Infoplease*. [online] Available at : <https://www.infoplease.com/encyclopedia/arts/english-lit/american/american-literature/the-lost-generation-and-after> [Accessed 25 March 2021].

Submitted March 29th, 2021.

А. М. Дядечко

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ЗАНЕПАДУ «ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ» У РОМАНІ Е. ХЕМІНГУЕЯ «І СХОДИТЬ СОНЦЕ»

Дана стаття є спробою дослідити, наскільки конкретний літературний твір, а саме роман Е. Хемінгуея «І сходить сонце», відтворює соціальну і літературну епоху так званого «втраченого покоління».

Історично в широкому сенсі «втраченим поколінням» називали молодих людей, які після повернення з фронтів Першої світової війни відчули себе соціально дезорієнтованими, нездатними продовжувати існувати за традиційними стандартами, що повністю втратили первісну цінність внаслідок війни. В більш вузькому літературному контексті, який залучено у даному дослідженні, цей термін застосовується до кола молодих американських літераторів-експатріантів, які обрали Париж місцем свого проживання і творчості у 1920-х роках. Е. Хемінгуей, один з найбільш відомих представників цього кола, зробив його широко відомим, використавши у якості одного з епіграфів свого першого дійсно успішного роману «І сходить сонце» (у деяких виданнях «Фієста»). Після виходу роману у 1926 р. Е. Хемінгуея було визнано «голосом втраченого покоління».

Аналіз тексту роману та образи його головних героїв, особисто Джека Барнса, американського журналіста, який працює у Парижі, підтверджують вже відомі з біографічних і аналітичних джерел особисті філософські погляди автора на людське буття, подолання життєвих випробувань, особливо під час війни та у повоєнний час. Його роман є літературною хронікою безцільного богемного життя покоління молодих людей, до якого він сам належав і яке війна понівечила соціально, морально і психологічно. Своє життя Джек витрачає на відвідування ресторанів, алкоголь, безкінечні вечірки, балачки, суперечки, безцільне блукання Парижем у компанії своїх знайомих. Але читачам абсолютно зрозуміло, що насправді їх пошук постійного задоволення, розважальний спосіб життя не призводять до розради їх душ, а лише додають фатальності й драматизму. Їх подорож до Іспанії під час Фієсти, яка була запланована як розважальна, лише посилює їх внутрішні конфлікти, напругу, що виходять назовні та відбиваються на загостренні їх на перший погляд доволі дружніх стосунків.

Авторський талант Е. Хемінгуея, як і успіх самого роману, полягає у його унікальній стилістиці, яка є максимально стриманою і скупою. Письменник показує драму своїх ключових героїв через послідовну фіксацію їх дій, реплік, бесід, сперечань, уникаючи ретельного текстового дослідження і тлумачення їх внутрішніх особистих станів і переживань. Але глибина їх внутрішнього безладдя, безпорадності й навіть приреченості є очевидною для читача завдяки щирості та відвертості автора в зображенні своїх героїв, їх покоління в цілому.

Ключові слова: *втрачене покоління, екзистенціальний занепад, дезорієнтація, абсурдизм.*

УДК 821.161.1-21.09Пушкин

В. Я. Звиняцковский
В. В. Линник

«ПИР ВО ВРЕМЯ ЧУМЫ» А. С. ПУШКИНА: ЦЕННОСТНЫЙ АСПЕКТ

В статье раскрывается проблема объективного восприятия четвёртой из маленьких трагедий А. Пушкина «Пир во время чумы» и определяется её значение в творчестве поэта. В рамках аксиологии и имагологии авторы прослеживают литературные связи произведения как спор о ценностях в эпоху, которая поставила под сомнение все аспекты общественной жизни. Также освещён вопрос о кульминационной, итоговой роли «Пира во время чумы» в рамках цикла маленьких трагедий.

Ключевые слова: *маленькие трагедии, «Пир во время чумы», аксиологическое изучение литературы, европейские ценности, имагемы и имаготемы.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-25-35

Постановка проблемы в общем виде и связь с важными научными и практическими задачами. Аксиология и аксиография литературы – новое перспективное направление литературоведения, на котором наука и практика сходятся самым прямым и решительным образом (см.: Звиняцковский, 2012). В чём смысл и ценность ниспосланных нам испытаний? Каким являет себя европейский «человек Модерна» в экстремальной ситуации – например, во время пандемии? Оказывается, такие сверхактуальные вопросы обрели если не решение, то постановку в пушкинской пьесе «Пир во время чумы», систематически рассмотреть ценностный аспект которой и является задачей предлагаемой статьи; цель же её – этически связать «маленькую трагедию» Пушкина с нашей современностью, чем и обусловлена актуальность её исследования.

Анализ исследований по теме статьи. Спору персонажей «Пира во время чумы» о ценностях бытия уделено то или иное внимание в нескольких публикациях (см. Библиографический список), однако систематическая аксиография пьесы Пушкина предпринята нами впервые.

Изложение основного материала. Мнение о «несамостоятельности» маленьких трагедий, бытовавшее в критике XIX века (это «всего лишь перевод» и «вообще не Пушкин»), пушкинистами XX века было доказательно опровергнуто.

Указание самого же Пушкина в «Современнике» о том, что «Скупой рыцарь» есть перевод «Ченстоновой трагикомедии», давно признан мистификацией. Ещё в 1930 г. американский пушкинист Эрнест Дж. Симмонз указывал: «Конечно Шенстон никогда не писал «Скупого рыцаря», и нет, насколько могу установить, ни одной пьесы в английской литературе, которая могла бы послужить прямым источником мнимого перевода Пушкина» (цит по: Пушкин, 1937, с. 517).

Точно так же никто до Пушкина не писал «Моцарта и Сальери». Живя в Одессе, поэт регулярно просматривал парижскую «Journal des Débats Politiques et Littéraires». В номере от 17 апреля 1824 года он наткнулся на письмо С. Нейкома, защищавшего Сальери от «нелепого» обвинения, легенда о котором проникла в европейскую прессу.

Наоборот, о Дон Жуане не писал лишь ленивый. Но «Каменный гость» от своих ближайших источников (комедия Мольера и опера Моцарта) намеренно и значительно отличается.

Остаётся «Пир во время чумы»: с чисто формальной точки зрения, эта маленькая трагедия Пушкина действительно является творческим переложением фрагмента действительно существующей английской пьесы.

Как известно, своим появлением «Пир…» во многом обязан европейской пандемии холеры 1830 года, давшей поэту повод провести параллель с лондонской чумой 1665 года, описанной в пьесе его современника Джона Уилсона «Чумной город» (*The City of the Plague*, 1816). Но это вовсе не значит, что пушкинское произведение следует считать лишь удачным примером его переводческой деятельности. Есть в нём и вполне самостоятельные фрагменты, радикально отличные от первоисточника, и серьёзные отступления от проблематики Уилсона. Но главное: Пушкина из всей пьесы Уилсона, которую он скорей всего полностью и не прочёл (на это указывают неразрезанные страницы принадлежавшего ему тома – см. Долинин, 2007, с. 104), заинтересовал именно эпизод пира. А из всех проблем уилсоновской «моральной философии» (Уилсон заведовал в Эдинбургском университете кафедрой моральной философии) – лишь этическая проблема пира во время чумы.

Шотландского поэта Уилсона иногда причисляют к знаменитой британской «озёрной школе» Вордсворта, Кольриджа и Саути. Эта первая из «школ» британского романтизма эстетически и мировоззренчески принадлежит именно к тому этапу развития европейской этики и эстетики, который последовательно сменяет этапы Просвещения и Великой французской революции. Это общеизвестно. По замечанию энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона, Вордсворт и друзья его, бывшие в молодости рьяными республиканцами и приверженцами французской революции, делаются «на озёрах» строгими консерваторами. По той же логике, профессор моральной философии Уилсон, в созданном им знаменитом эпизоде пира во время чумы выдвигая чуть ли не на первый план фигуру священнослужителя, именно ему поручает воспитание не в меру зарвавшейся молодёжи, забывшей – даже перед лицом смерти – о почтении к традиционным духовным ценностям. Что до автора пьесы, то он, конечно, не мог ограничиться простым окриком, ведь он жил и творил в эпоху, о которой историки английской культуры говорят, что она «поставила под сомнение все аспекты общественной жизни» (Ackroyd, 2002, p. 251). Традиционные ценности следовало отстаивать, более или менее доказательно.

В таком случае принятые вот уже 150 лет трактовки пушкинского «Пира…» выглядят по меньшей мере странно. С одной стороны, его интерпретаторы отмечают, что текстуально он недалеко ушёл от соответствующего отрывка «Чумного города». С другой стороны, часто те же самые интерпретаторы (Д. С. Дарений, Ю. И. Айхенвальд и др.) в разные времена выделяли в трагедии Пушкина «силу духа», говорили об «утверждении жизни» и доходили чуть не до богоборческих мотивов и противостояния христианского смирения противлению воле Бога, наславшего чуму в наказание за грехи. Но если перед нами «перевод», то почему же смысл его прямо противоположен смыслу «оригинала»?

Другое дело, что и «оригиналу» Уилсона никакие такие уж этические крайности несвойственны: скорее его «моральной философии» присуще акцентирование на том, что спор о Боге отнюдь не был решён в эпоху Просвещения. А известные события в Европе конца XVIII – начала XIX вв.: новые войны и, не в последнюю очередь, новые эпидемии – лишь обострили проблемы «теодицеи» и наказания человечества за его грехи. Проблемы, которые, собственно говоря, и определяют сущность философского спора в пьесе Уилсона. Но Пушкин не ставил себе цель акцентировать внимание именно на этом. Даже если бы такая цель у него была, он вполне мог бы использовать и даже форсировать все наличествующие ресурсы «оригинала». Однако у Пушкина нет и намёка

на богословскую полемику в том ключе, который нам предлагают: спорные места сглажены, а дискуссия повёрнута в совершенно ином направлении.

Причину ошибки исследователей XIX – XX вв., занимавшихся «Пиром…», уже С. Т. Овчинникова усматривала в неправильном понимании спора Священника и Вальсингама (Овчинникова, 1971, с. 41), из которого следовал логический вывод: если идейным противником героя выступает священнослужитель – речь непременно идёт о споре просветительского Разума и христианского Смирения. Однако нигде в тексте не упоминается о Божьей каре и не ведётся спор о религии. По указанию А. А. Долинина, «сторонники «диалогической» интерпретации (за которой чувствуется влияние М. М. Бахтина), как кажется, не учитывают важные особенности позиции Священника, который не спорит с пирующими, а обличает их и заклинает прекратить кощунственное действо» (Долинин, 2007, с. 116). Священник от имени страждущих людей обвиняет собравшихся лишь в оскорблении самой смерти их пиром и песнями: «…Вы пиршеством и песнями разврата Ругаетесь над мрачной тишиной…» В наше время «мрачную тишину» назвали бы «общенациональным трауром» или «общественной скорбью».

Ещё в 1950 г., когда народ-победитель с трудом залечивал непомерные раны, М. Иофьев обратил внимание на следующее: «Общественному бедствию председатель пира противопоставляет свою личную доблесть и личное дерзание. Общее несчастье осознаётся им исключительно как личная катастрофа». И прибавил, так сказать, от себя: «Протагонисты маленьких драм не спорят с обществом» (Иофьев, 1965, с. 230). И вот тут мы, кажется, наконец выходим на этическую суть пушкинского текста.

Выше мы попытались доказать, что читать «Пир…» имеет смысл именно и только как **пушкинский текст** (а не перевод) и именно и только как **завершённый текст** (а не отрывок). Ведь только в этом случае перед нами открываются точно такие же познавательные возможности, как в трёх остальных маленьких трагедиях. Во-первых, появляются полноценный главный герой и «оттеняющий» его антипод: Барон и Альбер, Сальери и Моцарт, Дон Гуан и Командор, Председатель и Священник. Во-вторых, читатель имеет возможность последовательно отследить психологическую эволюцию главного героя. И тогда главным, чего мы не должны пропустить в «Пире…», становятся душевные преобразования Вальсингама: то, как и благодаря чему в годину испытаний не разрушаются, а крепнут и оформляются его собственные, индивидуальные ценности героя-романтика.

Читая весь этот текст о весёлом пиршестве, трудно найти место, где Вальсингам поистине веселится. Он и не веселится общим весельем, и не скорбит общественной скорбью. Он индивидуалист-харизматик. Ему бессознательно подражает то самое большинство, каждая из индивидуальных частичек которого ещё не осознала, что и она тоже индивидуальность и даже тоже индивидуалист. Она лишь смутно ощущает, что, при всём желании, никакой общественной скорбью искренне скорбеть не может.

Вальсингам не просветитель, он «не спорит с обществом». Он даже не доводит до конца тот спор, на который его пытается спровоцировать Священник. Председателю пира и сам по себе этот пир важен отнюдь не в качестве демонстрации, а лишь как наилучшее место для прояснения себе же самому своих собственных ценностей.

Интересно, что уилсоновский Вальсингам вообще не снисходит до участников пира: он не только ничего не «провозглашает» на пиру и ни за что не «агитирует» его участников, но и зрителей (или читателей) «Чумного города» оставляет в неведении о том, что же лично ему, Вальсингаму, дал этот пир. Впрочем, удивляться тут нечему, ведь в пьесе Уилсона пир – это всего лишь эпизод. Иное дело результаты пира у Пушкина: они обязательно должны быть, ведь пир – это и есть последняя маленькая трагедия, итог не только Вальсингамовых «ума холодных наблюдений и сердца

горестных замет», но и драматургического цикла в целом. Нельзя не согласиться с Н. В. Беляком и М. Н. Виролайнен, считающими, что «с самого начала работы над "маленькими трагедиями" Пушкин мыслил их как цикл, который должен завершиться "Пиром во время чумы"» и что именно в «Пире...» «содержится нечто, определившее идейное единство цикла и организовавшее его внутренний симфонизм» (Беляк, Виролайнен, 1991, с. 75).

Ещё Аристотель, первый теоретик трагедии, видел её цель в том, чтобы «очистить» человека, её переживающего, от двух главных страстей, мешающих ясному виденью своей судьбы, а именно страха и сострадания. Барон, Сальери, Дон Гуан ничего не боятся и никому не сострадают, но подчинены иной страсти, каждый своей: скупости, зависти, похоти. Ни один из них не годится для выработки «окончательных» ценностей бытия – так сказать, для подведения итогов. Напротив, Вальсингам как бы специально создан для этой цели. («Как бы» – ибо создан не Пушкиным, а Уилсоном, и не для этой, а для какой-то иной цели, которую толковать не нам, а специалистам по Уилсону.) Сострадание погибшим от чумы родным и, конечно, себе самому, который этих родных потерял и не сегодня-завтра тоже умрёт от неизлечимой болезни, – это и есть его, так сказать, вынужденная, подневольная страсть; иных страстей, в пределах пушкинского текста, у него не имеется. Но именно от этой страсти и призвана, по Аристотелю, избавить трагедия. А поскольку шансы на продолжение жизни Вальсингама невелики, постольку и время для подведения итогов выбрано более чем удачно.

Каков же механизм подведения итогов? Каким он изображён в пушкинской трагедии?

С самого начала пьесы звучит наивный вызов «общественной скорби». И принадлежит он вовсе не Председателю пира, а некоему Молодому человеку. Уилсон тоже именует этот персонаж Young man, т. е. это не какой-то выдающийся и отъявленный бунтарь, а, так сказать, типичный представитель молодёжи, по юной своей беспечности рассуждающей примерно так: «…And store of boon companions yet survive, There is no reason to be sorrowful». Пушкин переводит почти дословно: «Но много нас ещё живых, и нам Причины нет печалиться» (Пушкин, 1948, т. 7, с. 175).

Однако Председатель наотрез отказывается поддержать этот откровенно глупый отказ от «общественной скорби» по формуле «не мы же умерли…» и находит более уместным помянуть первого из *boon companions*, погибшего от чумы, не весело, «как будто б был он жив» (как то предложил первый оратор), а в молчании. Далее он обращается к Мери и объявляет её «унылую» песнь в качестве небольшого перерыва в веселье, обещая потом возобновить веселье с новой силой, «безумнее». Он попытается затем исполнить это своё обещание, используя домашнюю заготовку – «Гимн чуме». Насколько возобновить веселье таким образом ему удаётся – в этом Уилсон и Пушкин до некоторой степени расходятся. Однако не будем забегать вперёд и обратимся к песне Мери и к ней самой.

Мери Грэй – шотландка, что читателям и зрителям «Чумного города» и во время, и даже до звучания её песни известно, а читателям и зрителям «Пира…» нет. Мери предлагает пирующим некие «родимые» для неё ценности, противоположные ценности безудержного веселья («не мы же умерли…»). Поскольку аксиология связана с имагологией, постольку это заставляет нас присмотреться к шотландской имагеме, к имагеме «белокурой Мери».

На первый взгляд, роль имагемы здесь не столь уж очевидна. Оценку данной героини можно найти в реплике Луизы: дескать, Вальсингам хвалил «крикливых северных красавиц» – «вот она и расстоналась». Луиза прямо говорит, что ненавидит «волос шотландских этих желтизну». Реплика Луизы как соперницы Мери как раз

и отображает стереотипное представление вообще о шотландках, свойственное англичанам.

Казалось бы, какое дело русскому поэту до англо-шотландских перипетий? В «Пире…», в силу сюжетной необходимости, следовало лишь слегка наметить женские антиподы. Это конкурентки по своей «древнейшей профессии», «погибшие, но милые созданья»: «Сестра моей печали и позора», – обращается Мери к Луизе. Эти две барышни лёгкого поведения видимо играют между собой в доныне популярную игру англоязычных детей всего мира – *Scots and English* (см.: Рум, Колесников и Пасечник, 1978. с.374), причём одна из участниц этой игры, а именно Луиза, весьма агрессивно пытается «захватить трофеи» у более популярной экзотической Мери. При этом Мери «нежная», а Луиза «жестокая». Вот, собственно, и всё, что требуется обозначить, живописуя этот пир во время чумы молодых людей с девицами лёгкого поведения.

Но интересно, что Пушкин реплику о «северных красавицах» приписывает именно Луизе – хотя у Уилсона её произносит просто Second woman, т. е. это именно массовое стереотипное восприятие шотландской имагемы, озвученное женщиной из толпы (тот же приём, что введение просто Молодого человека). И тем более удивительно то, насколько внимательно обходится Пушкин с оригиналом реплики, выискивая перевод каждого слова в англо-французском словаре и затем находя ему точнейший русский эквивалент. Здесь точность перевода поразительна. Но почему? Для выяснения этого вопроса необходим имагологический экскурс о шотландских имагемах и их роли в начале XIX века.

Уже в XVIII столетии вопрос о двух братских народах – англичанах и шотландцах – возник в британском дискурсе как прообраз всех подобных будущих вопросов (включая русско-украинский). Народы эти в чём-то похожи, а в чём-то прямо противоположны друг другу. Но главное: они свободно общаются между собой, т. е. шотландцы понимают по-английски, англичане же быстро привыкают к звучанию шотландского диалекта, хоть это общение, как мы видели, часто напоминает общебританскую детскую игру в *Scots and English*. Истинное наступление шотландских имагем на английские умы началось с прихода в литературу Вальтера Скотта. Уже первый его роман, «Уэверли» (1814), опубликованный анонимно, моментально был переведён на все языки Европы, и даже, через какое-то время, на русский (к тому времени круг российских литераторов уже прочёл его по-французски). Он поразил европейского читателя именно тем, что, «развёртывая повествование, автор показывает своему герою и читателю неведомую страну, открывающуюся перед незнакомцем будто некий затерянный мир. Уэверли поражён тем, что представляется ему трудносоединимым: грабёж, насилие, междоусобные зверства – это здесь нечто обычное, повседневное, и тут же – невероятная ранимость в вопросах чести» (Урнов, 1989, с. 98).

А. А. Долинин устанавливает ещё одну перспективную особенность этого романа: его герой – «это случайный гость в конфликте. Поэтому даже значимая фамилия Уэверли <…> обозначала именно этот тип героя, его позицию и его положение внутри конфликта. Он *wavers*, он колеблется, он переходит то в один, то в другой лагерь, потому что у него есть свои, частные интересы, он не прикреплён ни к какому классу, он не религиозный фанатик, он не большой патриот и так далее. Так мы получаем общую картину: герой передвигается из одного класса в другой, и мы вместе с ним следим за тем, как развивается действие» (Долинин, б. г.). И при этом в «неведомой стране» Шотландии герой может свободно примкнуть к местным, попытаться их понять и, в душе оставаясь всё-таки англичанином, способствовать примирению двух сторон.

Теперь вернёмся к первоистоку «Пира…» и напомним, что Чумной город – это Лондон 1665 г., где, если говорить об исторической реальности, шотландцы встречаются

нечасто. Что там делает Мери? Почему «печаль и позор» увели её так далеко от родимых холмов? Об этом Пушкин, так и не разрезавший до конца пьесу Уилсона, собственно говоря, ничего не знал. Но видимо он представлял себе (и в общем верно), что Мери «делает» у Уилсона примерно то же самое, что «делает», например, у раннего Гоголя (которого Пушкин мечтал видеть в роли Вальтера Скотта от Украины и прямо об этом писал) кузнец Вакула на приёме у Императрицы. Оба они характерные для литературы эпохи романтизма «родимые» авторам персонажи, вобравшие в себя весь «дикий» этнический колорит: глазами именно такого персонажа романтику удобно смотреть на важные и не всегда весёлые исторические события.

Для песни Мери понадобился особый песенный размер, выпадающий из ритма всей трагедии. Уилсон в данном случае, что естественно, отдаёт предпочтение родимому трёхдольнику шотландских баллад, Пушкин же прибегает к четырёхстопному хорею, свойственному его философской лирике («Если жизнь тебя обманет…», «Бесы» и др.). В песни Мери Уилсона 64 стиха, у Пушкина всего 40: первые 3 8-стишия о «запустении» церкви, школы, нивы и кладбища (в том же порядке, как у Уилсона) повествуют кратко, два последние ничего общего с песней Уилсона не имеют. И то, что Мери «задумчивая», додумал Пушкин – у Уилсона нет такого или подобного эпитета.

Кроме Мери, в обеих пьесах мелькнул ещё один экзотический персонаж, о котором нельзя не сказать хоть несколько слов в связи с имагологией, ведь «<…> позволено рассуждать <…> о судьбе моей братьи негров, можно <…> им желать освобождения от рабства нестерпимого» (Пушкин Вяземскому из Одессы, 1824). С «братьей негров» Пушкин не раз себя отождествлял, любя смотреть на европейские события глазами как бы постороннего «арапа» (как Гоголь на российские – глазами как бы постороннего «хохла»), так что «позволено» обратить внимание и на этнически «родимый» автору персонаж следующей ремарки: «Едет телега, наполненная мёртвыми телами. Негр управляет ею». Однако вряд ли Пушкин придавал этому «чёрному человеку» столь же важное значение, что придано «чёрному человеку» другой маленькой трагедии (хотя вполне серьёзное сравнение двух чёрных людей не раз встречается в обширной литературе об этих пушкинских произведениях), разве что здесь мы имеем дело с чёрным юмором афрорусского поэта. Да и само слово Negro есть в тексте Уилсона (в сегодняшнем Эдинбурге за одно это слово ему, скорей всего, пришлось бы расстаться с любимой кафедрой моральной философии): «The Dead-cart passes by, driven by a Negro».

Dead-cart, труповозка – термин бытовой и даже нейтральный. То, что она *наполнена мёртвыми телами*, – Пушкиным в ремарку перенесено из Луизиного обморочного сна (*dream*), т. е. объективировано. Так или иначе, но именно в Луизиной жестокой душе, страстьми томимой (перевод Пушкина и здесь безупречно точен), живёт страх (и сострадание – добавил бы Аристотель). А кроткая Мери, выстрадавшая свою шотландскую судьбу вместе со своим народом, побеждённым английским войском, а вот теперь ещё вдобавок и чумой, сумела же обрести свой индивидуальный катарсис, своё высшее и при этом вполне индивидуалистическое утешение – в надежде на некую «неземную» любовь. Таковое утешение, в принципе характерное для женщины её профессии, тем не менее, в виде добавочного бонуса, приносит ей ещё и веру в такую любовь, которая «не покинет даже в небесах». И заметим, что таким образом Мери раньше Вальсингама обретает свой «бессмертья, может быть, залог», и залог этот – любовь.

Ну а что же Председатель? Какое индивидуалистическое утешение из этого невесёлого пира выносит он сам? Ведь, по мысли Александра Белого (Белый, б. г.), Пушкина интересует вовсе не веселье во время эпидемии, а смысл жизни человека в виду неминуемой смерти. В этом исследователь находит поразительное сходство

с творчеством Эдварда Юнга (в контексте его «кладбищенской поэзии» и деятельности проповедника): это сходство очевидно в «Гимне» Председателя, который в наибольшей степени отличается от «оригинала» Уилсона. А говоря о «кладбищенской поэзии», стоит упомянуть и о знаменитом и, несомненно, известном Пушкину переводе Жуковского элегии Томаса Грея «Сельское кладбище». Одним из предшественников Грея в развитии характерного для предромантизма жанра «кладбищенской поэзии» как раз и был Юнг («Жалоба, или Ночные думы о жизни, смерти и бессмертии»). Для подобного «нового направления», которое Россия подхватила уже в готовом виде, наиболее характерен исповедальный язык поэзии (на что следует обратить особое внимание, говоря о Пушкине и персонажах его «Пира…»). Это обусловлено, в первую очередь, особенностями самой «кладбищенской поэзии», её ночной медитативностью и близостью к природе (см.: Козлов, 2012, с. 326–346).

Но вернёмся к пьесе Уилсона как непосредственной предшественнице «Пира во время чумы», но вряд ли его «оригиналу», если говорить уже отдельно о песне Председателя. Обратим внимание на то, что Вальсингам Уилсона «воспевает» чуму именно с физиологической точки зрения, как одну из болезней, которая разит скорее прочих (лихорадки, чахотки и паралича). Герой бессилен и вполне побеждён, что признаёт и сам, он лишь ждёт своего часа. Хор сопровождает «Гимн» Вальсингама следующим припевом (приводим в подстрочнике): «И потому, склонясь на эту белоснежную грудь, я пою хвалу Чуме! Если ты хочешь поразить меня этой ночью, то приходи и рази меня в объятьях Веселья». После того, как хор пропоёт свой припев в пятый раз, на сцену явится Священник.

С. Т. Овчинникова обращает внимание на не вполне верную трактовку «песни» или «гимна» Председателя во всех известных ей интерпретациях «Пира…»: по её мысли тут как бы сработал некий лингвопсихологический закон. Читателю сразу бросается в глаза «упоение в бою», стоящее первым в ряду однородных членов предложения (Овчинникова, 1971, с. 42). Перечисляемые далее воспринимаются не только как однородные, но и как в той или иной степени синонимичные: все они как бы утверждают борьбу и победу жизни и радости над гнетущим мраком смерти. Но речь-то совсем о другом. Находясь как раз-таки в этом гнетущем мраке, герой и испытывает наслаждение! А далее и вовсе строка, способная на корню пресечь любые упоминания о «богоборчестве»: «Бессмертья, может быть, залог» (Пушкин, 1948, т. 7, с. 180). Может этим и объясняется такой азарт на пороге смерти? Когда вокруг бушует чума, повсюду стоны сожаления и слёзы по почившим родственникам и друзьям, герой в глубине сердца надеется, хоть и смутно, хоть только и предполагает, что там, за пределом земной жизни, вовсе и не конец?..

Пушкин оборвал ценностное суждение Вальсингама, не дав ни ему, ни прочим участникам пира развить, подтвердить или опровергнуть его. В этом, собственно, состоит психологизм и, если угодно, реализм трагедии: читатель или зритель имеет возможность проследить за душевной эволюцией главного героя, которая даже при всём желании с его стороны не может окончиться ранее, чем окончится само его земное существование. И всё, что может гарантировать автор «Пира…», так это абсолютную искренность своего персонажа «в дуновении чумы».

Из ответа Вальсингама на требование Священника разойтись по домам нам ясно, что удерживает Председателя на пиру и зачем он вообще его затеял. Не будучи по своей натуре человеком окончательно опустившимся и «погрязшим во грехах», герой сознаёт тяжесть своего «преступления» против общественной скорби, но и не в силах прервать совершение «преступления», помогающего ему справиться с гнетущей его печалью. Здесь можно лишь предполагать силу той скорби по матери и супруге (не пропали втуне

старания Священника и его слова), которая тяготит его, но и не позволяет полностью осознать происходящее, а лишь требует заглушить её песнями и вином. Многое обещает и в то же время интригует ремарка автора в конце пьесы: «Пир продолжается. Председатель остаётся, погружённый в глубокую задумчивость» (Пушкин, т. 7, с. 184).

И тут самое время вспомнить красивую схему Н. Беляка и М. Виролайнен: «Скупой рыцарь» – кризис [ценностей] Средневековья, «Каменный гость» – Возрождения, «Моцарт и Сальери» – Просвещения, а «Пир во время чумы» является по своей сути моделью кризиса [ценностей] романтизма (современность Пушкина).

Реализму же, становление которого в отечественной культуре навек связано с именем Пушкина, из всех ценностей требовалось (и удавалось) утвердить ценность познания как такового: критического мышления, «постановки, а не решения вопросов» (Чехов). А эти ценности – плод и основа не коллективного, а индивидуального развития. Все постпушкинские попытки в пределах произведения искусства дать нечто выходящее за эти пределы, будь то «национальная идея», правила для «общественной скорби», и т. д., и т. п., имели своим результатом либо сожжённые рукописи (Гоголь), либо выход за пределы реализма, вплоть до возвращения к романтизму (Достоевский), либо вынужденный уход от «художества» (Толстой).

Слагая гимн чуме, пушкинский Председатель воспевает не смерть, а бессмертие. «Пир…» был закончен в Болдине 6 ноября; в октябре Пушкин работал над стихотворением, которое так и не было закончено (Пушкин, 1959–1962, т. 2, с. 596):

Два чувства дивно близки нам,
В них обретает сердце пищу —
Любовь к родному пепелищу,
Любовь к отеческим гробам.

Враждебная стихия: война, пожар, эпидемия (да мало ли на свете стихий, враждебных человеку?) – приходит негаданно-нежданно. Стихия, перед которой человек бессилен. Но это ещё не Апокалипсис. Человек упрямо возвращается на родное пепелище, к отеческим гробам… с какими чувствами? С формально прописанной «общественной скорбью»? Нет, с искренними, «дивно близкими нам», их два и оба любовь.

На них основано от века
По воле Бога самого
Самостоянье человека –
Залог величия его.

По зрелом размышлении это, второе четверостишье поэт зачёркивает; стихотворение остаётся неоконченным, ибо что есть «самостоянье»? Не индивидуализм ли, т. е. стремление опираться в жизни только на искренние чувства, только на собственные, индивидуальные ценности? Но величия ли он залог? Да и можно ли величие признать ценностью? Ведь ценность может и должна быть чётко определена – но какова же дефиниция величия?.. Да и есть вещи более важные, чем величие, – например, бессмертие. Если есть… Но тут, во всяком случае, всё чётко, одно из двух: бессмертие или есть, или его нет.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Председатель пира во время чумы понял: бессмертье есть. И это не пустая надежда перед лицом неминуемой, не сегодня-завтра, смерти. Всё, что не понаслышке узнал, а в реальности получил Председатель на пиру: он получил залог не величия (пустое слово), а бессмертия (несомненная ценность). Творчество Пушкина богато примерами заимствований из европейской литературы. Исследование приёмов их воплощения в художественную

ткань пушкинских произведений, с акцентом на аксиологию и имагологию, открывает, на наш взгляд, новые перспективы их изучения.

Библиографический список

Белый, А. А., б.г. Ты ль это, Вальсингам : «Пир во время чумы». *Александр Пушкин*. [онлайн] Доступно : <http://pushkin.niv.ru/pushkin/articles/belyj/valsingam.htm> [Дата обращения 20 февраля 2021].

Беляк, Н. В. и Виролайнен, М. Н., 1991. «Маленькие трагедии» А. С. Пушкина как культурный эпос новоевропейской истории. (Судьба личности – судьба культуры). *Пушкин : Исследования и материалы*, 14, с. 73–96.

Долинин, А. А., б.г. Как «Айвенго» учит искать компромисс и почему в книге столько фактических неточностей. *Arzamas*. [онлайн] Доступно : <https://arzamas.academy/materials/1784> [Дата обращения 19 февраля 2021].

Долинин, А. А., 2007. *Пушкин и Англия*. Москва : Новое литературное обозрение.

Звиняцковский, В., 2012. *Аксиография Чехова*. Винница : Нова книга.

Иофьев, М. И., 1965. *Профили искусства*. Москва : Искусство.

Козлов, В. И., 2012. Жанровые ингредиенты «Сельского кладбища». *Вопросы литературы*, 3, с. 326–346.

Овчинникова, С. Т., 1971. Проблематика «Пира во время чумы». *Ученые записки [Горьковского государственного университета имени Н. И. Лобачевского]*, 115 : А. С. Пушкин. Статьи и материалы, с. 41–53.

Пушкин, А. С., 1937. *Полное собрание сочинений*. Ленинград : Издательство академии наук СССР, Т. 7.

Пушкин, А. С., 1959. *Собрание сочинений*. В 10 т. Москва : Государственное издательство художественной литературы, Т. 2.

Рум, А. Р. У., Колесников, Л. В. и Пасечник, Г. А., 1978. *Великобритания. Лингвострановедческий словарь*. Москва : Русский язык.

Урнов, Д. М., 1989. Романтизм. Блейк. «Озерная школа». Вальтер Скотт. Байрон. Шелли. Китс. Эссеисты и другие прозаики. В : Г. П. Бердников, ред. *История всемирной литературы*. В 9 т. Москва : Наука, Т. 6, с. 87–112.

Ackroyd, P., 2002. *Albion. The Origins of the English Imagination*. London : Chatto & Windus.

References

Ackroyd, P., 2002. *Albion. The Origins of the English Imagination*. London, P. 251.

Belyy, A. <b.g.> Ty l eto, Valsingam: «Pir vo vremya chumy» [It is you, Valsingham: “A Feast in Time of Plague”]. *Aleksandr Pushkin* [online] Available at : http://pushkin.niv.ru/pushkin/articles/belyj/valsingam.htm (Accessed 20.02.2021). (in Russian).

Belyak, N. V., Virolaynen, M. N., 1991 «Malenkie tragedii» A. S. Pushkina kak kulturnyy epos novoevropeyskoy istorii. (Sudba lichnosti — sudba kultury). [“Little Tragedies” by A. Pushkin as a cultural epic of modern European history. (The fate of the individual is the fate of culture)] *Pushkin: Research and Materials*. P. 14., Leningrad, pp. 73–96. (in Russian).

Rum, A. R. U., Kolesnikov, L. V. i Pasechnik, G. A., 1978. *Velikobritaniia. Lingvostranovedcheskii slovar* [*Great Britain. Linguistic and Cultural Dictionary*]. (in Russian).

Dolinin, A. A. <b.g.> Kak «Ayvengo» uchit iskat kompromiss i pochemu v knige stolko fakticheskikh netochnostey [How “Ivanhoe” teaches to seek a compromise and why

there are so many factual inaccuracies in the book]. *Arzamas*. [online] Available at: https://arzamas.academy/materials/1784 (Accessed 19.02.2021). (in Russian).

Dolinin, A., 2007. *Pushkin i Angliya* [*Pushkin and England*]. Moscow. (in Russian).

Iofev, M., 1965. *Profili iskusstva* [*Art Profiles*]. Moscow. (in Russian).

Kozlov, V., 2012. Zhanrovye ingredienty «Selskogo kladbishcha»[Rural cemetery genre ingredients]. *Literature questions*. 2012. № 3. pp. 326–346. (in Russian).

Ovchinnikova, S., 1971. Problematika «Pira vo vremya chumy» [The topic of «A Feast in Time of Plague»]. *Scientific notes [Gorky State University named after N. I. Lobachevsky]*. A. S. Pushkin. Articles and materials. Gorky, pp. 41–53.(in Russian).

Pushkin, A., 1937. *Polnoe sobranie sochinenii* [*Complete Works*]. P. 7. Leningrad. (in Russian).

Pushkin, A., 1959–1962. *Sobranie sochinenii* [*Collected works*]. In 10 Vol. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo khudozhestvennoy literatury, Vol. 2. (in Russian).

Urnov, D., 1989. Romantizm. Bleik. «Ozernaia shkola». Valter Skott. Bairon. SHelli. Kits. Esseisty i drugie prozaiki [Romanticism. Blake. "Lake School". Walter Scott. Byron. Shelley. Keats. Essayists and other prose writers]. *History of World Literature*, In 9 volumes, Moscow. Vol. 6. P. 98. (in Russian).

Zvinyatskovsky, V. Ya., 2012. *Aksiografiya Chekhova* [*Chekhov's axiography*]. Vinnitsa : Nova kniga. (in Russian).

Статья поступила в редакцию 30.04.2021.

V. Zvinyatskovsky
V. Linnik

"A FEAST IN TIME OF PLAGUE": THE VALUE ASPECT

The proposed article reveals the problem of objective perception of the fourth of Pushkin's "short tragedies" – "A Feast in Time of Plague".

The article also indicates a significance of "A Feast in Time of Plague" in Pushkin's literary heritage as a whole.

Within the framework of axiology and imagology (as a discipline directly connected with comparative studies) authors trace the connection of Pushkin's works with other samples of world literature, as a discussion about values in time when every aspect of society was being called into doubt. The article also highlights the question of the culminating role of "A Feast in Time of Plague" in the cycle of "short tragedies".

The poet often deliberately diminishes his role in the writing of his works; his plays were sometimes presented as a translations of works that never existed. Conversely, deliberately borrowed plots appear before the reader as a new look at things, in contrast to the original.

Thus, the authors of the article try to explain how the poet manages to integrate borrowings into his works. His literary heritage represents common European values and plots. But Pushkin does not stop there. Pushkin's "short tragedies" are in fact an integral part of his involvement in the European worldview.

The article explains how a simple translation of John Wilson's "The city of the Plague" had become an independent work by Aleksander Pushkin. Our most important conclusion in short sounds like this: the problems raised by Pushkin in his "A Feast in Time of Plague" are mostly absent in Wilson's "The city of the Plague". In this sense Pushkin's "short tragedy" is an absolutely new word in world literature.

Pushkin had achieved this result with some decisive and crucial changes (as compared with "The city of the Plague") in two texts inside "the translation" – "Mary Gray's Song" and "Master's Song"(or "A Song on the Plague").

The first Pushkin's interpretation is much more important than Mary Gray's common play in "Scots and English" with Loisa. Pushkin's understanding of the Scottish imageme leads him to Mary Gray's characteristic as not only "sad", but "sophisticated" ("zadumchivaya").

As for the second one, Wilson's elegy about physical destroying, had become Pushkin's elegy about metaphysical immortality.

Key words: *small tragedies, «A Feast in Time of Plague», axiological literature studies, European values, imagems and imagothemes.*

В. Я. Звиняцьковський
В. В. Лінник

«БЕНКЕТ ПІД ЧАС ЧУМИ» О. С. ПУШКІНА: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

У пропонованій статті розглянуто проблему об'єктивного сприйняття четвертої з пушкінських «маленьких трагедій» – «Бенкету під час чуми», а також значення твору у літературній спадщині поета в цілому.

У рамках аксіології та імагології (дисципліни, прямо пов'язаної з компаративістикою) автори простежують зв'язок пушкінських творів з іншими творами світової літератури, в яких обговорюються цінності його доби – доби, в яку всі аспекти суспільного буття були піддані сумніву. У цьому зв'язку ставиться питання кульмінаційної ролі «Бенкету під час чуми» у циклі «маленьких трагедій».

Пушкін часом свідомо применшував власну роль у написанні власних творів, видаючи їх за переклади певних текстів, оригінали яких, утім ніколи не існували. І навпаки: ті сюжети, що були направду позичені, постають перед читачем не стільки як підтвердження «оригіналу», скільки як його спростування. Відтак автори статті шукають той спосіб, через який запозичення уключено до оригінальної ціннісної системи. Адже творчість Пушкіна репрезентує загальноєвропейські цінності й загальноєвропейські сюжети його доби, хоч на цьому він і не зупиняється. Його «маленькі трагедії» є яскравим прикладом органічного включення пушкінського оригінального художнього мислення до загальноєвропейського світоглядного пошуку його доби.

У статті пропонується авторська версія того способу, яким «Чумне місто» Вілсона на очах перетворюється на «Бенкет під час чуми», оригінальний твір Пушкіна, абсолютно нове слово у світовій літературі. Загалом цей спосіб можна схарактеризувати як свідому підміну цінностей.

Такого результату Пушкін досягає насамперед у двох текстах, які зазнали рішучих та незворотних змін у порівнянні з вілсоновським оригіналом. Це «Пісня Мері Грей» та «Пісня Головуючого на Бенкеті» (або «Пісня про чуму»).

Перша в інтерпретації Пушкіна постає чимось набагато більшим, ніж традиційна британська гонорова гра «Шотландці та англійці», що її ведуть між собою Мері та Луїза. Прийнявши шотландську імагему, Пушкін далі просувається в її інтерпретації: у нього Мері не лише «сумна», а ще й «задумлива» з усіма наслідками, що звідси випливають.

Щодо другої, то вона з Вільсонової елегії фізичного руйнування – перетворюється на пушкінську елегію метафізичного безсмертя.

Ключові слова: *маленькі трагедії, «Бенкет під час чуми», аксіологічне вивчення літератури, європейські цінності, імагеми та імаготеми.*

УДК 821.161.2-31.09Коцюбинський

Л. В. Маркуляк

ЗАСОБИ ПОРТРЕТУВАННЯ В ПОВІСТЕВІЙ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

У статті розглядається портрет як засіб творення образу персонажа у творчості визначного українського письменника періоду fin de siècle Михайла Коцюбинського. Простежено, що важливою категорією поетики художнього твору є портрет персонажа. Він допомагає глибше зрозуміти задум письменника, виявити його творчу індивідуальність, осягнути проблематику прозового твору тощо. Виявлено різні види портретів, а також проаналізовано особливості портретування у повістевій творчості М. Коцюбинського. Позаяк письменника цікавить екзистенційний світ людини, він вдається до поєднання етнографічних ознак портрету із психологічними його виявами. Запропоновано розглядати портрет як засіб увиразнення у розкритті ідейного змісту прозового твору. Обґрунтовано роль художньої деталі, яка увиразнює змістове наповнення психологічного портрета, з одного боку, а з іншого – збагачує етнографічну палітру прози письменника.

Ключові слова: *модернізм, персонаж, художній образ, ментальні ознаки, етнографічний портрет, психологічний портрет, художня деталь.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-36-43

Постановка проблеми. Українське культурне середовище к. XIX – поч. XX ст. у своїх намаганнях окреслити естетичну модель літератури (та й інших видів мистецтв) домінантою обирає людську екзистенцію. Знана літературознавиця Т. Гундорова основними «психоідеологічними моделями, характерними для модернізму», вважає естетизм, індивідуалізм, міфологізм і фемінізм (Гундорова, 2001, с. 34). Усі ці моделі притаманні творам кращих письменників-модерністів, серед яких варто назвати О. Кобилянську (саме про неї йшлося в розвідці літературознавиці в першу чергу), М. Коцюбинського, В. Стефаника. Взагалі для літератури періоду fin de siècle властивим було звернення до змалювання побуту «екзотичних» народностей. Відвідуючи різні країни або живучи поряд з представниками інших народів, письменники збагачували свій кругозір і творчу уяву їхніми звичаями, намагалися поділитися своїми враженнями від спостереження над особливостями їхнього менталітету. Таких творів у доробку О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаника та багатьох інших письменників цього періоду можна знайти чимало. М. Коцюбинський свою творчість наповнює оповіданнями бессарабського циклу, створює повість «Тіні забутих предків», в основі якої – поїздки у Карпати, перебування ж письменника в Італії допомогло появі неперевершеної малої прози, в якій на перше місце виходить образ італійця. Як справедливо зауважує М. Зеров, «Коцюбинський…виходить за межі України.., поширює географічні обрії української літератури, вводячи в поле обсервації життя молдаван, татар, італійців, природу Криму, Бессарабії»… (Зеров, 2003, с. 141).

Михайло Коцюбинський одним із перших серед письменників періоду fin de siècle відчув необхідність пошуку нових підходів у зображенні художніх образів для створення не лише власної творчої лабораторії, але й цілісної парадигми українського культурного простору. Зрештою, такі пошуки допомогли йому виробити свій власний цілісний і неповторний стиль, творчу манеру, в якій кут зору зі сліпого віддзеркалення дійсності

письменник переводить до психології своїх персонажів. Тож **метою** нашої розвідки є портрет як компонент, що репрезентує особливість поетики повістевої творчості Михайла Коцюбинського. **Завдання статті** – виявити особливості портретування в модерному письмі М. Коцюбинського, з'ясувати значення портретування в контексті формування образу-персонажа у повістевій творчості письменника.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням поетикальних категорій, які посідають значне місце в парадигмі авторської індивідуальної манери письма, актуалізуючи антропоцентризм художньої літератури періоду українського модернізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетика художнього твору включає різноманітні категорії, які допомагають глибше зрозуміти задум письменника, виявити його творчу індивідуальність, осягнути проблематику прозового твору тощо. Серед цих важливих категорій виділяється портрет персонажа, який акцентує на антропоцентризмі художньої літератури. Автори «Літературознавчого словника-довідника» трактують портрет у літературі як «один із засобів характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів» (Гром'як, Ковалів та Теремко, ред. 1997, с. 562). Відомий літературознавець А. Ткаченко полемізує з традиційним літературознавством, що виділяє «композицію сюжету та позасюжетні елементи (ліричний відступ, портрет, пейзаж, інтер'єр, вставний епізод» (Гром'як, Ковалів та Теремко, ред. 1997, с. 182). Науковець пропонує вести мову про портрет як позафабульний елемент, бо, крім зовнішньо-подієвого чи описового плану зображення, існує внутрішньо-психологічний план вираження, – це дві іпостасі сюжету (загалом художнього світу), які можуть розгортатися паралельно, взаємопереходити одна в одну, перетинатися і знову розходитися, повертатися і т.д. (Ткаченко, 1997, с. 182).

Інші дослідники (Н. Бохун, К. Сізова) репрезентують портрет у прозовому творі «як складний феномен, у якому спресовані і одночасно співіснують різні художні системи: від доби становлення українського письменства до художніх відкриттів новітньої літератури» (Сізова, 2011, с. 1). Літературознавиця К. Сізова пропонує таке визначення портрета: «Портрет героя в художньому прозовому творі – це текстова категорія, сутність якої полягає в комплексному зображенні людини як єдності фізичного, соціального і психологічного. Домінантна роль цієї категорії в художньому творі зумовлюється антропоцентричним характером літератури як мистецького феномену» (Сізова, 2011, с. 27).

Письменники різних епох по-особливому ставилися до портретування. Безумовно, введення портрета в тканину твору зумовлене хистом письменника, його індивідуальною творчою манерою. Зрештою, вся система художнього мислення автора твору породжує портретні описи, які виступають повноцінними компонентами композиції, а не просто позасюжетними елементами. До того ж на портретування накладає відбиток епоха, естетика літературного напряму, а також жанр твору. Тому апріорі письменники використовують широку парадигму підходів до зображення персонажів своїх творів. Літературознавець К. Сізова навіть пропонує простежити спадкоємність традицій портретування (Сізова, 2011).

Серед масиву портретів, який використовують майстри слова, літературознавці виділяють концентровані, неконцентровані, етикетні, психологічні, індивідуалізовані, групові тощо (Сізова, 2011). Як нам видається, в основі поділу портретів на такі групи закладені різні підходи, тому ця проблема заслуговує окремої пильної уваги.

У художній творчості портрет персонажа – це «складний феномен, у якому спресовані і одночасно співіснують різні художні системи: від доби становлення українського письменства до художніх відкриттів новітньої літератури» (Сізова, 2011,

с. 1). Для якомога повнішого розкриття характерів образів персонажів письменники закцентовують увагу як на зовнішніх, так і на внутрішніх їх якостях. Природно, що письменники використовують широку палітру портретів, що увиразнюють образи персонажів. Створюючи портрети своїх персонажів, майстри пера вдаються до застосування потужного арсеналу засобів портретування.

Виклад основного матеріалу. У повісті «Для загального добра» (так визначає жанр твору М. Коцюбинський) зображені драматичні для молдовського ґазди події: робота філістерних комісій, що знищували виноградники через хворобу винограду. Портрет для твору стає тим каталізатором, який підводить спочатку до драматичної розв'язки твору – вирубування плантації Замфіра Нерона, а пізніше – трагічного фіналу: смерті його дружини Маріори. Вже перші рядки повісті – а це використаний письменником портрет – знайомлять нас із головним героєм: «*Земфір Нерон, ставний тридцятилітній молдуван, допив з глиняного глечика решту вина і встав з-за столу. З усмішкою задоволення від святного обіду, що грала на червоному, загрітою стравою та вином обличчі…*» (Коцюбинський, 1979а, с. 190). Він звертається до дружини, щоб вона з ним поїхала на виноградник. Сцена підготовки роботи на винограднику мережана портретними характеристиками всієї родини Земфіра Нерона: його дружини, дітей, батька. М. Рудницький дуже точно підмітив, що у М. Коцюбинського «ідеологічний підклад творів блідне в його уяві під напором емоційних елементів; у сюжеті не полонить його ідея, а сюжет родиться в нього під впливом чисто зорових, наскрізь малярських вражень» (Рудницький, 2009, с. 169). Письменник «вимальовує» портрет дружини головного героя твору, увиразнюючи таку її рису, як працьовитість. При цьому письменник використовує різні види портрету, вміло синтезуючи їх. Психологічний стан персонажа підкреслюється «екзотичним» етнографічним портретом, який виступає важливою компонентою портретування: «*Її повільні рухи, землистого кольору обличчя, опущені додолу кутики уст свідчили про перевтому, а зігнутий, наче під важким гнітом, стан робив цю двадцятип'ятилітню жінку старою бабою. Тільки чорні з поволокою орієнтальні очі блищали вогнем під тонкими, зведеними докупи бровами, говорили про цілі скарби затаєної нервової сили… Маріора перед дзеркалом обсмикнула рівні широкі рукави тонкої бомбакової сорочки, що за кожним рухом відкривала її спижові руки з мідяними та скляними наруччями, поправила здоровий золотий дукач на шиї та глянула на свою коротеньку корсетку зі шнуровицями…*» (Коцюбинський, 1979а, с. 191). Як бачимо, в цьому випадку етнографічний портрет Маріори доповнює психологічний, роблячи акцент на психологізмі як важливій ознаці поетики модернізму, позаяк він «стає тою вибуховою силою, яка розсаджує зсередини стару форма повісті, новели чи оповідання і витворює нову. Змінився об'єкт спостереження, змінилися співвідношення героя і тла, сюжет, композиція, характер зображеної події. Подія відбувається не ззовні, а в душі людини» (Денисюк,1981, с. 112). З цього приводу М. Зеров стверджує, що «автор не просто пробує запротоколювати все, що кинулося йому в вічі, а заглядає в речі уважно і пильно; місце поверхового натуралізму заступає, так мовити б, психологізм; психологічний інтерес виступає вперед, витісняючи етнографічний, і в цьому розумінні Коцюбинський являється піонером нової літературної школи» (Зеров, 2003, с. 141).

Портрет Замфіра Нерона увиразнює його самодостатність, почуття власної гідності, адже в результаті кропіткої праці він став справжнім господарем – і від цього щасливий: «*…любо глянути на ставну постать Замфірову, з гордим, як у римського патриція, обличчям, з міцним станом, тісно обхопленим золотом мережаним іліком, що відкриває широкі рукави білої сорочки, з-під котрої видко кремезні, з грубими від напруги жилами, руки. Блискучі, чорні очі Замфірові, його довгасте, повне обличчя,*

облямоване низько стриженою чорною бородою, так і світиться задоволенням, так і сяють гордощами, наче звіщають мирові, що Замфір тепер справжній хазяїн, не згірш від других» (Коцюбинський, 1979a, с. 192).

Портрет Замфіра Нерона зазнає суттєвих змін внаслідок нищення його виноградників філоксерною комісією: «*Трудно пізнати в нім того повного енергії, сили та життя Замфіра, яким він був ще недавно, перед місяцем. Він тепер осунувся, його горда, міцна постать наче зігнулася, зламалася, очі згасли, на виду осів новий вираз – вираз болю й затятості*» (Коцюбинський, 1979a, с. 233). Упродовж повісті можна побачити, як змінюється персонаж через втрату своїх виноградників. Письменник у портретній характеристиці використовує прийом контрасту, який слугує смисловим підсиленням для трагічного фіналу твору. М. Коцюбинський виділяє обличчя персонажа: на початку повісті воно у Замфіра «горде, як у римського патриція», «так і світиться задоволенням»; після нищення виноградників обличчя зазнало разючих змін: «на виду осів новий вираз – вираз болю й затятості». Важливої ролі в портреті відводиться очам. Вони як дзеркало людської душі «наче звіщають мирові, що Замфір тепер справжній хазяїн». У фіналі повісті, який вражає своїм драматизмом, його «очі згасли».

Очі виступають у повісті важливою художньою деталлю, що психологічно наповнює портрети багатьох (чи не усіх) персонажів повісті. Одного із членів філістерної комісії Тиховича – супроводжують очі мош Діми («мош Діма втупив сиві мутні очі в Тиховича і божевільно осміхнувся»). Зрештою, драматизм повісті письменник нагнітає, використовуючи штрих-портрет у її фіналі: «*Тихович здригнувся, глянув на двір і стрівся очима з божевільним мош Дімою» [...] Втопивши в Тиховича повні дикого гніву та ненависті очі, мош Діма підняв догори кулак і потряс їм наздогін Тиховичеві…*» (Коцюбинський, 1979a, с. 234). Як бачимо, ця художня деталь є домінантою портретної характеристики персонажа. Вона допомагає надовго втримати емоційне напруження у читача, який начебто причетний до тих драматичних подій, які відбувалися з персонажами повісті.

Література періоду fin de siècle характеризується зверненням письменників до змалювання життя в екзотичних місцях, пошуку екзотики. Такою наскрізь екзотичною є повість «Тіні забутих предків», яку М. Коцюбинський писав під враженням від перебування у с.Криворівня поблизу Верховини. Наштовхнув на думку написати твір з гуцульського життя відомий фольклорист Володимир Гнатюк, який ще в 1902 році надіслав письменникові матеріали етнографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка, серед яких було чимало різножанрових фольклорних текстів, у тому числі й зібраних самим дослідником. До того ж про намір написати твір з гуцульського життя ми довідуємося з листа М. Коцюбинського до М. Гнатюка від 17 липня 1911 р., в якому знаходимо такі рядки: «*Приблизно 13–14 серпня заїду до Криворівні… Своїми словами "Ви мусите щось написати про гуцулів" забили Ви мені клин у голову, вони не дають мені спокою…*» (Коцюбинський, 1979b, с. 355). Принаймні ще у двох листах до цього ж адресата письменник ділиться своїми творчими планами. Зокрема у листі від 5 вересня 1911 р. читаємо: «*З Карпат привіз я цікавий матеріал, встиг упорядкувати його і тепер вже пишу. Боюсь, як звичайно, за кожну річ свою, але пишу*» (Коцюбинський, 1979b, с. 355). А в листі від 17 листопада того ж року М. Коцюбинський навіть повідомляє назву твору: «*Дуже був занятий своїм оповіданням, але нарешті скінчив. Називається воно "Тіні забутих предків"*» (Коцюбинський, 1979b, с. 355). До слова, письменник не відразу обрав саме таку назву: було декілька її варіантів, серед яких «В зелених горах», «Голос віків», «Тіні минулого» та інші. Вибір назви, очевидно, зумовила вся атмосфера гуцульського краю, де повсюдно вчувається таємничість та дихання віків.

Портретні описи виступають повноцінними компонентами твору, а не просто позасюжетними елементами. Спробуємо пересвідчитися в цьому, заглибившись у поетику повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». Цей твір М. Коцюбинського вийшов за межі реалістичного дискурсу, увібравши найголовніші ознаки неоромантизму. Неоромантичний струмінь повісті увиразнює етнографічний складник, до якого в тому числі зараховуємо й портрети персонажів. Зосереджуючись на етнографічному портреті, який іноді «малюється… – до психологічного» (А. Ткаченко), М. Коцюбинський, як і більшість письменників-модерністів має на меті охарактеризувати своїх персонажів, ураховуючи ментальні ознаки. У повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинський уміло використовує етнографічний портрет, доповнюючи його психологічним, що допомагає підсилити ментальні особливості персонажів, створити яскраві образи. Письменник часто подає етнографічний портрет персонажа, який згодом набуває психологічного вияву. Таких портретних характеристик у повісті подибуємо чимало. До прикладу, наведемо такий: «*Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню*» (Коцюбинський, 1979b, с. 142). Майстер слова доповнює цей портрет важливою художньою деталлю – музикою флояри. Власне, сам процес гри на флоярі відіграє важливу роль у створенні психологічного портрета Івана, що наповнює етнографічний портрет звуковими барвами, адже світ музики для гуцулів – невід'ємна частина їх сутності й чи не найзнаковіша риса їх ментальності. Михайло Коцюбинський зумів спостерегти цю особливість гуцульської душі, адже, перебуваючи в Криворівні, вивчав мову, побут, звичаї місцевого населення. Це зумовило появу яскравих, майстерно й до деталей тонко вималюваних образів. За Івановою грою на флоярі захоплено спостерігає Марічка: «*Марічка любила, коли він грав на флояру. Задуманий все, встромляв очі кудись повз гори, неначе видів, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст, і чудна пісня, якої ніхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок, де вигідно послали свої тіні смереки*» (Коцюбинський, 1979b, с. 142). Письменник підкреслює важливість музики в житті гуцулів, наповнюючи портрет персонажа художньою деталлю – піснею: Марічка «*обзивалась на гру флояри, як самичка до дикого голуба, – співанками. Вона їх знала безліч. Звідки вони з'являлись – не могла б розказати. Вони, здається, гойдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах. На що б око не впало, що б не сталось на світі: чи пропала овечка, полюбив легінь, зрадила дівка, заслабла корова, зашуміла смерека – все виливалось у пісню, легку і просту, як ті гори в їх давнім, первіснім житті*» (Коцюбинський, 1979b, с. 143). Ввівши у повість цей портрет Марічки, письменник оприявнює органічний зв'язок гуцулів з фольклором, їх хист складати пісні, загалом їхню схильність до творчості. Через сприйняття головного героя М. Коцюбинський описує гори, які наповнені Марійчиними співанками. Цей наскрізь поетичний образ музичності гір насправді є лейтмотивом повісті: «*Іван слухав тоненький дівочий голос і думав, що вона вже давно засіяла гори співанками своїми, що їх співають ліси й сіножаті, груні й полонини, дзвонять потоки і виспівує сонце…*» (Коцюбинський, 1979b, с. 145). Коханню головного героя немає меж, тому так часто в повісті письменник повертатиметься до важливої художньої деталі – співанки, яка в різні хвилини життя супроводжуватиме його персонажа, нагадуючи щасливі миттєвості і скорботні втрати. Востаннє почує Іван пісню Марічки після ворожіння Юрка-мольфара та Палагни, коли відчує, що ворожі сили сильніші за його. Маріччина коломийка «*Ізгадай мні, мій миленький, два рази на днину, а я тебе ізгадаю сім раз на годину*» стає важливою частиною, лейтмотивом портрета

коханої, яка раз по раз ввижалася Іванові: «*Він знов бачив Марічку, її миле обличчя, її просту і щиру ласкавість, чув її голос, її співанки…*» (Коцюбинський, 1979b, с. 173).

Коли письменник змальовує родину Палійчуків, їх підготовку до храму, то використовує груповий етнографічний портрет: «*Витягалось найкраще лудіння (одежа), нові крашениці, писані кептарі, череси і табівки, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна гугля, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Іван теж дістав нову кресаню і довгу довбню, що била його по ногах*» (Коцюбинський, 1979b, с. 139). Цей опис святошного вбрання передує описові зустрічі двох ворожих родів, в результаті якої гине батько Івана. Сцену бійки, яка почалася досить раптово, письменник доповнює психологічними портретами-штрихами, які додають попередньому описові суттєвого напруження та войовничості: «*тато розмахнув бартку і вдарив плазом комусь по чолі, з якого бризнула кров, залляла лице, сорочку та пишний кептар […] людина з лицем червоним, як його гачі, тягла барткою ворога в голову, і похитнувся Іванів тато, як підтята смерека*» (Коцюбинський, 1979b, с. 140). Як бачимо, письменник використовує чимало етнографізмів для того, аби створити органічне тло, на якому розгортаються драматичні події.

Висновок. Отже, за нашими спостереженнями, саме портрет персонажа як складник образу людини набуває особливого значення у повістевій творчості Михайла Коцюбинського. Він допомагає краще розкрити характер персонажа, глибше зрозуміти природу його вчинків. При цьому М. Коцюбинський виходить за межі етнографічної описовості: його цікавить душа людини, її екзистенційний світ, тому письменник вдається до поєднання етнографічних ознак портрету із психологічними його виявами. В цьому йому допомагають художні деталі, які увиразнюють змістове наповнення психологічного портрету, з одного боку, а з іншого – збагачують етнографічну палітру прози письменника. Через портретну характеристику своїх героїв постає також образ самого письменника, позаяк репрезентація художнього твору відбувається крізь призму індивідуального сприйняття митця. Проте, цей аспект видається нам **перспективним** для подальших наукових розвідок.

Бібліографічний список

Гром’як, Р. Т., Ковалів, Ю. І. та Теремко, В. І., ред. 1997. *Літературознавчий словник-довідник.* 2-ге вид. Київ : Академія.

Гундорова, Т., 2001. Ольга Кобилянська contra Ніцше, або народження жінки з духу природи. В : В. Агеєва та М. Оксамитна, упоряд. *Гендер і культура*. Київ : Факт, с. 34–52.

Денисюк, І., 1981. *Розвиток української малої прози XIX–XX ст.* Київ : Вища школа.

Зеров, М., 2003. *Українське письменство.* Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи».

Коцюбинський, М., 1979a. *Твори* в 3-х т. Київ : Дніпро, Т. 1.

Коцюбинський, М., 1979b. *Твори* в 3-х т. Том третій. Київ : Дніпро, Т. 3.

Матусяк, А., 2016. *У колі української сецесії : Вибрані проблеми творчої поетики письменників «Молодої Музи».* Львів : Піраміда.

Рудницький, М., 2009. *Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза».* Дрогобич : Відродження.

Сізова, К., 2011. *Трансформація міметичних принципів портретування в українській прозі XIX–XX ст.* Кандидат наук. Автореферат. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.

Ткаченко, А., 1997. *Мистецтво слова (Вступ до літературознавства).* Київ : Правда Ярославичів.

References

Denysiuk, I., 1981. *Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX–XX st.* [*Development of Ukrainian short prose of the XIX–XX centuries*]. Kyiv : Vyshcha shkola.

Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I. and Teremko, V. I., eds. 1997. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [*Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk*]. 2nd ed. Kyiv : Akademiia.

Hundorova, T., 2001. Olha Kobylianska contra Nitsshe, abo narodzhennia zhinky z dukhu pryrody [Olga Kobylyanska contra Nietzsche, or the birth of a woman in the spirit of nature]. In : V. Aheieva and M. Oksamytna, compilers. *Hender i kultura*. Kyiv : Fakt, pp. 34–52.

Kotsiubynskyi, M. 1979a. *Tvory* [Writings], in 3 vols. Kyiv : Dnipro, Vol. 1. (in Ukrainian).

Kotsiubynskyi, M. 1979b. *Tvory* [Writings], in 3 vols. Kyiv : Dnipro, Vol. 3. (in Ukrainian).

Matusiak, A., 2016. *U koli ukrainskoi setsesii: Vybrani problemy tvorchoi poetyky pysmennykiv «Molodoi Muzy»* [*In the circle of Ukrainian secession: Selected problems of creative poetics of Young Muse writers*]. Lviv : Piramida.

Rudnytskyi, M., 2009. *Vid Myrnoho do Khvylovoho. Mizh ideieiu i formoiu. Shcho take «Moloda Muza»* [*Peaceful to the Wave. Between idea and form. What is the «Young Muse»*]. Drohobych : Vidrodzhennia.

Sizova, K., 2011. *Transformatsiia mimetychnykh pryntsypiv portretuvannia v ukrainskii prozi XIX–XX st.* [*Transformation of mimetic portrayal principles in Ukrainian prose of the XIX–XX centuries*]. Ph.D. Abstract. Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Tkachenko, A., 1997. *Mystetstvo slova (Vstup do literaturoznavstva)* [*The art of the word (Introduction to Literary Studies)*]. Kyiv : Pravda Yaroslavychiv.

Zerov, M., 2003. *Ukrainske pysmenstvo* [*Ukrainian literature*]. Kyiv : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy».

Стаття надійшла до редакції 19.05.2021.

L. Markulyak

MEANS OF CHARACTER PORTRAYING IN MYKHAILO KOTSIUBYNSKY'S LITERARY WORKS

The article examines a portrait as a means of creating a character in the works of Mykhailo Kotsiubynsky, an outstanding Ukrainian writer of the fin de siècle period. It is traced that an important category of poetics is the portrayal of a character. It helps to better understand the writer's intention, to reveal his creative individuality, to understand the problems of prose. Various types of portraits are identified, and the features of portraying in the novels of M. Kotsiubynsky's works are analysed. It is proved that the portrait is an emphasis on the anthropocentrism of fiction.

The significance of portraing in the context of the formation of the character's image is clarified. The author of the article believes that Mykhailo Kotsiubynsky was one of the first among the modernist writers to feel the need to search for new approaches in the depiction of artistic images in order to create not only his own world, but also an integral paradigm of the Ukrainian cultural space. In the end, the research helped him develop his own holistic and unique style, a creative manner in which the writer translates the vision angle from a blind reflection of reality into the psychology of his characters. This work of M. Kotsiubynsky went beyond the realism discourse, absorbing the main features of neo-romanticism. It is traced that the neo-romantic stream of the story is more expressive with the ethnographic part, which is complemented by the portraits of the characters. It is due to the ethnographic portrait that the mental characteristics of the characters are reflected. In the story "Shadows of Forgotten Ancestors" M. Kotsiubynsky skilfully uses an ethnographic portrait, supplementing it with

a psychological one, which helps to strengthen the mental features of the characters, to create vivid images.

It has been proved that it is the character's portrait as a component of the human image that acquires special significance in the repertoire of Mykhailo Kotsiubynsky's works. It helps to better reveal the nature of the character and to better understand the nature of his actions. At the same time, M. Kotsiubynsky goes beyond the limits of ethnographic descriptiveness: he is interested in the soul of a person and human nature in general, therefore the writer resorts to a combination of ethnographic features of a portrait with its psychological manifestations. It is proposed to consider a portrait as a means of expressiveness in revealing the ideological content of a prose work.

The role of the artistic detail is substantiated, which emphasizes the semantic content of the psychological portrait on the one hand, and, on the other, it enriches the ethnographic gamma of the writer's prose. It is traced that the use of contrast creates a dynamic that serves the emergence of a cohesive image. Portrait descriptions are not only plot elements, but are full-fledged components of the work.

It has been established that the image of the writer himself also appears through the portrait characterization of the characters, so the representation of a work of art occurs through the prism of the artist's individual perception.

Key words: *modernism, character, artistic image, mental signs, ethnographic portrait, psychological portrait, artistic detail.*

УДК 821.111’06-31.09

І. Ю. Скрипнік

МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

«Identity only becomes an issue when it is in crisis»
K. Mercer

У статті розглядається питання висвітлення сучасної мультикультурної ідентичності у художній полікультурній літературі. Розглянуто опозицію «свій-чужий» як головну для поняття ідентичності, а також виділено основні групи маркерів ідентичності. Проаналізовані фактори, які впливають на існування мультикультурної ідентичності, та прослідковано їх втілення у художньому тексті.

Ключові слова: *мультикультуралізм, ідентичність, самоідентифікація, полікультурний текст, англійськість, «свій-чужий».*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-43-50

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання ідентичності, хоча і не нове, але й надалі посідає центральне місце у сучасному художньому дискурсі, й задає вектор розвитку мультикультурної, крос-культурної або гібридної літератури (Г. П. Вагнер, Д. Дроздовський, С. П. Толкачев). Ідентичність виступає ключовим поняттям у багатьох дослідження у галузі політики та культурних студіях (Ф. Денг, А. Ополонін,

О. Сапожнік, О. Смоліна), історії (З-Є. Когут), антропології (Д. Караваєва), філософії (М. Єгупов, В. Чернієнко), психології (В. Блум, Е. Еріксон,) та соціології (І. Ващинська, Т. Лукманн, Е. Сміт, Дж. Тернер). Лінгвістичні розвідки представлені працями з питань англійськості К. Хьюітт, О. Матузкової та є важливим та необхідним елементом для створення загального образу цього феномену, адже «мова становить форму не лише вираження ідентичності, але й її існування» (Вояковський, 2012, с. 107).

На думку дослідників тексти є «справжніми зберігачами культури» (Маслова, 2001, с. 34). У цьому сенсі художній текст постає одним з пріоритетних засобів відбиття національного, включаючи й ідентичність. Ще більшу вагомість у репрезентації конструкту національного набувають так звані постколоніальні або полікультурні тексти, авторами яких є представники нової мультикультурної особистості, письменники зі змішаною етнічною ідентичністю (К. Ісігуро, В. С. Найпол, С. Рушді, З. Сміт та інші). У таких текстах на перший план виходять такі поняття, як «розщеплена» (подвійна) свідомість, кроскультурна ідентичність, самоідентифікація тощо, та розкриваються теми приналежності, власної інакшості, пошуку «своїх» та «свого» місця, що вийшли на поверхню завдяки «століттю великого іммігрантського експерименту» (Сміт, 2009, с. 373). Дослідження питань ідентичності, виконані на основі такого матеріалу, дають можливість по-іншому подивитися на феномен мультикультурної ідентичності та отримати цікаві й ґрунтовні спостереження, що зумовлює актуальність даної роботи. **Мета** дослідження вбачається у відтворенні образу сучасної мультикультурної особистості на матеріалі романів Зеді Сміт «Білі Зуби», «Про Красу» та Каміли Шамсі «Домашній вогонь». Вибір саме цього матеріалу дослідження був зумовлений низкою факторів, серед яких безпосередня значущість обраних творів у британській та світовій літературі, які отримали визнання критиків та чисельні нагороди, постаті самих авторок (Зеді Сміт народилася у Лондоні, але має ямайське коріння зі сторони матері; Каміла Шамсі – британська письменниця із пакистанським корінням) та обраної ними центральної теми ідентичності у своїх романах. Виходячи з мети **завданням** даної наукової розвідки є спроба окреслити основні фактори, які впливають на становлення та існування мультикультурної ідентичності та прослідкувати їх втілення у полікультурних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визнання та схвальні відгуки відомих письменників та критиків щодо обраних творів привернула до них увагу науковців. Найчисельнішими є наукові розвідки роману Зеді Сміт «Білі Зуби» закордонними дослідниками, у фокусі уваги яких опинилися питання репрезентації англійськості (Н. Бентлі); іммігрантського досвіду (Д. Лобо); мови (Р. Басу; Б. Ледент). Вітчизняні дослідження роману представлені працями Т. Дитини (питання перекладу), Н. Ліхоманової (родинний наратив). Безпосередньо мультикультурній ідентичності або мультикультуралізму присвячені праці О. Ткачук, Т. Денісової, С. П. Толкачева. Втім з огляду на складність та багатогранність феномену мультикультурної ідентичності подальші його дослідження із залученням творів інших письменників видаються цілком виправданим та перспективним.

Виклад основного матеріалу. Дослідники говорять про «пріоритет письмової репрезентації нації перед всіма іншими типами» (Г. Бгабга, Л. Ф. Хабібулліна), та вважають, що «нація існує через її оповідальну репрезентацію, тобто національний наратив» (Хабібулліна, 2010, с. 13). Такий підхід не тільки уможливлює транслювання певних національних стереотипів через художню літературу, але й дозволяє розглядати останню як «сферу культурного конструювання національної множинності» (Хабібулліна, 2010, с. 12). Розглядаючи текст як переконливий засіб реконструювання національної ідентичності, видається слушним підкреслити й можливість зворотного

зв'язку, коли національна ідентичність розглядається як текст, наратив, складений із розрізнених фрагментів даних, які зберігаються у вигляді стійких кліше, стереотипів у індивідуальній та колективній пам'яті (Стовба, 2013, с. 195).

Наріжною категорією для поняття ідентичності є опозиція «свій-чужий», адже процес виокремлення та окреслення власних характерних рис можливий лише за наявності порівняння з іншими, «чужими». «Досвід чужого завжди є ситуацією, яка зміцнює здатність до формулювання власних світоглядних основ» (Вояковський, 2012, с. 101). Ця опозиція, говорять науковці, є принциповою структурою суспільного світу; на неї спирається рецепція дійсності, що нас оточує, а звідси – культура й суспільні діяння (Вояковський, 2012, с. 101). «Свій-чужий», або образ «вони» у протиставленні із «нами» знаходимо у багатьох визначеннях, починаючи зі словникової дефініції ідентичності як того «ким є людина, або якості людини або групи людей, що роблять їх інакшими від інших» (Cambridge Dictionary, 2021). Френсіс Денг також використовую ідею «інших», які визначають «нас» на основі раси, етнічності, релігії, мови, культури (Денг, 1995, с. 1). С. В. Лурьє розглядає цю пару протилежностей, як систему, яка регулює поведінку членів певної соціальної групи. Ця система має центральну зону, яка складається із джерел добра і зла: добро співвідноситься з образом «ми», а зло, відповідно, з образом «вони» (Стефаненко, 2009). Відомий польський науковець Даріуш Вояковський говорить про «певну цільну онтологічну концепцію ідентичності», в якій ідентичність виступає і як «елемент свідомості особистості, і як продукт особистості…, а також виражається у вербальних символічних структурах» (Вояковський, 2012, с. 113).

Логічно припустити, що почуття приналежності має базуватися на тих речах, які об'єднують, які дозволяють впізнати «своїх» та виключити «інших». Йдеться про певні об'єднуючи маркери – назвемо їх маркерами ідентичності – які здатні створити «тверду основу, на якій можна побудувати ідентичність». Так, наприклад, В. Блум таким маркером називає національні символи (Блум, 1990). Е. Сміт додає до цього також міфи, традиції, ціннісні патерни, спогади (Smith, 2000, p. 796). Проаналізував дефініції, ми виокремили три великі групи маркерів ідентичності. Першу групу складають онтологічні маркери, які є постійними за своєю суттю, і до яких належать раса та етнічність. Мова, культура та релігія складають другу групу; вони є потенційно змінними внаслідок різних причин. В третій групі містяться маркери ідентичності, які є вторинними що до другої групи, адже опосередковані її елементами – культурою та релігією – це символи, міфи, цінності, традиції та спогади.

Ідентичність є вельми складним, але одночасно і вельми гнучким конструктом. У цьому сенсі вельми показовим є уривок з роману «Home fire» Каміли Шамсі:

«Do you consider yourself British?» the man said.

«I am British.»

«But do you consider yourself British?»

«I've lived here all my life.» She meant there was no other country of which she could feel herself a part, but the words came out sounding evasive. (Shamsie, 2018, p. 5).

Діалог відбувається в аеропорту під час митної перевірки, коли головна героїня Ісма Паша летить із Лондону продовжувати навчання до Америки. Лише за допомоги декількох реплік автору вдається передати складність та неоднозначність феномену ідентичності, який мав би, на перший погляд, бути вичерпаним такими очевидними елементами, як, наприклад, місце проживання («*I've lived here all my life*») та спільна мова (англійська), але який, насправді охоплює набагато більше. Адже природня відповідь людини, яка прожила у цій країні все своє життя і не знає іншої, частиною якої вона б себе відчувала, вочевидь не є переконливою та вичерпною.

Мультикультурна ідентичність передбачає, на думку Олени Ткачук, «самоототожнення особистості з різними культурними спільнотами, національно-культурними цінностями і сутностями, морально-етичними і культурними традиціями, що представляють взаємопроникнення або нашарування різних картин світу» (Ткачук, 2018, с. 19).

Процес становлення мультикультурної особистості не є легким, це радше боротьба, початок якої є майстерно вимальованим у романі «Білі Зуби»:

This has been the century of strangers, brown, yellow and white. … Children with first and last names on a direct collision course. Names that secrete within them mass exodus, cramped boats and planes, cold arrivals, medical checks. (Smith, 2001, p. 670).

Окрім лексеми «*strangers*» – «чужі», «чужинці», яка досить часто фігурує у романі, тут використовується словосполучення «*direct collision course*», яке недвозначно натякає на зіткнення двох світів. Емоційність висловлюванню додають образливі етноніми «*brown*» та «*yellow*» на позначення іммігрантів інших рас, а також певні «знакові» словосполучення, як-то «*mass exodus*», «*cramped boats and planes*», «*cold arrivals*», за якими ховаються легко впізнавані сумні ситуації та події з життя іммігрантів.

Образ боротьби, зіткнення двох світів неодноразово підкреслюється у романі, поруч із відчуттям знаходження героїв десь посередині, між двох світів: «*he lived for the in between, he lived up to his middle name, Zulfikar, the clashing of two swords* (Smith, 2001, p. 356). Не даремно середнє ім'я одного з головних героїв – Зульфікар, позначає одночасно і зброю – вигнутий меч з подвійним лезом, як символ непростого шляху у процесі становлення власної ідентичності.

Відчуття двоїстості, знаходження одночасно «і там і тут», ховаючись за яскравими образами, проходить лейтмотивом через увесь роман : «*… Millat didn't need to go back home: he stood schizophrenic, one foot in Bengal and one in Willesden. In his mind he was as much there as he was here*» (Smith, 2001, p. 224).

Дослідники також говорять про «мозаїчність «я» героя та різні його інтерпретації», коли «індивід не тотожний навіть самому собі» (Яловенко, 2019, с. 3). Недарма, характеризуючи Міллата, авторка порівнює його із «суспільним хамелеоном» (Сміт, 2009, с. 310), істотою, яка певною мірою є символом мінливості завдяки своєї здатності змінювати свій колір в залежності від умов навколишнього середовища.

Застосування у романі образливих етнічних прізвиськ також вказує на ті труднощі, з якими стикаються персонажі, передаючи одночасно той емоційний біль, який вони відчувають:

«*But he knew other things. He knew that he, Millat, was a Paki no matter where he came from…*» (Smith, 2001, p. 238).

Даний приклад демонструє також невідповідність відчуття власної ідентичності (Міллат, який народився і виріс в Англії, відчуває себе англійцем) тому, як цю ідентичність сприймають інші (але в очах оточення се одно залишається «чужим»). Майкл Гехт, дослідник питань ідентичності, фахівець у галузі міжкультурної та міжособистісної комунікації, разом із колегами, ввів термін «personal-relational identity gap» на позначення ситуації, коли людина бачить себе якимось певним чином, але розуміє, що інші бачать його / її по-іншому (Drummond and Orbe, 2009, с. 82). Схожу ситуацію спостерігаємо й у сцені знайомства Айрі та Міллата з родиною Чалфенів:

- *«Where are you from, if you don't mind me asking?»*
- *«Willesden», said Irie and Millat simultaneously.*
- *«Yes, yes, of course, but where originally?»*
- *«Oh», said Millat, putting on what he called a bud-bud-ding-ding accent.*
  «You are meaning where from am I originally». … «Whitechapel», said Millat … «Via

the Royal London Hospital and the 207 bus» (Smith, 2001, p. 323).

То, як сприйняла Джойс Чалфен Айрі та Міллата вочевидь зовсім не співпадає з їх власним баченням самих себе, і навколо цієї невідповідності й побудований цей діалог – саме це змушує Джойс перепитати звідки ж Айрі та Міллат родом і саме розуміння Міллатом того, що від них очікується щось зовсім інше, аніж відповідь того, що вони власне англійці, змушує його у відповідь зімітувати вимову недавніх іммігрантів зі Східної Індії (*bud-bud-ding-ding accent* – образливий термін, який описує швидку манеру мовлення з акцентом).

Зазвичай мова, як один з найочевидніших маркерів ідентичності, є потужною розмежувальною «зброєю» у виокремленні «своїх» від «чужих». Вона слугує недвозначним покажчиком приналежності до «своїх», мірилом згідно якого тебе ідентифікують, лакмусовим папірцем, який висвітлює твою приналежність, говорить іншим, хто ти є. Так, наприклад, у романі «Про Красу» Леві – молодший син родини Белзів – намагається показати свою приналежність до іншого світу, до «справжнього, світу Роксбері та Бронксу, а не «іграшкового» Велінгтону, де він мешкає разом із родиною, до «вулиці» за допомогою мови. У наступному діалозі із сестрою Зорою, яка сприймає себе частиною того світу, де вона народилася та виросла, не ставлячи під сумнів свою приналежність до нього, Леві переказує зустріч із новою сусідкою, яку він зустрів, повертаючись до дому:

- *«No, no, but that don't make no difference. Any black lady who be white enough to live on Redwood thinks 'zackly the same way as any old white lady».*

- *«Who's white enough,» corrected Zora. «It's the worst kind of pretension, you know, to fake the way you speak – to steal somebody else's grammar. People less fortunate than you. It's grotesque»* (Smith, 2006, p. 131).

В очах Зори навмисне спотворювання правильної вимови та нехтування граматичними правилами – це не що інше, як шахрайство, крадіжка, для Леві – засіб окреслити свою ідентичність.

Відчуття невпевненості щодо власної ідентичності конструюється за допомогою влучних метафор та порівнянь. Так п'ятнадцятирічна Айрі, дочка Арчібальда Джонса та Клари Боуден, яка має Ямайське походження, постійно піддає сумніву свою мультикультурну ідентичність, не відчуваючи себе насправді англійкою, та відштовхуючи, не сприймаючи спочатку своє ямайське коріння. У наступному прикладі спроби Айрі у черговий раз зрозуміти хто вона є, реалізуються за допомоги лексеми «*stranger*» – «чужа в землі чужинців», а також через образне порівняння Англії із величезним дзеркалом, в якому Айрі себе не бачить, бо вона не належить до «своїх»:

«But Irie didn't know she was fine. There was England, a gigantic mirror, and there was Irie, without reflection. A stranger in a stranger land» (Smith, 2001, p. 543).

На думку Айрі Англія її «не бачить», не приймає, бо вона інша, не така навіть зовні: «*Jamaican hourglass heavy with the sands that gather round Dunn River Falls*» (Smith, 2001, p. 543); коли, все, про що вона мріє – це стати «англійською трояндою» («English Rose – типове «англійське» порівняння привабливої дівчини), бо інакше вона – «неправильна»: «*And this belief in her ugliness, in her wrongness, had subdued her…» / «She was all wrong*» (Smith, 2001, с. 271).

«Англійськість» виступає в романі «Білі Зуби» форпостом, відправною точкою, мірилом з яким порівнюються, протиставляються або на фоні якого проявляються інші риси мультикультурної особистості. Вона може бути бажаною, метою, яку прагнуть досягнути: «*She just wanted to, well, kind of merge with them. She wanted their Englishness*» (Smith, 2001, p. 332). Але й може розглядатися як дещо стороннє, чужорідне, як у наступному прикладі, де Алсана намагається опиратися впливу родини Чалфенів

на свого сина, говорячи, що вони його зовсім «обангліять». Що саме ховається за цим поняттям вона не пояснює, але, вочевидь, він стане кимось іншим, втратить свою «бенгальскість», втратить зв'язок із цією частиною своєї ідентичності, стане «чужим»:

Alsana objected. 'That's not all I'm saying. I am saying these people are taking my son away from me! Birds with teeth. They're Englishifying him completely!' (Сміт, 2001, с. 349).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Процес становлення мультикультурної ідентичності (з огляду на багатошаровість цього феномену) характеризується низкою факторів, в першу чергу, станом двоїстості, знаходження «посередині» двох світів / культур, що є результатом нашарування певних ключових компонентів (традицій, цінностей, світогляду тощо, притаманних тій чи іншій культурі) та певною мірою опосередкований очікуваннями та стереотипами навколишнього середовища. Це, у свою чергу, ускладнює чітке розмежування за принципом «свій-чужий» та робить межі цієї опозиції гнучкими та нечіткими. Більш ґрунтовні висновки передбачають аналіз більшої кількості матеріалу, що дозволить виокремити інші фактори, які впливають на формування та існування мультикультурної ідентичності та є перспективою нашого дослідження.

Бібліографічний список

Вояковський, Д., 2012. *Ментальні кордони в Європі без кордонів*. Пер. з пол. В. Саган. Київ : Ніка-Центр.

Маслова, В. А., 2001. *Лингвокультурология*. Москва : Академия.

Сміт, З., 2009. *Білі Зуби*. Перекл. з англ. Н. Кулікової, Р. Семківа. Київ : Смолоскип.

Стефаненко, Т. Г., 2009. *Этнопсихология*. 4-е изд. Москва : Аспект Пресс.

Стовба, А. С., 2013. Жанровое своеобразие и тенденции развития английского постмодернистского романа к. XX – н. XXI в. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*, 67, с. 191–196.

Ткачук, О., 2018. *Мультикультурна ідентичність Джозефа Конрада : Критично-типологічні виміри.* Київ : ТАЛКОМ.

Хабибуллина, Л. Ф., 2010. *Национальный миф в английской литературе второй половины XX века.* Доктор наук. Автореферат. Поволжская государственная социально-гуманитарная академия. Самара.

Яловенко, О. В., 2019. *Ідентичність героя в умовах транскультуралізму у творчості Джумпи Лагірі.* Кандидат наук. Дисертація. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

Bloom, W., 1990. *Personal Identity, National Identity, and International Relations*. Cambridge : Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511558955

Cambridge Dictionary, 2021. Identity. *Cambridge Dictionary Online*. [онлайн] Доступно : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/identity> [Дата звернення 21 квітня 2021].

Deng, F. M., 1995. *War of Visions : Conflict of Identities in the Sudan*. Washington : Brookings Institution Press.

Drummond, D. K. and Orbe, M. P., 2009. «Who are you trying to be?» : Identity gaps within intraracial encounters. *Qualitative Research Reports in Communication*, 10 (1), pp. 81–87. DOI:10.1080/17459430903236098

Shamsie, K., 2018. *Home Fire*. London : Bloomsbury Publishing.

Smith, A. D., 2000. The «Sacred» Dimension of Nationalism. *Millennium : Journal of International Studies,* 29 (3), pp. 791–814. https://doi.org/10.1177/03058298000290030301

Smith, Z., 2001. *White Teeth*. London : Vintage.
Smith, Z., 2006. *On Beauty*. London : Penguin Books.

References

Bloom, W., 1990. *Personal Identity, National Identity, and International Relations*. Cambridge : Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511558955

Cambridge Dictionary, 2021. Identity. *Cambridge Dictionary Online*. [online] Available at : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/identity> [Accessed 21 April 2021].

Deng, F. M., 1995. *War of Visions : Conflict of Identities in the Sudan*. Washington : Brookings Institution Press.

Drummond, D. K. and Orbe, M. P., 2009. «Who are you trying to be?»: Identity gaps within intraracial encounters. *Qualitative Research Reports in Communication*, 10 (1), pp. 81–87. DOI :10.1080/17459430903236098

Khabibullina, L. F., 2010. *Natsionalnyy mif v angliyskoy literature vtoroy poloviny XX veka* [*National myth in English literature of the second half of the XX century*]. Ph.D. Abstract. Volga State Social and Humanitarian Academy. Samara. (in Russian).

Maslova, V. A., 2001. *Lingvokulturologia* [*Cultural linguistics*]. Moskva : Academia. (in Russian).

Shamsie, K., 2018. *Home Fire*. London : Bloomsbury Publishing.

Smith, A. D., 2000. The «Sacred» Dimension of Nationalism. *Millennium : Journal of International Studies*, 29 (3), pp. 791–814. https://doi.org/10.1177/03058298000290030301

Smith, Z., 2001. *White Teeth*. London : Vintage.

Smith, Z., 2006. *On Beauty*. London : Penguin Books.

Smith, Z., 2009. *Bili Zuby* [*White Teeth*]. Transl. from English by N. Kulikova and R. Semkiv. Kyiv : Smoloskyp. (in Ukrainian).

Stefanenko, T. G., 2009. *Etnopsikhologia* [*Ethnopsychology*]. 4th ed. Moskva : Aspekt Press.(in Russian).

Stovba, A. S., 2013. Zhanrovoe svoeobrazie i tendentsii razvitiya angliyskogo postmodernistskogo romana k. XX– n. XXI v. [Genre Specific and Main Tendencies of the English Postmodernist Novel of the XX–XXI Century]. *Visnik Kharkivs'kogo natsional'nogo unìversitetu imeni V. N. Karazina. Serìâ : Filologia*, 67, pp. 191–196. (in Russian).

Tkachuk, O., 2018. *Multyculturna identychnist Dzhosefa Konrada : Krytychno-typologichni vymiry* [*Multicultural identity of Joseph Conrad : critical-typological parameters*]. Kyiv : TALKOM. (in Ukrainian).

Voiakovskyi, D., 2012. *Mentalni kordony v Yevropi bez kordoniv* [*Mental borders in Europe without borders*]. Transl. from Polish by V. Sagan. Kyiv : Nika Tsentr. (in Ukrainian).

Yalovenko, O. V., 2019. *Identychnist' heroia v umovakh transkulturalizmu u tvorchosti Dzhumpy Lahiri* [*Character`s identity in terms of transculture in Jhumpa Lahiri`s writings*]. Ph.D. Dissertation. Oles Honchar Dnipro National University. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2021.

I. Skrypnik

MULTICULTURAL IDENTITY IN MODERN ENGLISH LITERATURE

The article is focused on the representation of the phenomenon of multicultural identity in modern English cross-cultural literature. Literary texts are seen as one of the main tools of reflecting the identity, especially when it is depicted in the cross-cultural texts. Such texts

bring to the forefront the concepts of "split" consciousness, cross-cultural (multicultural) identity, self-identification, sense of belonging. They bring to life the topics of belonging, of one's own otherness that are revealed thanks to "the century of the great experiment" (Z. Smith). The opposition "we"–"they" is the key structure of the social world and the foundation stone of the concept of identity as any identity obtains its distinctive features when seen in comparison with another identity, the process of self-identification needs the figure of "them" as opposed to "us".

It's really quite natural to presume that the sense of belonging should be determined by some unifying markers or markers of identity that will allow to bring people together or to exclude them from the group. On the basis of the numerous definitions of identity we have structured the information and singled out the key words around which the definition is built, and have arranged them in 3 large groups which contain as their constituents the key elements of identity. Among them are values, myths, language, traditions, symbols, memories. Some markers are constant, some, like symbols, myths, values etc. are changeable and determined by other markers (e.g. language or religion). Depending on the situation these markers can be regarded as either something very important or less significant thus making the concept of identity quite flexible.

In the novels the process of formation of multicultural identity is accompanied and characterized by a number of factors, such as the state of struggle that is reinforced by the stereotypes and expectations of other people ("personal-relational identity gap"); the feelings of "in-betweenness" and uncertainty that are shown through the variety of metaphors and comparisons (e.g. the country as a mirror and the characters without reflection in it; Zulfikar, a double-edged sword; chameleon as a symbol of variability). Language is seen as one of the most efficient ways and a flexible tool of defining one's own identity (e.g. faking the accent or pronunciation in order to meet expectations of other people or show one's belonging to the "us" group). The concept of "Englishness" appears as the embodiment of "otherness", as the criterion according to which the things are compared or opposed to. It can be seen as something desired, absolutely required for one's own sense of wholeness or as something completely opposite – strange and hostile.

Key words: *multiculturalism, identity, self-identification, cross-cultural text, Englishness, "we –"they".*

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.162.1’373

І. А. Аскерова

ПОЛЬСЬКІ ЕМОТИВИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ТРИВОГИ ТА НЕСПОКОЮ

Стаття присвячена поглибленій історико-етимологічній та семантико-структурній характеристиці лексики на позначення емоційних станів тривоги, хвилювання, неспокою у польській мові. Розглядаються семантичні, граматичні, лінгвокогнітивні властивості, а також походження та формально-деривaційний і значеннєвий розвиток відповідних лексем. Обидва емотиви – trwoga і niepokój – характеризуються у сучасній польській мові широкою сполучуваністю, на основі якої відтворено образ тривоги та неспокою у свідомості носіїв польської мови. Простеження значеннєвої і формальної еволюції цих назв на тривалому хронологічному відтинку виявило, що аналізовані апелятиви у старопольську добу не означали душевного переживання, а номінували цілком конкретні ситуації – суперечку, конфлікт, сутичку, розруху, незгоду і под. Протягом історичного розвитку польської мови лексеми пол. trwoga, niepokój набули вторинного «емоційного» сенсу, який сьогодні є основним.

Ключові слова: *емотивна лексика, мовна картина світу, концептуалізація, семантика, етимологія.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-51-59

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку мовознавчої науки характеризується посиленим інтересом учених до лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних аспектів вивчення мовних одиниць. У межах антропо-й етноцентричної парадигми мова розглядається не лише як засіб спілкування, а передусім як скарбниця інформації, яку накопичив певний колектив протягом багатьох століть свого існування. При цьому така інформація існує не в хаотичному вигляді, вона є значною мірою організованою й ієрархічно структурованою, втіленою у мовній картині світу народу. Важливим фрагментом цієї візії світу є образи внутрішніх почуттів і переживань особи, як позитивних, так і негативних, з яких останні представлені в мові значно багатше, ширше і яскравіше. Одним із фундаментальних негативно маркованих психічних феноменів є страх.

Аналіз досліджень з теми статті та її актуальність. Пропонована розвідка присвячена комплексному синхронічно-діахронічному вивченню кількох конституентів семантичного поля страху у польській мові. Польські лінгвісти неодноразово звертали свою увагу на відповідну групу лексики (Е. Єнджейко, А. Карась, І. Новаковська-Кемпна, А. Спагінська-Прушак, К. Томчак, М. Якубович та ін.), однак вони розглядали, як правило, лише домінанту пол. ***strach***, при цьому чималі масиви відповідних мовних одиниць досі не дістали наукового висвітлення. Слід зауважити, що найменш вивченим у сучасній лінгвополоністиці досі залишається історичний аспект, який розкриває генезу назв емоцій, їх формально-деривaційний розвиток, моделі первісної семантичної мотивації та закономірності подальшої смислової еволюції.

Метою статті є відтворення образу тривоги, неспокою, хвилювання у польській мовній свідомості. **Об'єкт** дослідження становлять польські лексеми ***trwoga*** і ***niepokój*** та їхні деривати, що позначають це негативно конотоване психічне переживання, а **предмет** – семантичні, граматичні, лінгвокогнітивні властивості, а також походження та формально-дериваційний і значеннєвий розвиток відповідних лексем.

Матеріалом для аналізу слугували численні тлумачні, фразеологічні, етимологічні лексикографічні джерела польської й інших слов'янських мов, словники синонімів і близькозначних слів, Національний корпус текстів польської мови, а також монографічні дослідження у галузі психології емоцій та почуттів людини.

Виклад основного матеріалу. Поняття «тривога» вперше було запроваджене у психологію З. Фройдом, і на сьогодні багато вчених кваліфікує його як різновид страху. Так, З. Фройд, поряд з конкретним страхом (*Furcht*), виділяв невизначений, неусвідомлений страх (*Angst*). Сучасні психологи визначають тривогу як емоційний стан гострого внутрішнього беззмістовного неспокою, пов'язаного у свідомості індивіда з прогнозуванням невдачі, небезпеки або очікування чогось важливого, суттєвого для людини в умовах невизначеності (Ильин, 2001, с. 142). У сучасній польській мові для найменування цього психічного дискомфорту використовується лексема *trwoga*, яка є моносемічною і тлумачиться у словниках як «стан, відчуття неспокою з приводу того, що може статися, що загрожує; страх, жах» пор. *trwoga przed czymś nieznanym*. Зауважимо, що в колокації *dzwonić / bić / uderzać na trwogę* лексема зберегла давній сенс «давати сигнал про небезпеку, дзвонячи у дзвони», але наведене словосполучення, як правило, вживається у переносному значенні «бити на сполох; застерігати перед небезпекою, попереджати про загрозливу ситуацію» (Bańko, 2014, t. 2, c. 855; Szymczak, 1981, т. 3, с. 500).

А. Вежбицька, аналізуючи польську лексему *trwoga*, подає таку її дефініцію: «*trwoga* – це те, що ми відчуваємо, коли відчуваємо, що з нами станеться щось погане, і прагнемо, аби цього не сталося» (Wierzbicka, 1971, с. 41).

Польське *trwoga* характеризується у сучасній польській мові достатньо широкою сполучуваністю. Можна, зокрема, виділити такі групи:

• «*прикметник + іменник trwoga*» на позначення різних проявів досліджуваної емоції: *bezgraniczna, chorobliwa, ciągła, nagła, nieokreślona, niepojęta, szalona, śmiertelna, wielka, zabobonna trwoga*, а також *trwoga wojenna* «паніка, переполох»;

• «*іменник trwoga + іменник у Р. в.*» та «*іменник trwoga + іменник в О. в. з прийменником* ***przed***», що вказує на причину виникнення тривоги: *trwoga oczekiwania / śmierci; trwoga przed napastnikami / przed napadem / przed czymś nieznanym* та ін.;

• «*іменник trwoga + іменник у З. в. з прийменником* ***o***», що вказують на об'єкт переживання: *trwoga o kochanego człowieka / o przyszłość* тощо;

• «*дієслово + іменник trwoga в ролі прямого додатка*», що вказує на об'єкт дії: *budzić / rozsiewać / siać / szerzyć / wywoływać trwogę* тощо;

• «*дієслово + іменник trwoga у З. в. / Р. в.*» на позначення відчуття аналізованої емоції: *poczuć (w sobie) / uczuwać trwogę; drżeć / umierać / zamierać z trwogi* тощо.

Асоціативно-образні контексти зі словом *trwoga* дають змогу констатувати, що в польській мові аналізована лексема концептуалізується, по-перше, як субстанція, яка наповнює тіло людини, – *ktoś jest pełen trwogi / ma oczy pełne trwogi, napełniać / przepełniać kogoś trwogą* тощо, по-друге, як хижа істота, яка вороже налаштована проти людини, – *trwoga ciśnie serce / obezwładnia / opanowuje / zdejmuje kogoś / pada na kogoś / owłada kimś; ktoś jest miotany / ogarnięty / zdjęty trwogą, а також як зерно – rozsiewać / siać trwogę*.

Іменник *trwoga* в сучасній польській мові є парадигматичним дериватом типу nomina actionis від дієслова *trwożyć się* «боятись, відчувати страх» (*trwożyć się o jutro, o swoją przyszłość*), який мотивує також каузатив *trwożyć* «викликати страх» (*Najmnieszy szelest ją trwożył*), а також префіксальну форму док. в. *zatrwożyć się* «відчути тривогу» (*Zatrwożył się o swoją przyszłość*) і перех. *zatrwożyć* «настрашити когось» (*Zatrwożyły kogoś złe wieści*) (Szymczak, 1981, т. 3, с. 501, 908).

Від згаданих вище дієслів утворено іменники типу nomina actionis *trwożenie (się), zatrwożenie*, значення яких є синонімічним до *trwoga*, а також дієприкметник *zatrważający* і дієприслівник *zatrważająco* (Szymczak, 1981, т. 3, с. 501, 908).

До спільнокореневих лексем належать прикметники *trwożny* «той, який відчуває тривогу; сповнений тривоги» та *trwożliwy* «такий, якого легко налякати» (*trwożliwe sarny*) і «такий, який виражає тривогу» (*trwożliwe oczy, spojrzenie*); останній мотивує nomina essendi *trwożliwość* «схильність до відчуття тривоги» (*trwożliwość zachowania się*).

Серед прислівникових утворень виявлено *trwożnie* «з тривогою, неспокійно» (*patrzeć, szeptać trwożnie*) та *trwożliwie* «з тривогою, боязко» (*oglądać się trwożliwie na wszystkie strony*) (Szymczak, 1981, т. 3, с. 501, 908). Зауважимо, що всі наведені деривати є стилістично забарвленими і функціонують у мові художньої літератури.

Щодо походження аналізованої лексеми, то на тлі загальнослов'янського мовного ареалу континуанти псл. **trьvoga* послідовно відтворюються у східнослов'янських, а також польській і болгарській мовах (пор. укр. *тривога*, рос. *тревога*, блр. *трывога*, пол. *trwoga*, болг. *тревога*) й означають «сильний неспокій, хвилювання (як правило, в очікуванні небезпеки або чогось невідомого)», а також «шум, переполох», «сигнал про небезпеку (наприклад, *бити тривогу*)» (Білодід, Бурячок та Гнатюк, 1979, т. 10, с. 253; Ожегов, 1990, с. 807; Стоянов, Чмир, 1988, с. 692; Szymczak, 1981, т.3, с. 501, 908).

Питання про етимологію та семантичний розвиток наведених вище продовжень псл. **trьvoga* є складним і ще й досі остаточно не розв'язаним у слов'янському мовознавстві. Автори опрацьованих етимологічних словників або взагалі пропускають цю лексему, або наводять стислі коментарі до неї, зазначаючи, як правило, що представлене трактування ненадійне і визнається далеко не всіма вченими.

Аналізуючи словотвірну будову праслов'янської лексеми **trьvoga*, М. Фасмер убачає в морфемі *trь-* підсилювальний префікс, той самий, що й в російських формаціях *треволнение, трезвон, треклятый*, а корінь *vog-* учений ототожнює з коренем у слові *отвага* (Фасмер, 1973, т. 4, с. 97). Подібну версію ґенези рос. *тревога* пропонує М. М. Шанський. Учений також уважає етимологічно спорідненими лексеми *тревога* та *отвага* і виводить їх з нім. *Wāga*, пол. *waga* «вага, ваги» (Шанский, Боброва, 1994, с. 218, 322). Цю гіпотезу підтримує і П. О. Селігей, зазначаючи, що подібне етимологічне витлумачення цілком відповідає моделі семантичного розвитку «вага, щось тяжке» → «негативна емоція» (Селігей, 2001, с. 30).

Проти цієї точки зору виступає проф. П. Я. Черних, підкреслюючи, що в дериваті **otъvaga* корінь *vag-* є германізмом, голосний *a* тут не може чергуватися з *o* (Черных, 2001, т. 2, с. 260). Не досить переконливими, на думку вченого, є також спроби звести псл. **trьvoga* до кореня ie. **ter-* «терти» (Младенов, 1941, с. 637–638) та порівняння його з пол. *trwać*, чес. *trvati*, укр. *тривати* із загальним значенням «продовжуватися, тривати» (Brückner, 1970, с. 578), що в кінцевому результаті через посередництво лит. *trìnti* «терти, натирати» знову повертає нас до згаданого ie. **ter-*. Учений уважає, що фонетичні факти швидше свідчать про корінь ie. **trei-* (**trĭ-*) – «три». Псл. **trьvoga*, таким чином, є дериватом із суфіксом *-og-(a)*, подібно як псл. **bьrloga*, рос. *острога* від кореня ie. **tris-* «тричі» (формант *s* перед суфіксом *-uo-* занепав). Отже, **trьvoga*, на думку

П. Я. Черниха, спочатку могло означати сигнал з боку противника про готовність до бою, повторений тричі (Мельничук, 2006, т. 5, с. 635–636; Черных, 2001, т. 2, с. 260).

Автор етимологічного словника польської мови А. Брюкнер кваліфікує лексему пол. *trwoga* як похідну від дієслова *trwać*, утворену за допомогою суфікса *-og-*. Але при цьому дослідник висловлює застереження, що значення емоції не співвідноситься зі значенням твірної основи (Brückner, 1970, с. 578), а в додатках до словника вчений генетично пов'язує іменник *trwoga* з вербативом *trwonić* «витрачати (гроші)» та *truć* «труїти» (Brückner, 1970, с. 684). У сучасній польській мові, звісно, не існує співвіднесеності між цими одиницями з огляду на відмінну семантику дієслова, що вважається мотивувальним.

В. Борись у своїй лексикографічній праці також припускає ймовірність походження пол. *trwoga* від праслов'янського дієслова **trьvati* зі значенням «тривати; терпіти, страждати». У цьому разі досліджуваний емотив первинно міг би мати сенс «страждання з якогось приводу, стан неспокою» (Boryś, 2005, с. 646).

Спробу аналізу наведених вище лексем у контексті погніздової орієнтації при реконструкції й етимологізації праслов'янського лексичного фонду представила Ж. Ж. Варбот. Авторка, підтримуючи думку А. Брюкнера про спорідненість пол. *trwoga* з *trwać*, *truć*, уважає семантичний розвиток «терти, знищувати → неспокій» цілком очевидним. Словотвірна будова *trw-oga*, на думку дослідниці, підтверджується фіксацією семантично і структурно спорідненого цслов. *растръва* «погибель» (Варбот, 1998, с. 225). У процесі реконструкції формування семантики цих дієслів, зазначає Ж. Ж. Варбот, слід ураховувати сходження периферійних сенсів їх континуантів (а також продовжень псл. **terti* як їх основи) та значення лексеми *trwoga*. Найістотнішими є такі значення: у продовжень **terti* – «мучити(сь)» (друс. *сътирати*), «піклуватись, турбуватись» (псл. **starati sę*), «(ви)терпіти» (слц. *natriet' sa*), «наполягати» (пол. *nacierać na kogo*, чес. *dotírati*, слц. *dotierat'*), «затримуватись, постійно десь знаходитись» (рос. розм. *отираться*); у континуантів **truti* – «мучитись, терзатись» (пол. *truć się*), «потребувати чогось» (нлуж. *tšuś*); у продовжень **trъvati* – «піклуватись, турбуватись; зважати на щось» (Варбот, 1998, с. 226), пор. також пол. *trwać o kogoś / o coś – "**Nie trwam** o jedzę, kiedy dobrze siedzę", "Dobry człowiek swéj cnocie ufa, **nie trwa** na mowy ludzkie"* (Linde, 1859, т.5, с. 717).

Наведені континуанти виразно демонструють співіснування сенсів «мучити(сь), страждати» та «непокоїтись, турбуватись», що базуються на вихідному значенні «терти» → «мучити» → «знищувати». У функції семантичної типологічної паралелі пор. псл. **pekti(sę)* «мучити(ся), страждати» і «турбуватися, опікуватися» (Черниш, 2003, с. 146). Хоча мотивація ммучити(сь)» → «тривога» є характерною радше для мікрополя із загальною семантичною рисою «смуток» (пор. пол. *strapienie* «журба» < *trapić* «мучити», чес. *trápení* «смуток» < *trápit* «мучити» < псл. **torpiti* «мучити»), однак, якщо врахувати результати психологічних досліджень, згідно з якими стан тривоги на рівні суб'єктивного переживання визначається як комбінація кількох дискретних емоцій (страху в поєднанні зі смутком, печаллю, провиною, соромом тощо) (Ильин, 2001, с. 325), то представлений значеннєвий розвиток видається нам вельми ймовірним. Додамо, що семантичний перехід «спричинення болісних фізичних відчуттів» → «стан страху» є досить регулярним для аналізованого мікрополя у польській мові, пор. *bać się* «боятись» < псл. **biti* «бити», *przerażenie* «жах« < **raziti* «ранити, калічити« та ін.

У старопольській мові іменник *trwoga* безпосередньо не номінував емоції, а мав значення «суперечка, конфлікт, сутичка», а також «загальна розгубленість, сум'яття, безладдя», пор.: *Thy dawnosczy mayą bycz trzymany, gdy ziemya gest w pokoyu, bo czassv **trwog** abo zamyeszanya o tem na rostropnosczy sądzy tho spvsczmy* (Urbańczyk, 1987, т. 9,

с. 196), а вторинні дієслова *roztrwożyć / roztrważać* були синонімічними до сучасних *roztrwonić* «розтратити, змарнувати» (Urbańczyk, 1981, т. 8, с. 18).

У процесі історичного розвитку, згідно зі свідченнями лексикографічних джерел, лексема *trwoga*, поряд із конкретним змістом «військова тривога, сигнал про небезпеку» ("*Do broni już biją* ***trwogę*** *na odwachu*"), набула також сенсу психічного стану людини й уживалася на позначення «боязнь із замішанням, страх», наприклад, "*Przekęknięcie, nagła* ***trwoga****, przez uderzenie zmysłów przedmiotem nadzwyczajnym, lub zdającym się grozić niebezpieczeństwo*", "*Strasznać to chwila, drżysz,* ***trwoga*** *w oczach nieprzyjaciół mnoży*" (Karłowicz i in., 1919, т. 7, с. 132; Linde, 1859, т. 5, с. 717). У подібних контекстах реалізуються значення, утворені на базі вихідного шляхом первинної метафоризації.

Дієслівна лексема *trwożyć (się)* мала низку префіксальних корелятів – *strwogać, strwagać, strwożyć, natrwożyć, potrwożyć, przetrwożyć, wytrwożyć* та *zatrwożyć* на позначення різних проявів цього емоційного стану.

А. Красінський, аналізуючи семантичну структуру синонімічних субстантивів із загальним значенням «страх», зауважує, що тривога, поряд зі змістом, характерним для військової термінології, означає також зворушення душі внаслідок впливу звістки про небезпеку, яка загрожує (Krasiński, 1885, т. 1, с. 29).

На початку XX ст. лексема *trwoga* була полісемічною. Окрім значення психічного стану людини, вона мала такі семантичні різновиди: «переполох, безладдя» (*niespodziana w mieście powstała* ***trwoga***), «військова тривога», «відповідний сигнал, який сповіщає про небезпеку» ("*Na* ***trwogę*** *uderzyć w bębny kazał*") та «нещастя, поразка» ("*Nie pytał się (Bonaparte) chleba, masła, bo go w Moskwie* ***trwoga*** *zasła*") (Karłowicz i in., 1919, т. 7, с. 132). У сучасній польській мові відбулося звуження значення від конкретного до абстрактного, «психологічного».

Перейдемо до наступного конституента аналізованого лексико-семантичного мікрополя страху, а саме до лексеми, яка номінує душевний неспокій, хвилювання у польській мові. Апелятив ***niepokój*** у сучасній польській мові має два значення, перше з яких належить до аналізованої групи «психічний стан, що характеризується сильним збудженням, напруженням, труднощами в зосередженні думки й діях; відсутність спокою, рівноваги; страх» (*spojrzenie pełne niepokoju; niepokój ogarnia / przejmuje / nurtuje kogoś*). Другий сенс цього іменника, вжитого, як правило, у множині – «розруха, сум'яття, безлад», – є застарілим (*niepokoje wojenne; siać / wywoływać / wzniecać niepokoje*) (Szymczak, 1979, т. 2, с. 331).

Формально це найменування є префіксальним утворенням із заперечним префіксом *nie-* і становить антонім до апелятивів *pokój, spokój* «мир, спокій». Подібна словотвірна модель утворення субстантивів із досліджуваного семантичного мікрополя у слов'янських мовах достатньо продуктивна, пор. влуж., нлуж. *nje-měr*, слц. *ne-mir*, слн. *ne-mir*, укр. *не-спокій*, де префікс означає «заперечення; брак, відсутність чогось», а корінь має значення «спокій» (пор. аналогічну структуру рос. *бес-покойство*). Щодо семантичної мотивації цієї назви, вважаємо, що вона опосередковано пов'язана із семою «рух», оскільки виражає опозицію до стану спокою.

У старопольський період аналізований іменник також безпосередньо не означав емоції, а мав сенс «порушення спокою, розруха, безладдя, незгода», пор.: "*A tak syó wzbudzil gnyew bozi przecyw ludowu pokolenyv...y poddal ge pan w* ***nyepokoy*** *a w zagubó*" (Urbańczyk, 1965, т. 5, с. 214). Як свідчить словник польської мови XVI ст., у середньопольську добу лексема набула вторинного значення і поряд зі змістом «відсутність спокою в країні, загроза з боку ворогів, війна», почала означати також психічний дискомфорт людини – "*Iż węzłem nieroSpletnym trwożysz duSzę Swoię / Biorąc ná nię tysiąc trosk / przykré* ***niepokoie****?*" (Mayenowa, Bartmiński і Bąk, 1987, т. 17, с. 506).

У XIX-XX ст. апелятив виражав зміст «неспокій, невпевненість, нестерпне хвилювання, занепокоєння, тривога» ("*Byś serce moje rozkroił, nic w nim nie najdziesz inszego, jako te* ***niepokoje****: sromota, wstyd...*", "*Uspokój sumienie moje, które mi wielkie niepokoi* ***czyni***"), а також у словосполученні *niepokój na zegarku* «тікання годинника» (Karłowicz i in., 1904, т. 3, с. 311).

Варто зауважити, що в семантичній структурі аналізованого субстантива інтелектуальна оцінка ситуації переважає над власне психічною, на відміну від більшості позначень страху, які переважно описують безпосередню реакцію душі або нервової системи на певну ситуацію, пор.: "*No i nadszedł wreszcie oczekiwany z wielkim* ***niepokojem*** *i podnieceniem dzień pierwszego notowania Żywca*" (Miller M. Pierwszy milion), "*Wszystkie dzieci spoglądały na siebie* ***z niepokojem*** *i wyczekiwaniem*" (Żurawska Z. Jutro niedziela), "*Szczególny* ***niepokój*** *budzi fakt, że choroba dotyczy przeważnie ludzi młodych*" (медична реклама).

Вербатив *niepokoić się* уживається в подібних контекстах, пор.: "*Ponieważ nie powracał długo, zaczęła* ***się niepokoić***" (Makuszyński K. Szatan z siódmej klasy).

Сполучувальні властивості аналізованого найменування в сучасній польській мові є характерними для позначень страху. Досліджуваний іменник уживається, як правило, в атрибутивних контекстах типу *ciągły, gorączkowy, nieustanny, rosnący, stały niepokój*. Наведені словосполучення свідчать про те, що ця емоція може бути не лише миттєвою реакцією, але і довготривалим емоційним станом, пор. також: "*Ona* ***żyła w nieustannym*** *gorączkowym* ***niepokoju*** *i nie mogła sypiać po nocach*" (Skorupka, 1974, т. 1, с. 507). У колокації з прийменником ***o*** лексема вживається на позначення об'єкта цього душевного переживання й означає «піклуватися про когось, хвилюватися за когось» – *niepokój o syna / o żonę / o powodzenie wyprawy.*

Польська мова засвідчує також низку словосполучень з іменником *niepokój* у виразних образних контекстах – *rozwiać niepokój, niepokój wieje* (*skądś)* (у цьому контексті *niepokój* імплікується як летюча субстанція), *siać / posiać niepokój* (асоціація із зерном), *niepokój dręczy / trawi kogoś, miota kimś, wkrada się do serca kogoś* (зіставлення з ворожою силою), *wzrasta w duszy, maluje się na czyjejś twarzy* тощо.

До кола спільнокореневих субстантивів належать віддієслівні іменники типу nomina actionis *zaniepokojenie* та *niepokojenie się*, значення яких є синонімічним до *niepokój* (*coś budzi / wywołuje w kimś zaniepokojenie*). Дієприслівниковими й дієприкметниковими дериватами аналізованої лексеми є *niepokojąco* і *niepokojący*, *zaniepokojony* (Szymczak, 1979, т. 2, с. 331; Szymczak, 1981, т. 3, с. 873).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, комплексний синхронічно-діахронічний опис назв на позначення хвилювання та неспокою, здійснений у статті, виявив, що ці емоції мають у польській мові свою специфіку як в аспекті вербалізації, так і в аспекті їх тлумачення, мотивації, вираження, а також значеннєвої еволюції. **Перспективним** видається розгляд особливостей відбиття відповідного емоційного стану у польській мові у порівнянні та зіставленні з іншими слов'янськими мовами, чому плануємо присвятити наші подальші дослідження.

Бібліографічний список

Білодід, І. К., Бурячок, А. А. та Гнатюк, Г. М., 1979. *Словник української мови*, в 11-ти т. Київ : Наукова думка, Т. 10, с. 253.

Варбот, Ж. Ж., 1998. О погнездовой ориентации при реконструкции и этимологизации праславянского лексического фонда. В : J. Rusek and W. Boryś, ed. *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*. Warszawa : Energia, s. 223–231.

Ильин, Е. П., 2001. *Эмоции и чувства*. Санкт-Петербург : Питер.

Мельничук, О. С., та ін., 2006. *Етимологічний словник української мови*, Київ : Наукова думка, т. 5.

Младенов, С., 1941. *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*. София : Kn-vo Kh. G. Danov.

Ожегов, С. И., 1990. *Словарь русского языка*. Москва : Русский язык, 1990.

Селігей, П. О., 2001. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. *Мовознавство*, 1, с. 24–33.

Стоянов, І. А. та Чмир, О. Р., 1988. *Болгарсько-український словник*. Київ : Наукова думка.

Фасмер, М., 1973. *Этимологический словарь русского языка*. Москва : Прогресс, т. 4.

Черниш, Т. О., 2003. *Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні : (гніздовий підхід)*. Київ.

Черных, П. Я., 2001. *Историко-этимологический словарь современного русского языка, в 2-х т.* 4-е изд. Москва : Русский язык, Т. 2.

Шанский, Н. М. и Боброва, Г. А., 1994. *Этимологический словарь русского языка*. Москва : Прозерпина.

Bańko, M., red. 2000. *Inny słownik języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, T. 2.

Boryś, W., 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków : Wydawnictwo Literackie.

Brückner, A., 1970. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa : Wiedza Powszechna.

Karłowicz, J., Kryński, A. i Niedźwiedzki, W., 1904. *Słownik języka polskiego*. Warszawa : Nakładem prenumenatorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, T. 3.

Karłowicz, J., Kryński, A. i Niedźwiedzki, W., 1919. *Słownik języka polskiego*. Warszawa : Nakładem prenumenatorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, T. 7.

Krasiński, A. St., 1885. *Słownik synonimów polskich*. Kraków : Akademia Umiejętności, T. 1.

Linde, S. B., 1859. *Słownik języka polskiego*. Lwów : W drukarni Zakładu Ossolińskich, T. 5.

Mayenowa, R., Bartmiński, J. i Bąk, St., 1987. *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, T. 17, s. 506.

Skorupka, S., 1974. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa : Wiedza Powszechna, T. 1–2.

Szymczak, M., red. 1979. *Słownik języka polskiego*, t. 1–3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, T.2.

Szymczak, M., red. 1981. *Słownik języka polskiego*, t. 1–3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, T. 3.

Urbańczyk, S., 1965. *Słownik Staropolski*. Warszawa : PAN, T. 5.

Urbańczyk, S., 1981. *Słownik Staropolski*. Wrocław ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, T. 8.

Urbańczyk, S., 1987. *Słownik Staropolski*. Warszawa : PAN, T.9.

Wierzbicka, A., 1971. *Kocha, lubi, szanuje : medytacje semantyczne*. Warszawa : Wiedza Powszechna.

References

Bańko, M., ed. 2000. *Inny słownik języka polskiego* [*Another dictionary of the Polish language*], vol. 1–2. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, Vol. 2. (in Polish).

Bilodid, I. K., Buriachok, A. A. and Hnatiuk, H. M., 1979. *Slovnyk ukrainskoi movy* [*Dictionary of Ukrainian language*], in 11 vol. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 10, p. 253. (in Ukrainian).

Boryś, W., 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego* [*Etymological dictionary of the Polish language*]. Kraków : Wydawnictwo Literackie. (in Polish).

Brückner, A., 1970. *Słownik etymologiczny języka polskiego* [*Etymological dictionary of the Polish language*]. Warszawa : Wiedza Powszechna. (in Polish).

Chernykh, P. Ya., 2001. *Istoriko-etimologicheskiy slovar sovremennogo russkogo yazyka* [*Historical and etymological dictionary of the Russian language*], in 2 vol. 4th ed. Moskva : Russkiy yazyk, Vol. 2, p. 260. (in Russian).

Chernysh, T. O., 2003. *Slovianska leksyka v istoryko-etymolohichnomu vysvitlenni : (hnizdovyi pidkhid).* [*Slavic vocabulary in historical and etymological coverage : (word family approach)*]. Kyiv. (in Ukrainian).

Fasmer, M., 1973. *Etimologicheskiy slovar russkogo yazyka* [*Etymological dictionary of the Russian language*]. Moskva : Progress, Vol. 4. (in Russian).

Ilin, Ye. P., 2001. *Emotsii i chuvstva* [*Emotions and feelings*]. Sankt-Peterburg : Piter. (in Russian).

Karłowicz, J., Kryński, A. and Niedźwiedzki, W., 1904. *Słownik języka polskiego* [*Polish dictionary*]. Warszawa : Nakładem prenumenatorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, Vol. 3. (in Polish).

Karłowicz, J., Kryński, A. i Niedźwiedzki, W., 1919. *Słownik języka polskiego* [*Polish dictionary*]. Warszawa : Nakładem prenumenatorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, Vol. 7. (in Polish).

Krasiński, A. St., 1885. *Słownik synonimów polskich* [*Dictionary of Polish synonyms*]. Kraków : Akademia Umiejętności, T. 1. (in Polish).

Linde, S. B., 1859. *Słownik języka polskiego* [*Polish dictionary*]. Lwów : W drukarni Zakładu Ossolińskich, Vol. 5, p. 717. (in Polish).

Mayenowa, R., Bartmiński, J. and Bąk, St., 1987. *Słownik polszczyzny XVI wieku* [*Dictionary of the Polish language of the 16th century*]. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Vol. 17, p. 506. (in Polish).

Melnychuk O. S. i in., 2006. *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [*Etymological dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 5. (in Ukrainian).

Mladenov, S., 1941. *Etimologicheski i pravopisen rechnik na blgarskiya knizhoven ezik* [*Etymological and spelling dictionary of the Bulgarian literary language*]. Sofiya : Kn-vo Kh. G. Danov. (in Bulgarian).

Ozhegov, S. I., 1990. *Slovar russkogo yazyka* [*Dictionary of the Russian language*]. Moskva : Russkiy yazyk. (in Russian).

Selihei, P. O., 2001. *Vnutrishnia forma nazv emotsii v ukrainskii movi* [*The internal form of the names of emotions in the Ukrainian language*]. Movoznavstvo, 1, pp. 24–33. (in Ukrainian).

Shanskiy, N. M. and Bobrova, G. A., 1994. *Etimologicheskiy slovar russkogo yazyka* [*Etymological dictionary of the Russian language*]. Moskva : Prozerpina. (in Russian).

Skorupka, S., 1974. *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [*Phraseological dictionary of the Polish language*]. Warszawa: Wiedza Powszechna, Vol. 1–2, p. 507. (in Polish).

Stoianov, I. A. and Chmyr, O. R., 1988. *Bolharsko-ukrainskyi slovnyk* [*Bulgarian-Ukrainian dictionary*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Szymczak, M., ed. 1979. *Słownik języka polskiego* [*Polish dictionary*], vol. 1–3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Vol. 2. (in Polish).

Szymczak, M., ed. 1981. *Słownik języka polskiego* [*Polish dictionary*], vol. 1–3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Vol. 3. (in Polish).

Urbańczyk, S., 1965. *Słownik Staropolski* [*Old Polish Dictionary*]. Warszawa : PAN, Vol. 5, p. 214. (in Polish).

Urbańczyk, S., 1981. *Słownik Staropolski* [*Old Polish Dictionary*]. Wrocław ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Vol. 8, p. 18. (in Polish).

Urbańczyk, S., 1987. *Słownik Staropolski* [*Old Polish Dictionary*]. Warszawa : PAN, Vol. 9, p. 196. (in Polish).

Varbot, Zh., 1998. O pognezdovoy orientatsii pri rekonstruktsii i etimologizatsii praslavyanskogo leksicheskogo fonda [Word family orientation during the reconstruction and etymologization of the Proto-Slavic lexical fund]. In : J. Rusek and W. Boryś, ed. *Proto-Slavic and its disintegration*. Warszawa: Energia, pp. 223–231. (in Russian).

Wierzbicka, A., 1971. *Kocha, lubi, szanuje : medytacje semantyczne* [*He loves, likes, respects: semantic meditations*]. Warszawa : Wiedza Powszechna. (in Polish).

Стаття надійшла до редакції 30.04.2021.

I. Askerova

POLISH EMOTION NAMES WHICH MEAN ANXIETY AND DISQUIET

The article is devoted to the in-depth historical, etymological and semantic-structural characteristics of vocabulary to denote emotional states of anxiety, excitement, disquiet in the Polish language. Semantic, grammatical, linguo-cognitive properties, as well as the origin and formal-derivational and semantic development of the corresponding lexemes are considered.

Polish linguists have repeatedly turned their attention to the relevant group of vocabulary, but they have considered, as a rule, only the key noun pol. strach, and many arrays of relevant language units have not yet received scientific coverage. In addition, the historical aspect is still the least studied in the polish linguistics, which reveals the origin of the names of emotions, their formal derivational development, models of initial semantic motivation and patterns of further semantic evolution.

Numerous explanatory, phraseological, etymological lexicographical sources of Polish and other Slavic languages, dictionaries of synonyms and cognate words, The National Corpus of Polish, as well as studies in the field of psychology of human emotions and feelings served as a material for the analysis.

*Both emotion names pol. trwoga and niepokój are characterized in the modern Polish language by a fairly wide combination, on the basis of which the image of anxiety and disquiet in the minds of Polish speakers is reproduced. Thus, this emotion is represented as a substance (either liquid or volatile) that fills the human body; grain (like sow grain or panic); a tormenting enemy force, causing pain, and so on. Questions about the etymology and semantic development of the protoslav. *trьvoga is complex and still not definitively solved in Slavic linguistics. The analysis of numerous etymological lexicographical sources revealed that the most probable semantic transition is "causing painful physical feeling" → "state of fear". Name of pol. niepokój is formally a prefix formation with the negative prefix nie- and is an antonym to the appellatives: pokój, spokój "peace, tranquillity". We interpret the semantic motivation of this name as one that is indirectly related to the seme "movement", as it expresses opposition to the state of rest. Names of anxiety and restlessness which were traced in the field of the semantic and formal evolution for a significant time frame revealed that these names in the Old Polish era did not mean emotional experience, but functioned to denote very specific situations – disputes, conflicts, skirmishes; devastation, disorder, disagreement. During the historical development of the Polish language, the analyzed lexemes acquired a secondary "emotional" meaning, which is main today, namely "state, feeling anxious about what may happen, threatening; fear, horror", "mental state characterized by strong arousal, tension, difficulty concentrating thoughts and actions; lack of peace, balance; fear".*

Key words: *emotional vocabulary, language picture of the world, conceptualization, semantics, etymology.*

УДК 811.111'276.6:616.9

Н. І. Бицко

АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ АД'ЄКТИВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНООДИНИЦЬ ГАЛУЗІ «ІНФЕКТОЛОГІЯ»

У статті наведені аспекти лінгвістичного дослідження, яке стосується структурно-семантичного аналізу термінологічного простору галузі медицини «Інфектологія», а саме продуктивності складних ад'єктивних утворень. Схарактеризовано лексико-семантичні особливості їх конструювання та закцентовано увагу на основні словотвірні типи складних ад'єктивних словосполучень термінологічного простору відповідної галузі. Порушено питання тематичного групування термінологічних прикметникових словосполучень залежно від семантики стрижневого терміна-компонента. З'ясовано, що функціонування подібних термінологічних сполук демонструє словотвірні процеси, які сприяють уніфікації фахової мови. Підтверджено, що реальне функціонування термінів у сучасних українських виданнях з медицини засвідчує незавершеність процесу унормування медичної терміносистеми, зокрема численні порушення лексичних і морфологічних норм.

Ключові слова: *медична термінологія, термінологічне словосполучення, ад'єктив, ад'єктивне словосполучення, інфекційні захворювання, структурна модель.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-60-65

Сучасний перебіг подій із всесвітньою пандемією викликав бурхливий інтерес до медичної галузі «Інфектологія», адже інфекційні хвороби розглядають як одну з основних загроз сьогодення для здоров'я населення, а також суттєву проблему для органів охорони здоров'я та суспільства в цілому. Останнє обумовлюється тим, що більшість з цих хвороб спричиняють тимчасову або стійку втрату працездатності; потребують величезних фінансових витрат на профілактику, лікування, реабілітацію (а деякі – терапії впродовж усього життя); негативно впливають на якість і тривалість життя та спричиняють передчасну смерть. У цілому ж, поняття «соціально значущих хвороб» існує з XIX ст., періоду бурхливого економічного розвитку; уперше воно застосовувалось щодо захворювання на туберкульоз. Отже, велику зацікавленість викликає лексико-семантичне дослідження лінгвістичних особливостей становлення та розвитку фахової мови галузі «Інфектологія».

Мета – загальний опис структурно-семантичних особливостей термінологічних словосполучень галузі «Інфектологія», до складу яких входять ад'єктиви.

Завдання: проаналізувати продуктивність відібраних прикметникових лексичних одиниць медичної термінологічної зазначеного термінологічного простору з метою визначення лексико-семантичних особливостей їх творення; групування відібраного матеріалу за тематичними та словотвірними конструкціями, при цьому використовуючи матеріал латино-українського медичного словника.

Актуальність. У сучасній медичній лексикографічній практиці відбивається складність взаємозв'язків мовної норми та синонімічності в термінології. Створення базового термінологічного фонду, що враховує принципи лінгвостатистики, передбачає насамперед усунення надміру синонімів. Реальне функціонування термінів у сучасних українських виданнях з медицини засвідчує незавершеність процесу унормування клінічної терміносистеми, зокрема численні порушення лексичних і морфологічних

норм. Насамперед ідеться про вживання необґрунтованих кальок і росіянізмів на зразок: *виздоровлювати* (норм. *одужувати*), *заживлення* (норм. *загоювання*), *малокрів'я* (норм. *недокрів'я*), *область серця* (норм. *ділянка серця*) тощо (Місник, 2002).

Зрозуміло, що унормування медичної термінології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: узгодження національного та інтернаціонального компонентів, усунення синонімії, варіантності, порушень лексичних, морфологічних і синтаксичних норм української мови. Як найважливіший аспект визначено розроблення єдиної концепції термінотворення, що використовує досвід і позитивні надбання вчених різних поколінь. Забезпечення лінгвістичної нормативності термінів має відбуватися на всіх рівнях – як понятєвому, так і власне мовних – фонетичному, орфоепічному, орфографічному, лексико-семантичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному.

Нами було прослідковано, що проблематиці термінотворення у різних галузях науки було присвячено достатньо наукових статей й у «Віснику Маріупольського державного університету», а саме: Н. І. Шашкіна, Л. В. Дружиніна, К. В. Соколова, О. О. Щетинникова «Лінгвометодичні та лексикографічні аспекти термінологічної лексики» (Шашкіна, Дружиніна, Соколова та Щетинникова, 2020) Е. В. Гордиенко «Номенклатура в системе англоязычной медицинской терминографии» (Гордиенко, 2019) та ін. Що стосується медичного термінологічного простору, ми звертались до праць Л. Симоненко, яка проаналізувала з погляду походження, сполучуваності, семантики найпоширеніші препозиційні елементи (73) у складі медико-біологічних термінологічних назв і заклала підґрунтя для подальшого дослідження чужомовних словотвірних елементів у цій термінології (Симоненко, 1991). Аналогічний аналіз дериваторів, що оформлюють медико-біологічні терміни, викладено в колективній праці «Склад і структура термінологічної лексики української мови» за редакцією А. Крижанівської (Крижанівська, ред. 1984). Препозиційні елементи, використовувані в українських термінах, досліджено також у монографії І. Кочан «Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові», де дослідниця розглядає з погляду походження, частиномовної спрямованості, значеннєвого наповнення, кодифікованості у словниках 123 препозиційні міжнародні компоненти, що входять до складу медичних назв (деякі з цих компонентів авторка кваліфікує як суто медичні, інші – як поліфункціональні) (Кочан, 2004). Латинські термінологічні словосполучення зі складними ад'єктивами досліджувала М. Телеки (Телеки, 2017, с. 94–103). На жаль, наукових праць, присвячених дослідженню прикметникових термінологічних сполук у назвах інфекційних хвороб ми не зустріли.

Джерельною базою нашого дослідження слугували: «Латинсько-український медичний енциклопедичний словник: у 2 томах» (Бєляєва, Ждан, Цісик, 2020) та підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації «Інфекційні хвороби» (Голубовська, ред. 2020), з яких методом суцільної вибірки було виокремлено та досліджено 672 ад'єктивних словосполучень на позначення найбільш розповсюджених та відомих назв інфекційних хвороб. Для сучасного медичного термінологічного простору характерне активне використання термінів-словосполучень, які у мовознавстві класифікують як «окремо оформлені, багатолексемні, але семантично цілісні утворення, що складаються з двох і більше компонентів» (Малевич, 2009, с. 35–38). Необхідно зазначити, що саме у галузевих терміносистемах ці мовні структури тяжіють до однозначності й семантично не змінюються, хоча зазвичай поза межами конкретного термінологічного простору вони можуть втрачати стійкі риси й загалом не спроможні сприйматись як цілісні мовні одиниці.

Отже, нами були систематизовані та проаналізовані зі структурно-семантичних й функціональних позицій стійкі ад'єктивні українські та латинські словосполучення на позначення назв хвороб галузі «Інфектологія». Основними методами, на яких ґрунтується дослідження терміноодиниць субмови є: взаємозв'язок мови, мислення і реалій довкілля, що перебуває у постійному розвитку та русі, усвідомлення мови як суспільного явища. У роботі використані методи: *класифікації* і *систематизації* (при групуванні лексики за тематикою «Інфектологія»), *описовий* із використанням стратиграфічного, генетичного, етимологічного, словотвірного, формантного, статистичного, порівняльного, лінгвогеографічного та інших прийомів, *порівняльний* (при зіставленні певних ознак терміноодиниць субмови), *кількісних підрахунків* (при визначенні продуктивності різних типів назв інфекційних хвороб) і *соціальної типізації* (при вивченні фактів і явищ мови в їхніх зв'язках із соціальними чинниками).

Проаналізовано диференційовані ознаки термінологічних одиниць латинської фахової мови галузі «Інфекетологія» за напрямками: кишкові інфекційні хвороби, інфекційні хвороби дихальних шляхів, кров'яні інфекційні захворювання, інфекційні захворювання зовнішніх покривів, інфекційні захворювання множинними механізмами передачі, інфекційні захворювання з вертикальним механізмом, гемоконтактні інфекційні хвороби (Голубовська, ред. 2020).

Більшість досліджуваного матеріалу побудовано за структурними моделями, де стрижневим компонентом є слово-термін, субстантив, до якого на основі підрядного зв'язку приєднуються залежні компоненти. Слід зазначити, що у структурі ад'єктивних українізованих медичних термінів зазначеної галузі спостерігаємо структурну модель «ад'єктив + субстантив» (*кишковий амебіаз*), навпаки у латинському просторі термінів – «субстантив + ад'єктив» (*amoebiasis intestinalis*).

Що стосується чисельності компонентів, найбільшу групу складають двокомпонентні конструкції (*гострий гепатит – hepatitis acuta*); найменшу групу складають трикомпонентні (*рецидивуюча, хронічна дизентерія – dysenteria chronica recidiva*) та чотирикомпонентні конструкції (*poliomyelitis forma paralytica pontina*) (Бєляєва, Ждан, Цісик, 2020).

За семантичним стрижневим субстантивом у складі ад'єктивних словосполучень можна виокремити наступні тематичні групи назв інфекційних хвороб, відповідно до загальної класифікації інфекцій, де спостерігається найбільша чисельність досліджуваного матеріалу:

- захворювання з групи кишкових інфекцій: (*гострий, підгострий, хронічний, резидуальний бруцельоз – brucellosis acuta, subacuta, chronica, residualis; гостра, колітична, гастроентероколітична, рецидивуюча, хронічна, безперервна, гіпертоксична дизентерія – dysenteria acuta, colicalis, gastroenterocolicalis, recidiva, chronica, continua, hypertoxica; черевний тиф: типова, атипова, амбулаторна, абортивна, афебральна, легка форми – typhus abdominalis: forma typica, atypica, ambulatorialis, abortivis, afebralis, levissima* тощо) (Голубовська, ред. 2020);
- інфекції дихальних шляхів: (*аденовірусна інфекція – infectio adenoviralis; фаринго-кон'юнктивальна гарячка – febris pharyngo-conjunctivalis; pneumonia adenoviralis – аденовірусна пневмонія; катаральна ангіна – angina cataralis; типова, атипова, афебрильна, акатаральна, блискавична форма грипу – influenza forma typica, atypica, afebralis, acatarralis, fulminans* тощо); (Голубовська, ред. 2020);
- кров'яні (трансмісивні) інфекції: (*кліщовий весняно літній енцефаліт: блискавична, абортивна, тяжка, гарячкова, менінгеальна, менінгоенцефалічна, менінгоенцефалополіоміелітична, поліорадикуло-невритична форми – encephalitis acarinarum orientalis: forma fulminans, abortivis, gravis, febrilis, meningealis,*

meningoencephalitica, meningoencephalopoliomyelitica, polyradiculoneurotica) (Голубовська, ред. 2020);

- інфекції поверхневих шкірних покривів: (*травматичний, кріптогенний, генералізований, місцевий правець – tetanus traumaticus, critogenus, generalisatus, localis; шкірна, карбункулоподібна, едематозна, бульзна, еризипелоїдна, септична сибірка – anthrax cutaneus, carbuncularis, oedematosus, bullosus, erysipeloideus, septicus*) (Голубовська, ред. 2020).

Висновок. Аналізуючи відібрану термінологічну лексику, спостерігаємо, що найбільший відсоток складають складні ад'єктиви, утворені злиттям: іменникових та прикметникових основ; суто прикметникових основ з додаванням складних суфіксів, при цьому у більшості випадків смислове навантаження передається рівноцінно двома частинами конструкції.

Стосовно граматичних категорій латинських прикметників, частіше зустрічаємо прикметники 1 групи (прикметники I та II відміни) на кшталт: (*acutus, a, um; abortivus, a, um; cutaneus, a, um; chronicus, a, um; epidemicus, a, um; falsus, a, um; haemorragicus, a, um; primarius, a, um; recidivus, a, um*). Прикметники 2 групи (прикметники III відміни) зустрічаються на декілька відсотків менше: (*colicalis,e; hepatorenalis,e; meningialis,e; localis,e; lateens,ntis; fulminans,tis*) (Бєляєва, Ждан, Цісик, 2020).

Проаналізовані терміни відповідають наявним вимогам щодо вербальної кодифікації певних понять: вони компактні, чітко вмотивовані, зрозумілі фахівцю будь-якої галузі медицини; для їх утворення використані широко вживані грецько-латинські компоненти. Про якість термінотворення свідчить факт функціонування цих термінів у світовій медичній спільноті впродовж багатьох століть.

Представлення структури термінологічної системи концептуальним та формальним шляхом має більше переваг, ніж просте розуміння термінологічної системи як такої. Концептуальне та формальне представлення структури системи допомагає у створенні нових систем шляхом встановлення «бажаного зразка» (критерію) і є важливими інструментами для управління термінологічними системами.

Перспектива. Через відсутність раціональної й чіткої організації термінології як певної системи у лексикології постійно існує проблема її впорядкування. З цього постають труднощі, пов'язані зі стандартизацією лексичного матеріалу, який є знаряддям наукової думки. Медична термінологія належить до найбільш інтенсивно прогресуючих частин словникового складу мови, що зумовлюється насамперед стрімким розвитком медицини та міжнародною науковою інтеграцією, особливо у сучасній сфері знань галузі «Інфектологія», а тим більше у наш час з проблематикою пандемії. Хоча, незважаючи на значні успіхи у розв'язанні цього проблемного питання, його розв'язання ще потребує значних теоретичних розвідок і практичного дослідження мовного матеріалу різноманітних термінологічних ареалів.

Бібліографічний список

Бєляєва, О. М., Ждан, В. М. та Цісик, А. З., 2020. *Латинсько-український медичний енциклопедичний словник:* у 2 т. Київ : Всеукраинское специализированное издательство «Медицина», Т. 1.

Голубовська, О. А., ред. 2020. *Інфекційні хвороби*. 3-тє вид. Київ : Медицина.

Гордиенко, Е. В., 2019. Номенклатура в системе англоязычной медицинской терминографии. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*, 21, с. 117–123. DOI : 10.34079/2226-3055-2019-12-21-117-123

Кочан, І., 2004. *Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові*. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка.

Крижанівська, А. В., ред. 1984. *Склад і структура термінологічної лексики української мови*. Київ : Наукова думка.

Малевич, Л. Д., 2009. Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації. *Українська термінологія і сучасність*, VIII, с. 35–38.

Місник Н. В., 2002. *Словотвірний потенціал чужомовних препозиційних елементів у наукових термінах.* Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ. Доступно за : http://referatu.net.ua/referats/7569/146513 (Дата звернення: 5.06.2021)

Симоненко, Л., 1991. *Формування української медико-біологічної термінології*. Київ : Наукова думка.

Телеки, М., 2017. Латинські прикметникові композити у медичні термінології. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Філологічні науки*, 263, с. 94–103.

Шашкіна, Н. І., Дружиніна, Л. В., Соколова, К. В. та Щетинникова, О. О., 2020. Лінгвометодичні та лексикографічні аспекти термінологічної лексики. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*, 22, с. 267–273. DOI : 10.34079/2226-3055-2020-13-22-267-273

References

Bieliaieva, O. M., Zhdan, V. M. and Tsisyk, A. Z., 2020. *Latynsko-ukrainskyi medychnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [*Latin-Ukrainian medical encyclopedic dictionary*] : in 2 vol. Kyiv : All-Ukrainian specialized publishing house «Medicine», Vol. 1. (in Ukrainian).

Gordiyenko, O. 2019. Nomenklature in the system of English medical terminography [Nomenklatura v sisteme angloyazychnoy meditsinskoy terminografii]. *Vìsnik Marìupol's'kogo deržavnogo unìversitetu. Serìâ : Fìlologìâ*, 21, pp. 117–123. DOI : 10.34079/2226-3055-2019-12-21-117-123 (in Ukrainian).

Holubovska, O. A., ed. 2020. *Infektsiini khvoroby* [*Infectious diseases*]. 3rd ed. Kyiv : Medytsyna. (in Ukrainian).

Kochan, I., 2004. *Dynamika i kodyfikatsiia terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasnii ukrainskii movi* [*Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language*]. Lviv : Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. (in Ukrainian).

Kryzhanivska, A. V., ed. 1994. *Sklad i struktura terminolohichnoi leksyky ukrainskoi movy* [*Composition and structure of terminological vocabulary of the Ukrainian language*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Malevych, L. D., 2009. Bahatokomponentni terminolohichni odynytsi i problema yikh kodyfikatsii [Multicomponent terminological units and the problem of their codification]. *Ukrainian terminology and modernity*, VIII, pp. 35–38. (in Ukrainian).

Misnyk N. V., 2002. *Slovotvirnyi potentsial chuzhomovnykh prepozytsiinykh elementiv u naukovykh terminakh* [*Word-forming potential of foreign language prepositional elements in scientific terms*]. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv. [http://referatu.net.ua/referats/7569/146513] (Accessed: 5.06.2021) (in Ukrainian).

Shashkina, N., Druzhinina, L., Sokolova K. and Shchetynnykova, O. 2020. Linguistic methodical and lexicographical aspects of terminology [Linhvometodychni ta

leksykohrafichni aspekty terminolohichnoi leksyky]. *Vìsnik Marìupol's'kogo deržavnogo unìversitetu. Serìâ : Fìlologìâ*, 22, pp. 267–273. (in Ukrainian).

Symonenko, L., 1991. *Formuvannia ukrainskoi medyko-biolohichnoi terminolohii* [*Formation of Ukrainian medical and biological terminology*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Teleky, M., 2017. Latynski prykmetnykovi kompozyty u medychni terminolohii [Latin composite adjectives in medical terminology]. *Scientific Herald of National University of Life And Environmental Sciences of Ukraine. Philological Sciences*, 263, pp. 94–103. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021.

N. Bytsko

ANALYSIS OF THE PRODUCTIVITY OF ADJECTIVE MEDICAL TERMS IN INFECTOLOGY

Infectious diseases are considered to be one of the main threats to the health of the people today, as well as a significant burden on health care and society as a whole. The latter is due to the fact that most of these diseases cause temporary or permanent disability, require huge financial costs for prevention, treatment, rehabilitation (and some of them lead to lifelong therapy) and negatively affect the quality and duration of life and cause premature death.

In general, the concept of "socially significant diseases" has existed since the nineteenth century, a period of rapid economic development.

Unfortunately, the current course of events with the global pandemic has aroused a great interest in the medical field of "Infectology". Our linguistic research concerns the structural and semantic analysis of the terminological sphere of this branch of medicine. The real functioning of terms in modern Ukrainian publications on medicine testifies to the incompleteness of the medical terminology normalization process, in particular, numerous violations of lexical and morphological norms. It is clear that the standardization of the medical terminology directly depends on the solution of a number of problems: coordination of national and international components, elimination of synonymy, variability, violations of lexical, morphological and syntactic norms of the Ukrainian language.

The most important aspect is the development of a single concept of term formation, which uses the experience and positive accomplishments of scientists of different generations. Ensuring the linguistic normativeness of terms should take place at all the levels – both conceptual and linguistic – phonetic, orthoepic, orthographic, lexical and semantic, word-forming, morphological and syntactic.

Thus, lexical and semantic study of the linguistic features of the formation and development of professional discourse is of great interest. The productivity of adjectival lexical units of the medical terminological branch of "Infectology" were analyzed in the following article. The lexical and semantic features of their construction are characterized and the attention is focused on the main word-forming types of complex adjective phrases of the terminological space of the corresponding branch. The issue of thematic grouping of terminological adjective phrases depending on the semantics of the core term-component is raised and it is found that the functioning of such terminological compounds demonstrates word-forming processes that contribute to the unification of professional language.

Key words: *medical terminology, terminological phrase, adjective, adjectival phrase, infectious diseases, word-forming model.*

УДК 811.112.2’276.6:33

С. В. Дружбяк
І. В. Савчак

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ІЗ СТРИЖНЕВИМ КОМПОНЕНТОМ «GELD» (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

У статті розглядається структура та семантика термінологічних словосполучень зі стрижневим компонентом «Geld» у німецькій економічній термінології. Проаналізовано підходи до визначення термінологічних словосполучень, здійснено тематичну класифікацію досліджуваних одиниць, виявлено основні термінотворчі структурні моделі. Зафіксовано та проаналізовано нові термінологічні сполуки. Досліджено випадки набуття нових значень уже усталеними, кодифікованими термінологічними словосполученнями.

Ключові слова: *термін, термінологічне словосполучення, німецька економічна термінологія, терміни-композити, терміни-деривати.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-66-72

Сучасні термінологічні системи різних мов мають у своєму складі не лише терміни-слова, а й терміни-словосполучення. Дослідження засвідчують, що «багатослівні терміни у більшості європейських мов становлять 60–80 % від загальної кількості термінів» (Булановська, 2000, с. 15).

Аналіз досліджень з теми статті. Незважаючи на потужні дослідження українських (Дружбяк, 2009; Іщенко, 2002) і закордонних лінгвістів (Даниленко, 1971; Есперсен, 1958, с. 98–102; Лотте, 1961, с. 84), присвячені вивченню термінологічних словосполучень, що поєднують у собі категоріальні властивості терміна і словосполучення, це питання ще досі залишається недостатньо дослідженим і дискусійним.

Зокрема існують різні погляди на природу цих одиниць. Вони належать до традиційних словосполучень, тобто до «синтаксичних конструкцій, які складаються із двох і більше компонентів на основі смислового і підрядного зв’язку» (Стариченок, 2008, с. 581), однак називаються при цьому готовими одиницями мови (Дубровина, 1978).

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком економічної термінології, що виявляється в її поповненні новими одиницями, процесами термінологізації загальновживаної лексики. Вважаємо, що вивчення структурно-семантичних особливостей термінологічних словосполучень загалом, та зі стрижневим компонентом «Geld» зокрема, сприятиме кращому розумінню закономірностей функціонування фахових мов.

Метою пропонованої роботи є комплексний аналіз термінологічних словосполучень зі стрижневим компонентом «Geld» у німецькій економічній мові.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**: проаналізувати підходи до вивчення термінологічних словосполучень; визначити структурні моделі досліджуваних одиниць; проаналізувати семантичні аспекти цих термінологічних словосполучень.

Виклад основного матеріалу. Терміни належать до динамічного прошарку лексики. Термінологічна лексика сфери економіки, як і інші терміносистеми, вимагає достатнього рівня фахових знань та їх умілого застосування.

Фахова мова економіки містить терміни, притаманні для конкретних сфер, що відбивають найбільш типові властивості економічних явищ та процесів.

Загалом термін – «це слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва» (Мостовий, 1993, с. 191).

Всі науково-технічні терміни в німецькій мові можна умовно поділити за способом їхнього утворення на такі групи:

Терміни – загальновживані слова (утворені способом термінологізації). Наприклад: *Kindergeld – допомога на дитину, Staatgelder – державні фонди, Bargeld – готівка*. Серед них окремо виділяють ті, значення яких збігається із загальновживаними словами; велика кількість термінів містить латинські елементи; вони однаково функціонують в інших мовах, оскільки їхні форми побудови є справді міжнародними: *Geld kosten – коштувати грошей, Geld investieren – інвестувати гроші*.

Терміни – похідні слова (утворені шляхом афіксації). У німецькій мові досить часто іменники використовуються як означення та субстантивація дієслів. В таких випадках смислове навантаження має основний іменник, а той, який було використано як означення, має додаткове навантаження. Іменник, який вживається в ролі позначення прикметника, вказує на характеристику предмета, який передається цим іменником. Прикладами є наступні німецькі терміни: *Geldmengenaggregat – грошовий агрегат, Geldmenge – грошова маса, Geldtheorie – монетарна теорія*.

Характерними для німецької мови є досить чисельні термінологічні словосполучення. Сюди належать, наприклад, наступні терміни: *Geldauflage erreichen – досягнення готівкового обігу, Geldinstitut – грошовий інститут, Geldpolitik – грошова політика*.

Термінологія є тим широким прошарком лексики, що тісно взаємодіє та переплітається з іншими лексичними одиницями. Тому одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики є вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики, її структури та семантики.

Німецька економічна термінологія є динамічною системою. Оскільки з плином часу виникають нові форми господарювання, бізнес, що стосується сфери збуту товарів, послуг та їхнього виробництва поширюється на іноземні країни із закордонними партнерами, така термінологія активно функціонує в економічній сфері законодавства, у документації діловодства.

Досліджувана термінологія неоднорідна і складається із термінологій певних галузей, наприклад: інвестиції, банківська справа, фінанси, політика, народне господарство тощо. На основі зібраного матеріалу для дослідження (170 термінологічних одиниць, вилучених методом суцільної вибірки із німецьких економічних видань) було здійснено класифікацію термінів та термінологічних словосполучень за змістом понять. Зробивши аналіз значень термінів, сформовано наступну тематичну класифікацію, що стосується:

1) Грошової допомоги (7,1 % термінів) – *Kindergeld – допомога на дитину, ausgeschüttetem Baukindergeld – виділена допомога на дітей, Elterngeld beziehen – отримувати батьківську допомогу, Kindergeld erhalten – отримати допомогу на дитину, Hilfsgeldern – гроші на допомогу*.

2) Наявності грошей (15,3 % термінів) – *Geld einwerben – збирати гроші, Nimm das Geld – взяти гроші, das gesparte Geld – збережені гроші, Geld verdienen – заробляти гроші, besorgen sich frisches Geld – отримувати свіжі гроші*.

3) Відсутності грошей (9,4 % термінів) – *Geld zurück – повертати гроші, keine Gelder erhalten – не отримувати коштів, Geld zurück erstatten – повернути кошти, Geld ausgeben – витрачати гроші, Geld verlieren – втрачати гроші*.

4) Інвестицій (7,6 % термінів) – *Geldanlage – інвестиції, Geld stecken – вкладати гроші, Geld anlegen – вкладати гроші, risikoreiche Geldanlagen – ризикові інвестиції, Geld investieren – інвестувати гроші*.

5) Платежів (1,7 % термінів) – *Geldauflage zahlen – платити додаткові гроші, die Zahlung von Geldauflagen – оплата грошових вимог, Geld bleiben – залишати гроші*.

6) Готівкового обігу (7,6 % термінів) – *Geldauflage erreichen – досягнення готівкового обігу, Geld bringen – приносити гроші, Geld in die Kasse bringen – класти гроші в касу, Bargeld geben – дати готівку, wächst stetig – базові гроші неухильно зростають*.

7) Позначення грошей (15,9 % термінів) – *Geldauflage belaufen sich – становити суму грошей, Geld für – гроші на, wichtiges Geld – важливі гроші, Billiggeldfluten – дешеві гроші, eingenommene Geld – зібрані гроші*.

8) Дій із грошима (10,6 % термінів) – *Zähle das Geld – рахувати гроші, die kleinste Geldauflage – найменша сума грошей, verschlingen viel Geld – пожирати багато грошей, Geld haben – мати гроші, um Geld gehen – вести мову про гроші*.

9) Загальноекономічних словосполучень, що містять композити із лексемою «Geld» (15,9 % термінів) – *Geldsegens bringen – приносити грошове благословення, Geldmaschine – грошова машина, Kurzarbeitergeld – державна надбавка за короткий час роботи, Geldwäsche – відмивання грошей, Geldinstitut – грошовий інститут*.

10) Політики (5,3 % термінів) – *Geldpolitik – грошова політика, expansiven Geldpolitik führen – проводити експансивну грошово-кредитну політику, Verschärfung der Geldpolitik – посилення грошово-кредитної політики, flankierenden Geldpolitik – супровідна грошово-кредитна політика, Geldpolitik der westlichen Notenbanken – грошово-кредитна політика західних центральних банків*.

11) Штрафу (1,2 % термінів) – *Bußgelder verhängen – накладати штрафи, mit einem Bußgeld rechnen – чекати штраф*.

12) Професії (1,8 % термінів) – *Geldmanager – менеджер з питань грошей, Geldgeber – фінансист, näher ran an Geldgeber – стати ближче до фінансистів*.

13) Інше (0,6 % термінів) – *Geld aus der Tasche ziehen – витягнути гроші з кишені*.

Фактичний матеріал свідчить про те, що економічні словосполучення зі стрижневим компонентом «Geld» є специфічними групуваннями слів, які належать до ключових тематичних груп економічної лексики.

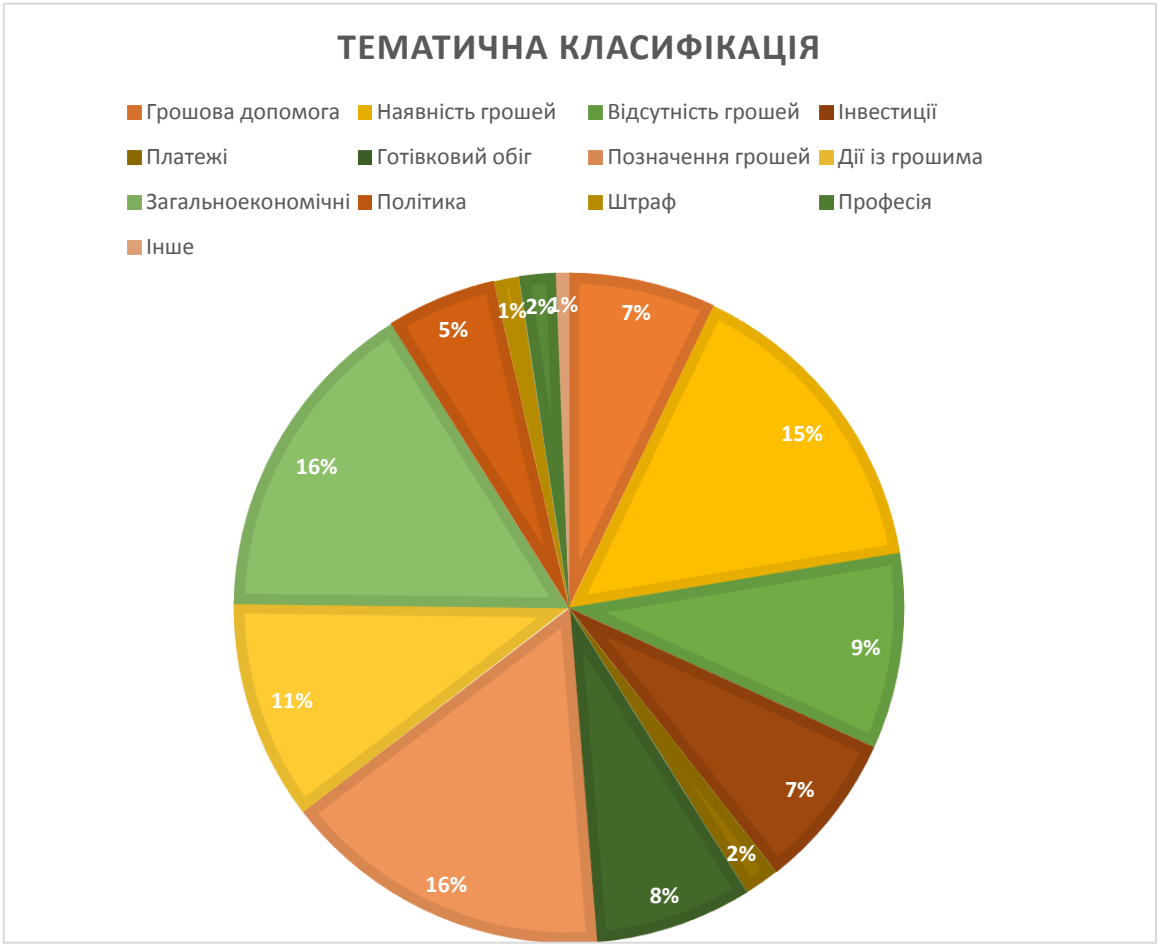

Рис. 1. ***Класифікація термінів та термінологічних словосполучень за змістом понять.***

Для німецької мови економіки характерний широкий спектр термінів та термінологічних словосполучень з елементами загальновживаної мови. Зафіксовано також незначну кількість внутрішньогалузевих термінів. Однак, переважає кількість економічних найменувань, які класифіковано у такі групи: грошова допомога, наявність грошей, відсутність грошей, інвестиції, платежі, готівковий обіг, позначення грошей, дії із грошима, загальноекономічні термінологічні словосполучення, політика, штрафи, професії та інше.

Притаманним для німецької термінології у сфері економіки є лексико-семантичні відношення синонімії (запозичення іншомовних слів), омонімії (у формі міжгалузевих відношень) та гіперо-гіпонімії (у формі різнослівної гіпонімії, оскільки гіпоніми роблять значення гіпероніма ширшим за допомогою додаткових описових ознак).

Що стосується термінотворення, то для поповнення економічної термінології німецької мови використовують як внутрішні, так і зовнішні ресурси мови. Внутрішній передбачає словоскладання, переважно зі структурною моделлю іменник + іменник (*Hilfsgeldern – гроші допомоги, Geldwerte – грошова вартість, Bargeld – готівка*), де один із них може виступати як означення.

Серед економічних термінологічних словосполучень поширеними моделями є іменник + дієслово (*Kindergeld erhalten – отримувати допомогу на дитину, Elterngeld beziehen – отримувати батьківську допомогу, Bußgelder verhängen – накладати*

штрафи) чи прикметник + іменник (*klassische Geldanlagen – класичні інвестиції, große Geld – великі гроші, bargeldlose Zahlungen – безготівкові рахунки*).

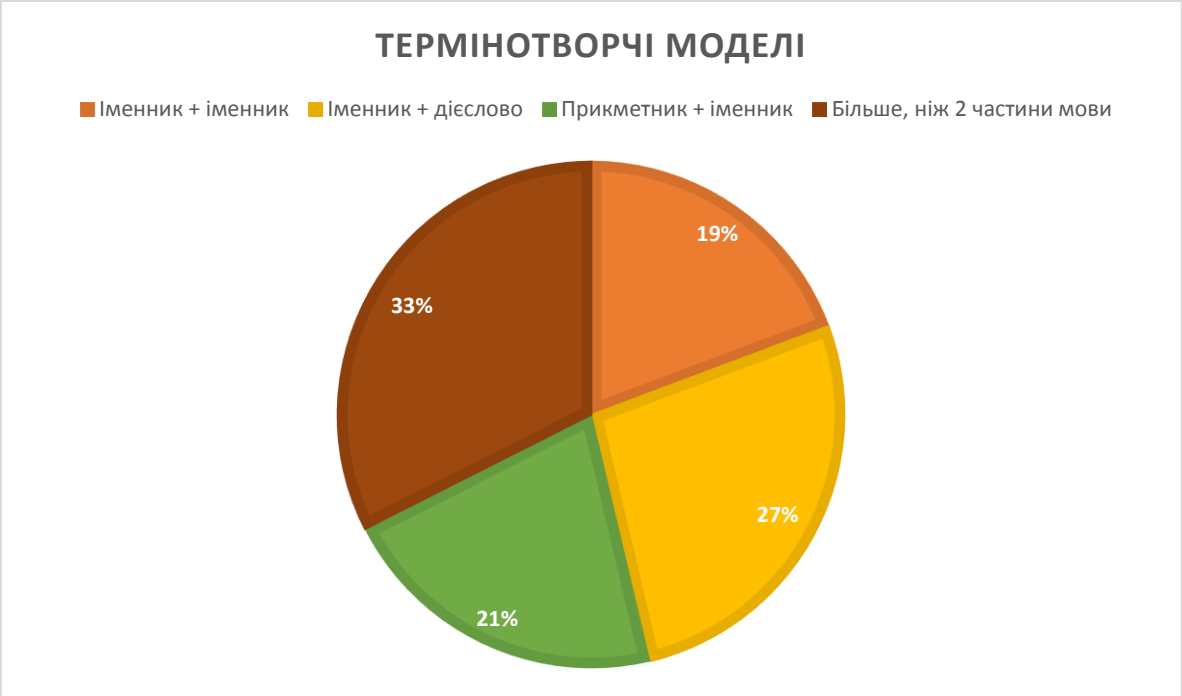

Рис. 2. ***Поділ досліджуваних термінологічних словосполучень на основі моделей словоскладань.***

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що термінологія економіки німецької мови тісно пов'язана із лексикою загального вжитку. Хоча термінологічні словосполучення дещо громіздкі, що суперечить прагматичним принципам комунікації, вони чітко вмотивовані, що надзвичайно важливо в термінології. Такі термінологічні одиниці мають більше можливостей точно відбити складні економічні поняття.

Найчастотнішими є двоскладові термінологічні словосполучення, адже вони оптимально задовольняють вимоги фахової комунікації: не ускладнюють розуміння і, водночас, передають ключові ознаки певного поняття. Використання багатокомпонентних термінів зумовлене, на нашу думку, тим, що найважливішим під час номінації складного термінологічного поняття є його чітка дефініція, а мовні засоби – вторинними.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі фразеологічних термінологічних словосполучень німецької економічної мови зі стрижневим компонентом «Geld», їх відтворення українською мовою, виявлення основних перекладацьких технік та прийомів, необхідних для їх адекватного перекладу.

Бібліографічний список

Булановская, Т. А., 2000. Формально-структурные особенности оттопонимической лексики (на материале русского и английского языков). *Научно-техническая терминология*, 2, с. 15–18.

Даниленко, В. П., 1971. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. *Исследования по русской терминологии*. Москва : Наука. с. 7– 67.

Дружбяк, С. В., 2009. Терміни-фразеологізми в економічній терміносистемі (на матеріалі німецької мови). *Нова філологія*, 36, с. 223–227.

Дубровина, Л. В., 1978. Английские медицинские терминологические словосочетания с именем собственным (на материале терминов – названий болезней). В : Е. С. Троянская, ред. *Стиль научной речи*. Москва : Наука, с. 142–148.

Есперсен, О., 1958. *Философия грамматики*. Пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. Москва : Издательство иностранной литературы.

Іщенко, В. Л., 2002. *Англійський багатокомпонентний економічний термін (парадигматичний та синтагматичний аспекти).* Кандидат наук. Автореферат. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Лотте, Д. С., 1961. *Основы построения научно-технической терминологии : Вопросы теории и методика*. Москва : Издательство Академии наук СССР.

Мостовий, М. І., 1993. *Лексикологія англійської мови*. Харків : Основа.

Стариченок, В. М., 2008. *Большой лингвистический словарь*. Ростов-на-Дону : Феникс.

References

Bulanovskaya, T. A., 2000. Formalno-strukturnye osobennosti ottoponimicheskoy leksiki (na materiale russkogo i angliyskogo yazykov) [Formal and structural features of the ottoponymic vocabulary (based on the material of the Russian and English languages)]. *Nauchno-tekhnicheskaya terminologiya*, 2, pp. 15–18. (in Russian).

Danilenko, V. P., Leksiko-semanticheskie i grammaticheskie osobennosti slov-terminov [Lexico-semantic and grammatical features of word-terms]. *Issledovaniia po russkoi terminologii*. Moskva: Nauka, pp. 7–67. (in Russian).

Druzhbiak, S. V., 2009. Terminy-frazeolohizmy v ekonomichnii terminosystemi (na materiali nimetskoi movy) [Terms-phraseology in the economic terminology (on the material of the German language)]. *New Philology*, 36, pp. 223–227. (in Ukrainian).

Dubrovina, L. V., 1978. Angliyskie meditsinskie terminologicheskie slovosochetaniya s imenem sobstvennym (na materiale terminov – nazvaniy bolezney) [English medical terminological phrases with a proper name (based on terms - names of diseases)]. In : Ye. S. Troyanskaya, ed. *Scientific speech style*. Moskva : Nauka, pp. 142–148. (in Russian).

Ishchenko, V. L., 2002. *Anhliiskyi bahatokomponentnyi ekonomichnyi termin (paradyhmatychnyi ta syntahmatychnyi aspekty)* [*English multicomponent economic term (paradigmatic and syntagmatic aspects)*]. Ph.D. Abstract. Odesa I. I. Mechnikov National University. (in Ukrainian).

Lotte, D. S., 1961. *Osnovy postroeniya nauchno-tekhnicheskoy terminologii: Voprosy teorii i metodika* [*Fundamentals of building scientific and technical terminology : Questions of theory and methodology*]. Moskva : Izdatelstvo Akademii nauk SSSR. (in Russian).

Mostovyi, M. I., 1993. *Leksykolohiia anhliiskoi movy* [*Lexicology of the English language*]. Kharkiv : Osnova. (in Ukrainian).

Starichenok, V. M., 2008. *Bolshoy lingvisticheskiy slovar* [*Comprehensive linguistic dictionary*]. Rostov-na-Donu : Feniks. (in Russian).

Yespersen, O., 1958. *Filosofiya grammatiki* [*Philosophy of grammar*]. Transl. from English by V. V. Passek and S. P. Safronova. Moskva : Izdatelstvo inostrannoy literatury. (in Russian).

Джерела ілюстративного матеріалу

Wirtschaft. [онлайн] Доступно : <https://www.welt.de/wirtschaft/> [Дата звернення 16 березня].

WirtschaftsWoche. [онлайн] Доступно : <https://www.wiwo.de/> [Дата звернення 16 березня].

Стаття надійшла до редакції 30.04.2021.

S. Druzhbiak
I. Savchak

STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF TERMINOLOGICAL PHRASES WITH THE KEY COMPONENT "GELD" (ON THE MATERIAL OF THE MODERN PERIODICAL)

The article considers the structure and semantics of terminological phrases with the core component "Geld" in German economic terminology. The following tasks were done: to analyze the approaches to the definition of terminological phrases, carry out the thematic classification of studied units, and identify the main terminological structural models. New terminological compounds were recorded and analyzed. The cases of coining of new meanings by already established, codified terminological phrases were investigated.

The study's relevance is due to the rapid development of economic terminology. This is manifested by the addition of new units, the processes in the everyday vocabulary. The terminological vocabulary of economics requires a sufficient level of knowledge and skillful application. The study of structural and semantic features of terminological phrases contributes to a better understanding of functioning of technical language patterns.

Moreover, the terminology is a broad layer of vocabulary that closely interacts and intertwines with other lexical items. Therefore, one of the most critical tasks of modern linguistics is studying the formation patterns of terminological vocabulary, structure, and semantics. German economic terminology is a dynamic system. Over time, new forms of management are emerging, business related to the sale of goods, services, and their production extends to foreign countries with foreign partners. This is why such terminology actively functions in the economic sphere of legislation, in the office work documentation.

All scientific and technical phrases in the German language can be roughly divided according to the method of their creation into the following groups: common words terms, derived words terms and terminological phrases. Quite a considerable number of technical terms are characteristic of the German language. The studied terminology is heterogeneous and consists of a vocabulary of specific industries: investment, banking, finance, politics, economy, etc. The classification of terms and terminological phrases according to the content of the concepts was based on the collected material for research. It contains 170 terminological units picked by the method of continuous sampling from economic publications).

Due to the analysis of the phatic material, it is possible to assert that the economic terminology of the German language is closely connected with the vocabulary of general use. Although terminological phrases are somewhat cumbersome, which contradicts the pragmatic principles of communication, they are motivated, which is extremely important in terminology. Such terminological units have more opportunities to reflect complex economic concepts accurately.

Key words: *term, terminological phrase, German economic terminology, composite terms, derivative terms.*

УДК 811.161.2’373.7

А. В. Загребіна
Р. А. Трифонов

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КНИЗІ «САМОВЧИТЕЛЬ ГРАФОМАНА» АНТОНА САНЧЕНКА

У статті розглянуто лексико-фразеологічні засоби як репрезентанти експресивності. Було виявлено, що в аналізованому тексті розмовно-просторічна, лайлива й жаргонна лексика виконує експресивно-емоційну функцію, а також експліцитно чи імпліцитно відтворює іронічно-гумористичний ефект. І системні експресивні лексичні одиниці, і контекстуальні залежні від задуму автора, його внутрішніх індивідуальних намірів. Письменник творчо опрацьовує лексеми, щоб вразити реципієнта, справити на нього відповідний вплив. Було з’ясовано, що фразеологічні одиниці у незмінному й трансформованому вигляді формують провідні інтенції автора: іронізування, інформування, переважно несхвальне ставлення до поведінки людини. Встановлено, що лексико-фразеологічні експресеми апелюють до емоційно-чуттєвої сфери реципієнтів, реалізуючи потужний сугестивний вплив.

Ключові слова: *експресивність, лексична експресема, фразеологізм, іронія, гумор.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-73-81

Постановка проблеми й обґрунтування актуальності дослідження. Сучасні тексти – твори постмодерного дискурсу – відзначаються сконденсованістю й природністю думки, скороченням комунікативної відстані між адресантом (автором) і адресатом (читачем). Слово як експресивний елемент мовленнєвої діяльності репрезентує внутрішні поривання людини, її стан, формує ланцюг спілкування між мовцями. **Актуальність** роботи зумовлена тим, що аналіз експресивних лексико-фразеологічних засобів уможливлює докладне тлумачення інтенцій автора, дозволяє зрозуміти принципи мовомислення письменника. Дослідження комунікативно-прагматичного значення висловлювань, тобто розуміння мовленнєво-змістової спрямованості слів на суб’єкти, є надзвичайно важливим у межах соціо- й психолінгвістики.

Формулювання мети та завдань розвідки. Мета роботи полягає в тому, щоб простежити специфіку реалізації експресивності в книзі «Самовчитель графомана» А. Санченка. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **задань**: виявити корпус експресем лексичного й фразеологічного рівнів; визначити домінантні функції експресивних одиниць у тексті, окресливши їхнє місце в системі авторського ідіостилю.

Аналіз досліджень із теми статті. Експресивність – складна категорія, що активно функціонує в лінгвістиці, виявляючи свою силу у великій кількості мовних засобів, прийомів, знаків. Експресивність має здатність активізувати мислення людини, виражати різноманітні плани стосунків, мотивувати до дій. Від початку двадцятого століття й до сьогодні теоретичне обґрунтування категорії експресивності активно втілено в наукових дослідженнях багатьох мовознавців: І. Арнольд, О. Ахманова, Н. Бойко, В. Виноградов, Т. Винокур, Є. Галкіна-Федорук, Д. Ганич, Н. Кондратенко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, В. Телія, В. Чабаненко й інші.

Експресивні лексичні одиниці (далі – ЛО), що в словниковому складі української літературної мови кваліфікуються як марковані, стилістично забарвлені, периферійні,

досліджуються неоднорідно, в межах різних аспектів. Наприклад, Н. Бойко, В. Чабаненко розглядають експресиви в контексті семантичних динамічних процесів (Бойко, 2009; Чабаненко, 1984), В. Воллер, Е. Вольф – з погляду емотивних, аксіологічних, комунікативно-прагматичних функцій, С. Єрмоленко, А. Мойсієнко, М. Плющ – на засадах лінгвостилістики. На нашу думку, експресивні лексичні одиниці – це мовні чи мовленнєві одиниці, що динамічно реалізують експресивну функцію за допомогою денотативних, конотативних та образних макрокомпонентів (Бойко, 2009). У художньому тексті можуть співіснувати лексеми з інгерентною (системною) та адгерентною (контекстуальною) експресивністю.

Фразеологізми надають мовленнєвим конструкціям переконливості, барвистості й образності. Стилістичне забарвлення фразем має тісний зв'язок з їх експресивністю, емоційністю та оцінністю. Деякі мовознавці експресивність вважають категоріальною ознакою фразеологізмів, поєднуючи емоційність та оцінність в одне ціле, що функціонує суміжно з експресивністю. У художньому мовленні фразеологічні одиниці (далі – ФО) доволі часто зазнають структурно-семантичної трансформації, що динамізує прояв експресії, посилює вплив на читача, адже створюється переважно гумористичний, сатиричний або іронічний ефект (Коваль, 2014). ФО з модифікованим значенням та структурою, їх різновиди, функції докладно розглядали Л. Авксентьєв, О. Пономарів, В. Ужченко, І. Чередниченко, М. Шанський.

Виклад основного матеріалу. Автор книги «Самовчитель графомана» А. Санченко – український письменник, публіцист, перекладач – не тільки презентує читачам своєрідний довідник, в якому можна знайти цікаві поради щодо роботи над книгами, їх виданням, а й має на меті показати періоди розвитку українського письменництва в межах різних просторових і часових координат. Текст написаний мовою, що, звісно, орієнтована на літературні норми, проте автор уникає надмірного використання тієї лексики, що виключно виконує когнітивно-інформативну функцію. Відповідно, досконало репрезентують провідні інтенції автора розмовні лексичні одиниці, що мають потужний потенціал до відтворення гумористично-іронічного підтексту.

Експлікація концепції твору реалізується, головним чином, за допомогою експресем, що пов'язані переважно з процесом написання твору. Наприклад, на позначення осіб за сферою професійної діяльності вжито лексеми *графоман* і *паперомарака*. Слово *графоман*, що фігурує в назві книги, поза текстом, як правило, має негативну конотацію, адже вказує на людину, котра бажає писати, не маючи відповідних для цього здібностей. У межах авторського ідіолекту ця лексема зазнає переосмислення й повинна бути сприйнята цілком позитивно: «*Цілий Харків* ***графоманів*** *(ми ж пам'ятаємо, що в межах цього самовчителя це аж ніяк не лайка)*» (Санченко, 2012, с. 18). Засобом самоіронії слугує розмовна експресема *паперомарака*, яку автор неодноразово вживає в тексті. Вона утворилася шляхом контамінації іменникової й дієслівної лексем: «*Отож, як* ***паперомарака*** *зі стажем, можу поділитися суто особистими спостереженнями над тим, чиї слова й судження щодо текстів варто було сприймати з усією серйозністю…*» (Санченко, 2012, с. 10).

Автор прагне розважити читача й подати інформацію надзвичайно доступно, тому за великою кількістю лексем закріплюється глузлива оцінка, яка посилює експресію вислову, реалізує комічне сприйняття ситуації. Відповідно, процес написання текстів співвідносний із розмовною експресемою *маракати* й полісемантичною ЛО *строчити*, що є репрезентантом адгерентної експресивності: «*Видавати літературні часописи та альманахи – така ж базова потреба будь-якого графомана, як* ***строчити*** *ямби хореєм…*» (Санченко, 2012, с. 112). Варто зауважити, що гумористичний ефект

посилюється внаслідок абсурдності зображуваного, своєрідної мовної гри, адже свідомий читач розуміє, що писати «ямби хореєм» неможливо. Продукт же літературної творчості означено лексемою *писанина*, яка в межах текстового простору позбавлена стилістичного зневажливого забарвлення: «*Інша справа, чи варто навантажувати своєю* ***писаниною*** *своїх ближніх, дальніх і геть незнайомих людей?*» (Санченко, 2012, с. 9). Експресивною також є метафорична прикладка *часописи-товстуни*, а також лексеми *текстище* й *текстики*, що внаслідок словотвірних модифікацій спроможні виконувати оцінно-гумористичну функцію.

Описати перипетії, пов'язані з виданням книги, допомагають розмовні дієслівні експресеми. Розглянемо такі ЛО, як *відфутболювати* й *всучити*. Перша лексема постає компонентом словосполучення, що функціонує на основі метонімічного перенесення й виконує оцінну функцію: «*Біографії письменників повні прикладів, коли часописи* ***відфутболювали*** *майбутніх нобелівських номінантів тощо*» (Санченко, 2012, с. 19). Другу лексему вжито стосовно тих, хто знаходиться поза межами видавництв і вимушений боротися за свої права. Інтенсивний компонент, що фігурує в семантиці слова, яскраво відтворює емоційну напругу: «*Ось тоді можна…* ***всучити*** *настирливому редактору розділу гуморесок* ***"ексклюзив"***» (Санченко, 2012, с. 61). У поданому контексті посилює також виразність лексема *ексклюзив*, слугуючи, безперечно, засобом іронії. Засуджуючи прояви корупції у видавничій сфері, автор використовує такі словесні одиниці: *одобрямс, блат, бабло* тощо. Автор зауважує: «*Все куплено, повсюди* ***блат*** *і* ***масонська змова***» (Санченко, 2012, с. 135). Негативна конотація лексеми *блат* інтенсифікується завдяки уведенню до реченнєвої конструкції стійкого словосполучення *масонська змова*, що підтекстово апелює до серії історичних подій.

Сучасний літературний світ, безумовно, знаходить своє відбиття в Інтернеті. Описуючи перші спроби самопрезентації письменників на різних сайтах, автор вживає сленгові одиниці *тусня, тусовка*, аби знову ж таки створити комічний ефект, пожвавити оповідь, орієнтуючи її на прочитання й розуміння молодим поколінням: «*Саме на сайті «Літературна палуба» Дмитрія Скафіді врешті зібралася чи не найбільша* ***тусовка*** *авторів-мариністів. Всі п'ятеро*» (Санченко, 2012, с. 42). Слід зазначити, що в поданому контексті мовна експресія посилюється, оскільки параметричний компонент, наявний в семантичній структурі аналізованої лексеми (тусовка – це, як правило, доволі велика група людей) дисонує з ЛО *п'ятеро*.

У тексті зустрічаємо велику кількість експресивних лексем комп'ютерного жаргону. Це і іменникові ЛО (*нік, комп, клава*), і дієслівні (*апгрейдити, глючити, гальмувати*). Наприклад, лексема ***клава*** («*…китайська клава з ієрогліфами, на якій він одного разу друкував з Шанхаю, за словами Дмитрія, вражала,* ***як китайська гра в «Поле чудес»,*** *безглузда і жорстока*» (Санченко, 2012, с. 43)) динамічно експресивізує контекст, оскільки взаємодіє з образним порівнянням, центральним компонентом якого є прецедентна одиниця. Слова *глючити* й *гальмувати* цікаві тим, що дозволяють в одному текстовому блоці простежити різні типи експресивності: «*Андрію Куркову швидше придбати новий комп, ніж чекати на майстра, який полагодить йому старий, і він так робить щоразу, як старий починає* ***глючити*** *й* ***гальмувати***» (Санченко, 2012, с. 37). Лексема *глючити* є експресивно забарвленою й поза текстом, тобто вона відтворює інгерентну експресивність, а ЛО *гальмувати*, що в прямому значенні вказує на сповільнення руху чого-небудь (Білодід, ред., 1971) лише у відповідному контексті здатна реалізувати експресивне навантаження й репрезентувати негативну оцінну конотацію. Адгерентна експресивність також характерна для запозичених з англійської мови слів, що контрастують на фоні інших лексем, урізноманітнюючи зміст реченнєвих конструкцій та спричиняючи експресивне «зараження». Простежити це можна

на прикладі слів *рідер* (читач), *шортліст* (список номінантів): «*Потім – офіційні* ***рідери*** *кожної номінації формували* ***шортліст*** *…*» (Санченко, 2012, с. 51).

Моряцька тема, хоч і займає другорядну позицію, все ж розкривається у творі внаслідок емоційного опису захопливих історій із життя моряків. Як правило, в діалогічних уривках фігурують метафоричні найменування осіб (*змія, гадюка, цап*), в значенні яких домінує негативна оцінна конотація. До того ж, простежуємо використання переважно сленгових одиниць, що репрезентують взаємини між персонажами, своєрідний поділ на «своїх» і «чужих». Наприклад, лексеми *корешок, корефуля* номінують близьких друзів, товаришів: «*…йому б десь переночувати, поки* ***корешки*** *з Мурманська гроші на зворотній квиток перекажуть телеграфом*» (Санченко, 2012, с. 47); «*Отже ж були деньки, пам'ятаєш,* ***корефульо****? От же ж!*» (Санченко, 2012, с. 37). Що ж стосується лексеми *бандюк* (експресія слова реалізується більшою мірою на словотвірному рівні за допомогою суфікса *-юк*), то її А. Санченко вживає, щоб дати влучну оцінку членам рейдерської бригади, про яких завжди зневажливо говорять моряки, та відтворити соціальну атмосферу, що панувала в 90-ті роки минулого століття: «*…загальноприйняті характеристики 90-х, як часу малинових піджаків,* ***бандюків****, застрелених банкірів*» (Санченко, 2012, с. 35). Часто слово *бандюк* в тексті має корелятивний зв'язок із лексемою *шмони*, що походить із кримінального жаргону, й запозиченим словом *рекет*. Ці ЛО інтенсифікують експресивне навантаження аналізованої лексеми.

Як бачимо, добір експресивної лексики залежить від мікротеми (опис конкретної історичної доби або літературної творчості тощо), в межах якої презентовано конкретні образи й ситуації. Лайлива лексика в будь-якому тематичному сегменті виконує функцію емоційно-оцінної (переважно негативної) номінації, реалізує іронічно-глузливе ставлення до суб'єкта. Зустрічаємо такі ЛО, як *дурень* й *ідіот* (системна експресивність), *холера* й *стерво* (адгерентна експресивність, контекстуальне метафоричне перенесення). Емоційний стан розлюченості оповідача яскраво відбиває експресема *стерво*: «*Був у мене якийсь черговий приступ безнадії після чергового повернення з рейсу, характерний для графомана, якого десять років не хоче друкувати жодне* ***стерво***» (Санченко, 2012, с. 25).

Динамічніше репрезентують вияв експресії, у порівнянні з засобами суто лексичного рівня, ФО, у зв'язній семантичній структурі яких закріплено традиційне узагальнене світобачення народу. Відповідно, фразеологічні експресеми постають важливими формотвірними компонентами концептуального задуму твору. Симбіоз інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників визначає експресивне функціональне навантаження фразеологізмів, що апелюють до сприйняттєвої сфери реципієнтів, дозволяючи досконало зрозуміти авторські інтенції. У творі «Самовчитель графомана» А. Санченка спостерігаємо доволі велику кількість стійких словесних одиниць, що здатні влучно схарактеризувати або конкретні ситуації, дії оповідача, або атмосферу описуваної доби. Фразеологізми якнайкраще репрезентують світоглядні позиції автора, арсенал його знань і письменницьких можливостей.

Ядро твору формують народно-розмовні ідіоми, що, як правило, інтенсифікують сприйняття читачем описуваних емоційних станів і переважно несприятливих дій і наслідків. Фразеологізм *надувати щоки* зустрічаємо неодноразово. У перших двох випадках ФО експресивізує контекст, зберігаючи звичну семантику, в структурі якої ключовими є такі семи: набундючитися, незадоволення, роздратування (Ужченко та Ужченко, 1998). Розповідаючи про бажання написати самовчитель для авторів-початківців, письменник дещо іронізує над власними можливостями й досвідом, яким слід ділитися: «*…автори тих прикладів щось зачаїлися й поки не пишуть самовчителів,*

і мені доводиться ***надувати щоки*** *за них, хоча кандидатура моя викликає більше запитань, ніж відповідей*» (Санченко, 2012, с. 4). У поданому контексті спостерігаємо семантичну трансформацію фраземи *надувати щоки*, що вказує на процес наполегливої й виснажливої праці, але, безумовно, з гумористичним ефектом. Модифікований варіант ФО зустрічаємо також в уривку, де автор описує нерішучість дій молодого графомана: «*А ось коли у вашому безсмертному творі нарешті поставлено крапку і ви* ***чухаєте пером потилицю****... відкривайте цей самовчитель графомана і шукайте відповіді…*» (Санченко, 2012, с. 5). Поширення фразеологічного засобу лексемою *пером* вказує на специфіку твору, дещо формує образ суб'єктів.

Літературний процес залежить певною мірою від технічного прогресу. Щоб показати, яким був перший досвід роботи з літературними сайтами, А. Санченко використовує ФО *з'їсти собаку*, що інтенсифікує контекстуальну виразність: «*Ми на той час вже* ***з'їли собаку*** *на всіляких інтернетних містифікаціях*» (Санченко, 2012, с. 44). Неможливість швидко адаптуватися під нові стандарти й усвідомлення кризової ситуації, матеріальної нерівності, що панує в соціумі, репрезентує питальна конструкція, в центрі якої фігурує фразема *біситися з жиру*: «*З* ***жиру*** *люди* ***бісяться****, хіба їм забороняє? Нащо мені вдома комп'ютер?*» (Санченко, 2012, с. 36–37). У творі «Самовчитель графомана» автор відверто оповідає про свої успіхи й поразки, тим самим мотивуючи зацікавлених реципієнтів до дій. Колись порятунком від грошової кризи для оповідача стало рішення зійти на судно й опинитися далеко від суходолу: «*Це мій перевірений спосіб* ***вдарити лихом об землю*** *й пожвавити кровообіг*» (Санченко, 2012, с. 29). Як бачимо, ідіома *вдарити лихом об землю* гіперболізує сприйняття ситуації, а також формує образ сильної й вольової особистості.

Характеротвірна й оцінна функції фразеологізмів реалізуються і щодо окремих постатей, і щодо різноманітних реалій. Оскільки твір «Самовчитель графомана» будується за принципами інтертексту, цілком закономірно, що в книзі ми спостерігаємо образи й зчитуємо ситуації, що первісно функціонують в межах інших текстів чи прив'язані до конкретної історичної епохи. Наприклад, фразема *накивати п'ятами*, в семантиці якої закладено інтенсивний компонент, створює потужний емоційно-експресивний фон в межах оповіді про американського письменника Г. Мелвілла, котрий презентував публіці два романи – «Тайпі» та «Ому». Автор «*описував свій досвід життя серед племені канібалів на тихоокеанському острові, в яке він потрапив,* ***накивавши п'ятами*** *з американського китобійного судна на другий чи третій рік рейсу*» (Санченко, 2012, с. 82). Зустрічає читач на сторінках самовчителя й образ Жуля Верна, який А. Санченко виписує дещо комічно, роблячи цікаві висновки: «*…впевнений, що Жуль Верн, як порядний француз, пива і* ***на дух не переносив***» (Санченко, 2012, с. 26). Використаний автором фразеологізм посилює контекстуальну виразність і дещо різко вказує на стереотипне уявлення про те, що французи споконвічно вживають лише винні напої. Відповідно, спостерігаємо метонімічне перенесення: за образом письменника ніби приховано представників привілейованих верст суспільства Франції. До того ж, у книзі А. Санченко згадує редакторів, власників і розробників творчих конкурсів, вікторин тощо. За допомогою ФО *голий ентузіазм* письменник формує іронічне ставлення до Л. Деліцина, автора одного з літературних конкурсів: «*…8 років* ***на голому ентузіазмі*** *проводити літературний конкурс, ще й платити переможцям досить пристойні грошові винагороди…*» (Санченко, 2012, с. 51). Посилює експресивне навантаження контексту також оксюморонне словосполучення *чарівний бардак*.

Як було зазначено вище, експресивно-консолідувальна, оцінна функції ФО реалізуються стосовно різноманітних реалій. Відповідно, навіть найменша увага авторитетного письменника *гріє душу* молодому авторові, книга В. Івченко *заткнула*

за пасок багато книжок видавництв, а рукописи побачили світ після того, як *врізала дуба* радянська імперія. Остання з поданого переліку розмовна ідіома репрезентує негативну конотацію щодо періоду панування влади СРСР: «*Для того, щоб це стало можливим опублікувати, одній перестаркуватій імперії довелося* ***врізати дуба****, на що Стус за життя навіть не міг сподіватися*» (Санченко, 2012, с. 9). Крім того, лексема *перестаркувата* посилює саркастичний ефект зображуваних подій, які підтекстово апелюють до образів українських письменників, що стали жертвами політичних репресій.

У межах текстового простору віднаходимо також фразеологічні експресеми, семантика яких надзвичайно гіперболізована, адже співвідносна із семами «дуже, повністю, зовсім». Наприклад, фразема *вагон і маленький возик* означає «дуже багато», *через пень колоду* – «дуже погано», *як по маслу* – «дуже добре» (Ужченко та Ужченко, 1998). Дві останні ФО формують антонімічну пару. За нашим спостереженням, серед проаналізованих народно-розмовних ідіоматичних сполучень можна віднайти фразеологізми, між якими утворилися умовні антонімічні зв'язки: *заткнути за пасок* і *накивати п'ятами* (сила й слабкість); *чухати потилицю* й *собаку з'їсти* (бездіяльність і набуття досвіду) тощо.

Окрім народно-розмовних ФО, у творі зустрічаємо фраземи, що походять або із комунікативного простору спортивної діяльності (*взяти тайм-аут*), або пов'язані з рибальським мистецтвом (*вивести на чисту воду*), або виникли на літературному ґрунті (*писати в стіл, ведмежа послуга*). Деякі фразеологізми крайньої підгрупи варто проаналізувати детальніше, адже вони доречно доповнюють домінантну змістову лінію твору, а також слугують засобами реалізації комічного. Виконує іронічну функцію та, відповідно, відбиває авторське негативне ставлення до того, щоб людина отримувала схвалення щодо своєї письменницької роботи від батьків або друзів, ФО *ведмежа послуга*: «*...не певен, що навіть у цьому випадку матері-батькові вдається бути безстороннім… і вони не роблять нащадкові* ***ведмежої послуги***» (Санченко, 2012, с. 11). Інтенсифікує зміст однієї з порад автора також крилатий вислів «*Рукописи не горять*», що апелює до роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита: «*А листування й рукописи зберігайте таки на папері.* ***Рукописи не горять***» (Санченко, 2012, с. 47).

На особливу увагу заслуговують трансформовані фразеологізми літературного походження, які не просто посилюють виразність, виконуючи переважно оцінну, образотворчу функції, а й слугують засобами зображення індивідуального мовного стилю автора, його світовідчуття. В одному з текстових блоків зустрічаємо натяк на вислів М. Некрасова «*Сіяти розумне, добре, вічне*», що набув особливої популярності в когнітивно-комунікативному просторі радянської доби: «*...якщо в пана Бога були якісь плани щодо мене як автора і моїх книжок як навчальних посібників з* ***розумного, доброго, вічного****, він не раз мав втрачати усіляку витримку й вибігати на дорогу з вигуками: "Де тебе* ***чорти носили****?"*» (Санченко, 2012, с. 5). Як бачимо, модифікований стійкий вираз репрезентує схильність автора до самоіронії, а народно-розмовна ідіома *чорти носять* у складі питальної конструкції посилює виразність першого крилатого вислову. Контекст відзначається потужним виявом експресії також із тієї причини, що неможливою є кореляція між образом Бога й чорта. Відтворення ситуації, коли Бог звертається до людини з подібним питанням, інтенсифікує реалізацію гумористичного фону оповіді. Зазнає двоступеневої структурно-семантичної трансформації й набуває зниженого стилістичного забарвлення ФО *увінчувати лаврами*, що походить із текстів античної літератури: «*...на це страждають більшість авторів, і ті, яких друкують, прославляють і увінчують* ***шевченківською лаврушкою та шоколадними коронами*** *– теж*» (Санченко, 2012, с. 6). Як бачимо, спочатку відбувається процес заміни

(субституція) лексеми *лаври* на розмовний, в'їдливо-глузливий варіант *лаврушка*, а далі – поширення фраземи лексичною одиницею *шевченківською* й словосполученням *шоколадними коронами*, яке гіперболізує комічне сприйняття ситуації.

За нашим спостереженням, у тексті функціонують прецедентні одиниці, апелятивний потенціал яких реалізується через емоційно-експресивну, оцінну й консолідувальну функції. Розмірковуючи про вчительську долю й підтекстово натякаючи на те, що шкільна програма не орієнтована на формування особистості, схильної до літературної творчості, А. Санченко вживає фразу, котра відсилає до пісні «Вчителька» української музичної групи «ТІК»: «*Втім, вчителям теж не слід аж так довіряти, бо уявіть себе на місці* ***вчительки-мікрорайону-нашого-жительки***» (Санченко, 2012, с. 11). Уламок пісенного тексту автор графічно модифікує, ніби акцентуючи увагу реципієнта на ключовому моменті.

За принципом хіазму трансформується прецедентна одиниця «*Очевидне – неймовірне*» (назва науково-популярної телепередачі), що належить до кроскультурної комунікації: «*...моряки століттями знаходили єдино вірну гіпотезу для* ***неймовірного, але очевидного****, не зважаючи на жодні авторитети*» (Санченко, 2012, с. 44). У такий спосіб А. Санченко експресивізує оповідь, характеризує представників моряцької професії, а найголовніше – за допомогою інтертекстуального елементу апелює до пізнавальної, емоційно-чуттєвої сфери реципієнтів.

Висновок. У книзі «Самовчитель графомана» А. Санченка лексико-фразеологічні одиниці функціонують як найпродуктивніші репрезентанти експресивності. Симбіоз розмовно-просторічної, лайливої, жаргонної лексики дозволяє розкодувати авторські інтенції й простежити основні ідейно-змістові лінії. Експресеми фразеологічного рівня, різноманітні за своїм походженням, не тільки постають домінантними засобами появи гумористичного, іронічного, іноді навіть саркастичного ефекту, а й формують ключові блоки авторського ідіолекту, відтворюють риси світобачення мовної особистості. Фраземи доцільно поділити на дві групи за градаційним принципом вираження експресивності: 1) ФО, що функціонують у творі з незмінною структурою й відтворюють традиційні уявлення про навколишній світ речей і людей; 2) трансформовані фразеологізми, семантичне поле яких навантажено суб'єктивною оцінкою письменника.

Перспективи подальших розвідок. Практичний аналіз експресем, що реалізують потужний сугестивний вплив, може стати базою для подальших наукових студій. Виокремлені експресивні засоби можуть більш детально досліджуватися на основі відомих положень про імпліцитну та експліцитну експресивність, сильну й слабку позицію експресії. Цікавими стануть роботи, в яких детально буде простежено кореляцію психологічних і виключно мовних прийомів реалізації експресивності (на матеріалі творчості А. Санченка або інших представників сучасної української літератури).

Бібліографічний список

Білодід, І. К., ред. 1971. *Словник української мови* : в 11 т. Київ : Наукова думка, Т. 2.

Бойко, Н. І., 2009. Лексико-семантичні показники експресивності слова. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*, 5, с. 20–22.

Коваль, О. В., 2014. Трансформація фразеологізмів як засіб увиразнення художнього тексту (на матеріалі творів XX століття). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*, 4, с. 123–132.

Санченко, А. В., 2012. *Самовчитель графомана*. Київ : Санченко : Електрокнига.

Ужченко, В. Д. та Ужченко, Д. В., 1998. *Фразеологічний словник української мови*. Київ : Освіта.

Чабаненко, В. А., 1984. *Основи мовної експресії*. Запоріжжя : ЗДУ.

References

Bilodid, I. K., ed. 1971. *Slovnyk ukrainskoi movy* [*Dictionary of Ukrainian language*] : in 11 vol. Kyiv : Naukova dumka. Vol.2. (in Ukrainian).

Boiko, N. I., 2009. Leksyko-semantychni pokaznyky ekspresyvnosti slova [Lexical and semantic indicators of word expressiveness]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 10 : Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy*, 5, pp. 20–22. (in Ukrainian).

Koval, O., 2014. Transformatsiia frazeolohizmiv yak zasib uvyraznennia khudozhnoho tekstu (na materiali tvoriv XX stolittia) [Transformation of phraseology as a means of expressing an artistic text (based on works of the twentieth century)]. *Scientific papers of Berdiansk state pedagogical university. Series : Philological science*, 4, pp. 123–132. (in Ukrainian).

Sanchenko, A., 2012. *Samovchytel hrafomana* [*Graphoman's self-teacher*]. Kyiv : Sanchenko : Elektroknyha. (in Ukrainian).

Uzhchenko, V. and Uzhchenko, D., 1998. *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [*Phraseological dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv : Osvita. (in Ukrainian).

Chabanenko, V., 1984. *Osnovy movnoi ekspresii* [*Basics of speech expression*]. Zaporizhzhia : ZDU. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 30.04.2021.

A. Zahrebina
R. Tryfonov

LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL MEANS OF IMPLEMENTATION OF EXPRESSIVENESS IN THE BOOK "SAMOVCHYTEL HRAFOMANA" ["GRAPHOMAN'S SELF-STUDY"] BY ANTON SANCHENKO

The article deals with lexical and phraseological means as representatives of expressiveness. The importance of the study is due to the fact that the analysis of expressive lexical and phraseological means allows to interpret in detail the intentions of the author and understand the principles of thinking of the writer. The study of the communicative-pragmatic meaning of utterances is extremely important within sociolinguistics and psycholinguistics. The aim of the work is to trace the peculiarities of the realization of expressiveness at the lexical-phraseological level and to determine the dominant functions of expressive units in the book "Samovchytel hrafomana»" ["Graphoman's self-study»] by A. Sanchenko.

Expressiveness is a complex category that actively functions in linguistics and manifests its power in a large number of linguistic tools, techniques, signs. Expressiveness has the ability to activate cognitive process, show various plans of relationships, motivate to action.

The text is written in a language that, of course, focuses on literary norms, but the author avoids excessive use of vocabulary that performs only a cognitive-informative function. It was found that in the analyzed text colloquial, abusive and slang vocabulary performs expressive-emotional, evaluative, character-creating functions and explicitly or implicitly reproduces the ironic-humorous effect. The choice of the expressive vocabulary depends on the micro-topic, within which specific images and situations are presented.

The phraseological units in an unchanged and transformed form reproduce the leading intentions of the author: irony, informing, mostly disapproving attitude to human behavior. Phraseological units are divided into two groups according to the level of expressiveness:

1) phraseological units that function with an unchanged structure and reproduce traditional ideas about the world of things and people in the work; 2) transformed phraseological units, the semantic field of which is loaded with the subjective assessment of the writer.

It is established that lexical and phraseological expressions appeal to the emotional and sensory sphere of recipients, release a powerful suggestive influence. The analyzed expressive means can be investigated in more detail on the basis of known claims about implicit and explicit expressiveness, strong and weak stance of expressiveness.

Key words: *expressiveness, lexical expressiveness, phraseological unit, irony, humour.*

УДК 811.11-112

С. В. Іванова

ВЗАЄМОДІЯ ПРОСОДИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У РЕАЛІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-ЗДИВУВАНЬ

У статті представлені результати аудитивного та інструментального аналізу висловлювань-здивувань, як одних з найбільш частотних мовленнєвих одиниць, що функціонують в реальних ситуаціях ділової та культурної комунікації. Мета дослідження полягає в визначенні рівня взаємодії просодичних засобів у реалізації емоційного повідомлення для досягнення максимальної дії на адресата. Методика дослідження передбачає використання методів аналізу, порівняння, аудитивного та акустичного вивчення. Результати зіставлення перцептивного та інструментального аналізів надали можливість сформулювати узагальнення, що характеризують інтонаційну організацію базових моделей висловлювань-здивувань.

Ключові слова: *емотиви, мелодика, шкала, темпоральні характеристики, частота основного тону (ч.о.т), ядерний тон.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-81-89

Постановка проблеми. З розвитком реформи освіти істотно змінюється і практика навчання іноземних мов студентів вітчизняних ЗВО. Очевидно, що успішна комунікативна взаємодія партнерів по спілкуванню можлива за умови адекватної реалізації комунікативної та поведінкової тактики. Ця обставина все нагальніше висуває проблему навчання студентів правильного фонетичного оформлення англійського мовлення в ряд практично значущих проблем.

Виходячи з того, що актуалізація і розуміння висловлювання багато в чому залежить від манери подання інформації, надзвичайно важливо проводити вивчення поведінки інтонаційних компонентів в різних емоційних контекстах. **Метою** цієї роботи є визначення рівня взаємодії просодичних засобів для реалізації мовленнєвого повідомлення і досягнення максимальної дії на адресата. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання: 1) експериментально визначити закономірності взаємодії просодичних підсистем в процесах реалізації висловлювань-здивувань у різних мовленнєвих ситуаціях; 2) щбґрунтувати раціональний мінімум, структуру та характер взаємодії просодичних підсистем для навчання коректної реалізації висловлювань-здивувань.

Об'єктом дослідження слугували емоційні висловлювання-здивування, які є найбільш частотними і здатні набувати різні модальні відтінки й поєднуватися з різними емоціями (здивування-радість, здивування-жах і так далі). **Матеріалом** дослідження був корпус фрагментів діалогічних текстів, взятих із художніх творів англійських та американських авторів, а також лінгафонних курсів англійської мови.

Відомо, що значущість просодичних показників обумовлена їх взаємодією з лінгвістичними та паралінгвістичними засобами (Калита, 2001), так, посилення емоції зазвичай супроводжується скороченням кількості вживаних слів, і на перший план висуваються фонетичні засоби. Крім того, інтонація часто може надавати словам-емотивам і висловлюванням однієї синтаксичної конструкції та лексичного наповнення протилежний зміст, а також протиставляти нейтральне та емоційне висловлювання. Наприклад:

The most wonderful thing has happened and old friend of Mrs. Spottsworth's has turned up, and I've invited him to stay.

– An old friend?

– Another old lover, one presumes.

– Who is that fellow?

– His name is Biggar. Captain Biggar.

– What? Captain B-b-b- ? (Wodehouse, 1971, p. 65)

Для навчання коректного інтонаційного оформлення цього типу емотивів усе реально функціонуюче різноманіття видів висловлювань, що мають різні відтінки почуттів, необхідно представити комплексом просодичних засобів. Новизна цієї роботи полягає у представленні певної інваріантної інтонаційної моделі висловлювань-здивувань та її варіантних реалізацій.

Аналіз теоретичних джерел показав, що інтонація може надавати тому самому реченню різну емоційно-модальну спрямованість і насиченість, а також змінювати його комунікативний тип. Вона може виступати як індикатор психічного стану, віку, статі, соціального положення комунікантів, стилістичного забарвлення бесіди, визначати основне й другорядне у змісті комунікації (Іванова, 2012). При цьому, кожен із компонентів інтонаційної системи несе певне семантичне навантаження. (Антипова, 1969; Шевченко, 1980; Crystal, 1969; Duez, 1982; Gimson,1970; Jessem,1983; Kingdon, 1958; McCarthy,1991).

Кореляція компонентів інтонації та ділянок інтонаційного контуру здатна забезпечити адекватний опис позитивних, невизначених і негативних емоцій. Висловлювання-здивування різної емоційної спрямованості характеризуються варіативністю висотно-тонального рівня, темпу, тембру, ритму, кожний з яких несе певне семантичне навантаження. При цьому тип ядерного тону, шкала, передшкала, заядерні елементи мелодійного контуру, взаємодіючи з компонентами інтонації, надають висловлюванню тієї чи іншої модальної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Для визначення загальних і диференційних просодичних характеристик висловлювань-здивувань різної емоційно-модальної забарвленості був проведений їхній аудитивний аналіз.

У результаті аналізу було підтверджено, що висловлювання-здивування високого ступеня емоційного напруження характеризуються мінімальним обсягом інтонаційної групи (1-2 наголошених склади). Це пояснюється тим, що аналізована емоційна реакція за своєю природою короткочасна і є перехідною від одного емоційного стану до іншого.

У висловлюваннях з невизначеним модальним значенням (здивування-невпевненість, здивування-хитрість, здивування-збудження та ін.) передшкала використовувалася в 37 % випадків і найчастотнішою була низька рівна; передшкала

середнього і високого тонального рівня мала меншу частотність. Висловлювання-здивування, що виражають комплексні емоції (презирство-радість, відчай-рішучість, подив-захоплення та ін.), у 40 % актуалізацій мали рівну передшкалу низького, середнього і високого тональних рівнів і висхідну середнього тонального рівня.

Було також встановлено, що широкий тональний інтервал між передшкалою та шкалою сприяє акцентному виділенню першого наголошеного складу шкали чи такту, інтенсифікуючи таким чином семантично значущі слова висловлювання. Найчастотнішим є позитивний широкий тональний інтервал між передтактом і тактом, характерний для невизначених і комплексних емоцій. Для вираження здивування з позитивним і негативним значенням даний показник істотного значення не має. У випадках реалізації здивування з негативним модальним значенням розширений позитивний інтервал між передтактом і тактом мав мінімальну частотність (1,2 %). Середній і звужений позитивні тональні інтервали мали місце в невизначених і негативних емоційних висловлюваннях.

Вузький позитивний тональний інтервал найчастіше зустрічався в комплексних (17 %) і негативних (12 %) висловлюваннях-здивуваннях, при меншій його частці (2 %) у позитивних. Малий позитивний інтервал також відзначено у висловлюваннях, що виражають позитивні (4,3 %) і негативні (2,8 %) емоції.

Широкий негативний інтервал частіше спостерігався під час актуалізації комплексних (6,4 %) і рідше позитивних (1,6 %) або негативних (0,8 %) емоцій. Негативний розширений інтервал мав місце лише у висловлюваннях-здивуваннях, що виражають позитивні емоції (7,8 %). Середній інтервал був характерним для комплексних (5,2 %) і негативних (2,6 %) емоцій, вузький – для позитивних (5,7 %) і невизначених (4 %), а нульовий – для комплексних (6 %), невизначених (7,7 %) і негативних (5 %).

У ході аналізу експериментального корпусу висловлювань було встановлено, що найбільш рекурентними шкалами в реалізації висловлювання-здивування всіх видів є усічені.

Для висловлювань-здивувань, що виражають позитивні, негативні та невизначені емоції, найбільш характерним є вузький тональний діапазон шкал, що складає 24 %, 31 % і 25 % реалізацій відповідно. Комплексні висловлювання позначаються рекурентністю середнього діапазону, який актуалізує перепад рівнів напруженості емоційної реакції.

Слід відзначити відсутність широкого позитивного тонального інтервалу у всіх без винятку видах аналізованих висловлювань. Не є розповсюдженим також позитивний розширений тональний інтервал.

Позитивний середній тональний інтервал між шкалою та ядром спостерігався під час вираження позитивних (15 %) і негативних (3 %) емоцій. Під час актуалізації висловлювань-здивувань позитивний звужений інтервал відзначено у висловлюваннях, що містили позитивні (2,3 %), комплексні (7,3 %), і негативні (1,2 %) емоції. Вузький позитивний інтервал, як найбільш частотний, відзначався під час актуалізації позитивних (14 %), комплексних (39 %), негативних (11 %) і невизначених (3,2 %) емоцій. І, нарешті, малий інтервал спостерігався у висловлюваннях, що виражають позитивні (5,2 %) і негативні (0,8 %) емоційні значення.

Негативний тональний інтервал між шкалою та ядром аналогічно позитивному змінювався при незначній рекурентності для різних видів емоцій, що виражаються, без будь-якої закономірності.

Аудиторами відзначено, що тональний інтервал між шкалою та ядром виділяє ядро як семантично значущий центр висловлювання. У випадках реалізації емоції інтонаційною групою, що складається з такту та ядра, рух тону в термінальній

ритмогрупі залежно від емоційно-модальної спрямованості та насиченості висловлювання характеризувався аудиторами наступними показниками. Найбільш характерним під час реалізації позитивних (39 %), комплексних (33 %) і негативних (14%) емоційних реакцій є високо-низхідний тон широкого діапазону. При цьому високо-низхідний тон вузького діапазону відзначався лише в 5 % висловлювань з позитивним і 7,6 % з невизначеним значенням.

Середньо-низхідний тон широкого діапазону, домінуючи за рекурентністю, був характерний під час актуалізації 32 % позитивних емоцій, 28 % комплексних, 50 % невизначених і 22 % негативних. Середньо-низхідний тон вузького діапазону, як видно з таблиці, був менш частотний. Низько-низхідний тон вузького діапазону спостерігався лише у 2,5 % позитивних, і 1 % негативних висловлювань. Висхідний тон був більш частотним у вузькому діапазоні: 38 % висловлювань, що актуалізували негативні емоції, 29 % – невизначені та 10,8 % – комплексні. В широкому діапазоні він був характерним для 7 % висловлювань, що містили позитивні емоції, 6,3 % – комплексні і 9 % – негативні.

Висхідно-низхідний тон високого тонального рівня мав місце в 11,2 % комплексних висловлювань-здивувань, 4 % негативних і 2,3 % позитивних. Низхідно-висхідний тон фіксувався як високий в 6 % випадків актуалізації комплексних емоцій, в 4,2 % невизначених і 2,4 % позитивних, а як низький – в 3,8 % невизначених і 5 % негативних. Рівний тон середнього тонального рівня, що є найменш частотним, спостерігався лише в 5 % випадків у позитивних емоційних висловлюваннях.

Таким чином, найбільш рекурентними для висловлювань, що виражають позитивні й комплексні емоції, є високий і середній низхідний ядерні тони широкого діапазону, а для невизначених і негативних – середній низхідний широкого діапазону та висхідний вузького.

Швидкість зміни ядерного тону також бере участь у передачі ступеня емоційної насиченості висловлювання та його спрямованості на співрозмовника. При цьому встановлено, що велика швидкість зміни руху ядерного тону надає висловлюванню різкого звучання і передає психологічний стан мовця, що характеризується його спрямованістю на самовираження без впливу емоції на співрозмовника для досягнення певного перлокутивного ефекту. Велику швидкість зафіксовано аудиторами в 44 % висловлювань, що виражають негативні емоції, в 17 % – позитивні та комплексні, а також в 12 % – невизначені. Низьку швидкість зміни руху ядерного тону, що передає емоцію, спрямовану на слухача, було зафіксовано в 50 % реалізацій невизначених емоцій, у 39 % комплексних, 37 % позитивних і 14 % негативних. Нормальну швидкість зареєстровано в 46 % позитивних, 44 % комплексних, 38 % невизначених і 42 % негативних висловлювань-здивувань.

Аналіз діапазону реалізації висловлювання показав, що позитивні, комплексні та негативні емоційні реакції найчастіше реалізуються в широкому діапазоні (68 %, 67 % і 50 % відповідно), а для невизначених характерний середній, розширений і широкий діапазони.

Результати аналізу гучності вимови висловлювань-здивувань свідчать, що для висловлювань, які виражають сильні негативні емоції, характерні підвищена гучність і збільшення шумових ефектів (вимова приголосних шорстко, зі скрипом та аспірацією). Збільшення тривалості голосних відзначено під час актуалізації позитивних емоцій.

Проведений аудитивний аналіз взаємодії підсистем тону, гучності й темпу в процесах актуалізації різних видів висловлювань-здивувань у рамках інтонаційної моделі як системи дозволяє стверджувати, що така модель може бути представлена

певним інваріантом і рядом його варіантних реалізацій з властивими їм відмінностями в дистрибуції та рекурентності параметрів, що входять до вказаних підсистем.

Результати зіставлення даних аудитивного та акустичного аналізів дозволили сформулювати узагальнення, що характеризують інтонаційну організацію базових моделей висловлювань-здивувань. У висловлюваннях-здивуваннях, які виражають сильні позитивні емоції, інтервал між передтактом і тактом кваліфікується переважно як вузький позитивний. При цьому розширений і середній позитивні та негативні тональні інтервали між передтактом і тактом сприяють виділенню такту в інтонаційній групі. У висловлюваннях з невизначеним емоційним значенням тональний інтервал між передтактом і тактом варіює від широкого до звуженого позитивного, акцентуючи семантичне значення такту, і негативний вузький та малий інтервали. Під час вираження комплексних емоційних реакцій найбільш рекурентним є вузький позитивний і середній негативний інтервали. Зазначимо також, що висловлювання-здивування, які виражають негативні емоції, мають найбільшу частотність вузького й малого позитивного та малого негативного інтервалів між передтактом і тактом.

Результати акустичного аналізу, які описують дані види висловлювань, підтвердили переважну частотність високого низхідного і середнього низхідного термінальних тонів широкого діапазону. При цьому у висловлюваннях, що виражають позитивні емоції, конфігурація термінального тону кваліфікувалась як низхідна опукла. Для невизначених емоційних висловлювань найбільш типовим є середній низхідний термінальний тон опуклої конфігурації та висхідний тон вузького діапазону. У висловлюваннях-здивуваннях, що виражають комплексні емоції, термінальна ритмогрупа характеризується високим і середнім низхідним термінальним тоном широкого діапазону як прямої, так і опуклої конфігурації, а також висхідним тоном вузького діапазону.

Висловлювання-здивування, що виражають негативні емоції, позначені реалізацією початків термінальних тонів на різних рівнях при найбільшій рекурентності середнього підвищеного і низького. Високий низхідний та середній низхідний термінальні тони широкого діапазону, що мають при цьому місце, характеризуються, як правило, прямою чи увігнутою конфігурацією. Звідси очевидно, що тональний максимум висловлювань-здивувань, які виражають усі види описаних нами емоцій (позитивні, нейтральні, комплексні та негативні), в переважній більшості випадків розташований у ядрі, що несе у висловлюванні основну семантичну інформацію. Локалізація максимуму ч.о.т. в передтакті була відзначена у висловлюваннях-здивуваннях, реалізованих більш емоційними дикторами. При цьому в більшості вказаних випадків семантичному виділенню термінального низхідного тону сприяв середній негативний тональний інтервал між наголошеним початком та ядром. Інструментальний аналіз показав, що виділенню термінального тону сприяли також паузи всередині синтагм середньої або малої тривалості.

Для висловлювань-здивувань, які виражають негативні емоції, більш властивим є високий рівень тонального максимуму при менш частотних екстрависокому і середньо-зниженому.

Тональний рівень початку синтагми у висловлюваннях, що виражають позитивні емоції, варіює від екстрависокого до середньо-зниженого при переважаючій частотності останнього.

У даному виді висловлювань відзначався також середньо-підвищений рівень початку синтагми у висловлюваннях-здивуваннях, що виражають позитивну емоційну реакцію. В таких випадках при передачі значень співучасті, втішання, тощо,

висловлювання оформлювались рівною передшкалою середнього тонального рівня при малому негативному інтервалі між шкалою та висхідно-низхідним термінальним тоном.

У висловлюваннях, що виражають невизначені емоції, переважає екстранизький рівень початку синтагми з висхідним термінальним тоном. У свою чергу, актуалізація інформації міркування у висловлюваннях-здивуваннях, що виражають невизначені емоції, здійснювалася в синтагмах звуженого діапазону з низьким рівнем початку й термінальним тоном, що характеризується мінімальною швидкістю зміни його руху. Високий та екстрависокий рівні початку синтагми в даних висловлюваннях реалізувалися порівняно рідко. Під час вираження комплексних емоцій, пов'язаних з відповідним переважанням позитивної чи негативної емоційної інформації, а також зі ступенем її емоційної насиченості, переважає низький рівень початку синтагми при досить рекурентному високому. Для висловлювань-здивувань, що виражають негативні емоції, найбільш частотними є середній підвищений і середній знижений тональні рівні початку синтагми. Звідси видно, що конкретне емоційне значення, визначений ступінь емоційної насиченості, а також сьогочасний емоційний стан мовця справляють істотний вплив на тональний рівень початку синтагми.

Під час аналізу висотно-тональних рівнів завершення термінального тону у висловлюваннях-здивуваннях, що виражають позитивні, невизначені та комплексні емоції, виявлено переважну частотність екстранизького й високого рівнів.

Результати аналізу швидкості зміни ч.о.т. в термінальній ритмогрупі показали, що для позитивних висловлювань-здивувань, спрямованих на слухача характерна мінімальна швидкість. Велика швидкість переважно характеризує емоційну реакцію самовираження мовця, який не має на меті конкретний вплив на слухача. Для висловлювань, які виражають позитивні емоції, діапазон реалізації інтонаційної групи варіює від середнього до широкого; при цьому зі зростанням рівня емоційної насиченості, а також в реалізаціях висловлювань дикторами рухливого темпераменту, зростає роль широкого діапазону реалізації висловлювання. Для висловлювань-здивувань з невизначеним емоційним значенням найбільш характерними є широкий, розширений і звужений діапазони – залежно від мовленнєвої ситуації реалізації висловлювання; для комплексних емоцій найбільш характерний широкий і розширений діапазони, а для висловлювань з негативним значенням характерна зміна діапазону від широкого до вузького.

Дослідження інтенсивних елементів інтонації висловлювань-здивувань дозволили встановити, що висловлювання, які виражають позитивні емоції сильного ступеня насиченості, характеризуються великою гучністю. Висловлювання, що виражають невизначені емоції, актуалізуються великою і середньою гучністю. Комплексним емоціям притаманні максимальна та велика гучності, а негативним – середня й підвищена.

Що ж стосується діапазону інтенсивності інтонаційної групи, то у висловлюваннях-здивуваннях, що виражають позитивні емоції відзначено домінування вузького. У свою чергу, невизначені та негативні емоції характеризуються звуженим діапазоном інтенсивності, а комплексні – звуженим і вузьким.

Говорячи про темпоральні характеристики, слід вказати на тенденцію їх зміни під впливом комунікативно-прагматичної спрямованості висловлювань-здивувань, в силу якої, під час реалізації емоцій з переважанням інтелектуальної інформації над емоційною, темп вимови висловлювань знижується. Так, за результатами акустичного аналізу, сильні напружені емоції (захват, радість, здивування, виклик та ін.) реалізуються в прискореному темпі, а емоції, підкреслено спрямовані на слухача (зворушення, захоплення, осуд, тощо), характеризуються сповільненим чи помірним темпом.

Зазначимо також специфіку впливу збільшення тривалості складів у функціонально-семантичних центрах висловлювань і наявності пауз всередині синтагм на темп реалізації висловлювань-здивувань. У загальному випадку паузи в аналізованих висловлюваннях характеризувалися як мінімальні, малі та середні. Наведена вище лінгвістична інтерпретація відбиває основні закономірності, встановлені в результаті порівняння аудитивного та акустичного дослідження. Характеристики, які описують дані закономірності, мають достатній ступінь вірогідності для застосування їх під час розробки варіативних інтонаційних моделей різних видів висловлювань-здивувань, необхідних для навчання коректного просодичного оформлення емоційних висловлювань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У результаті проведеного дослідження експериментально підтверджено універсальні просодичні ознаки, які утворюють просодію висловлювань-здивувань як одиницю інтонаційного рівня. Висхідна ковзна усічена шкала, середній низхідний термінальний тон широкого діапазону, широкий діапазон синтагми, помірний і прискорений темп, помірна й підвищена гучність, а також варіативність тембру є універсальними й найбільш рекурентними під час актуалізації всіх видів досліджуваних висловлювань.

До провідних перцептивних інтонаційних ознак, що диференціюють комунікативно-прагматичні види висловлювань-здивувань, належать: рівень тону в передшкалі, рух тону в шкалі, тональний діапазон термінального тону, тональний інтервал між передтактом і першим наголошеним складом, тональний інтервал між шкалою та ядром, тональний діапазон інтоногрупи, темп вимови висловлювання.

Акустичний аналіз інтонаційних особливостей досліджених висловлювань-здивувань підтвердив результати аудитивного аналізу й дозволив виділити наступні характерні інваріантні ознаки їх просодичної моделі: конфігурація та рівень тону в передтермінальній частині інтоногрупи, рівень ч.о.т. початку й завершення термінального тону, конфігурація термінальної ритмогрупи, діапазон інтенсивності інтонаційної групи.

При цьому до провідних просодичних ознак, які диференціюють види висловлювань-здивувань за вираженим почуттям, слід віднести: тональний рівень початку синтагми, рух ч.о.т. на першому наголошеному складі, конфігурацію термінального тону і його діапазон, швидкість зміни ч.о.т. в термінальній ритмогрупі, частотний діапазон інтоногрупи, тональний інтервал на стикові передшкали й такту, шкали та ядерного складу, темп і тембр вимови висловлювання.

Лінгвістична інтерпретація результатів перцептивного та акустичного аналізів дозволяє вважати встановлені інтонаційні ознаки висловлювань-здивувань адекватними, а отже, досить повними для опису їх просодичної моделі та відповідного її використання в процесах навчання інтонаційної організації англійського емоційного діалогічного мовлення. Розглянуті в даній праці проблеми можуть одержати подальший розвиток у дослідженнях з поглибленої розробки типології емоційних висловлювань.

Бібліографічний список

Антипова, А. М., 1969. Мелодическая шкала, ее сочетаемость с терминальным тоном и роль в предложении. *Ученые записки Московского государственного педагогического института иностранных языков им. Мориса Тореза*, 52, с. 85–95.

Іванова, С. В., 2012. Прагматичний потенціал емоційного висловлювання. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, 21, с. 160–168.

Калита, А. А., 2001. *Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання*. Київ : Видавничий центр КДЛУ.

Шевченко, Т. И., 1980. Социологическая обусловленность эмоциональной интонации. *Вопросы фоностилистики*, 152, с. 178–187.

Crystal, D. A., 1969. *Prosodic System and Intonation in English*. Cambridge : The University Press.

Duez, D., 1982. Silent and Non-silent Pauses in Speech Styles. *Language and Speech*, 25 (1), p. 11–28. https://doi.org/10.1177/002383098202500102

Gimson, A. C., 1970. *An Introduction to the Pronunciation of English*. 2nd ed. London : Edward Arnold.

Jessem, W., 1983. *The Phonology of Modern English*. Warszawa : Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kingdon, B., 1958. *Groundwork of English Intonation*. London : Longmans.

McCarthy, M., 1991. *Discourse Analyses for Language Teachers*. Cambridge : The University Press.

Wodehouse, P. G., 1971. *Ring for Jeeves*. London : Sphere books Ltd.

References

Antipova, A. M., 1969. Melodicheskaya shkala, yeyo sochetayemost s terminalnim tonom i rol v predlozheniy. [The scale and its role in the sentence]. Uchenye zapiski Moskovskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta *inostrannykh yazykov im. Morisa Toreza*, 52, p. 85–95. (in Russian).

Crystal, D. A., 1969. *Prosodic System and Intonation in English*. Cambridge : The University Press.

Duez, D., 1982. Silent and Non-silent Pauses in Speech Styles. *Language and Speech*, 25 (1), p. 11–28. https://doi.org/10.1177/002383098202500102

Gimson, A. C., 1970. *An Introduction to the Pronunciation of English*. 2nd ed. London: Edward Arnold.

Ivanova, S. V., 2012. Pragmatic potential of emotional utterances. *Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*, 21, p. 160–168. (in Ukrainian).

Jessem, W., 1983. *The Phonology of Modern English*. Warszawa : Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kalita, A. A., 2001. *Phonetichni zasobi aktualizatsiy smislu angliyskogo emotsiynogo vislovluvannya* [*Phonetic means of English emotional utterance*]. Kyiv : Vydavnychyi tsentr KDLU. (in Ukrainian).

Kingdon, B., 1958. *Groundwork of English Intonation*. London : Longmans.

McCarthy, M., 1991. *Discourse Analyses for Language Teachers*. Cambridge : The University Press.

Shevchenko, T. I., 1980. Sotsiologicheskaya obuslovlennost emotsionalnoy intonatsii [Social aspect of the emotives]. *Voprosy fonostilistiki*, 152, p. 178–187.

Wodehouse, P. G., 1971. *Ring for Jeeves*. London : Sphere books Ltd.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2021.

S. Ivanova

PROSODIC VARIABLES INTERACTION IN UTTERANCES EXPRESSING SURPRISE

The aim of the article is to define the role of prosodic variables play in actualizing emotional utterances. Sometimes they can be the only ones that indicate the speaker's pragmatic intention. The purpose of the study is to determine the interaction level of prosodic

means that helps to achieve maximum effect on the recipient as well as to establish the invariant of the intonation model of utterances expressing surprise and its variable modifications.

The correlation of the intonation components and parts of the intonation contour is able to provide an adequate description of positive, negative, indefinite and complex emotions. Utterances expressing surprise of different kinds are characterized by the variability of a pitch-tone level, tempo, timbre, rhythm, each of which carries certain semantic meaning. At the same time, the type of a nuclear tone, scale, pre-scale, core elements of the melodic contour, interacting with the components of intonation define the modal meaning of an utterance.

To determine the common and distinct perceptual prosodic characteristics of utterances expressing surprise, as the most frequent emotional speech units of business and cultural communication, with a view to define the prosodic model of the utterances explored, the auditory and acoustic analyses were performed.

The perceptive and acoustic analyses comparison allowed us to formulate the general structure of the intonation patterns of utterances expressing surprise. It is concluded that the leading prosodic means, which differentiate the types of utterances expressing surprise, should include: the tone level of the beginning of the syntagm, the tone of the first stressed syllable, the configuration of the terminal tone and its range, the rate of pitch frequency change in the terminal rhythm group, the frequency range of the intonation group, the tone intervals on the pre-scale, scale, nuclear tone as well as tempo and timbre.

Linguistic interpretation of the results of the perceptual and acoustic analyses allows us to consider the established intonation features sufficiently complete to describe their prosodic model and define them as appropriate for the use in teaching proper intonation of the English emotional utterances.

The achieved data can be used in teaching students the most common intonation patterns of emotional utterances and to make them realize semantic variabilities of utterances expressing surprise.

Key words: *emotive, melody, temporal characteristics, pitch frequency (p.fr), scale, nuclear tone.*

УДК 811.161.2’374

Ю. О. Калимон

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ОНОМАСТИКОНУ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті на матеріалі корпусу прижиттєвих новел Василя Стефаника проаналізовано їх онімне різноманіття, запропоновано спосіб лексикографічного опису онімних одиниць різних типів, представлено взаємозв’язок онімної номінації та зображуваного персонажа твору.

Ключові слова: онім, поетонім, словникова стаття, лексикографія, письменницька онімографія.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-89-95

Постановка проблеми. Вивчення вживання онімів у художніх творах вітчизняними вченими активно розпочалося наприкінці минулого століття.

Представники українських наукових ономастичних шкіл – Одеської (В. Калінкін), Донецької (О. Карпенко, Ю. Карпенко), Ужгородської (Л. Белей) – присвятили свої праці саме цьому напряму ономастики (Янчура, 2018, с. 48–49). Львівська ономастична школа, у працях С. Бук, Г. Бучко, І. Ковалика, О. Сколоздри-Шепітко, також заторкує проблеми вивчення літературно-художньої ономастики, передовсім як галузь франкознавства (Бук, 2012; Купчинська, 2019, с. 11, 18, 20). **Мета статті** – проаналізувати текстовий корпус прижиттєвих новел В. Стефаника для виокремлення та класифікації онімної лексики, її кількісних характеристик, запропонувати лексикографічний опис онімних одиниць. **Актуальність** дослідження визначається необхідністю детального аналізу літературно-художньої ономастики новел В. Стефаника як однієї зі складників словника мови новел автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з О. Карпенко використання того чи іншого оніма має прагматичну скерованість, «автор добирає їх до створюваних образів і прагне гармонії між образом та його іменуванням», додатково вирішальним чинниками виступають жанр, тематика твору та індивідуально-авторські смаки автора (Карпенко, 2000, с. 68). Цим обумовлено велику кількість розвідок у сучасній ономастиці, в яких активно потрактовують оніми як складник авторського стилю та ідіолекту. Фіксація онімної лексики у словниках мови письменників дає змогу додатково проаналізувати персонажів певного твору та вмотивованість їхньої номінації, на що вказують напрацювання на матеріалі творчості українських письменників та поетів (Ільченко та Ісачук, 2019; Ковалик, 2008; Олексенко, 2011, с. 322–323; Сколоздра-Шепітко, 2019). Новели В. Стефаника ставали об’єктом численних розвідок, проте онімна лексика, зокрема принципи її лексикографування, ще не досліджена у повному обсязі (Данчевська, 2013; Ковалик, 2008).

Виклад основного матеріалу. Належить окреслити відмінність між онімною лексикою мови та літературного твору. Услід за В. Калінкіним розмежовуємо ці явища та власне онімами вважатимемо лексеми, які номінують особу чи об'єкт, який існує або існував в реальному світі, а поетонімом – позначатимемо вигадану особу чи об'єкт, які «існують» лише в просторі літературного твору (Калинкин, 2016, с. 244-245).

Отже, залежно від того, які саме власні назви – оніми чи поетоніми – стали предметом інтересу лексикографа, можна виокремити такі типи словників, присвячені їх опису:

1. Словники власних імен, що функціонують в загальномовному ономастиконі: імен, реальних топонімів, гідронімів, космонімів тощо. До області онімної лексикографії також можна зарахувати словники, створені на матеріалі древніх пам’яток писемності, літописів. Специфіка таких словників в тому, що в залежності від жанру та особливостей досліджуваних текстів представлені в них власні імена можуть відсилати як до реальних, так і до вигаданих об’єктів.

2. Словники онімної лексики авторських текстів. Теорія та практика створення подібних словників можна назвати письменницькою онімографією. Залежно від характеру досліджуваних текстів об’єктом авторської онімографії можуть бути як оніми, так і поетоніми. Адже у листах, публіцистичних статтях, щоденниках функціонують саме оніми, тому що ці тексти створені з метою автора розповісти про події свого життя, висловити свою точку зору на ту або іншу громадську, філософську або наукову проблему. На думку Л. Л. Шестакової, в методах лексикографування онімної лексики мови письменника напрацьовано два підходи: «[...] в першому випадку власні назви розглядають на рівних формальних та функціональних підставах з іншими одиницями описуваного тексту (корпусу текстів), у другому – як

специфічні одиниці, що утворюють в ньому окремий лексичний пласт» (Шестакова, 2012, с. 23).

Для створення словникової статті для поетонімів з прижиттєвих новел В. Стефаника вважаємо за необхідне використовувати суцільну вибірку (збір всіх онімних одиниць і контекстів їх вживань) і методи компонентного (опис інформації про власну назву) і контекстного (опис функціонування поетоніму в конкретних контекстах) аналізів. Підготовча робота заснована на системному і функціональному підходах. Поетонім повинен не лише фіксувати вжиток власних імен в художніх текстах, а й показувати відносини між одиницями онімного обширу мови письменника, містити інформацію про варіанти онімного найменування одного і того ж об'єкта художнього світу. Тому умовно інформацію, відображену в словниковій статті до онімної одиниці в мові письменника, можна розділити на лінгвістичну, літературознавчу і літературно-ономастичну (поетонімологічну). Словник поетонімів вважаємо одним з етапів роботи над словником мови письменника. При цьому він може бути виданий і окремою книгою, що складається з основної частини (власне словника) і покажчика імен.

Лексеми даного типу у новелах Василя Стефаника не є чисельними. Як зазначав ще І. Ковалик, який першим звернувся до питання методики та техніки створення особових назв у новелах письменника, «назви деяких героїв узяті з безпосереднього життя його дієвих осіб» (Ковалик, 2008, с. 409). Відповідно кількісно переважають антропоніми – тільки імена, зрідка прізвища чи повне ім'я та прізвище. Усі онімні одиниці аналізованого корпусу прижиттєвих новел відповідно до розряду денотатів, які вони номінують, можна класифікувати на (із вказівкою на загальну кількість вживань леми):

- антропоніми (імена та прізвища, прізвиська людей: *Іван, Проць, Гриць, Марія, Шевченко, Антонів, Верижиха, Косминка*) – 715; серед яких виокремлюємо:
- ксеноетноніми (всі номінування будь-яким народом інших народів: *австрияк, москаль, москалі, німець, поляк, лях, жид*) – 78;
- андроніми (особова назва жінки по імені чоловіка: *Томиха, Лесиха, Семениха, Митриха* та ін.) – 20;
- клички тварин (*Босак, Звіздочолий*) – 2;
- теоніми (найменування божества: *Бог, Богородиця, Матір Божа*) – 133;
- топоніми (географічні назви: *Австрія, Відень, Грушева, Канада, Пешт, Польща, Україна*) – 41;
- хрононіми (найменування календарно-обрядових свят: *Великдень, Різдво, Святий вечір*) – 10.

Отже, усі оніми увійдуть у загальний словниковий реєстр лексики новел В. Стефаника з відповідними примітками чи коментарями, одразу біля лексеми вказуємо кількість вживань в усіх новелах. Стосовно типу тлумачення (у контексті сигніфікативного, або семантичного, складника), то воно має констатувальний характер, а серед способів подання тлумачення переважним є вербальне, контактне (предикативне), рідше – дистактне (відсильне). Цитування беремо з творів, розміщених у ювілейному виданні 1933 року та трьох новелах, які у нього не ввійшли, тому, на нашу думку, буде достатнім вказати назву новели та сторінки у виданні, де воно вжите (Стефаник, 1933). Стосовно словоформ, то тут використовуємо формат словопокажчика із вказуванням, яка саме словоформа буде проілюстрована. Вони подані окремо в кінці відповідної статті у форматі: словоформа жирним шрифтом маленькими літерами, покликання на новелу та сторінку з вказівкою на кількість вживань – у дужках. Наприклад,

АВСТРІЯ (1) *ім., власна назва, топонім.* Коротка назва Австро-Угорщини – дуалістичної монархії, яка існувала протягом 1868-1918 рр. *Не перечу вам, ґаздо, що за* ***Австрії*** *так було, але в нас буде інакше.* (Воєнні Шкоди: 192).

АВСТРИЯК (1) *ім., чол. розм., заст.* Народ, що становить основну частину населення Австрії, у В. Стефаника – Австро-Угорщини. *Та пара коний, та віз ще на початку війни* ***австрияки*** *взяли, коні з возом тисячу корон.* (Воєнні шкоди: 193).

ЛЯХ (1) *ім., чол. ксеноетнонім див.* **ПОЛЯК**. Пішла моя Настя ні сяк, ні так, пішла по жидах, а Марія, аді, помандрувала з отим ляхом. (Палій: 136).

ПРОЦЬ (9) *чол. ім'я, пох. від Прокіп.* Проць закашлявся, аж посинів. (У Корчмі: 41).

Проць (У Корчмі: 40 (4), 41 (2), 42 (2)), **Проця** (У Корчмі: 40 (1)).

Проаналізуємо взаємозв'язок імені персонажа новели та сюжетної лінії твору на прикладі імені Проць та його етимології. За даними словника-довідника «Власні імена людей», ім'я Проць може походити із грецької та означати «вихоплений із піхов, оголений, який схопив меч за рукоятку; за іншим тлумаченням – який досяг великих успіхів» (Скрипник, 1996, с. 9). Порівняння такого пояснення походження імені головного героя новели «У корчмі» дає підстави вважати, що сам персонаж не відповідає таким характеристикам. Адже у новелі показано як двоє ґаздів – Проць та Іван – пили у корчмі, а Іван учив Проця бути паном жінці, бо вона його била. Наприкінці новели Проць ніби уже й наважився провчити жінку, ішов додому, горланивши на все село, проте «Як доходив до хати, то замовкав, а на воротях гет затих» (У корчмі: 42). Бачимо, що ім'я головного героя (як людини, що всього досягає) дисонує із фактичною відсутністю сильного характеру персонажа новели.

Висновки. Подальше ґрунтовне вивчення онімного простору письмового доробку В. Стефаника з допомогою описового методу, стилістичного, кількісного (для встановлення кількості слововживань), контрастивного (для зіставлення онімних просторів творів різних авторів) та етимологічного аналізу тощо, є **перспективним** напрямком для опрацювання не лише художньої спадщини новеліста.

Бібліографічний список

Бук, С. Н., 2012. Онімний простір роману Івана Франка Перехресні стежки. *Λογος ὀνομαστική,* 4, с. 68–76.

Данчевська, Ю. О., 2013. Мова творів В. С. Стефаника : сучасний стан та перспективи дослідження. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*, с. 44–46.

Ільченко, І. І. та Ісачук, Н.В., 2019. Оніми – показники історико-художнього хронотопу збірки В. Чабаненка «Савур-могила». *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія*, 20, с. 175–182. DOI : 10.34079/2226-3055-2019-12-20-175-182

Калинкин, В. М., 2016. Пролегомены к аксиоматике и постулатам поэтонимологии. В : А. М. Мезенко, ред. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования:* сборник научных статей Международной научной конференции, Витебск, 18-19 февраля 2016 г. Витебск : Витебский государственный университет им. П. М. Машерова, с. 243–246.

Карпенко, О. Ю., 2000. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*, 4, с. 68–74.

Ковалик, І. І., 2008. Стефаникове назовництво. Методика й техніка назовництва в творах Стефаника. В : Ковалик, І. І. *Питання українського і слов'янського мовознавства.*

Львів; Івано-Франківськ : Львівський національний університет ім. І. Франка, Ч. ІІ. с. 408–411.

Купчинська, З. О., 2019. Львівська ономастична школа : етапи становлення і перспективи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна,* 71 (1), с. 3–78. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10273

Олексенко, В. П., 2011. Функційно-семантичні особливості онімів у драматичних творах М. Куліша. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.* Серія : Філологія, 29–31, с. 332–340.

Сколоздра-Шепітко, О., 2019. Літературно-художня антропонімія Франкової прози як об'єкт ідіолектної лексикографії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна,* 71, с. 280–291. DOI : http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10336

Скрипник, Л. та Дзятківська, Н., 1996. *Власні імена людей*. 2-ге вид. Київ : Наукова думка.

Стефаник, В., 1933. *Твори*. Львів : З друкарні Видавничої Спілки «Діло».

Шестакова, Л. Л., 2012. *Русская авторская лексикография: теория, история, современность.* Доктор наук. Автореферат. Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН. Москва.

Янчура, Д., 2018. Ономастичні школи в Україні. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, VI, с. 45–52. DOI : https://doi.org/10.14746/sup.2018.6.05

References

Buk, S. N., 2012. Onimnyi prostir romanu Ivana Franka Perekhresni stezhky [Proper-name space of Perekhresni Steĥky (the cross-paths), a novel by Ivan Franko]. *Logos onomastiki*, 4, pp. 68–76. (in Ukrainian).

Danchevska, Yu. O., 2013. Mova tvoriv V. S. Stefanyka : suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhennia [Language of V. S. Stefanyk's short stories : contemporaneity and prospects]. *Liudyna. Kompiuter. Komunikatsiia*, pp. 44–46. (in Ukrainian).

Ilchenko, I. and Isachuk, N., 2019. Onimy – pokaznyky istoryko-khudozhnoho khronotopu zbirky V. Chabanenka «Savur-mohyla» [Onyms – indicators of the historical-artistic chronotop of V. Chabanenko's collection «Savur-moghila»]. *Vìsnik Marìupolskogo deržavnogo unìversitetu. Serìâ : Fìlologìâ,* 20, pp. 175–182. DOI : 10.34079/2226-3055-2019-12-20-175-182 (in Ukrainian).

Janczura, D., 2018. Onomastychni shkoly v Ukraini [Onomastic schools in Ukraine]. *Studia Ukrainica Posnaniensia,* VI, pp. 45–52. DOI : https://doi.org/10.14746/sup.2018.6.05 (in Ukrainian).

Kalinkin, V. M., 2016. Prolehomeny k aksiomatike i postulatam poetonimolohii [Prolegomenon to axiomatics and postulates of poetonymology]. In : A. M. Mezenko, ed. *Regional Onomastics : Problems and Research Prospects* : collected works of the International Scientific conference, Vitebsk, 18-19 February 2016. Vitebsk : Vitebsk State University named after P. M. Masherov, pp. 243–246. (in Russian).

Karpenko, O. Yu., 2000. Pro literaturnu onomastyku ta yiyi funktsionalne navantazhennia [Literary onomastics and its functional role]. *Opera in onomastica*, 4, pp. 68–74. (in Ukrainian).

Kovalyk, I. I., 2008. Stefanykove nazovnytstvo. Metodyka y tekhnika nazovnytstva v tvorakh Stefanyka [V. Stefanyk's naming. Process and technique in V. Stefanyk's short strories]. In : Kovalyk, I. I. *Pytannia ukrainskoho i slovianskoho movoznavstva* [*Questions of Ukrainian and Slavic linguistics*]. Lviv ; Ivano-Frankivsk : Ivan Franko National University of Lviv. Part II, pp. 408–411. (in Ukrainian).

Kupchynska, Z. O., 2019. Lvivska onomastychna shkola : etapy stanovlennia i perspektyvy rozvytku [Lviv onomastic school : stages of becoming and prospects of development]. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*, 71 (1), pp. 3–78. (in Ukrainian). DOI : http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10273

Oleksenko, V. P., 2011. Funktsiino-semantychni osoblyvosti onimiv u dramatychnykh tvorakh M. Kulisha [Functional-Semantic Onyms Peculiarities in the Works of M. Kulish]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka. Seriia : Filolohiia,* 29–31, pp. 332–340. (in Ukrainian).

Shestakova, L. L., 2012. *Russkaya avtorskaya leksikografiya : teoriya, istoriya, sovremennost* [*Russian author's lexicography : theory, history, contemporaneity*]. PhD. Abstract. Institut russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova RAN. Moskva. (in Russian).

Skolozdra-Shepitko, O., 2019. Literaturno-khudozhnia antroponimiia Frankovoi prozy yak obiekt idiolektnoi leksykohrafii [Literary and artistic anthroponyms in Franko's prose as an object of idiolect lexicography]. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology,* 71, pp. 280–291. DOI : http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10336 (in Ukrainian).

Skrypnyk, L. and Dziatkivska, N., 1996. *Vlasni imena liudei* [*Proper names of people*]. 2nd ed. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).

Stefanyk, V., 1933. *Tvory* [*Literary works*]. Lviv : Z drukarni Vydavnychoi Spilky "Dilo".

Стаття надійшла до редакції 19.04.2021.

Yu. Kalymon

LEXICOGRAPHIC ASPECTS OF ONOMASTICON IN SHORT STORIES BY VASYL STEFANIK

The article describes the variety of onomastic lexical units in Vasyl Stefanyk's short stories, published during his lifetime. We suggest a method of their lexicographic description, explain the relationship between onomastic lexical units and the character in the literary text. The text corpus of V. Stefanyk's life short stories makes it possible to single out and classify onomastic vocabulary, its quantitative characteristics.

The study of onomastics in literary works by Ukrainian scientists has begun actively at the end of the previous century. Representatives of Ukrainian scientific onomastic schools are dedicating their work to this area of onomastics. The relevance of our study is determined by the need for a detailed analysis of literary onomastics of short stories by V. Stefanyk, for it has never been thoroughly studied so far and can be treated as one of the components of the language dictionary of the author's short stories.

To create a dictionary entry of such a type, we consider it necessary to use a complete sample of the short stories to collect all onomastic units and contexts of their use, and methods of component and contextual analysis. Preparatory work is based on systemic and functional approaches. This dictionary should not only record the use of proper names in literary texts, but also show the connection between them, contain information about their variants. Therefore, the information reflected in the dictionary entry of the literary onomastic unit should be linguistic, literary, and literary-onomastic.

Words of this type in Vasyl Stefanyk's short stories are not numerous. Accordingly, anthroponyms predominate and are more diverse, the rest are much less numerous (theonyms, chrononym, toponyms). All of them are to be included in the general dictionary register of the vocabulary of V. Stefanyk's short stories with the corresponding notes or comments. Next to the lemma we indicate the number of uses in all short stories. Regarding the type of definition, it is declaratory and mainly predicative, rarely – referencing. We provide quotations from the works published in the jubilee edition (1933) and three short stories that were not included in it, so, in our opinion, it will be sufficient to indicate the title of the short

story and the page in the edition where it was used. As for the word forms, we use the format of a word index, where each form is presented separately at the end of the relevant main vocabulary entry with the indication of number of uses the title of the short story and the page in the edition where it was used.

Further thorough study of onomasticon in V. Stefanyk's written works using descriptive, stylistic, quantitative methods, contrastive and etymological analysis is needed.

Key words: *onym, poetonym, lexicography, dictionary entry, writer's onymography.*

УДК 811.111’42:659.1

А. В. Косенко
В. О. Тодер

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичних особливостей англомовних рекламних текстів та аналізу трансформацій при перекладі. У роботі розглянуто загальні характеристики рекламних текстів та проаналізовано використання лексичних та стилістичних засобів при перекладі. У даній роботі також розглядаються лінгвістичні особливості сучасного англомовного рекламного слогана, оскільки багато в чому саме вони пояснюють різноманітність слоганів і принципи їх формування. Крім того, актуальність дослідження полягає в тому, що в даний час реклама – це не просто процес товарообміну, а й фактор впливу на свідомість людей, що змінює їх звичайний спосіб життя. Наукова новизна полягає у виявленні мовностилістичних особливостей англомовних рекламних слоганів, а також прийомів їх перекладу.

Ключові слова: *реклама, рекламний текст, переклад, лінгвістичні особливості, стилістичні особливості, перекладацькі трансформації, рекламний слоган, лексико – семантичні одиниці.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-95-100

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасному житті, реклама є невіддільною частиною нашого повсякденного життя і культури. Рекламні тексти, як способи певного комунікативного впливу на членів культурно-мовної спільноти, є об'єктами лінгвістичних, психолінгвістичних і соціолінгвістичних досліджень. Як один з функціональних інструментів економіки, рекламний текст має величезну силу психологічного впливу на адресата (Красулина, 2006). Сучасна реклама відображає всі радикальні зміни в інформаційних технологіях і засобах масової інформації, в соціальних і економічних відносинах, в існуючому на даний момент розумінні культури, законів, суспільного ладу і ролі людини в ньому (Морозова, 1998).

Розглянувши лінгвостилістичні особливості рекламних текстів, слід зазначити, що реклама відрізняється різноманіттям форм, що у свою чергу є одним з факторів, що обумовлюють її широке застосування в різних областях людської діяльності від комерційної сфери до соціальної. При цьому переклад реклами на відміну від перекладу художньої літератури відрізняється за формою, мовними засобами та вираженим комунікативним напрямком (Николенко и Гулакова, 2004).

Наголошується також на тому, що у процесі перекладу реклами перекладач повинен вирішувати не тільки лінгвістичні проблеми, обумовлені відмінностями в семантичній структурі й особливостями використання двох мов в процесі комунікації, але також і проблеми соціолінгвістичної адаптації. Таким чином, актуальність теми даного дослідження виділяється значущістю і поширеністю реклами в сучасному суспільстві, а також необхідністю наукового дослідження і осмислення сфер її впливу, які багато в чому визначають мовностилістичні особливості рекламних текстів. При вирішенні поставлених завдань в ході роботи було застосовано провідний метод дослідження, а саме порівняльний метод, за допомогою якого можна виявити природу англомовного рекламного слогана (Красулина, 2006).

Сучасна реклама – це багатоаспектне явище, тому нею цікавляться багато науковців таких галузей як лінгвістика, культурологія, психологія соціологія та ін. (Ксензенко, 2003).

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю виявлення в англомовних рекламних текстах особливостей вживання мовних засобів і стилістичних одиниць, та поглиблення аналізу використання різноманітних лексико-семантичних трансформацій для влучного перекладу на українську мову. У зв'язку із процесом глобалізації мовних і культурних контактів, питання ефективного використання міжкультурної реклами набуває особливої актуальності.

Метою даної статті є дослідження та аналіз основних лінгвістичних особливостей рекламних текстів, та характеристика головних принципів при перекладі рекламного слогана. А також, виявлення закономірностей і специфіки відбору мовних засобів для надання тексту реклами виразності, лаконічної інформативності, привабливості та переконливості з метою максимального впливу на потенційного споживача. Матеріалом дослідження було відібрано різноманітні англомовні рекламні тексти та слогани відомих закордонних компаній та брендів.

Виклад основного матеріалу. Реклама відіграє важливу роль в нашому житті. Вона значною мірою впливає на нас. Ми дивимося рекламу, обговорюємо її й часто судимо про людей по брендах, які вони використовують. Кожен раз, коли ми бачимо героїв крикету і в фільмах починається реклама різних продуктів, ми відчуваємо спокусу купити ці продукти. Тому що люди, яких ми вважаємо своїми героями, кажуть нам, що їх варто купувати. Реклама говорить нам, як ми повинні прожити своє життя, до чого ми повинні прагнути й мріяти, як ми повинні висловлювати свою любов, що означає бути розумними, успішними та красивими. Таким чином, реклама значно впливає на життя суспільства. У час інформаційних технологій важко уявити життя без реклами (Halmin, 2014).

Важливо зазначити що, реклама допомагає просвіщати людей. Є також деякі соціальні проблеми, які відгукуються в рекламі, такі як дитяча праця, споживання спиртних напоїв, куріння, освіта, планування сім'ї та ін. Таким чином, реклама відіграє дуже важливу роль в формуванні свідомості суспільства.

Аналіз зразків рекламного тексту дозволяє зробити висновок, що про його створенні враховуються певні закони дизайну, а саме: закон цілісності, закон контрастності, закон гармонії, закон рівноваги, закон ритму, закон пропорції, закон гами кольорів, закон виділення. Дані закони допомагають створити необхідний комунікативний ефект та зацікавити покупця чи звичайного користувача інтернет-сторінки (Dubovičienė and Skorupa, 2014).

Рекламний слоган – це форма словесного логотипу. У друкованій рекламі він зазвичай з'являється відразу під назвою бренду або поруч з ним. Слоган підсумовує те, що ви відстоюєте, свою спеціалізацію, переваги, маркетингову позицію і прихильність.

Особливо важливим є підкреслювати свою ідентичність. Слоган повинен бути таким, щоб люди могли його легко запам'ятати й повторити. Тому дуже важливо, щоб в слогані було чітко вказано, чому вам краще придбати той чи інший продукт. Проаналізувавши даний матеріал, можна виділити дві основні цілі рекламних слоганів: забезпечення безперервності серій рекламних оголошень в кампанії та зведення стратегій рекламного повідомлення до коротких, повторюваних позицій які легко запам’ятати (Музыкант, 1998).

Крім того, слоган використовується всюди де його можна розмістити: візитні картки, друкована реклама, особисті брошури, вивіски, листи та ін. (Halmin, 2014).

Рекламний слоган завжди стислий та епіграматичний. Це допомагає зробити рекламу більш вражаючою і такою, що легко запам'ятовується. Значення рекламної комунікації в сучасному світі постійно зростає. Рекламні слогани використовуються в рекламних кампаніях, щоб переконати вас купити певні товари та послуги (Морозова, 1998).

«Рекламний слоган – це коротка фраза, яка визначає рекламну кампанію. Найбільш ефектні відомі слогани вкарбовуються у свідомість суспільства, так що люди автоматично пов'язують фрази з продукцією на довгий час. Деякі рекламні слогани настільки глибоко проникли в суспільну свідомість, що стали набагато більшим, ніж просто модні фрази для продажу деяких товарів» (Dubovičienė and Skorupa, 2014).

Мова рекламних слоганів дуже впливова. Вчені розрізняють такі особливості рекламних слоганів:

- рекламні слова повинні бути такими, що запам'ятовуються. Щоб запам'ятати її, слова, фрази й гасла необхідно повторювати;

- часто використовуються наказові конструкції: «*Don’t Leave Home Without it*» – використовувалася в American Express в 1980-х роках;

- часто використовуються різні виразні засоби (каламбур, алітерація, контрасти та ін.). Іноді в слогани включаються вигадані слова або іноземні слова: «*Be Cointreauversial*» – кампанія лікеру Cointreau;

- іноді граматичні помилки допускаються навмисно: *Winston tastes good, like a cigarette should* (замість «*like*» має бути «*as*»);

- слогани, в яких використовуються рими й ритми, або і те, і інше, можуть бути дуже успішними. Вони особливо ефективні, коли їх можна проспівати, наприклад: *We bring good things to life*;

- слогани зазвичай короткі та стислі;

- кращий спосіб спілкуватися з клієнтами – через емоції. Тому важливо знайти спосіб налагодити особистий зв'язок: *You’re in good hands*.

Слід враховувати, що лексика реклами відрізняється емоційною виразністю. Емоційно забарвлені слова становлять особливий пласт мовної лексики. Вони створюють певну емоційну атмосферу в контексті. Це широко використовується для передачі істотного емоційного й оцінного підтексту, мотивації читачів до покупки продукту, формування стійких асоціацій (Зирка, 2004).

На перший погляд може здатися, що слоган – це просто крилата фраза, яку придумують рекламодавці. Однак у них є більш важлива функція. Рекламні слогани – частина більш великої маркетингової стратегії. Наприклад, кожна стратегія бренду передбачає створення і використання рекламного слогану. Зрештою, ці слогани часто ототожнюються з брендом (Зирка, 2004).

Можна помітити, як всі постачальники продуктів або послуг вигадують свої власні рекламні слогани. Це пов'язано з тим, що деякі слогани більш пізнавані і, отже, більш ефективно запам'ятовуються, ніж прості торгові марки. Як результат, рекламні слогани створюються з трьох причин: диференціація, поширення інформації та посилення ідентичності бренду (Музыкант, 1998).

Наведемо декілька прикладів найвідоміших англійських рекламних слоганів та їх українські еквіваленти:

«*Just Do It*» – «*Просто зроби це*»;

«*Maybe She's Born with It. Maybe It's "Maybelline"*» – «*Мабуть, вона такою народилася. Мабуть, це "Maybelline"*»;

«*There Are Some Things Money Can't Buy. For Everything Else, there's Master Card*» – «*Є речі, які не можна купити за гроші. Для решти є Master Card*»;

«*I'm Lovin' It*» – «*Мені це подобається*»;

«*Love Your Hair!*» – «*Полюби своє волосся*»;

«*Have a break...Have a Kit Kat*» – «*Зроби паузу…З'їж Kit Kat*»;

«*Because I'm Worth it*» – «*Бо я цього варта*».

Диференціація розуміється в тому сенсі, що ефективний слоган відрізняє вас від конкурентів. Поширення інформації передбачає, що ці повідомлення завжди містять інформацію про якийсь бізнес. Посилення ідентичності бренду полягає в тому, що люди схильні пам'ятати те, чому вони постійно піддаються, і легко забувають те, чого немає. При аналізі українських еквівалентів було виявлено найбільш часто вживані перекладацькі операції, що використовуються для адекватної передачі оригінальних англійських рекламних слоганів на українську мову (Dubovičienė and Skorupa, 2014).

В ході дослідження було виявлено, що існують загальні стратегії й тактики перекладу англійських рекламних слоганів українською мовою. Був зроблений висновок, що до сих пір панівною стратегією була стратегія комунікативно релевантного перекладу, що досягається за допомогою наступних тактик:

- тактика надання актуальної інформації;
- тактика правильної та вірогідної передачі контенту;
- тактика збереження жанрово-стилістичних особливостей;
- тактика уявлення формальних та структурних ознак;
- тактика мовної та культурної адаптації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Основне джерело труднощів при перекладі англійських рекламних слоганів на українську мову – пошук адекватних еквівалентів слів, для влучного і точного перекладу, особливо при римуванні. Найбільш часто повторюваними операціями перекладу виявилися транспозиція, конкретизація та функціональна заміна.

Можна зробити висновок, що переклад рекламних текстів та слоганів – досить складний процес, який вимагає від перекладача володіння достатніми навичками та уміннями. Аналіз показує, що рекламодавці в більшості використовують образну мову, для того щоб залучити клієнта спеціальним продуктом або послугою, що рекламується. У майбутньому ця стаття може послужити основою для подальших досліджень та допомогти проаналізувати розвиток рекламного слогана, що має на меті дослідити використання рекламної мови.

Перспектива бачиться в оптимізації перекладу рекламних слоганів на українську мову і складанні словника автентичних рекламних слоганів і їх перекладених еквівалентів на різні мови.

Отже, рекламний слоган – важлива частина будь-якої маркетингової кампанії. Тому, існує необхідність у подальшому дослідженні рекламних текстів, та особливостей їх перекладу.

Бібліографічний список

Зирка, В., 2004. *Манипулятивные игры в рекламе : лингвистический аспект.* Днепропетровск : ДНУ.

Красулина, Е. С., 2006. Синтаксические, лексико-фразеологические, образные средства организации рекламного текста. *Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика*, 6, с. 39–44.

Ксензенко, О. А., 2003. Прагматические особенности рекламных текстов. В : М. Н. Володина, ред. *Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования.* Москва : Издательство МГУ, с. 334–353.

Морозова, И. Г., 1998. *Слагая слоганы*. Москва : РИП-холдинг.

Музыкант, В. Л., 1998. *Теория и практика современной рекламы*. Москва : «Евразийский регион». Ч. I. с. 54–62.

Николенко, Г. А. и Гулакова, И. А., 2004. Лингвистические характеристики рекламных текстов и способы их перевода. *Культура народов Причерноморья*, 47, с. 48–51.

Dubovičienė, T. and Skorupa, P., 2014. The Analysis of some Stylistic Features of English Advertising Slogans. *Žmogus ir žodis*, 16 (3), pp. 61–75. DOI : 10.15823/ZZ.2014.013.

Hamlin, K., 2014. The Importance of Ad Slogans. *Chron*. [online] Available at : <https://smallbusiness.chron.com/importance-ad-slogans-31343.html> [Accessed 15 March].

References

Dubovičienė, T. and Skorupa, P., 2014. The Analysis of some Stylistic Features of English Advertising Slogans. Man *and the Word*, 16 (3), pp. 61–75. DOI : 10.15823/ZZ.2014.013.

Hamlin, K., 2014. The Importance of Ad Slogans. *Chron*. [online] Available at : <https://smallbusiness.chron.com/importance-ad-slogans-31343.html> [Accessed 15 March].

Krasulina, Ye. S., 2006. Sintaksicheskie, leksiko-frazeologicheskie, obraznye sredstva organizatsii reklamnogo teksta [Features of instruments of advertising effects and system of constructing of an advertising text]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 10. Zhurnalistika*, 6, pp. 39–44. (in Russian).

Ksenzenko, O.A., 2003. Pragmaticheskie osobennosti reklamnykh tekstov [Pragmatic features of advertising texts]. In: M.N. Volodina, ed. *The language of the media as an object of interdisciplinary research.* Moskva: Izdatelstvo MGU, pp.334-353. (in Russian).

Morozova, I. G., 1998. *Slagaya slogany* [*Composing slogans*]. Moskva : RIP-kholding. (in Russian).

Muzykant, V. L., 1998. *Teoriya i praktika sovremennoy reklamy* [*Theory and practice of modern advertising*]. Moskva : Yevraziyskiy region, P. I, pp. 54 – 62. (in Russian).

Nikolenko, G. A. and Gulakova, I. A., 2004. Lingvisticheskie kharakteristiki reklamnykh tekstov i sposoby ikh perevoda [Linguistic characteristics of advertising texts and methods of their translation]. *Kultura narodov Prichernomorya*, 47, pp. 48–51. (in Russian).

Zirka, V., 2004. *Manipulyativnye igry v reklame : lingvisticheskiy aspekt* [*Manipulative games in advertising : a linguistic aspect*]. Dnepropetrovsk : DNU. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2021.

A. Kosenko
V. Toder

LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXTS AND THEIR TRANSLATION

The article is devoted to the study of linguistic and stylistic features of advertising texts and factors influencing their translation. Various means of translation of advertising texts and expediency of using lexical-semantic transformations are analysed. The work considered such issues as the structure of advertising texts, the peculiarities of their construction. All the above-mentioned statements are illustrated by the examples of the English-language advertising texts, isolated from the mass media, and the author's versions of their translation.

Advertising is an integral part of our daily lives and culture. Advertising texts, as ways of a certain communicative influence on members of the cultural and linguistic community, are the objects of linguistic, psycholinguistic and sociolinguistic research. As one of the functional tools of economics, the advertising text has a huge psychological impact on the recipient. Modern advertising reflects all the radical changes in IT and the media, in social and economic relations, in the current understanding of culture, laws, social order and the role of man in it.

Considering the linguistic and stylistic features of advertising texts, it should be noted that advertising has a variety of forms, which in turn is one of the factors that determine its widespread use in various fields of human activity from the commercial to the social sphere. In this case, the translation of advertising in contrast to the translation of fiction differs in form, language and pronounced communicative tendency.

It is also emphasized that in the process of translation advertising texts the interpreter must solve not only linguistic problems due to the differences in semantic structure and features of the use of two languages in the communication process, but also the problems of sociolinguistic adaptation. Thus, the relevance of this study is the importance and prevalence of advertising in modern society, as well as the need for a deeper analysis and understanding of its spheres of influence, which largely determine the linguistic and stylistic features of advertising texts.

The article also considers the linguistic features of modern English-language advertising slogans, because in many respects they explain the variety of slogans and the principles of their formation. In addition, the relevance of this study is that now advertising - is much more than just a process of trade. Advertising is increasingly influencing people's minds, changing their normal lifestyle. Solving the tasks in the course of our work we extensively used the comparative method, which can identify the nature of the English advertising slogan.

The scientific novelty lies in the identification of linguistic and stylistic features of English advertising slogans, as well as methods of their translation.

Key words: *advertising, advertising text, translation, linguistic features, adaptation, stylistic features, translation transformations, advertising slogan, lexical-semantic units.*

УДК 811.1/.2’373.46

Z. Kudelko

LEXICAL COMPLIMENTARITY AS AN INDICATOR OF TERMINOLOGY NORMALIZATION (THE CASE STUDY OF INTERNATIONAL RELATIONS TERM SYSTEM IN THE ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)

The article highlights peculiarities of lexical complementarity of the terms in the German, English and Ukrainian languages in the term system of international relations. The terminological units of the abovementioned terminological sphere are analyzed and compared taking into consideration their internal and external forms. The dependence of internationalization of the term and its motivation on its length is revealed. The obtained results show the degree of similarity of the terms of international relations in the studied languages, determining the possible prospects for their harmonization.

Key words: *terminology, term, lexical complementarity, external form, internal form, term length, terminology harmonization.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-101-107

At the present stage, the terminology of international relations is one of the most developed and extensive terminologies. The number of terms that form this term system numbers tens of thousands of term units. Despite this, it is constantly being replenished and expanded. The process of enrichment of the terminology of international relations is continuous and closely related to the scientific and technological progress, the emergence of new concepts and phenomena in this field. Therefore, the linguists face two issues: motivation of the terms and the problem of their normalization. The “terminological explosion”, which has been observed recently, requires closer attention from linguists. Terminologists should not only register, select, recommend existing terms for experts in a particular field, but also direct all terminological processes of the relevant sciences.

The **relevance** of this article is to identify the degree of the lexical complementarity of international relations terms, allowing the development of fairly objective approaches to improving and normalizing this professional sublanguage to avoid unambiguity and eliminate the terminology barrier, to optimize the Ukrainian-language terminology formation. The **objective** of the article is to analyze the lexical complementarity of the term units in the international relations terminology by means of comparing term units in the English, German and Ukrainian languages and, consequently, to establish the principles for this terminological sphere harmonization.

The issues of lexical complementarity, internationalization and terminological normalization have long been the subject of the study of many scholars: Y. Apresyan, V. Dubichinsky, B. Golovin, V. Grinev, T. Kyiak, G. Budin, F. Columas, H. Felber, E. Wüster and others.

According to modern linguists, the lack of an orderly uniform terminology complicates the training and communication of researchers and scientific and technical workers (within one country and internationally); the conclusion of technical documentation often leads to errors in solving scientific and technical issues. As of today, the terminological units are required to be unambiguous within one field, complete in the reflection of meaning, conceptually accurate and, at the same time, brief in presentation.

These tasks are directly related to the problems of the content organization of the language units, and therefore – with issues of their internal form and lexical meaning. A term functioning is of a significant role for the development of knowledge especially when it comes to coining of new concepts and phenomena. It possesses classifying and analogic (modelling) function. The first one allows to specify the existing notions; the second one assists in creating new notions by means of analogy with already existing ones (Grinev-Grinevich, 2008). Hence there is a need to improve the language, including the selection of internal forms focused on meaning, to prevent arbitrariness in the use and construction of linguistic expressions.

The effectiveness of decisions about the choice of forms and their contribution to the specifics of meaning, as well as their use depend on the understanding of most general laws that govern the development and operation of terminology.

Discovering and explanation of the general rules for the terminology development and functioning is not an easy task, because in natural languages many laws are manifested indirectly in the form of trends and rules and are often incomprehensible at first glance. However, the analysis of the results of terminological research of English, German and Ukrainian terms from different subject areas shows that the development of terminology is influenced by a number of linguistic and extralinguistic factors (Grinev, 1993, p. 156).

The lexical complementarity of terminological units of different languages plays a significant role in the process of normalization of terms and regulation of terminological systems.

We consider *complementarity* as the degree of terms internationalization in different languages, the degree of closeness of terminological systems of different languages.

Comparing the terminological units belonging to different languages, there can be traced a certain semantic discrepancy between them, first of all, in terms of a term expression, differences in the internal forms of the words belonging to different languages. Such variances arise mainly due to the fact that cultural-historical and universal experience is reflected in the meanings of words, and the system of this particular language offers linguistic means for their expression.

In the process of linguistic research, some scholars (for example, F. de Saussure and his followers) believed that this phenomenon confirms the dependence of the differential nature of language on the system; others explained it by the fact that the scope and content of similar meanings (or internal forms) in different languages are not similar.

Concepts are of beyond national nature, while the linguistic means that express them contain certain structural features that are inherent in each language. Despite the differences in the ways of forming concepts and the difference in semantic structures in different languages, translation from one language to another is always possible. On the one hand, each language has a national originality, and on the other hand you can find a lot of similarities in different languages.

These are possible differences in the structural formalization of ideas that can generate reasonable and unfounded points of view about “rich” or “poor” languages, about their disadvantages and advantages. In addition, in the context of international professional communication, different lexical design of terminological units creates significant difficulties, especially the problems that arise in connection with scientific and technical translation (Kiyak, 1989, p. 79). First of all, this is due to the need to achieve mutual understanding: as a rule, a term that more accurately conveys the common meaning for both of them can be found only in one of the two.

One way to overcome the above differences and difficulties is the interlingual unification of terms. The measure of interlingual harmonization of terminology is lexical complementarity.

T. Kyiak proposes to distinguish two types of interlingual unification of terms: external and internal forms (Kiyak, 1989, p. 79).

By external form unification we mean the complete internationalization of terminological units, which leads to the modification of only some functional features of languages and does not affect the international sound and meaning of the term. The number of such terms gradually increases and depends in different terminological spheres on many extralinguistic factors (Bachinskiy, Kiyak and Knignitskaya, 1988, p. 13).

Examining the terminology of international relations, we tried to offer a plausible and effective approach to comparing the literal meanings of English terms with appropriate meanings of German and Ukrainian terms. The criterion for selection was the degree of lexical complementarity. 1 000 terminological units of this terminological system were taken as a basis. Comparing the terms of these languages, 3 groups were identified:

1) terms, the external form of which completely coincides in the compared languages, for example: *abolitionist* (English) – *Abolitionist* (German) – *аболіціоніст* (Ukrainian); *dragoman* (English) – *Dragoman* (German) – *драгоман* (Ukrainian); *immigrant* (English) – *Immigrant* (German) – *іммігрант* (Ukrainian) (Kaminska, Kudelko and Logvinov, 2014);

2) terms, the external form of which partially coincides, for example: *internuncio* (English) – *Internuntius* (German) – *інтернунцій* (Ukrainian); *vice-consul* (English) – *Vizeconsul* (German) – *віце-консул* (Ukrainian); *state border* (English) – *Staatsgrenze* (German) (Kaminska, Kudelko and Logvinov, 2014);

3) terminological units, the external form of which does not match, for example: *peace* (English) – *Frieden* (German) – *мир* (Ukrainian); inviolability (English) – *Unverletzbarkeit* (German) – *недоторканість* (Ukrainian); *declaration of war* (English) – *Kriegserklärung* (German) – *оголошення війни* (Ukrainian) (Kaminska, Kudelko and Logvinov, 2014).

The results of the experiment are shown in the Table 1:

Table 1

Lexical complementarity of terms by the external form in the English, German and Ukrainian languages

The languages being compared	Lexical complementarity of terms by the external form		
	Terms coincide fully	Terms coincide partially	Terms do not coincide
Ukrainian-English	30 %	50,5 %	19,5 %
Ukrainian-German	25 %	40 %	35 %
English-German	28,5 %	42 %	29,5 %
English-German-Ukrainian	25 %	24,5 %	50,5 %

Similarly, the study was conducted on the internal form of the terms. The process of interlingual unification of terminological units by internal form is more complex and important. By *implicit internationalization* we mean the presence of the same semantic elements in the plane of term expression; absence of "extra" lexical items used in only one of the compared languages; establishment of identical semantic relations between constituent morphemes (Bachinskiy, Kiyak and Knignitskaya, 1988, p. 14).

Similarly to the division of terms by external form, groups of terms by internal form were identified:

1) terms, whose internal form completely coincides in the compared languages, for example: *політичний авантюризм* (Ukrainian) – *political adventurism* (Ukr.); *вірча*

грамота (Ukrainian) – *Beglaubigungsschreiben* (German); *letters of recall* (English) – *Abberufungsschreiben* (German) (Kaminska, Kudelko and Logvinov, 2014);

2) terms, whose internal form partially coincides, for example: *відхилити ноту* (Ukrainian) – *to reject a note* (English); *recipient country* (English) – *Empfängerstaat* (German); *multifunctional bank* (English) – *Universalbank* (German) (Kaminska, Kudelko and Logvinov, 2014);

3) terminological units, the internal form of which does not match, for example: *емісар* (Ukrainian) – *Sendbote* (German); *expatriation* (English) – *Auslandszulage* (German); *зачистка* (Ukrainian) – *mopping-up operation* (English) (Kaminska, Kudelko and Logvinov, 2014).

In the Table 2 we present the results of this experiment:

Table 2

Lexical complementarity of terms by the internal form in the English, German and Ukrainian languages

The languages being compared	Lexical complementarity of terms by the external form		
	Terms coincide fully	Terms coincide partially	Terms do not coincide
Ukrainian-English	84 %	12,5 %	3,5 %
Ukrainian-German	83 %	13,5 %	3,5 %
English-German	85 %	13 %	2 %
English-German-Ukrainian	83,5 %	13 %	3,5 %

Thus, as we see, the results show the degree of similarity of the terms of international relations in the studied languages, determining the possible prospects for their harmonization, which gives grounds to draw the following conclusions:

1. The terminological system of international relations has a fairly high degree of normalization, as evidenced by the structural similarity of the terms of the studied languages.

2. The terminological sphere under consideration is focused mainly on lexical units of the English language and to a lesser extent on German terms.

3. The lexical complementarity between English and Ukrainian is a high percentage due to a large number of internationalisms and borrowings from English, which is the language-producer of this terminology.

4. The lowest degree of complementarity in external form among three languages is represented in German, due to the fact that in this language there is a tendency to replace the external form, but retain the internal form, as evidenced by a large number of implicit internationalisms.

5. Indicators of lexical complementarity between Ukrainian and German terminological units of the terminological system of international relations occupy an intermediate place.

6. The studies of this terminological area indicate the dependence of the level of complementarity on the lexical length of terms. By lexical length we mean the number of stems of the term. The lexical length of the term is defined as the number of full words that are part of the term-phrase (Bialyk, 1997, p. 79). We calculated the average lexical length of terms for each language:

- 2.14 stems in English;
- 2.35 stems in German;
- 2.4 stems in the Ukrainian language;

These studies confirmed the idea that the degree of motivation depends on the lexical length. The value of the degree of motivation intensifies with increasing of the lexical length of the term from one to three or four stems and decreases when the term reaches a length of 5 or more stems. The greatest value of the degree of motivation is reached in the terms consisting of 2-4 stems (see Table 3):

Table 3

Dependence of the terms motivation on their lexical length

Lexical length of a term (in stems)	1	2	3	4	5
Motivation degree	0,2	0,53	0,58	0,55	0,15

The increase in the degree of motivation with the increase in the number of stems from which the term is formed, is explained by the fact that the increase of words allows to better express the desired meaning. The decrease in the degree of motivation in the words with high values of the term length is explained, apparently, by the fact that when constructing multi-word terms the choice of words is determined not only by the need to express the necessary information in the term, but also by a number of purely linguistic factors, in particular the norms of lexical compatibility. In addition, in multi-word terms there are lexical items that are irrelevant in terms of lexical meaning or absent in it at all (Bialyk, 1997, p. 8).

The above data confirm the characteristic conclusion for other terminological systems, according to which:

1) the average lexical length is inversely dependent on the degree of complete internationalization of terminological units. Therefore, German terms have the greatest lexical length, and English – the shortest;

2) another reason for the biggest average lexical length of German terms is the peculiarities of word formation of the language, which is characterized by complex words and phrases, while English and Ukrainian languages are characterized by the terms formation by means of affixation;

3) the degree of motivation in some way depends on the lexical length. 2-4 stem terms have the highest values of motivation.

4) the terminology of international relations has a fairly high degree of normalization, as evidenced by the structural similarity of terms in English, Ukrainian and German.

5) the lexical complementarity of the terminological units of the studied languages depends on the lexical length of the term. The greater the degree of internationalization of terminological units, the shorter the lexical length.

6) the process of harmonization of terms of different languages contributes to normalization of terminological systems to avoid unambiguous understanding and eliminating the terminology barrier. It will enhance unification and internationalization terminology to provide effective communication on the international level and therefore will considerably facilitate the internationalization and integration of the terminological sphere of international relations.

Бібліографічний список

Бачинский, Я. В., Кияк, Т. Р. и Книгницкая, М. И., 1988. Семантическая и формальная близость терминов русского, английского и немецкого языков. *Научно-техническая терминология*, 6. с. 12–17.

Бялик, В. Д., 1997. Структурно-семантичні параметри терміна і його вмотивованість. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Германська філологія*, 12, с. 78–82.

Гринев-Гриневич, С. В., 2008. *Терминоведение*. Москва : Академия.

Камінська, О. І., Куделько, З. Б. та Логвінов, І. І., 2014. *Багатомовний тлумачний і перекладний словник дипломатичних термінів*. Чернівці : Букрек.

Кияк, Т. Р., 1989. *Лингвистические аспекты терминоведения*. Киев : УМК ВО Украины.

Grinev, S. V., 1993. Terminology Research in the Former USSR. *Knowledge Organization*, 20 (3), pp. 150–159.

References

Bachinskiy, Ya. V., Kiyak, T. R. and Knignitskaya, M. I., 1988. Semanticheskaya i formalnaya blizost terminov russkogo, angliyskogo i nemetskogo yazykov [Semantic and formal similarity of terms in Russian, English and German]. *Nauchno-tekhnicheskaya terminologiya*, 6, pp. 12–17. (in Russian).

Bialyk, V. D., 1997. Strukturno-semantychni parametry termina i yoho vmotyvovanist [Structural and semantic parameters of the term and its motivation]. *Germanic Philology Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*, 12, pp. 78–82. (in Ukrainian).

Grinev-Grinevich, S. V., 2008. *Terminovedenie* [*The science of terminology*]. Moskva : Akademiya. (in Russian).

Grinev, S. V., 1993. Terminology Research in the Former USSR. *Knowledge Organization*, 20 (3), pp. 150–159.

Kaminska, O. I., Kudelko, Z. B. and Logvinov, I. I., 2014. *Bahatomovnyi tlumachnyi i perekladnyi slovnyk dyplomatychnykh terminiv* [*Multilingual explanatory and translation dictionary of diplomatic terms*]. Chernivtsi : Bukrek. (in Ukrainian).

Kiyak, T. R., 1989. *Lingvisticheskie aspekty terminovedeniya* [*Linguistic aspects of terminology*]. Kiev : UMK VO Ukrainy. (in Russian).

Submitted May 14th, 2021.

З. Б. Куделько

ЛЕКСИЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР НОРМАЛІЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У статті розглядаються особливості лексичної спорідненості термінологічних одиниць терміносистеми міжнародних відносин в англійській, німецькій та українській мовах. Лексична спорідненість є мірилом інтернаціоналізації та гармонізації термінології. За основу дослідження було взято 1 000 термінологічних одиниць даної фахової субмови, які порівнювалися за зовнішньою та внутрішньою формою. Експеримент продемонстрував ступінь близькості термінів міжнародних відносин у досліджуваних мовах, визначаючи можливу перспективу їх гармонізації. Було виявлено, що терміносистема міжнародних відносин має досить високий ступінь нормалізації, про що свідчить структурна близькість термінів досліджуваних мов. Дана терміносфера орієнтована, головним чином, на лексичні одиниці англійської мови, тобто, мову-продуцент терміносистеми міжнародних відносин, що зумовлює високий відсоток лексичної спорідненості між англійською й українською мовами через велику кількість інтернаціоналізмів та запозичень з англійської мови. Було встановлено, що найнижчий серед трьох мов ступінь спорідненості за зовнішньою формою – в німецької, оскільки, що в даній мові мовці часто намагаються замінити зовнішню

форму, але зберігають внутрішню форму, про що свідчить велика кількість імпліцитних інтернаціоналізмів. Під час проведення дослідження з'ясовано, що існує залежність рівня спорідненості від лексичної довжини термінів, а також обчислена середня лексична довжина термінів для кожної мови. Підтверджено тезу про те, що ступінь умотивованості залежить від лексичної довжини. Значення ступеня вмотивованості зростають зі збільшенням лексичної довжини терміна від однієї до трьох-чотирьох основ і знижуються при досягненні терміном довжини 5-ти та більше основ. Найбільш вмотивованими є терміни, які складаються з 2-4 основ. Дана наукова розвідка доводить, що фахова субмова міжнародних відносин має досить високий ступінь нормалізації, про що свідчить також структурна близькість термінів англійської, української та німецької мов. Автор приходить до висновку, що контакт і взаємодія термінологій різних мов веде до їх взаємного збагачення, що своєю чергою сприяє уніфікації та інтернаціоналізації терміносфер, щоб забезпечити ефективне спілкування на міжнародному рівні, а отже, значно сприятиме інтернаціоналізації та інтеграції терміносистеми міжнародних відносин.

Ключові слова: *термінологія, термін, лексична спорідненість, зовнішня форма, внутрішня форма, лексична довжина, термінологічна нормалізація.*

УДК 811.161.1'37

О. Л. Ляпичева
Л. В. Кушнир

КОНЦЕПТ КОТ / КОШКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматривается смысловое поле концепта КОТ / КОШКА на материале лексических значений слов и фразеологизмов, помещённых в толковых словарях, а также на основе смыслов, выраженных в сказках и колыбельных. Выделяются основные смыслы изучаемого концепта и определяется его смысловое ядро и периферия.

В качестве теоретического материала используется методика исследования концепта З. Д. Поповой и И. А. Стернина.

Ключевые слова: *концепт, смыслы концепта, ядро и периферия концепта, лексические репрезентанты концепта.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-107-115

Постановка проблемы в общем виде и связь с важными научными и практическими задачами. На данном этапе развития лингвистической науки, когда она переходит от системного изучения материальных единиц языка к изучению ментальных единиц, когда теория концептуальных исследований только складывается, представляется чрезвычайно важным осуществлять практические попытки изучения концептов, которые помогут увидеть, где теория работает достаточно хорошо, а где неясна и требует дальнейшей проработки.

Анализ исследований по теме статьи. Изучение концептов – актуальное направление в современной лингвистике. В «Кратком словаре когнитивных терминов» (Кубрякова, Демьянков, Панкрац и Лузина, 1985, с. 234) концепт трактуется как

«оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга, всей картины мира, отраженной в человеческой психике. Это сведения о том, что индивид знает, думает, воображает об объектах мира. Понятие «концепт» отвечает представлению о тех смыслах, которые отражают содержание опыта и знания, содержание результатов всей человеческой деятельности и процессов познания мира…». Разработкой понятия концепта занимались С. Г. Воркачёв, В. И. Карасик, Е. С. Кубрякова, Д. С. Лихачёв, О. Селиванова и др. В лингвистической науке существуют различные классификации концептов и методики их исследования. Нам близка концепция З. Д. Поповой и И. А. Стернина, согласно которой «концепт репрезентируется в языке: готовыми лексемами и фразеосочетаниями из состава лексико-фразеологической системы языка…; паремиями; свободными словосочетаниями; структурными и позиционными схемами предложений, несущими типовые пропозиции (синтаксические концепты); текстами и совокупностями текстов (при необходимости экспликации или обсуждения содержания сложных, абстрактных или индивидуально-авторских концептов)» (Попова и Стернин, 2007, с. 16). Сдовательно, изучение концепта должно включать указанные единицы.

Целью нашего исследования является изучение смыслов концепта КОТ / КОШКА в русском языке. Она реализуется в решении следующих **задач:**

1. На материале лексических значений слов и фразеологизмов, помещённых в толковых словарях, а также на основе смыслов, выраженных в сказках и колыбельных, выделить основные смыслы изучаемого концепта.

2. Определить смысловое ядро и периферию концепта.

Актуальность исследования. Актуальность нашего исследования обусловлена потребностью в концептуальных исследованиях практического характера, позволяющих подтвердить теоретические поиски в данной области.

Изложение основного материала. Рассмотрим смыслы концепта КОШКА, выделенные на основе определений слов в Толковом словаре русского языка (Ожегов и Шведова, 1997) и в Большом толковом словаре русского языка (Кузнецов, ред. 1998).

Данные толковые словари включают несколько лексических представителей рассматриваемого концепта: *кот, котёнок, котяга, котяра, кошка, кошатина, кошатник, кошачий, кошки-мышки, котиться, окотиться*. Рассмотрим им эти значения:

КОТ, -а, *м*.

1. Самец кошки. *К. ловит мышей. Сибирский к.*

2. *перен*. О похотливом, сластолюбивом мужчине (прост. пренебр.).

|| *уменьш. котик*, -а, *м*. (к 1 знач.).

|| *прил. котиный*, -ая, -ое (к 1 знач.).

КОТЁНОК, -нка, *мн*. -тята, -тят, *м*. Детёныш кошки. *Как к. кто-н.* (весел, игрив; обычно о ребёнке).

|| *прил. котячий*, -ья, -ье.

*КОТ**Я**ГА*, -и и *КОТ**Я**РА*, -ы, *м*. (прост). То же, что кот (в 1 знач.) (обычно о большом, толстом коте).

*К**О**ШКА*, -и, *ж*.

1. Хищное млекопитающее сем. кошачьих. *Дикая к. Лесная, степная к.* (разные виды дикой кошки). *Камышовые кошки* (вид диких кошек, обитающих в зарослях камышей, кустарников). *Домашняя к.*

2. Домашний вид такого животного, а также мех его. *Сибирская, ангорская, персидская, сиамская к.* (породы домашних кошек).

3. Самка домашнего кота. *В доме живут кот и к. Сукотная к.*

4. *мн*. Род железных шипов (или иных приспособлений), надеваемых на обувь для лазанья на столбы, по отвесным склонам.

5. Небольшой якорь (спец.).

6. *мн*. В старину: ременная плеть с несколькими хвостами.

Большие кошки (спец.) – род кошачьих, к которому относятся самые крупные из них: львы, леопарды, тигры и ягуары.

|| *уменьш. кошечка*, -и, *ж*. (ко 2 и 3 знач.) и *кошурка*, -и, *ж*. (ко 2 и 3 знач.; устар. и обл.). *Знай, кошурка, свою печурку* (посл.).

|| *прил. кошачий*, -ья, -ье (к 1, 2 и 3 знач.) и *кошечий*, -ья, -ье (к 1, 2 и 3 знач.; устар.). *Кошачья шерсть. Кошачьи* (и *кошечьи*) *повадки. К. хвост.*

КОШАТИНА, -ы, *ж*. (разг.). Мясо кошки.

КОШАТНИК, -а, *м*.

1. Человек, промышляющий ловлей кошек (устар.).

2. Любитель кошек (разг.).

|| *ж. кошатница*, -ы (ко 2 знач.).

КОШАЧИЙ, -ья, -ье.

1. см. кошка.

2. *кошачьи*, -их. Семейство хищных млекопитающих с гибким вытянутым телом, покрытым густой мягкой шерстью: львы, тигры, леопарды, рыси, кошки, гепарды, ягуары и др. *Семейство кошачьих.*

КОШКИ-МЫШКИ, кошек-мышек. Детская игра, в которой один участник ловит остальных.

КОТИТЬСЯ (кочусь, котишься, 1 и 2 л. не употр.), котится; *несов.* О кошке и некоторых других самках (куницы, хорька, зайца): рождать детёнышей.

|| *сов. окотиться*, (окочусь, окотишься, 1 и 2 л. не употр.), окотится.

На основе значений данных слов можно выделить следующие смыслы, формирующие концепт КОШКА:

1. Самец кошки.
2. Обладает похотью, сластолюбием.
3. Существует самка кота – кошка (2 раза)
4. Существует детёныш кошки – котёнок (2 раза: *котёнок, котиться*).
5. Котёнок весел, игрив.
6. Котёнок мил, как ребёнок.
7. Кот может быть большим и толстым.
8. Хищное млекопитающее (2 раза).
9. Принадлежит к семейству кошачьих.
10. Кошка может быть домашней.
11. Мех кошки использовали люди.
12. Имеет породы.
13. Кошка служит объектом сравнения с приспособлением для лазания по столбам и склонам на основе того, что имеет цепкие когти.
14. Кошка служит объектом сравнения с якорем на основе наличия у неё острых когтей.
15. В старину кошка служила объектом сравнения с ременной плетью с несколькими хвостами.
16. Люди относятся к кошке с нежностью (*кошечка, кошурка*).
17. Мясо кошки когда-то употребляли в пищу (*кошатина*).
18. Раньше кошек ловили (*кошатник*).
19. Существуют люди, любящие кошек (*кошатник*).

20. С гибким вытянутым телом, покрытым густой мягкой шерстью (*кошачьи*).

21. Родственница диких животных: львы, тигры, леопарды, рыси, кошки, гепарды, ягуары и др.

22. Ловит мышей (*кошки-мышки*).

Словарные статьи слов, представляющих концепт КОШКА, кроме толкований включают фразеологизмы, пословицы и другие устойчивые фразы, а также приметы и привычки. На материале этих единиц можно выделить новые смыслы рассматриваемого концепта. Так, в устойчивых выражениях и приметах и привычках, зафиксированных в толковом словаре, кот является носителем следующих качеств:

1. Сильной привязанности к чему-либо, например к еде (*Как к. на сметану облизывается кто-н.* (очень хочет чего-н., разохотился; разг.)).

2. Он образец напрасных усилий, бесполезно истраченных ресурсов (*Коту под хвост* (то же, что кошке, псу под хвост; прост.)).

3. Образец маленьких потребностей; тот, кто не требует слишком многого (*Кот наплакал кого-чего* (разг. шутл.) – очень мало кого-чего-н. *Людей собралось – кот наплакал*)).

4. Он несёт что-то неизвестное, таящее возможные неприятные неожиданности (*Кот в мешке* (разг.); *Ночью все кошки серы* (посл. о том, кто непонятен, не до конца ясен [или: говорится, когда трудно разобраться кто каков, кто есть кто])) – 2 раза.

5. Любовь к уюту и теплу (*Мурлыканье кошки* (тихое, довольное урчание)).

6. Приветливость к гостям (*К. умывается лапкой* (также народная примета: нужно ждать гостей)).

7. Образец недружелюбия, ссоры (*Чёрная к. пробежала между кем-нибудь* (разг.; по старинной народной примете о том, что чёрная кошка, перебежавшая дорогу, сулит неприятности); *Как к. с собакой живут* (о тех, кто постоянно ссорится, враждует; разг.)) – 2 раза.

8. Может приспособиться к лишениям, выжить в любых условиях (*Живуч как к. кто-н.* (о том, кто; разг.)).

9. Бездомные кошки часто болеют (*Как дохлая к. кто-н.* (болезненно вял; прост.); *Драная к.* (о худом, болезненном человеке; прост.)).

10. О виноватом, по поведению которого видно, что он знает свою вину (*Знает (чует) к., чьё мясо съела* (посл.)).

11. О том, кто, скрывая своё истинное лицо, то мягок, то жесток с тем, кто от него зависит, кто будет его жертвой (*Как к. с мышью играет кто-н. с кем-нибудь* (разг.)).

12. О человеке особенном и независимом, действующим в одиночку, по собственному усмотрению, не так как все (*Кошка, которая гуляет (ходит) сама по себе* – [*по сказке Р. Киплинга «Кошка, гуляющая сама по себе»*])).

13. О состоянии тревоги, беспокойства (*Кошка скребут на сердце (на душе)* и *кого* (разг.)).

14. Намеренно скрываться, уклоняться от кого-чего-н. (*Играть в кошки-мышки* (также перен.; разг. неодобр.)).

Одним из факторов формирования концепта являются фольклорные тексты, отражающие представления людей далёкого исторического прошлого, тем не менее, продолжающие существовать в сознании современных людей. В русском фольклоре образ кота играет важную и интересную роль. Котов любили всегда, именно поэтому он крепко вошли в жизнь людей тысячелетия назад и стали постоянными героями сказок. Кот является одним из самых ярких персонажей. Образ КОТА/КОШКИ часто встречается в русских сказках и колыбельных.

Рассмотрим смыслы концепта КОТ / КОШКА в русских сказках: «Поди туда – не знаю куда», «Кот, петух и лиса», «Волшебное кольцо», «Репка», «Баба- Яга», «Кот и лиса», «О Ваське-Муське» (Афанасьев, 1984). Кот в сказках выступает в разных ролях – положительных и отрицательных.

Он наделён такими чертами:

1. Кот Баюн – это персонаж многих русских волшебных сказок. Свое прозвище кот получил от слова «баять» – рассказывать, говорить. Кот наделен волшебным голосом, который способен уговаривать, убаюкивать. Его голос слышен за семь верст. Он усыпляет и заговаривает своими сказками всех прошедших путников. Как замурлыкает, так и напустит заколдованный сон (4 раза). В сказках говорится о том, что кот сидит на высоком, обычно железном столбе. Обитает кот в мертвом безжизненном лесу, где нет птиц и зверей. Кот Баюн явно лесной житель, размеры которого превосходят размеров домашней кошки. Кот – это животное, которое бродит само по себе, ходит, где ему вздумается. Есть версии, что он живет у Бабы-Яги.

2. Встреча с этим сказочным чудовищем грозила неминуемой смертью. Если выдержать и противостоять силе кота, то можно найти исцеление и спасение от всех болезней и недугов. Огромный кот-людоед поджидает свою добычу, но он не убивает всех подряд, как Змей Горыныч, а ждет, чтобы полакомиться, он все-таки хищник. Главному персонажу сказок обычно дают изловить кота. Сделать это можно только надев железный колпак и железные рукавицы. Невозможно окончательно одержать победу над котом, как и всем людям над кошками. В отношениях кошек и людей всегда сложно понять, кто из них главный.

3. Кот Баюн обладал разумом, речью и здравым рассудком, иногда даже и порядочностью. В сказке «Поди туда – не знаю куда» Андрей-стрелок приказал коту успокоиться и не трогать царя. Кот послушался и царя не тронул.

4. Негативная черта кота – хитрость – встретилась нам 2 раза. Отрицательная роль Кота-обманщика появляется в сказке «Кот и лиса». Перед нами лиса выступает в образе партнера или жены кота. Кот с лисой живут вместе и с помощью хитрости и обмана принуждают лесных жителей приносить им еду и подарки.

Образ хитрого кота также можем проследить в сказке «О Ваське-Муське». У богатого хозяина был кот, которого звали Васька-Муська. Кот служил хозяину, пока был молодым. А когда состарился его хозяин и выгнал. В данной сказке образ кота наделен умом и хитростью. Кот остался жить в доме хозяина, потому что, прикинувшись мертвым, он переловил всех мышей в доме. Образ хитрого, но жадного кота есть и в другом варианте этой сказки. Кот переловил всех мышей и умер. Его похоронили под веселую музыку.

5. Положительная роль кота встретилась нам 4 раза. Рассмотрим сказку «Кот, петух и лиса». Образ кота-заступника, хитреца и освободителя в этой сказке на первом плане. Кот оказывается хитрее лисы и спасает петушка от погибели.

В сказке «Волшебное кольцо» образ кота раскрывается как образ друга и помощника человека. Говорящий Кот вместе с собакой Жучкой помогает главному герою Мартынке спастись от голодной смерти. В народе кота называют воришкой, и это качество помогает коту Ваське украсть волшебный перстень. Кот верный друг и на добро отплатил добром.

Образ доброго кота-спасителя мы встречаем и в сказке «Баба-Яга». Кот помогает главной героине – девочке убежать от Бабы Яги. Кот так поступает, потому что девочка кормит его мясом, а он платит за добро добром.

Не обходится и сказка «Репка» без любимого народного героя – кота. В сказке «Репка» кошка Мурка помогает деду и бабке вытащить репку.

Образ КОТА / КОШКИ важен и в колыбельных. Колыбельная песня – песня импровизационная, часто создаваемая заново, но использующая сложившиеся устойчивые мотивы, образы, даже словесные блоки. К ним обращаются молодые мамы, исполняющие свои колыбельные, аккумулирующие современные реалии детского бытия и современную лексику.

Рассмотрим смыслы концепта КОТ / КОШКА в колыбельных:

1. Люди приглашали кота баюкать деток в Древней Руси, за это ему давали награду. Образ кота-успокоителя встречается в колыбельной песни часто. Его приглашают, чтобы он «покачал» ребенка: «Приди, котик, ночевать, мою детку покачать». За это кота щедро награждают: «Дам кусок пирога, да кувшин молока», «За работу заплачу: ножки вызолочу, лапки высеребрю»:

1. Котя, котенька, коток
Котя, серенький хвосток.
Приди, котик, ночевать,
Мою деточку качать.
Уж как я тебе, коту,
За работу заплачу:
Беленький платочек
Я на шею повяжу.
Уж как я тебе, коту
За работу заплачу:
Дам кусок пирога
И стаканчик молока.
Ленту красную куплю
И на шейку повяжу,
Шубку тёплую сошью
И сапожки закажу.
Котя, котенька, коток
Котя, серенький хвосток.
Приди, котик, ночевать,
Мою деточку качать.
2. Котя-котенька-коток,
Твой пушистенький хвосток,
Приди, котик, ночевать,
Мою детоньку качать,
Уж как я тебе, коту,
За работу заплачу,
Дам кувшинчик молока
Да кусочек порога
(Бредихина и Товстик, сост. 2018).

2. Кот – это мистическое животное, который появляется из другого мира. «Серые коты» пересекают границу «заморья», откуда приносят сны, или приносят поясок из леса, на котором укачивают младенца в колыбели.

Персонаж кота в колыбельных песнях очень значимый. Он кормилец ребенка, выполняет действия человека: ходит на рыбалку, колет дрова:

Пошел котик во лесок,
Набрал сухоньких досок,
Он и печку затопил,
Он и кашки наварил,
Он и деточку кормил (Бредихина и Товстик, сост. 2018).

3. Достаточно часто встречается образ кота-вредителя, нарушителя сна: «Эй ты котик, не ходи, нашу Глашу не буди»

4. Существуют колыбельные, где кота бьют и он калечится сам: «Упал котик со ворот, разбил сердце и живот». Так образ кота может быть связан и с заговорами, например: «У кошки боли, у собаки боли, а у дитятки не боли». Так болезнь в сознании человека должна была перенестись с ребенка на животное. Колыбельные с образом кота имели явный заклинательный характер, но эволюционируя, утратили его.

Колыбельные с котом тесно связаны с древними поверьями, которые не все дошли до настоящего времени. В подтверждение этого можно привести пример обычая: класть кота рядом с ребенком спать. Этот обычай призван для отпугивания духов бессонницы и других вредоносных сил.

Выделенные нами смыслы концепта КОТ / КОШКА следует распределить в ядро и периферию концепта. К ядру отнесём смыслы, встретившиеся более двух раз:

1. Как замурлыкает, так и напустит заколдованный сон.
2. Кот-заступник и благородный друг человека.
3. Кот-охранитель сна.
4. Кот-нарушитель сна.

К ближней периферии концепта отнесём смыслы, встретившиеся нам 2 раза:

1. Существует самка кота – кошка.
2. Существует детёныш кошки – котёнок.
3. Хищное млекопитающее.
4. Он несёт что-то неизвестное, таящее возможные неприятные неожиданности.
5. Образец недружелюбия, ссоры.
6. Негативная черта кота – хитрость.
7. Кот забирает болезни ребёнка себе.

Остальные смыслы концепта, встретившиеся нам 1 раз, отнесём к дальней периферии.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, исследованный нами материал позволяет сделать вывод, что ядро концепта КОТ / КОШКА составляют смыслы, пришедшие из фольклора: кот навевает сон, охраняет его и иногда нарушает; ближнюю периферию концепта составляют смыслы, зафиксированные, главным образом, в толковых словарях: у кота есть самка и детёныш, он хищное млекопитающее, он несёт неприятные неожиданности, он образец недружелюбия, ссоры; негативная черта кота – хитрость; кот забирает болезни ребёнка себе. Остальные смыслы находятся на дальней периферии концепта.

Перспективами изучений концепта КОТ / КОШКА является привлечение других источников пополнения содержания концепта: пословиц, поговорок, примет, а также современной поэзии и прозы. Важно также не только определить смысловой центр и периферию концепта, но и образное, информационное и интерпретационное поля концепта.

Библиографический список

Афанасьев, А. Н., 1984. *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*. В 3 т. Москва : Наука, Т. 1.

Бредихина, В. Н. и Товстик, С. В., сост. 2018. *«Спи, младенец мой прекрасный...»: Русские народные и авторские колыбельные песни. Колыбельные песни Псковского края.* 2-е изд. Псков : Логос.

Кубрякова, Е. С., Демьянков, В. З., Панкрац, Ю. Г. и Лузина, Л. Г., 1997. *Краткий словарь когнитивных терминов.* Москва : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова.

Кузнецов, С. А., ред. 1998. *Большой толковый словарь русского языка.* Санкт-Петербург : Норинт.

Ожегов, С. И. и Шведова, Н. Ю., 1997. *Толковый словарь русского языка*. 4-е изд. Москва : Азбуковник.

Попова, З. Д. и Стернин, И. А., 2007. *Язык и национальная картина мира*. 3-е изд. Воронеж : Истоки.

References

Afanasev, A. N., 1984. *Narodnye russkie skazki A. N. Afanaseva* [*A Russian Fairy Tales by A.N. Afanasyev*]. In 3 vol. Moskva : Nauka, Vol. 1. (in Russian).

Bredikhina, V. N. and Tovstik, S. V., compilers 2018. *«Spi, mladenets moy prekrasnyy...»: Russkie narodnye i avtorskie kolybelnye pesni. Kolybelnye pesni Pskovskogo kraya*

[*«Sleep my lovely baby…». Russian Folk and Author's Lullabies. Lullabies of the Pskov Territory*]. 2nd ed. Pskov : Logos. (in Russian).

Kubryakova, Ye. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Yu. G. and Luzina, L. G., 1997. *Kratkiy slovar kognitivnykh terminov* [*Concise Dictionary of Cognitive Terms*]. Moskva : Filologicheskiy fakultet MGU im. M. V. Lomonosova. (in Russian).

Kuznetsov, S. A., ed. 1998. *Bolshoy tolkovyy slovar russkogo yazyka* [*Great Explanatory Dictionary of the Russian Language*]. Sankt-Peterburg : Norint. (in Russian).

Ozhegov, S. I. and Shvedova, N. Yu., 1997. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka* [*Explanatory Dictionary of the Russian Language*]. 4th ed. Moskva : Azbukovnik. (in Russian).

Popova, Z. D. and Sternin, I. A., 2007. *Yazyk i natsionalnaya kartina mira* [*Language and National Picture of the World*]. 3rd ed. Voronezh : Istoki. (in Russian).

O. Liapicheva
L. Kushnyr

CONCEPT CAT IN THE RUSSIAN LANGUAGE

The article examines the semantic field of the concept CAT based on the lexical meaning of words and idioms, placed in dictionaries, as well as on the basis of the meaning expressed in fairy tales and lullabies. The main meanings of the studied concept are highlighted and its semantic core and periphery are determined.

The relevance of the study is due to the need for conceptual research of a practical nature, allowing to confirm theoretical searches in this area. At this stage in the development of linguistic science, when it moves from the systemic study of material units of language to the mental units study, when the theory of conceptual research is just taking shape, it seems extremely important to carry out practical attempts to study concepts that will help to see where the theory works well enough and where it is unclear and requires further elaboration.

The study of concepts is a primary direction in modern linguistics. The concept was developed by S. H. Vorkachov, V. I. Karasyk, O. S. Kubriakova, D. S. Likhachov, O. Selivanova and others. In linguistics, the concept is interpreted as an operational meaningful unit of memory, mental lexicon, conceptual system, the whole picture of the world reflected in the human psyche. This is information about what the individual knows, thinks, imagines about the objects of the world. As a theoretical material, the methodology of researching the concept of Z. D. Popova and I. A. Sternin is taken. The meanings of the concept CAT are distinguished on the basis of the words definitions in the "Tolkovyi slovar russkogo iazyka" by S. I. Ozhegov and N. Yu. Shvedova and in the "Bolshoi tolkovyi slovar russkogo iazyka: A-YA".

The core of the concept CAT is made up of meanings that have come from folklore: a cat evokes a dream, protects it and sometimes disturbs it; the near periphery of the concept is made up of meanings recorded mainly in the dictionaries: a cat has a female and a cub, it is a predatory mammal, it brings unpleasant surprises, it is an example of unfriendliness, quarrels; a negative trait of a cat is cunning; the cat takes the child's illness. The rest of the meanings are on the far periphery of the concept.

The prospects of further studying of the concept is to attract other sources of replenishment of the content of the concept: proverbs, sayings, as well as modern poetry and prose. It is also important not only to determine the semantic center and periphery of the concept, but also the figurative, informational and interpretive field of the concept.

Key words: *concept, concept meanings, concept core and periphery, concept lexical representatives.*

О. Л. Ляпічева
Л. В. Кушнір

КОНЦЕПТ КІТ / ІШКА У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається смислове поле концепту КОТ / КІШКА на матеріалі лексичних значень слів і фразеологізмів, поміщених в тлумачних словниках, а також на основі смислів, виражених в казках і колискових. Виділяються основні смисли досліджуваного концепту і визначається його смислове ядро і периферія.

Актуальність дослідження обумовлена потребою в концептуальних дослідженнях практичного характеру, що дозволяють підтвердити теоретичні пошуки в цій галузі. На даному етапі розвитку лінгвістичної науки, коли вона переходить від системного вивчення матеріальних одиниць мови до вивчення ментальних одиниць, коли теорія концептуальних досліджень тільки складається, є надзвичайно важливим здійснювати практичні спроби вивчення концептів, які допоможуть побачити, де теорія працює досить добре, а де невизначена і вимагає подальшого опрацювання.

Вивчення концептів – актуальний напрямок у сучасній лінгвістиці. Розробкою поняття концепту займалися С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, Е. С. Кубрякова, Д. С. Лихачов, О. Селіванова та ін. У лінгвістиці концепт трактується як оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи, всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Це відомості про те, що індивід знає, думає, уявляє про об'єкти світу. Як теоретичний матеріал у статті використовується методика дослідження концепту З. Д. Попової і І. А. Стерніна. Смисли концепту КІТ / КІШКА виділяються на основі визначень слів в «Тлумачному словнику російської мови» С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової і в «Великому тлумачному словнику російської мови».

Ядро концепту КОТ / КІШКА складають смисли, які прийшли з фольклору: кіт навіває сон, охороняє його і іноді порушує; ближню периферію концепту складають смисли, зафіксовані, головним чином, в тлумачних словниках: у кота є самка і дитинча, він хижий ссавець, він несе неприємні сюрпризи, він зразок неприязності, сварки; негативна риса кота – хитрість; кіт забирає хвороби дитини собі. Решта смислів знаходяться на далекій периферії концепту.

Перспективами дослідження концепту КОТ / КІШКА є залучення інших джерел поповнення змісту концепту: прислів'їв, приказок, а також сучасної поезії та прози. Важливо також не тільки визначити смисловий центр і периферію концепту, але й образне, інформаційне та інтерпретаційне поля концепту.

Ключові слова: *концепт, смисли концепту, ядро і периферія*

УДК 811.111’25

Д. М. Петренко

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ В АСТРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається специфіка відтворення текстів астрологічного дискурсу. Було систематизовано та узагальнено інформацію щодо визначення поняття астрологічного дискурсу. Вивчено напрями дослідження астрологічного дискурсу в аспекті перекладу. Визначено особливості відтворення прагматики астрологічного

дискурсу. Проаналізовано когнітивно-прагматичні характеристики астрологічного дискурсу. Виявлено комунікативні стратегії і тактики, а також особливості їх відтворення у текстах астрологічного дискурсу українською мовою.

Ключові слова: *дискурс, астрологічний дискурс, когнітивна прагматика, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, архетип.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-115-125

У центрі уваги сучасної лінгвістики знаходяться проблеми, пов'язані з відтворенням у перекладі прагматичного потенціалу. Саме тому, до фокуса мовознавчих студій потрапляють особливості відтворення прагматики текстів астрологічного дискурсу. Зацікавленість лінгвістів астрологічним дискурсом можна пояснити тим, що він дає відповіді на буттєві питання, відкриває можливості зазирнути у майбутнє, а також вносити корективи залежно від своїх бажань. Це вербалізується у текстах астрологічного дискурсу за допомогою певних комунікативних стратегій і тактик. Поява поняття «дискурс» зумовлена формуванням сучасної когнітивної парадигми гуманітарних наук, необхідної для вивчення можливостей мови та комунікаційних моделей. Саме завдяки дискурсу стає можливим виявлення зв'язку між мовою і свідомістю, визначення процесів пізнання і вербалізації понять про світ.

Дослідники дискурсу Ф. С. Бацевич, В. І. Карасика, О. О. Селіванова вивчали різні його вияви та надали характеристику різним складовим дискурсу.

Не можна заперечити той факт, що астрологічний дискурс апелює, перш за все, до емоційної (чуттєвої) сфери людини. Тому, він викликає інтерес у певних ситуаціях, коли людина не здатна самостійно розв'язати проблеми або прийняти відповідальне рішення. Астрологічний дискурс впливає на свідомість, підлаштовується під соціальні умови та встановлює систему цінностей.

На думку лінгвістів, астрологічна картина світу початково має характер загальнонаукової картини, оскільки містить світоглядні компоненти. Астрологічний дискурс зумовлює певний спосіб мислення, функціонування думки та логіки сприйняття. Він засновується на допущенні існування дійсності, що ґрунтується на реальній астрологічній моделі, яка співвідносить події у житті з енергією небесних тіл. Адресант астрологічного дискурсу штучно пов'язує космічні знання із подіями та відносинами між людьми.

Актуальність дослідження теми обумовлена такими чинниками: роллю взаємозв'язку культури й мови, традиційної для європейської лінгвістичної культури; значущістю відтворення прагматичного потенціалу текстів астрологічного дискурсу; важливістю його вивчення в рамках наукового предмета лінгвістики. Крім того, незважаючи на широкий інтерес лінгвістів і велику кількість праць щодо питання дискурсу, потенціал вивчення та відтворення у перекладі астрологічного дискурсу є недостатньо дослідженим і потребує подальшого вивчення, особливо в перекладацькій парадигмі, осмислення та інтерпретації на сучасному науковому рівні.

З урахуванням викладеного обиралися об'єкт та предмет, сформулювалися мета та завдання наукового дослідження.

Мета роботи – виявити специфіку відтворення текстів астрологічного дискурсу.

Поставлена мета вимагає вирішення таких завдань: систематизувати й узагальнити інформацію щодо визначення поняття астрологічний дискурс; визначити напрями досліджень астрологічного дискурсу в аспекті перекладу; визначити особливості відтворення прагматики астрологічного дискурсу; проаналізувати когнітивно-прагматичні характеристики астрологічного дискурсу; виявити комунікативні стратегії

й тактики в астрологічному дискурсі; виявити особливості відтворення комунікативних стратегій і тактик у текстах астрологічного дискурсу українською мовою.

Матеріали дослідження – англомовний портал астрологічних прогнозів Chani Nicholas.

Практичне значення роботи полягає у тому, що матеріали і результати дослідження можуть бути використані при розробці курсів з практики перекладу. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності перекладача.

Протягом тривалого часу першої половини XX століття мовознавство зосереджувалося на вивченні однієї з двох діалектично пов'язаних сторін мови – мовній системі. Однак із другої половини 1960-х років центр уваги лінгвістів переноситься на іншу сторону цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність, а саме дискурсу.

Оскільки сучасні уявлення про дискурс віддзеркалюють увесь хід лінгвістичної науки, у сучасному науковому просторі виникає потреба у визначенні поняття дискурс як одного з основних понять прагматичної лінгвістики й лінгвістики тексту. На сьогодні в лінгвістичній літературі існує низка підходів до визначення терміну «дискурс», що дає змогу стверджувати про розмитість його понятєвих меж. Так, науковці визначають дискурс або як одиницю мови, розміщену вище речення, або як будь-який мовний твір, обумовлений вивченням мови в широкому соціокультурному контексті, або ж як висловлювання, у якому здійснюється взаємодія форми й функції (Макаров, 1998).

Становлення когнітивно-дискурсивної парадигми зробило дискурс об'єктом уваги не лише лінгвістів, а й філософів, психологів, літературознавців, етнографів, фахівців зі штучного інтелекту тощо.

Розвиток першого українського астрологічного дискурсу спирався на Святе Письмо та роз'яснював уявлення про створення Землі, рухи Сонця, Місяця, небесні й атмосферні явища. Нові астрологічно-астрономічні тексти проникали в Україну з Італії, Німеччини, Польщі та Чехії.

Рівень розвитку астрологічного дискурсу збільшився в епоху першого українського національно-культурного відродження, на що впливав розквіт культури, мистецтва, літератури і активізація церковно-релігійного життя. У цей період з'являється література, яка освітлює питання форми земної кулі, причини морських відпливів та припливів, вперше серед планет, окрім Сонця, Місяця і Землі, перечислюється Сатурн, Венера, Меркурій і Юпітер.

Астрологічний дискурс й до сьогодні викликає інтерес людини. Він відповідає на буттєві питання, відкриває можливості зазирнути у майбутнє, а також вносити корективи залежно від своїх бажань. Не можна заперечити той факт, що астрологічний дискурс апелює, перш за все, до емоційної (чуттєвої) сфери людини. Однак, в астрологічному дискурсу існує певний спосіб мислення, функціонування думки, логіка сприйняття.

Дослідженням астрологічного дискурсу цікавився В. І. Карасик, який наголошував на важливості протиставлення особистісно-орієнтованого та статусно-орієнтованого дискурсу. До першого входять два типи, а саме: побутовий та буттєвий, який характерний тим, що представляє індивідуальні погляди людини, насичене спілкування, використовуються усі форми мови на базі літературної мови (Карасик, 2002).

Картина світу астрології початково має характер загальнонаукової картини, оскільки містить світоглядний компонент. За своїм походженням астрологія належить до архаїчних, пралогічних систем знань, що засновуються на натурфілософській парадигмі світорозуміння та різниться із домінуючою природничо-науковою парадигмою. Однак, на думку деяких філософів, натурфілософська картина світу продовжує існувати паралельно з природничо-науковою парадигмою, доповнюючи її (Азначеева и Мамонова, 2012).

Ставлення до астрології у суспільстві завжди було невизначеним. У багатьох країнах астрологія визнана псевдонаукою, але це не впливає на її популярність, бо вона об'єднує раціональну та ірраціональну складові, утворює певний синтез і викликає значний інтерес суспільства. «Тексти гороскопів з'являються у всіх засобах масової інформації, виступаючи однією з характерних рис сучасного етапу розвитку мас-медійної комунікації» (Бабаева, 2004).

Для визначення когнітивно-прагматичних характеристик астрологічного дискурсу необхідно дослідити прагматичний потенціал текстів гороскопів і визначити специфіку мовного впливу на адресата.

Аналізуючи матеріали дослідження було зазначено, що «картина світу» астрологічного дискурсу ґрунтується на спробі пізнання, співвідношенні теоретичного та емпіричного. Вона поєднує чуттєвий досвід та розум, волю і дію, інтуїцію та прагматизм.

Важливою залишається особистість, авторитетність астролога, бо він сприймається аудиторією як суб'єкт, який має доступ до інформації. Дискурсивними маркерами авторитетності слугують посилання на авторство, на авторитет, спеціально астрологічна термінологія, використання специфічних графіків, малюнків, діаграм і таблиць, спеціальна символіка, емоційність та образність, гумор, іронія, які викликаються інтерес адресата.

Матеріали гороскопів Chani Nickolas містять інформацію про космічні тіла та зірки, за якими йде спостереження та аналіз. Не зважаючи на те, що вони розраховані на широку аудиторію, тексти Chani Nickolas індивідуалізовані. Астрологічний дискурс не тільки прогнозує, але й доводить, виправдовує, демонструє закономірності життєвих умов людей і дійсний стан справ. З цієї причини автори застосовують яскраві метафори, які здатні доволі сильно впливати на емоційну сферу адресата.

Тобто, тексти астрологічного дискурсу можна розцінювати як оптимальний засіб цілеспрямованого формування громадської думки, поведінкових норм. З одного боку, об'єктом впливу виступає досить велика сукупність людей, соціальна група, яку об'єктивно виділяють з низки параметрів (бізнесмени, домогосподарки, батьки, молодь). З іншого боку, створюється враження особистісної орієнтованості, спрямованості до конкретного індивіда (Бабаева, 2004).

Враховуючи зосередженість на певному часовому проміжку, можна говорити про високий прагматичний потенціал астрологічних прогнозів, що дозволяє використовувати їх у маніпулятивних цілях.

Амбівалентність прогнозу, що допускає варіативне прочитання тих самих схем та матриць, дозволяє говорити про ефект плацебо як про мету даного дискурсу. «Фіктивна індивідуалізація адресата, створення його позитивного образу, спирання на авторитет астрономії, імпліцитна об'єктивність. /…/ Високий маніпулятивний потенціал астрологічних прогнозів у ЗМІ ґрунтується на використанні стратегії створення квазінаукового викладення. Вона актуалізується в тексті гороскопу використанням різних лінгвопрагматичних засобів» (Михайловская, 2012).

Дослідження матеріалу показали, що когнітивно-прагматичні характеристики астрологічного дискурсу зумовлені поєднанням фактів фізичної й астрономічної дійсності. Для відтворення прагматики текстів астрологічного дискурсу необхідно враховувати комунікативні стратегії й тактики, від яких залежить відтворення перлокутивної мети автора у текстах оригіналу. Вміння розпізнавати комунікативні стратегії та тактики допомагає перекладачам зберегти цю мету при перекладі.

Успішним переклад астрологічного дискурсу можна вважати тоді, коли перекладач розглядає мовну комунікацію як стратегічний процес та влучно обирає спосіб досягнення мети комунікантів.

Комунікативним стратегіям характерна особлива динамічність та гнучкість, бо, в залежності від контексту та дискурсу, мовленнєва поведінка здатна постійно змінюється (Бацевич, 2004).

Для глибинного розуміння структури астрологічного дискурсу необхідно ознайомитися з його міфологічним корінням. Стародавня астроміфологія вражає своїм точним поєднанням фантазій та реальності, унікальними аналогіями, які допомагають пізнати об'єктивні закономірності світу через суб'єктивні уявлення. Цікаво те, що образи, які відповідають характерам планет, ми можемо знайти в міфології зовсім різних й історично непов'язаних між собою культурах. Вони створюють сферу людської душі: належать до тих базових понять психіки, які відродивши античну традицію пошуків першооснов (архе), Карл Г. Юнг назвав **архетипами.**

Архетип – це пра-образ: древній образ світу. Цими роздумами він підводить нас до того, що душа – віддзеркалення Всесвіту. Архетипи, у свою чергу, містяться у ній у своїй початковій формі – у простих природніх образах. Це образи моря, неба, землі, вогню, які були символами уявлень, на яких формувалося бачення світу.

Окрім міфів та історії, ще одним шляхом звернення до найдавніших архетипів мислення є мова. Те, що в психіці проявляється як архетип; в культурі – як міф; в сфері мислення – як ідея, що періодично спливає в історії; в повсякденному житті – як слова, мова. Архетип зберігається в мові: слово розповідає нам про походження і шляхи розвитку поняття. Цей шлях виявляється явним, коли мова переносить стародавні значення в сучасну мову.

Наукова література пропонує широкий перелік прийомів аргументації, які зустрічаються у політичному та рекламному дискурсі, але питання категоризації прийомів аргументації у межах астрологічного дискурсу не достатньо дослідженні. Відсутність класифікацій для дослідження прагматичного потенціалу астрологічних гороскопів у науковій літературі наштовхнуло нас до створення класифікації прийомів аргументації для вивчення прагматичного аспекту, серед яких є: *емоційність, звернення до важливого, акцентування на цінності моменту, зображення можливого, реального результату, порада, афірмація, рефлексія, підбиття підсумків.*

Створення класифікації допоможе відтворити у перекладі українською мовою прагматичні інтенції автора.

Пропонуємо розглянути які прийоми аргументації присутні у текстах астрологічного дискурсу на прикладах **щоденних зодіакальних гороскопів** та їх відтворення українською мовою:

1. Емоційність досягається у текстах астрологічного дискурсу завдяки використанню лексичних одиниць з експресивною конотацією. Вона надає мовленню стилістичного забарвлення та виразності.

Today's astrology primes us to receive little gems of intuitive information that we would normally rush past (Chani Nicholas Incorporated, 2019a) – *Сьогоднішній гороскоп заохочує нас прислухатися до маленьких перлинок тієї інтуїтивної інформації, повз якої ми б зазвичай пройшли у минулому.*

Бачимо, що на семантичному рівні автор підібрав слово «*prime*» замість менш експресивного «*direct*». Насправді, словами із такою експресивною конотацією досягається максимальний вплив на читачів.

Personal power abounds (Chani Nicholas Incorporated, 2019a) – *Власна сила накопичується у великій кількості.*

Відчуття чогось у надмірній кількості вербалізується лексичною одиницею «*abound*», що своєю конотацією несе концептуальні уявлення про багатство, розкіш, накопичення або збереження. Тому у перекладі було вирішено обрати ЛСВ «*накопичується*» та конкретизувати доповненням «*у великій кількості*».

Також цікавим прийомом на посилення емоційності є персоніфікація. Особливістю представлення людської особистості в астрології є типологізація не лише людських характерів, але й окремих аспектів особи, що втілюються планетами. При цьому планета зазвичай персоніфікується. Так, Марс втілює волю, Венера – відчуття, Меркурій – інтелект і т.д.

2. Метафори є невіддільними компонентами у тестах астрологічного дискурсу. Метафора є інструментом і результатом конкретної мовної картини світу, вона не тільки категоризує явища і предмети навколишньої дійсності, а й допомагає їх інтерпретувати, дає їм позитивну, негативну, іронічну оцінку.

Now direct and flanked by its current and super-powered ruler, Mars, Mercury gets back into fighting shape (Chani Nicholas Incorporated, 2019a) – *Перебуваючи у прямому русі та під захистом свого головного керівника Марса, Меркурій повертається до войовничого настрою.*

Метафори астрологічного дискурсу за свою одиницю використовують архетипи знаків зодіаку. Тому, ми часто помічаємо персоніфіковані образи планет та знаків під їх керівництвом. Не дарма автор обирає на семантичному рівні образ войовничого Марса. Бо поєднання метафор, архетипів та експресивної лексики і є прагматичною квінтесенцією астрологічного дискурсу.

The Wheel of Fortune is spun with (a little too much?) enthusiasm and a whole lotta luck (Chani Nicholas Incorporated, 2019) – *Колесо Фортуни прокручено (не засильно?) з ентузіазмом та величезною вдачею.*

Також зустрічаються такі когніції, як Доля – The Wheel of Fortune – Колесо Фортуни. Цікавим залишається використання розмовного стилю та гри слів. Наприклад, тут «whole lotta luck» є грою слів відомої пісні Led Zeppelin «Whole Lotta Love».

3. Сучасна «гуманістична астрологія» виходить з уявлення про свободу волі людини і її здатності впливати на свою долю, тому її основу складає астропсихологія, яка виконує психотерапевтичну функцію, сприяючи самоідентифікації та психологічній інтеграції особи. Основою прагматичного потенціалу щоденних гороскопів є освітлення важливих моментів, які стосуються кожного і в яких реципієнт може знайти себе.

На семантичному рівні це відтворюється звертанням до стану ментального та фізичного здоров'я. До концептосфери «*здоров'я*» згідно з аналізу прикладів входять такі поняття як «*радість*» та «*задоволення*», що є позитивно налаштованим дискурсом.

This Full Moon is an invitation for us all to still our overactivity and let ourselves focus on what brings us joy in the simplest and most satiating ways (Chani Nicholas Incorporated, 2019a) – *Цей Повний Місяць стане запрошенням до сповільнення нашої гіперактивності та дозволить нам зосередитися на тому, що приносить щастя у простих та насичених речах.*

4. Акцентування на цінності моменту. Прагматичний потенціал висвітлення значущих подій вербалізується в описах обставин, що допомагають або заважають людині проявити свої якості. За традицією астрологічного дискурсу людина народжується з певним потенціалом і в процесі життя вона повинна в певних обставинах, за програмою, зображеною в гороскопі, пройти деякі життєві уроки.

For the first time since 2016, Mercury will pass directly in front of the Sun, making the most invisible part of its retrograde journey uncommonly visible. Not happening again until 2032, this transit invites us in to catch a glimpse of its mysteries (Chani Nicholas Incorporated,

2019a) – *Вперше з 2016 року Меркурій пройде прямо навпроти Сонця, роблячи непомітну частину ретроградної подорожі суттєво помітною. Цей перехід запрошує нас торкнутися мерехтіння таємниць, такого ми не побачимо до 2032 року.*

На семантичному рівні обов'язково вказується конкретний часовий проміжок, що вербалізується фразами «*for the first time …*», «*not happening until …*».

5. Поради є одним з елементів вербалізації прагматичного потенціалу гороскопів, бо вони створюють особистий, навіть інтимний простір між автором та читачем, і у цьому зв'язку, людина дослухається до можливих змін та застережень, робить висновки та рефлексує стосовного життєвих подій, вчинків та знаків. Характерним для порад є те, що на граматичному рівні прагматичний аспект відтворюється у реченнях наказового способу, що було збережено при перекладі.

Pay attention to the wisdom you are getting let in on (Chani Nicholas Incorporated, 2019a) – *Прислухайтеся до мудрості, яку ви впускаєте в себе.*

6. Зображення можливого, реального результату, власне, є метою астрологічного дискурсу. Прагматичний аспект висвітлення подій, які відбуваються на площині часу є головним фактором, який вабить читачів, до якого звертаються люди, які шукають відповіді на потаємні запитання.

But this trickster doesn't grant access to its goods until the recipients are ready (Chani Nicholas Incorporated, 2019a) – *Але цей хитрун не відчинить двері до своїх благ тим, хто ще не готовий.*

Хоча астрологічний дискурс не гарантує і не дає точні перспективи щодо майбутнього, але він дає можливість розглянути сюжети, засновані на емоційних образах позитивного результату.

Today might startle the senses, but as long as it knocks back in place what should be central to our lives, it's worth the bumpyride (Chani Nicholas Incorporated, 2019) – *Цей день може злякати ваші відчуття, але чим довше він стукатиме до вашого життя, тим ціннішою буде вибоїста дорога.*

Отже, може зробити висновки, що за своєю структурою щоденні гороскопи короткі та лаконічні. Їм притаманний епістолярний стиль мовлення зі значною кількістю експресивної лексики. Для відтворення прагматичного потенціалу щоденних гороскопів було визначено шляхом яких прийомів аргументації відбувається його реалізація задля відтворення суб'єктивних чинників на всіх рівнях у мові перекладу. Було проаналізовано 50 прикладів, з яких 19 було виявлено на позначення риторичних прийомів (аналогія, анафора, повтори, інверсія, антитеза) та 31 на виявлення аргументації.

Аргументація відтворювалась такими прийомами як емоційність, зображення можливого, реального результату, акцентуванні цінності моменту та звертанні до важливих буттєвих сфер діяльності людини. Усі прийоми аргументації використовуються автором рівноцінно, тому не можливо виокремити до якого прийому найбільше тяжіє автор.

Прагматичний аспект відтворення комунікативних стратегій астрологічного дискурсу полягає в адекватному підборі та використанні мовних одиниць з метою досягнення кінцевої цілі комунікації – впливу на партнера. Бажання добитися максимальної точності змушує перекладача визначити ті компоненти сенсу, які потрібно висловити максимально точно і повно, і ті, якими можна пожертвувати в процесі перекладу.

У цьому зв'язку прагматична норма перекладу зобов'язує перекладача до здійснення широкого ряду синтаксичних і лексико-семантичних трансформацій, оскільки завданням адекватного перекладу є не відтворення висловлювання в тій формі,

в якій воно було представлено в оригіналі, а реалізація за допомогою тих чи інших засобів мови перекладу подібної прагматичної або іллокутивної мети.

Було визначено, що прагматичний потенціал комунікативних стратегій відтворюється у текстах астрологічного дискурсу завдяки риторичним прийомам та прийомам аргументації. Відсутність класифікації для дослідження прагматичного аспекту гороскопів у науковій літературі наштовхнуло нас до створення класифікації прийомів аргументації для подальшого ретельного аналізу та дослідження текстів астрологічного дискурсу.

В роботі розглядався прагматичний аспект відтворення комунікативних стратегій у текстах щоденних, щотижневих та щомісячних астрологічних прогнозів. При дослідженні аналізованих одиниць було виявлено основні прийоми аргументації, серед яких ми виокремили *емоційність, звернення до важливого, акцентування на цінності моменту, зображення можливого, реального результату, порада, афірмації, рефлексія та підбиття підсумків.*

Хочемо звернути увагу на те, що афірмації, рефлексії та підбиття підсумків у сучасному астрологічному дискурсі не були до цього виявлені та досліджені, тому аналіз прагматичного аспекту відтворення цих прийомів аргументації українською мовою становить цінність наукового дослідження.

Епістолярний стиль зберігає всі особливості віртуального спілкування – невимушеність, спонтанність, наближеність до розмовного стилю, діалогічність. Поєднання компонентів художнього, публіцистичного й розмовного стилів та вироблення індивідуального авторського образу.

Ступінь емоційності досягається кількісним використанням метафоричних образів. Також, прагматичний потенціал розглядався на декількох рівнях: на лексико-семантичному та граматичному. В ході дослідження було виявлено, що на лексико-семантичному рівні автори тяжіють до значного вживання фразеологізмів, слів та словосполук на позначення чуттєвої та буттєвої сфери людини, протиставлення та порівняння подій, характерів, образів. Добираються лексичні одиниці із високим ступенем експресивності, підкреслюють метонімічні зв’язки людини та планети, використовують гру слів та зберігають образність архетипів. Освітлюються важливі моменти із різних сфер діяльності людини, при цьому автори активно звертаються до пропагування догляду за фізичним та ментальним здоров’ям, нервової рівноваги, позитивних думок та моделювання позитивного результату.

Якщо на основі аналізованих матеріалів зодіакальних прогнозів запропонувати концептосферу сучасного астрологічного дискурсу, то його ядро складатимуть ментальні репрезентації знання щодо емоцій прояву діяльності буттєвої сфери людини. До її периферійної зони входить інформація про усі сфери буття людини, які так чи інакше зумовлюють її функціонування або осмислюються через призму її існування.

Отже, дослідження матеріалів астрологічного дискурсу показали, що когнітивно-прагматичні характеристики астрологічного дискурсу зумовлені поєднанням фактів фізичної та астрономічної дійсності.

На наш погляд феноменом астрологічного тексту є те, що образне уявлення древніх архетипів є інструментом трактування майбутніх подій. Між двома часовими просторами в центрі знаходиться людина, яка перебуває в моменті «тут і зараз». Пам’ятаючи це, перекладач повинен вміло інтерпретувати астрологічні прогнози для втілення прагматичної мети автора на всіх рівнях.

Наукова робота ґрунтується на дослідженні щоденних астрологічних прогнозів Chani Nicholas. Перспективи дослідження полягають у проведенні аналізу щотижневих, щомісячних та великих щорічних гороскопів. Було виявлено, що різні типи гороскопів

використовують відмінні стратегії, а отже й тактики. Це дозволяє нам зробити припущення, що результати аналізу відтворення прагматичного потенціалу гороскопів може зацікавити науковців та перекладачів. Виокремлення та ідентифікація стратегій допоможе при роботі з перекладами в аспекті астрологічного дискурсу. Ставимо за мету порівняти астрологічні наративи в англійській та українській картинах світу.

Бібліографічний список

Азначеева, Е. Н. и Мамонова, Ю. В., 2012. Механизмы идентификации и личностная идентичность в астрологическом дискурсе. В : Е. Н. Азначеева, ред. *Лингвистические аспекты исследования идентичности личности в изменяющемся мире*. Челябинск : Энциклопедия, с. 166–202.

Бабаева, Е. В., 2004. *Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира*. Доктор наук Автореферат. Волгоградский государственный педагогический университет.

Бацевич, Ф. С., 2004. *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ : Академія.

Карасик, В. И., 2002. *Языковой круг : личность, концепты, дискурс*. Волгоград : Перемена.

Макаров, М. Л., 1998. *Интерпретативный анализ дискурса в малой группе*. Тверь : ТвГУ.

Михайловская, Е. С., 2012. *Квазинаучность как стратегия текстообразования (на материале астрологических прогнозов в СМИ и рекламных статей).* Доктор наук Автореферат. Российский государственный педагогический университет имени А. И. Герцена. Санкт-Петербург.

Селіванова, О. О., 1999 *Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд).* Київ : Фітосоціоцентр.

Chani Nicholas Incorporated, 2019. Horoscopes for the Full Moon in Scorpio 2019. *Chani*. [online] Available at : <https://chaninicholas.com/horoscopes-for-the-new-moon-in-scorpio-2019/> [Accessed 27 April 2021].

Chani Nicholas Incorporated, 2019a. Horoscopes for the Full Moon in Taurus November 2019. *Chani*. [online] Available at : <https://chaninicholas.com/horoscopes-for-the-full-moon-in-taurus-november-2019/> [Accessed 27 April 2021].

References

Aznacheeva, Ye. N. and Mamonova, Yu. V., 2012. Mekhanizmy identifikatsii i lichnostnaya identichnost v astrologicheskom diskurse [Mechanisms of identification and personal identity in astrological discourse]. In : Ye. N. Aznacheeva, ed. *Identification mechanisms and personal identity in astrological discourse*. Chelyabinsk: Entsiklopediya, pp. 166–202. (in Russian).

Babaeva, Ye. V., 2004. *Lingvokulturologicheskie kharakteristiki russkoy i nemetskoy aksiologicheskikh kartin mira* [*Linguocultural characteristics of the Russian and German axiological pictures of the world*]. PhD. Abstract. Volgograd State Pedagogical University. (in Russian).

Batsevych, F. S., 2004. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [*Fundamentals of communicative linguistics*]. Kyiv : Akademiia. (in Ukrainian).

Chani Nicholas Incorporated, 2019. Horoscopes for the Full Moon in Scorpio 2019. *Chani*. [online] Available at : <https://chaninicholas.com/horoscopes-for-the-new-moon-in-scorpio-2019/> [Accessed 27 April 2021].

Chani Nicholas Incorporated, 2019a. Horoscopes for the Full Moon in Taurus November 2019. *Chani*. [online] Available at : <https://chanicholas.com/horoscopes-for-the-full-moon-in-taurus-november-2019/> [Accessed 27 April 2021].

Karasik, V. I., 2002. *Yazykovoy krug : lichnost, kontsepty, diskurs* [*Linguistic circle : personality, concepts, discourse*]. Volgograd : Peremena. (in Russian).

Makarov, M. L., 1998. *Interpretativnyy analiz diskursa v maloy gruppe* [*Interpretive analysis of discourse in a small group*]. Tver : TvGU. (in Russian).

Mikhaylovskaya, Ye. S., 2012. *Kvazinauchnost kak strategiya tekstoobrazovaniya (na materiale astrologicheskikh prognozov v SMI i reklamnykh statey)* [Quasi-*scientific as a text-formation strategy (based on astrological forecasts in the media and advertising articles)*]. Ph.D. Abstract. Herzen University. St. Petersburg, (in Russian).

Selivanova, O. O., 1999 *Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analitychnyi ohliad)* [*Current trends in modern linguistics (analytical review*]. Kyiv : Fitosotsiotsentr. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021.

D. Petrenko

THE FEATURES OF RENDERING TEXTS OF MODERN ASTROLOGICAL DISCOURSE

The article deals with the peculiarities of rendering texts of astrological discourse in Ukrainian. Astrological discourse – is a verbalized way of thinking, functioning of thoughts that is based on a real astrological model. As a structural element it is based upon acceptance of the material space that correlates with the energy of celestial objects.

The present paper concentrates on analyzing how to systemize and generalize information on the definition of astrological discourse in scientific field and to find out the directions of astrological discourse research in the aspect of translation.

The paper proposes a new approach to determine the peculiarities of rendering pragmatics in astrological discourse. The objective of this article is to analyze cognitive-pragmatic characteristics of astrological discourse, to identify communicative strategies and tactics in astrological discourse and to consider the features of rendering communicative strategies and tactics in the texts of astrological discourse in Ukrainian.

It was revealed that daily horoscopes use certain communicative strategies to manipulate the audience. In this paper we proposed to categorize these strategies using the following classification: 1) Forming emotional state: «to catch a glimpse of its mysteries»; «astrology primes us»; «super-powered ruler Mars»; 2) Pointing to vital events: «protect what is valuable»; «spend time with yourself»; «study the needs of what you are doing»; 3) Emphasis on valuable information: «for the first time since 2016»; «won't be back in Sagittarius until 2030»; 4) Revealing possible or real results: «today might startle the senses»; «Mercury solidifies plans, help us define our days»; 5) Advice: «pay attention to...»; «take your time to...»; «stay open to...» 6) Affirmation: «I set myself free»; «I make my mental health a priority»; «I am intentional about ...»; «I am worthy of being ...»; Reflection: «I remembered the power of my word»; «I need to know»; «the living is in trying»; 7) Conclusion: «over the past year, I have ...»; «the last year has shown me ...».

It was ascertained that in daily horoscopes the author uses universal archetypes to appeal to the readers, such as «The Ruler», «The Scientist», «The Judge». They are interconnected with the horoscope signs and conceptual beliefs regarding each realia. This special feature of astrological discourse gives the opportunity to use a wide range of semantic devices in Ukrainian to render author's intentions.

The results of the analysis showed that cognitive pragmatics characteristics of astrological discourse are rooted to the rational and astronomic dimensions. A high demand on daily horoscopes proves that people tend to rely on astrological horoscopes as they make their mood better, show positive directions and boost confidence.

Key words: *discourse, astrological discourse, cognitive pragmatics, communicative strategy, communicative tactics, archetype.*

УДК 811.111’367.4

I. Rizhok
I. Dilay

INNER ASSOCIATION LINKS BETWEEN ELEMENTS OF A BINOMIAL SEQUENCE

The paper provides the analysis of the connection existing between constituent components of a binomial expression. The need to study this connection is predetermined by the lack of a clear distinction between binomials and other types of formulaic language, collocations in particular. Internal association strength has proven to be the unique feature that makes them different and is necessitated by an obligatory presence of a coordination conjunction which functions as a mediator and prevailingly takes the central position within the entire expression. A new modified log-r formula was generated to compensate for the incapacities of other types of measurement and include the coordination conjunction in the study. The results yielded on the basis of the IWEB corpus have proven to accurately reflect the bond existing between the elements of a binomial taking into consideration both the frequency of separate words and the one of the whole expression and their tendency to co-occur in the same context.

Key words: *binomials, collocations, Mutual Information, log-likelihood value, log-r formula, the IWEB corpus.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-125-133

Binomials, generally defined as coordinated pairs of linguistic units that share some semantic relations between their constituents, are one of the most heterogeneous, and therefore, convoluted phenomena that exist in the English language. Regardless of the fact that the frequency of their usage in daily communication is exceedingly high, binomials remain, in the majority of cases, overlooked by most English language users. This is the core explanation of why the concept of binomial expressions, though being the focus of a large amount of studies, is still full of «grey areas» which perplex the minds of linguists even nowadays.

In spite of a great deal of research dedicated to the concept of binomial pairs, the main emphasis in this paper is laid upon those aspects of the linguistic notion of binomials that have not been mentioned or thoroughly dealt with until now. The points that have already been generally agreed on and do not need any further studying could be roughly narrowed down to the definition of the notion of binomials, the related terminology, classification and the study of diachronic changes of binomials. In contrast, one preliminary issue that is still worth attention includes the establishment of the bond existing between different components of a binomial pair.

The theoretical foundation of binomials as it is today could be based on pioneering works composed in accordance with numerous aspects of binomial constructions. To begin with, such scholars as Hans Sauer, Birgit Schwan, Joanna Kopaczyk, William E. Cooper and John R. Ross concentrated a lot of their attention on the issue of the diachronic study of binomials. H. Sauer and other linguists (Sauer, Kopaczyk, 2017; Sauer, Schwan, 2017) elaborated the clear definition putting a stress on only partial semantic connection between the components. Its apparent benefit is that it permits excluding all the phrases or word clusters to be considered as binomials solely owing to their irreversibility or high frequency of occurrence. Understanding of this fact triggered the appearance of properly thought-out classification of this linguistic notion. Medvedieva and Daineko (Medvedieva, Daineko, 1994) composed an English-Ukrainian dictionary of binomials. Other pioneers in this domain such as William E. Cooper and John R. Ross, refreshed the existing views on binomials in their paper *World Order*. There, the two functionalists named binomials as «freezes» and explained them in a following way: «While the ordering of frozen conjuncts cannot be reversed in many instances, a number of other cases exist in which the ordering of conjoined elements is fixed only when the elements occur in idiomatic constructions» (Cooper, Ross, 1975, p. 63). As opposed to other scholars, Cooper and Ross had a goal to separate linguistic environments in which binomials frequently occur and formulate certain rules that could regulate their existence there. Even though they considered previously suggested phonological and semantic constrains determining the linear order of the majority of binomial pairs, they were also the first to attract the attention to a psychological element that conditions their usage and functioning.

Yakov Malkiel, Sandra Mollin and Marita Gustafsson, in their turn, tackled the problem of binomials' degree of reversibility. Y. Malkiel is considered in modern linguistics as the founder of the term itself, which he first mentioned in his paper titled *Studies in Irreversible Binomials*, published as early as in 1959. At that time, it was mistakenly believed that only irreversible coordinated pairs of words can belong to the class of binomials. The linguist defined the concept as «the sequence of two words pertaining to the same form-class, placed on an identical level of syntactic hierarchy, and ordinary connected by some kind of lexical link» (Malkiel, 1959, p. 120). As it can be observed, this interpretation did not allow any transcendence from the syntactic patterns and, consequently, other groups of words with a more freely established word order were not recognized as a binomial sequence. The issue of binomials' degree of reversibility was highlighted, though, by S. Mollin, who wanted to distribute all the binomials on the cline of collocative strength with regard to the frequency of their usage in one of her experiments, with strongly collocated binomials being at one end and hapax legomena being at the other. Although later the author acknowledged an error and agreed that «the term collocation cannot be used to refer to the entirety of examples of binomials, even though this has the potential to apply to many binomials of differing degrees of reversibility, not requiring fixedness» (Mollin, 2014, p. 17), it triggered the thought of another type of binomials, a reversible one, to be precise. M. Gustafsson outlined that «a «binomial» is a sequence of two words which share specific syntactic and semantic relations with one another. The members of a binomial are usually syntactically coordinate words belonging to the same part of form-class […].Their semantic relation is one of synonymy, opposition, complementation, etc» (Gustafsson, 1976, p. 625). The linguist emphasized that binomials are not 'tied down' to idiomaticity. Her work is considered as a turning point between old and new interpretations of this linguistic phenomenon.

The organisation of ordering constraints was promoted by Arne Lonmann and Vincent Renner. Lohmann (Lohmann, 2014) succeeded in singling out two essential points adjacent to coordinated pairs. The former is that corpus analysis involving statistic models showed better samples of fixed binomials while the latter is that there a difference should be made

between binomials with conjunctions and/ or and other conjunctions as their behaviour may vary accordingly. Furthermore, he as many other scholars addressed ordering in terms of syntax and pragmatics, rhythm, syllable weight, vowel length, complexity, etc. Among the principles, the most crucial one is the so-called Me-First principle that Cooper and Ross originally came up with. Vincent Renner comments that «the left position in a binomial is generally to be reserved for the element in empathy with a virtual prototypical speaker's vision of the world» (Renner, 2014, p. 141). Finally, the role of mental lexicon on the formation of coordinated pairs, including binomials, as well as conceptual studies was guided by Jean Aitchison, Kathy Conklin, Gareth Carrol and many others. Aitchison (Aitchison, 1987), for instance, revolutionized the conventional understanding of binomials claiming that it is most likely that the smallest meaningful units existing in the mental lexicon do not necessarily have to be the exact equivalents of words or even morphemes in the language but may present an in-between category.

Consequently, all of the abovementioned linguists have made a viable contribution into the current interpretation of binomials.

The aim of the current paper is to study the relationship that lies between constituent members of a binomial construction. **The principal tasks** are directed to accomplish the stated aim and singled out as follows:

- to establish the role a coordinating conjunction plays in the functioning of a binomial sequence;
- to compare the efficiency of various statistical methods to accurately measure the degree of association within a binomial;
- to design the most adequate statistical means specifically for binomial expressions;
- to test its effectiveness in comparison to other statistical types of measurement.

Therefore, in this paper, it is going to be analysed how profoundly the elements of binomials are associated with one another and whether their unique features may suffice to give them a right to be separated from the other lexical bundles they are typically confused with, i.e. collocations.

It has already been mentioned by many linguists who had dealt with this matter before, e.g. Mollin, Carrol & Conklin, that the two lexical clusters do possess their own characteristics that enable them to be distinct. Mollin, for instance, managed to draw a prolific study on the issue of binomials' collocability by simultaneously making use of the most sophisticated statistical methods available at the time, namely Mutual Information (MI) and log-likelihood. The goal was to discover if binomials could be submerged into the broad concept of collocations owing to their salient tendency to co-occur in various contexts. The results of the analysis have proved that there are both strongly and weakly collocated pairs among the binomials that had been tested at random. Interestingly, the expressions with low collocability form the majority of the cases and, vice versa, words that have an exceedingly high frequency when tested individually may not always be as commonly used in the frame of coordinated pairs. The fact demonstrates that it would be fallible to state that they belong to the class of collocations proper and equalise the status of both linguistic phenomena. Therefore, the observation motivated Mollin to claim that «… binomials do fall along the cline of collocative strength, showing that most binomials may be considered strong collocations, but others less so» (Mollin, 2014, p. 20).

It is crucial to outline that binomials even structurally differ from collocations. There is the obligatory coordination of two or more constituents by means of a conjunction that separates them. It would be totally unfair to ignore its presence in the course of the analysis of the entire group. Moreover, it must have a substantial impact of the inner association power, which with

the help of MI or log-likelihood methods only excludes the third element that definitely makes the final results biased.

This paper bases its analysis on the IWEB corpus (The IWEB corpus, n.d.), for, unlike any other contemporary corpus, it consists of the largest number of words, i.e. 14 billion, and has an input of around 20 million web pages. Its content, for this reason, is relevant to the study of binomials in the modern language system. A manual analysis of concordance lines yielded on IWEB binomial search has shown that irrespective of the size of the span that was set in regard with the node word, which is always placed in the central position, the vast majority of cases where both constituents co-occur contain a coordinated conjunction in the middle that determines their relation to each other, and is, in fact, the nucleus of a sequence. The other words that distance the key elements solely make the binomial extended or add to its structure, transform a binomial into a multinomial, but do not trigger any essential alternation in the core meaning. An excellent example is the binomial pair *safety and health*. Although it occurs in the original form quite frequently, there are more examples of this phrase that is altered with additional words, as in *safety and security of health; the safety and quality of heath care; quality, safety and better health outcomes; safety, security, health, and a positive culture; food safety, nutrition, heath care, and economic development*. On the contrary, collocations do not generally contain any coordinate conjunctions in their inner structure. The study of concordance lines of the collocation, analysed in Carrol & Conklin's work, i.e. *fatal mistake* (Carrol, Conklin, 2019, p. 21), illustrated that there is a limited occurrence of the conjunction in between the two constituents, such as *a correctable mistake and a fatal error, a mistake and its potentially fatal outcome*, but in most of the cases they are used without it, for example, *a mistake can be fatal, a mistake here is fatal to virtue*. This observation proves the point made earlier, that a conjunction governs a binomial and makes it different from collocations or any other formulaic units. Subsequently, it ought to be taken into account while researching the whole group of binomials.

Mollin later acknowledged that the two association measures used in her study had considerable drawbacks and made a complete investigation of the notion of 'a binomial' inaccurate. MI prioritises infrequent samples whereas log-likelihood works in the opposite way. The latter, however, does not filter findings from unnecessary for the study grammatical collocations, for instance *of … the* constructions.

Thus, this field of study is in an urgent need of a medium between the MI and log-likelihood score. It is exactly where log-r formula, specially designed for binomials and their structural uniqueness, comes in handy.

When conducting a research that is focus on the measure of degree of inner association, scholars opt to use the MI score, despite its incapability to address all the problems and eliminate ambiguities. A new method, suggested by Japanese scholars Itsuko Fujimure and Shigenobu Aoki (Fujimura, Aoki, 2015), was elaborated to compensate for the absence of a unified technique that would enable establishing the strength of association as accurately as it is only possible. The developers have claimed that the constant investigation of associative bond between elements of different forms of formulaic language shows that MI is not sufficient to explain all the blurry areas in the sphere. As a result, they propose Log-r formula, which is defined by them as «a common logarithm of the correlation coefficient *r* that expresses the attribute correlation of two variables (word x and word y)» (Renner, 2014) that consists in the following:

$$log - r = log_{10} \frac{fxy}{\sqrt{fxfy}} (1)$$

In this paper, the correlation estimate is created on the basis of the Poisson's regression model since it gives an access to distributions on a large amount of information even with the words that are, if taken separately, low in frequency.

The scores derived from this approximation formula can either equal 0 or be less in number. Subsequently, log-r is 0 only if 100 % in frequency of the first word (x) co-occurs with 100 % of the second one (y). The perfect case in point is the expression *lingua franca*, which possesses such a tight link between the two components that is perceived more as one word rather than a phrase. However, such expressions are extremely scarce in any corpus. Additionally, the lower the log-r score is, the less intense internal association becomes.

The MI approximation formula differs significantly, even though the central ideas remain the same. It goes as follows:

$$MI = log_2 \frac{fxyN}{fxfy} (2)$$

In contrast to MI calculation formula, log-r has *f x f y* square rooted in the denominator which allows having general ratio between *fx*, *fy* and *fxy* balanced even when the size of the corpus changes or raw frequency yields have to be compared with the normalised ones. In the case of MI, expressions with high frequency of co-occurrence between x and y would obtain much smaller values than they should have in theory.

The log-r method was tested by Fujimure and Aoki on collocations and the linguists assured that it can be as effective on any other bi-gram. However, no matter how much binomials are associated with collocations, it would not be fair to fit them to the same formula. The principal reason for this is that fact that the formula is suitable for only for a construction containing two elements, while a binomial consists of at least three. As it was mentioned above, a coordinated conjunction plays a function of the core of the entire sequence and cannot be neglected. Thus, a new modified formula is suggested in this paper, created to account for the associative power existing between all the constituents of the binomial set. It is demonstrated below:

$$log - r = log_{10} \frac{\mathrm{F}xzy}{\sqrt{\mathrm{F}xz\mathrm{F}zy}} (3)$$

Here, the first key element in the sequence (word x) and the second (word y) go alongside with their coordinated conjunction (word z). In the denominator, the square root is calculated on the basis of frequency of co-occurrence of the words x and z, the first binary set, and the words z and y, the second binary set. As the formula clearly shows, the correlation of each element of a sequence is tested separately due to the fact that word z, a conjunction, predetermines the likelihood of the surrounding constituents being used so closely to each other in multiple contexts. As a conclusion, unlike previous pieces of research, where a lot of importance was attached to the latter, this paper pays more attention to the former.

In order to draw a comparison between MI score and Log-r formula generated for binomials, there was compiled a list of 30 random binomial pairs extracted from aforementioned high-frequency list based on the IWEB corpus. The sequences were, subsequently analysed by the frequency of co-occurring elements, logarithms of these frequencies, and, ultimately, log-r and MI data. The logarithms were used in order to quantitatively compare the last two methods with the rank of binomials in the corpus without involving big and confusing numbers in the diagrams that visualise them. The order of binomials on the list was arranged according to their general frequency from top to bottom. Having calculated all the data and compared it accordingly, some noticeable results have been yielded.

Firstly, log-r formula has identified a number of expressions the value of which equals 0. As it was mentioned earlier, it indicates that the sum of members in the sequence possesses such a strong inner association that it functions rather as a single word and demonstrates an exceedingly high binomial non-compositionality. The list consists of six expressions, namely *whether or not, terms and conditions, colleges and universities, username and password, born and raised, current and future*. Some of them do not possess high

frequency, yet an extremely common statistic measure used in corpus linguistics governed by Zip's law, does not reflect the reality of the relationship between elements and, therefore, should not be abundantly relied on. Nevertheless, MI method accorded high scores only in relation to two phrases, i.e. *colleges and universities, username and password*. Other expressions were either slightly undervalued, e.g. *terms and conditions, born and raised*, or greatly undervalued, e.g. *whether or not, current and future*.

Secondly, the extreme value which comprises MI coefficient 10 or higher appeared to be exaggerated for such sequences as *pros and cons, strengths and weaknesses, vitamins and minerals*. Their log-r values are relatively lower which proves the fact that the real connection is not as strong as it was shown.

Last but not the least, other binomial constructions the associative strength of which was miscalculated by MI are as follows: *life and death, safety and security copy and paste, tips and tricks*, with the score being overrated, *oil and gas, come and go, wait and see*, with the score underrated, correspondingly.

All of these inconsistencies can be better grasped with the aid of two-dimensional diagrams, see graphs 1 and 2 below.

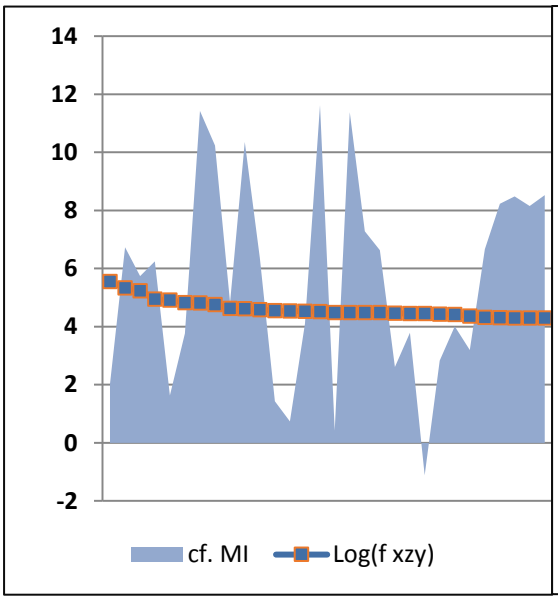

Graph 1. MI and Log (f xzy)

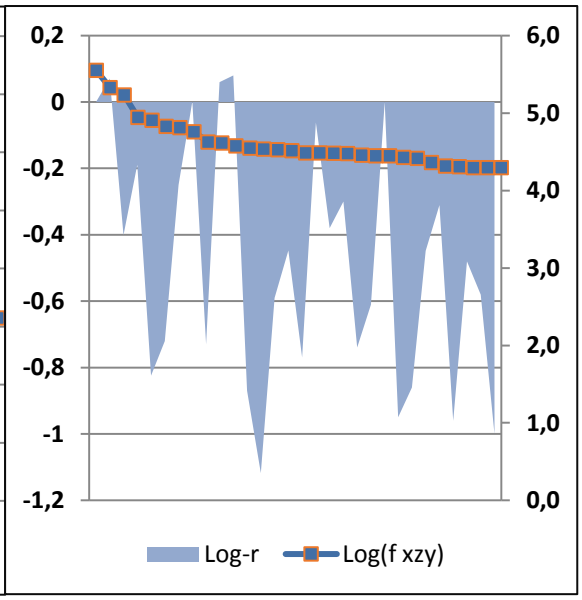

Graph 2. Log-r and log (f xzy)

Having analysed both of them, it becomes apparent that they are positioned differently in relation to the log (f *xzy*). In the case of the first visual representation that reflects log-r scores, the line of log (f *xzy*) is fairly close to the 0 axis, where phrases with a higher degree of association are also the ones that are more frequently used. In the case of the second representation that reflects MI scores, this line is distanced from the highest and lowest scores, which means that MI method is not able to adequately correlate high-frequency phrases with the most coherent ones. Therefore, only the first graph seems natural and displays the behaviour of binomials as it happens in the actual language use.

Conclusions. The association link existing between the elements of a binomial expression has proven to be determined by an obligatory coordinator. This feature makes it distinct from other types of formulaic language units. The modified log-r formula suggested in the paper was designed to address the issue and compensate for the lack of an adequate statistical method directed at the measurement of the link existing between constituent components of binomials. The formula has proved to be efficient in comparison to other statistical means such as MI score or log-likelihood value, since the latter dealt exclusively with bi-grams. Future pieces

of research could be aimed at retesting the log-r formula on the basis of other linguistic corpora that have a different sphere of application that the corpus that was used in the paper, i.e. IWEB, to trace other distinct patterns or regularities and account for their usage.

Бібліографічний список

Медведєва, Л. М. та Дайнеко, В. В., 1994. *Англо-український словник парних словосполучень.* Київ : Видавництво «Українська енциклопедія імені М. П. Бажана».

Aitchison, J., 1987. *Words in the Mind : An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford : Basil Blackwell.

Carrol, G. and Conklin, K., 2019. Is All Formulaic Language Created Equal ? Unpacking the Processing Advantage for Different Types of Formulaic Sequences. *Language and Speech*, 63 (1), pp. 95–122. https://doi.org/10.1177/0023830918823230

Cooper, W. E. and Ross, J. R., 1975. World Order. In : R. E. Grossman, L. James San and T. J. Vance, eds, *Papers from the Parasession on Functionalism*. Chicago : Chicago Linguistic Society, pp. 63–111.

Fujimura, I. and Aoki, S., 2015. A New Score to Characterise Collocations : Log-r in Comparison to Mutual Information. In : G. C. Pastor, ed. *EUROPHRAS 2015 – Computerised and Corpus-based Approaches to Phraseology : Monolingual and Multilingual Perspectives*, Malaga, Spain, 29 June-1 July 2015, [online] pp. 271–282. Available at : <http://www.lexytrad.es/assets/Europhras2015%20-%20Book%20of%20full%20papers.pdf> [Accessed 25 March 2021].

Gustafsson, M., 1976. The Frequency and Frozenness of Some English Binomials. *Neuphilologische Mitteilungen*. 77 (4), pp. 623–637.

Lohmann, A., 2014. *English Coordinate Constructions : A Processing Perspective on Constituent Order.* Cambridge : Cambridge University Press.

Malkiel, Y., 1959. Studies in Irreversible Binomials. *Lingua*, 8, pp. 113–160.

Mollin, S., 2014. *The Ir(reversibility) of English Binomials : Corpus, Constraints, Development.* Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/scl.64

Renner, V., 2014. A Study of Element Ordering in English Coordinate Lexical Items. *English Studies*, 95 (4), pp. 441–458. DOI : 10.1080/0013838X.2014.908039

Sauer, H. and Kopaczyk, J., 2017. Defining and Exploring Binomials. In : Kopaczyk, J. and Sauer, H. eds. *Binomials in the History of English. Fixed and Flexible*. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 1–24. DOI : https://doi.org/10.1017/9781316339770.001

Sauer, H. and Schwan, B., 2017. Heaven and Earth, Good and Bad, Answered and Said : A Survey of English Binomials and Multinomials. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 134 (1), pp. 83–96. DOI: 10.4467/20834624SL.17.007.6922

The IWEB corpus, n.d. [online] Available at : <https://www.english-corpora.org/iweb/> [Accessed 25 March 2021].

References

Aitchison, J., 1987. *Words in the Mind : An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford : Basil Blackwell.

Carrol, G. and Conklin, K., 2019. Is All Formulaic Language Created Equal ? Unpacking the Processing Advantage for Different Types of Formulaic Sequences. *Language and Speech*, 63 (1), pp. 95–122. https://doi.org/10.1177/0023830918823230

Cooper, W. E. and Ross, J. R., 1975. World Order. In : R. E. Grossman, L. James San and T. J. Vance, eds, *Papers from the Parasession on Functionalism*. Chicago : Chicago Linguistic Society, pp. 63–111.

Fujimura, I. and Aoki, S., 2015. A New Score to Characterise Collocations : Log-r in Comparison to Mutual Information. In : G. C. Pastor, ed. *EUROPHRAS 2015 – Computerised and Corpus-based Approaches to Phraseology : Monolingual and Multilingual Perspectives*, Malaga, Spain, 29 June-1 July 2015, [online] pp. 271–282. Available at : <http://www.lexytrad.es/assets/Europhras2015%20-%20Book%20of%20full%20papers.pdf> [Accessed 25 March 2021].

Gustafsson, M., 1976. The Frequency and Frozenness of Some English Binomials. *Neuphilologische Mitteilungen*. 77 (4), pp. 623–637.

Lohmann, A., 2014. *English Coordinate Constructions : A Processing Perspective on Constituent Order.* Cambridge : Cambridge University Press.

Malkiel, Y., 1959. Studies in Irreversible Binomials. *Lingua*, 8, pp. 113–160.

Medvedieva, L. M. and Daineko, V. V., 1994. *Anhlo-ukrainskyi slovnyk parnykh slovospoluchen* [*English-Ukrainian Dictionary of Binomial Expressions*]. Kyiv : Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopedia imeni M. P. Bazhana».

Mollin, S., 2014. *The Ir(reversibility) of English Binomials : Corpus, Constraints, Development.* Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/scl.64

Renner, V., 2014. A Study of Element Ordering in English Coordinate Lexical Items. *English Studies*, 95 (4), pp. 441–458. DOI : 10.1080/0013838X.2014.908039

Sauer, H. and Kopaczyk, J., 2017. Defining and Exploring Binomials. In : Kopaczyk, J. and Sauer, H. eds. *Binomials in the History of English. Fixed and Flexible*. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 1–24. DOI : https://doi.org/10.1017/9781316339770.001

Sauer, H. and Schwan, B., 2017. Heaven and Earth, Good and Bad, Answered and Said : A Survey of English Binomials and Multinomials. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 134 (1), pp. 83–96. DOI: 10.4467/20834624SL.17.007.6922

The IWEB corpus, n.d. [online] Available at : <https://www.english-corpora.org/iweb/> [Accessed 25 March 2021].

Submitted April 28th, 2021.

І. І. Ріжок

ВНУТРІШНІЙ АСОЦІАТИВНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕЛЕМЕНТАМИ БІНОМНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

У статті проаналізований внутрішній асоціативний зв'язок між елементами біномної структури. Потреба у дослідженні цього зв'язку виникла через брак чіткого розмежування між біномами та іншими типами «шаблонної» мови, колокацій зокрема. Внутрішній асоціативний зв'язок трактується як особлива характерна ознака біномів, що супроводжується облігаторністю суряднього сполучника у ролі посередника.

Через відсутність чіткого розмежування між біномами та колокаціями, попередні дослідження нерідко ототожнювали біноми з біграмами, залишаючи поза увагою сполучникові структури. Метою цієї статті було знайти ефективний статистичний вимір, що зміг би відбивати природне використання мови та біномів як її невідмінної частини. Найтиповіші статистичні засоби, використані у попередніх працях, на зразок показника взаємної інформації MI та функції правдоподібності, виявилися неефективними для біномів. Перший вимір надавав найвище значення найменш вживаним структурам, у той час як другий не виключав з дослідження

граматичних колокацій чи інших помилково встановлених виразів. З метою виправити похибки попередніх статистичних вимірів і залучити сурядний сполучник у дослідження була запропонована формула log-r, котра була модифікована від формули спрямованої на визначення внутрішнього зв'язку між частинами біграмів, запропонованої японськими вченими.

Дослідження складалося з декількох етапів, а саме: пошук закономірностей та тенденцій серед груп біномів та колокацій у сучасній англійській мові за допомогою електронного лінгвістичного корпусу; аналіз попередньо використаних статистичних вимірів у відношенні до біномів; застосування спеціально розробленої log-r формули, щоб пояснити внутрішній асоціативний зв'язок, який існує між елементами біномної конструкції; повторне використання корпусу з метою підтвердити точність і ефективність результатів, отриманих в результаті застосування log-r формули.

В результаті аналізу, проведеного на основі корпусу IWEB виявлено, що формула успішно відображає зв'язок, який існує між компонентами бінома, враховуючи частоту вживання окремих слів, цілого біномного виразу та їхньої тенденції вживатися разом у контексті. Присутність сурядного сполучника успішно виявилася характерною ознакою тільки для біномів та відокремлює їх від інших типів «шаблонної» мови.

Ключові слова: *біноми, колокації, показник взаємної інформації MI, функція правдоподібності, формула log-r, корпус IWEB.*

УДК 811.161.2'354

І. С. Савченко

«АЗБУЧНІ» ПОЛЕМІКИ В УКРАЇНІ ВПРОДОВЖ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті зроблено огляд основних правописів, що діяли в державі впродовж XIX – початку XXI ст., з'ясовано причини та наслідки затяжних «азбучних воєн». Боротьбу між фонетичними та етимологічними традиціями українського письма в першій половині XIX ст. засвідчено правописними системами, представленими у граматиці української мови О. Павловського (1818 р.), творах М. Максимовича (т. з. «максимовічці» 1827 р.), альманасі «Русалка Дністрова» (1837 р.). Проаналізовано правописи, що діяли в Україні в другій половині XIX ст.: «кулішівку», «драгоманівку», «желехівку» тощо, на початку XX ст. – «грінченківку», академічне видання «Найголовніші правила українського правопису» 1920 р., «скрипниківський» правопис 1928 р. З'ясована трагічна доля «скрипниківки», причини появи українських орфографічних систем радянського періоду в Україні 1933 р., 1946 р., 1960 р., а також правописні кодекси, над якими працювали науковці після проголошення України самостійною державою (правопис 1989 р., проєкти нових його редакцій 1999 р., 2003 р.). У статті проаналізовано також орфографічні норми нової редакції «Українського правопису» 2019 р.

Ключові слова: *історія орфографії, «азбучні війни», правописні системи XIX ст., редакції правопису XX ст., український правопис 2019 р.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-133-141

Постановка проблеми. Питання мовного унормування здавна привертало увагу як науковців, так і політиків: цю філологічну проблему вирішували під впливом партійної ідеології, політичних віянь, перебігу доленосних подій. Кількастолітній колоніяльний режим (російський, польський, австро-угорський, литовський), прес політичних репресій, політика мовної асиміляції колишніх народів СРСР – усе це руйнувало самобутні риси мовних норм, розхитувало національне мовне коріння українців, гальмувало узаконення соборності норм на державному рівні.

Тотальний жорстокий прес на витіснення «українського» з мови українців вплинув не лише на долю правопису, але й на долю його фундаторів, укладачів та всіх носіїв української мови.

Мета, завдання, актуальність дослідження. Мета статті −подати стислий огляд «азбучних воєн» в Україні впродовж XIX – початку XXI ст., з'ясувати причиново-наслідкові закономірності затяжної та запеклої боротьби за утвердження самобутності української нації завдяки мовним нормам. Ця мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) показати боротьбу між фонетичним та етимологічним правописами в І половині XIX ст.; 2) проаналізувати українські правописи в ІІ половині XIX ст.; 3) описати «азбучні» полеміки, які точилися в Україні впродовж XX ст.; 4) висловити міркування щодо змін, запропонованих в «Українському правописі» 2019 року.

Мабуть, у всьому світі не знайдемо держави, у якій правописна система не пройшла таких суворих земних «митарств» за право відстояти своє, національне, не зазнала стільки політичних утисків, «азбучних» воєн, які розхитували мовну єдність нації. Прийняття нової редакції правописних норм (2019 р.) спричинило нову хвилю обговорень нововведень та запровадження їх до вжитку. Тому знову на часі – аналіз історичних джерел правописних традицій українців, осмислення змін, заявлених у чинному правописі у зв'язку з поповненням лексичного фонду мови новими словами, поліфункційністю мови тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опис історичного шляху української графіки та орфографії представлено в наукових розвідках С. Бевзенка (Бевзенко, 1991), А. Москаленка (Москаленко, 1968), І. Огієнка (Огієнко, 1995) та ін. На початку XXI ст., коли навколо проблем українського правопису розгорнулися запальні лінгвістичні дискусії у зв'язку з розробкою нових проєктів правописного кодексу, питання про діахронічний аспект мовних норм висвітлювали Ю. Бадзьо (Бадзьо, 2002), В. Дивнич (Дивнич, 2002), В. Кулик (Кулик, 2001), В. Німчук (Німчук, 2002), О. Пономарів (Пономарів, 2002), І. Фаріон (Фаріон, 2006; 2013; 2017) та ін.

Глибокий знавець історії української мови В. Німчук у праці «Проблеми українського правопису в XX ст.» проаналізував графічно-орфографічні традиції майже за тисячолітній проміжок – від часу впровадження письма святими просвітителями Кирилом і Мефодієм (XI ст.) до ухвали та обговорення правописного проєкту 1999 р. (Німчук, 2002). Філологиня-політик І. Фаріон у монографії «Правопис – корсет мови» пролила світло на роль позамовних чинників у формуванні орфографічних норм (Фаріон, 2006), а в іншому своєму дослідженні «Мовна норма: знищення, пошук, віднова» зосередила увагу на еволюції мовних норм (Фаріон, 2013). Ще одна її наукова розвідка «Мовна норма: пошук істини» представила норми рідної мови через призму протистояння їх псевдоукраїнській владі, наказам антиукраїнських політиків та лінгвістичних приписів радянського періоду (Фаріон, 2017).

Виклад основного матеріалу. Історія українського правопису має давню і складну доленосну історію. Над виробленням правописних норм почали працювати з XIV–XV ст., тобто з часу зародження книгодрукування. Спочатку постало питання про введення в друкований текст розділових знаків і правил їхнього вживання.

Правопису слів почали приділяти увагу значно пізніше – у XVII–XVIII ст. (саме цей період вважають часом зародження нової української літературної мови). З початку наступного віку в Україні великого розмаху набула боротьба правопису, побудованому на фонетичній засаді, з правописом етимологічним та латинізацією письма.

За свідченням професора І. Огієнка (митрополита Іларіона), саме О. Павловський – автор «Грамматики малороссийского наречия» (1818 р.) – першим «пробив дірку в старім етимологічнім правописі на користь правопису фонетичного», увівши літеру **і** на місці давніх **о, е, «ять»** (*вінъ, тобі, літо, тінь*) (у творах І. Котляревського знаходимо **«ять»**) (Огієнко, 1995, с. 232). «Максимовічка» 1827 р., на жаль, укотре перетнула шлях фонетичному правопису, оскільки її автор М. Максимович не хотів поривати зі старим історико-етимологічним правописом, а [**і**] передавав за допомогою літер: **«ять»**, давніх **о, е** та **у, и** з дашками.

У правописній системі альманаху «Русалка Дністрова» 1837 р. його редактори – отці М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич – остаточно викинули **ъ**, що втратив звукове значення, літеру **ы** замінили на **и**, давні **о, е** в закритих складах, як і в граматиці О. Павловського, передавали через **і** (***ві**з, ст**і**л*), нерішуче зупинилися перед **«ять»** і залишили літеру в альманасі. Проте ворожо налаштована реакційно-буржуазна інтелігенція Західної України, яка відстоювала штучне «язичіє», грубо відкинула прогресивну ідею «руської трійці» щодо створення єдиної української літературної мови: випуск альманаху було заборонено, а його автори зазнали переслідувань з боку австро-угорського цісарського уряду.

Отож боротьба західноукраїнської інтелігенції за фонетичне письмо на поч. XIX ст. була гострою: латинізація письма, натискування на важелі терезів в бік етимологічного правопису, штучне «язичіє», які перешкоджали зближенню західно- та східноукраїнських мов на народній основі.

У 1848–1849 рр. Буковина і Східна Галичина, які до 1918 р. входили до складу Австро-Угорщини, пережили важкі політичні події: придушення цісарським урядом з допомогою Росії Народно-визвольного руху в Україні, криваві репресії галицьких поляків, виставляння русинів австрійськими ворогами, русифікування Галичини тощо. Новий рух за правописну систему після десятирічного застою (1848–1858 рр.) розпочався з 1858 р., коли на галицьких володіннях почали державно узаконювати латинський алфавіт, аби відкрити галичанам двері до повного ополячення. Ініціатори нововведень доводили, що ні кирилиця, ні «гражданка» не відповідають звуковій системі української мови.

Спроби латинізувати українське письмо були не поодиноким явищем. Упродовж 1821–1859 рр. латинським «альфабетом» видрукувано 76 творів). У такий радикальний спосіб науковці та громадські діячі (І. Вагилевич, М. Йогансен, Й. Левицький, Й. Лозинський, М. Лучкай, С. Пилипенко та ін.) прагнули вивести українську мову на широку світову арену (а надто на західноєвропейську культуру, яка використовує латинську абетку). Коментуючи складну правописну ситуацію в Західній Україні, І. Франко обґрунтував бажання прихильників «латинки»: вона полегшила б «засвоєння учнями у школі письма, оскільки їм доведеться вивчити один алфавіт і для польської, і для німецької, і для «руської» мов» (Франко, 1986).

Західноукраїнська інтелігенція розуміла, що в такий спосіб легко розірвати мовну єдність Західної та Східної України, а «через чеський варіант латинського алфавіту запобігти й спільності української писемності з польською» (Білодід, ред. 1958, с. 187). Протести й обурення проти латинізації азбуки були настільки рішучими й набрали такого великого розмаху, що уряд змушений був відмовитися від цього ганебного варварського кроку.

На Середньонаддніпрянщині у зв'язку з появою Шевченкового «Кобзаря» (1840 р.) у цей час набула популярності орфографічна система, яка передбачала написання: *сл**іо**зами* (**іо** замість **ьо**), *мо**и*** (**и** замість **ї**), *літа**е*** (**е** замість **є**), *затруб**ы**лы* (**ы** замість **и**), *н**и**чого* і *розв**і**явъ* (**и** або **і** на позначення **[і]**), засвідчивши, що українське письмо непогано почуває себе в кириличному графічному корсеті.

У другій половині XIX ст. з'явилися нові правописні системи: «кулішівка», «драгоманівка», «желехівка» та ін. Появу «кулішівки» пов'язують з виданням П. Кулішем «Записок о Южной Руси» (1856 р.), у яких письменник зібрав і широко популяризував усе краще з фонетичного правопису, що було вже до нього (досягненням стало вживання, як і в сучасній мові, літер **и, і: і** знаходимо у граматиці О. Павловського, букву **и** – в альманасі «руської трійці»).

Після заборони українського правопису 1876 р., яка завдала болючого удару поціновувачам українського друкованого слова, правописна система М. Драгоманова 1877 р. (відома як «драгоманівка» та «женевка») засвідчила нескореність українського національного духу, витривалість у жорстокій боротьбі за фонетичний правопис.

Графіка та орфографія М. Драгоманова увібрала в себе ряд позицій «максимовічки» та «кулішівки», але мала й свої істотні риси: 1) з українського алфавіту було вилучено йотовані літери **я, ю, є, ї** й замість них уведено буквосполуки **ja, jу, je, ji** (наприклад: ***ja**ма, тво**je**, сво**ji***); 2) пом'якшення приголосних розв'язувалося за допомогою м'якого знака (*л**ьу**де, син**ье*** тощо); 3) замість паєрика (апострофа) вжито **j** (*об**ja**ва*); 4) замість **щ** – буквосполучення **шч** (***шч**о, **шч**ось*) тощо.

У такому вигляді «драгоманівка» справляла враження радикального правописного кодексу, який відповідав правилу: для кожного звука – окрема літера. Надмірний радикалізм «драгоманівки» пересічні мовці не уподобали, проте її охоче використали у своїй творчості ідейні однодумці М. Драгоманова (Л. Косач, В. Стефаник, І. Франко та ін.), вірним «драгоманівці» до кінця свого життя залишився лише її автор.

Появу «желехівки» пов'язують з виходом у світ двотомного «Малорусько-німецького словника» Є. Желехівського та С. Недільського (1885 р.). Цей правопис проіснував у Галичині до 1922 р., а частково – до 1939 р. У ньому літери **и, е, є** вживали, як і в сучасній мові; асиміляцію за м'якістю засвідчували літерою **ь** (*сь**в**ім*), а суфікси **-ськ-, зьк-, -цьк-** подавали без **ь** (*українс**к**ий*), апостроф був відсутній (*в**я**же*), букву **ї** вживали після літер на позначення **[д', т', л', н', с', ц']** (*дїло, тїло*) тощо.

1908 року в Центральній Україні запанував фонетичний правопис, який запропонував Б. Грінченко. «Грінченківка» наполегливо заперечувала **ї** після м'яких приголосних, роздільне написання частки **ся** з дієсловами та відстоювала вживання апострофа на позначення твердої роздільної вимови.

Таким чином, у кінці XIX – на початку XX ст. склалася ситуація, що не було і двох українців, які могли б однаково писати через відмінності в чинних правописних системах. Тому українські науковці порушили на державному рівні питання про прийняття єдиного правопису на всій території України. «Головніші правила українського правопису» (Головніші правила українського правопису, 1918) містили 46 орфографічних правил, що відображали східноукраїнські мовні традиції.

Новий правописний кодекс, затверджений народним комісаром освіти М. Скрипником у вересні 1928 р., а 1929 р. опублікований (Український правопис, 1929), за що одержав назву «скрипниківки», став першим соборним правописом, який поєднав кращі східноукраїнські риси правопису питомих слів і західноукраїнські (переважно галицькі) особливості написання запозичених лексем. Так українці на законній підставі одержали форми: *подорож**и**, кров**и**, мар**и**во, міністе**р**, соня**шн**ий, Мукач**ів**, голод**івк**а, дан**ець**, ґенез**а**, у кін**і**, кл**я**са, л**я**мпа, кл**явіш**а, матер**ія**л, Шв**ай**царія, **Е**вропа, **Г**ельсінкі,*

коньюнктура, катедра, мітр, авдиторія, фавна тощо. Проте представники творчої інтелігенції Центральної та Східної України болісно сприйняли «галицький» варіант правопису чужомовних слів. Відзначимо, що запозичена лексика засвоювалася на мовних теренах України переважно опосередкованим шляхом (за західноукраїнською мовною традицією мовою-посередницею була польська, а за східноукраїнською – російська мови).

Тим часом історичні події (процес СВУ, сталінсько-постишевські репресії, голодомор 1932–1933 рр.) розгорталися так, що правописна справа дуже швидко набрала політичного характеру. З кінця 1929 р. прес політичного терору остаточно розчавив українську науку і культуру: «скрипниківський» правопис було заборонено, оголошено націоналістичним, ворожим; 50 науковців-філологів було фізично знищено, 4 000 українських учителів та 210 викладачів інститутів звільнено з роботи. Правопис 1928 р. більше сімдесяти років припадав архівним пилом, його місце зайняв «Український правопис» 1933 р. (Український правопис, 1933), який унаслідок російсько-української асиміляції нав'язав українцям низку зросійщених форм (*честі, марево, міністр, голодовка, сонячний, Мукачеве, датчанин, генезис, в кіно, кон'юнктура, Хельсінкі, матеріал, Швейцарія, Європа, кафедра, міф, лампа, аудиторія* тощо). «Через вилучення **ія** і введення **іа**, – переконує І. Фаріон, – українську мову не перестали сприймати як милозвучну, але, попри це, відчуття вирваного здорового зуба зосталося» (Фаріон, 2006, с. 61).

У повоєнний 1946 р. цей правопис перевидали (Український правопис, 1945), а другий правописний кодекс побачив світ у 1960 р. (Український правопис, 1960), і в такому вигляді він проіснував до 1989 р. – часу, коли Україну було проголошено суверенною державою. Натомість українська діаспора й нині послуговується правописною системою, відмінною від чинного «материкового» правопису, оскільки в її основі – Правопис 1928 р.

У час політичної та культурної перебудови України, яку проголошено суверенною державою, для правописного кодексу розпочався новий доленосний етап – перегляду (ревізії) мовних норм, аби реабілітувати ті з них, які незаконно були вилучені з ужитку. 14 листопада 1989 р. Орфографічна комісія АН України затвердила нову редакцію правопису, яка побачила світ у 1990 р. (повернено до абетки літеру ґ, уведено терміни «кличний відмінок» замість «клична форма», «знак м'якшення» замість «м'який знак» тощо) (Український правопис, 1990).

Нова редакція «Українського правопису», схвалена українським урядом 22 травня 2019 р., повернула до життя окремі особливості «скрипниківки», щоправда, як допустимі варіанти (*гідності* та *гідності*, *честі* та *чести*; *ефір* і *етер*, *Марфа* і *Марта*, *логарифм* і *логарим*; *лауреат* і *лавреат*, *пауза* і *павза*, *фауна* і *фавна*; *Вергілій* і *Вергілій* тощо). На наш погляд, ця правописна система представила низку позитивних нововведень: 1) правопис слів з першим компонентом **веб, аква, боді, боди, арт, пан, пара, нано, кібер, флеш, преміум, кібер** (*вебсторінка, параолімпієць, бодибілдинг, попгурт* тощо); 2) написання разом першого компонента складних слів: **віце, екс, лейб, обер, штабс, унтер, прес, міні, максі, топ** (*віцепрем'єр, ексчемпіон, лейбгусар, оберлейтенант, мінірейтинг, топмодель*); 3) перенос слів *до-зрівати* (а не *доз-рівати*), *за-кон-ний*, але *жит-тя* і *жи-ття*); 4) усунення подвійної йотації у словах: *фоє, Савоя, Феєрбах*; 5) відтворення з однією літерою **к** іншомовного буквосполучення **ck**: *Дікенс, Рікі, Текерей, Бекі*; 6) окреме написання **пів**: *пів міста, пів України, пів юрби*; 7) узаконення фемінітивів: *редакторка, директорка, адвокатка, дизайнерка, філологиня, продавчиня, поетеса* тощо (можливо, в майбутньому *міністерку* витіснить м'якше слово *міністриня* – за аналогією до *майстриня, богиня* чи шанобливе *пані міністр*); 8) правопис окремих

слів: *священник, Святвечір, ВІП-зала, статус-кво, Т-подібний* тощо (Український правопис, 2019).

На жаль, доля цієї редакції українського правопису повторює долю попередніх правописних систем та окремих їхніх редакцій. Орфографічні війни в кулуарах знатної філологічної еліти, знищення талановитих науковців, приниження їхньої значущості, небажання орієнтуватися на пересічного мовця, який заплутався в численних баталіях за форму слова, – усе це і нині перешкоджає подолати непростий період перегляду мовних норм, як того вимагає динаміка життя, потреба назвати нові реалії дійсності, якісно осмислити минуле, щоб зрозуміти, яким буде майбутнє. Усе циклічно повторюється: запеклі «війни» притягують до себе негатив сприйняття і застосування в мовленні.

Українці не стали мислити по-новому: вони лише хапаються за нову форму, відштовхуючи зміст на задній план. У хаосі думок і постійної суєти немає часу подумати, зважити, виділити головне та його зреалізувати. Так і з правописом: усе бігом або в інертному стані.

На введення змін у нормативність правописної системи в новій редакції (2019 р.) не має Божої благодаті. Ці норми відірвані від практики життя, окремі формулювання – дуже складні для пересічного мовця. Наприклад, уживання великої літери можна спростити до меншої кількості правил, перерахувавши поняття, які слід писати з великої літери; деякі правила (див. §§ 45–48) пропонуємо подати поряд з матеріалом про пунктуаційне оформлення речень із цитатами, ремарками, звертаннями, рубриками тощо.

Запропоноване варіювання форм слова (*арх**і**мандрит* і *арх**и**мандрит*, *хороброст**и*** і *хороброст**і**, Чорнобил**я*** і *Чорнобил**ю***), а також орфографічні варіанти запозичених слів (*ди**ф**ірамб* і *ди**т**ирамб*, ***а**удиторія* та ***ав**диторія*, *Гегель* і *Ге**ґ**ель*) нівелюють поняття «мовної норми», розмивають її кордони, і мовець не знає, що з цим діяти. «Оживлення» деяких рис «скрипниківки» мало б відбутися набагато раніше, пройшовши пробний період нововведень – перші десять років після проголошення України незалежною державою. Косметичні ремонти правопису, зроблені попередніми редакціями, крок за кроком руйнували підвалини будинку, який, будучи архітектурною цінністю, потребував капітальної реставрації.

Носії мови, що за багато років звикли до «мовного корсету», в умовах тотального суржику, мовного білінгвізму, браку науково обґрунтованої інформації у ЗМІ про національні риси української графіки та орфографії, репресовані в першій половині ХХ ст., не готові прийняти графічно-граматичний одяг, який йому пропонують. Корисно було б запропонувати усім – пересічним і непересічним мовцям – такі види робіт (творчі завдання, наукові статті, резюме, ділові папери), у яких була б можливість апробувати нововведення. У ЗМІ, зокрема на телебаченні, фемінітиви *лікарка, професорка, депутатка, завідувачка, хірургиня, психологиня, політикиня*, скажімо, непогано себе зарекомендували.

На превеликий жаль, час для перехідного періоду до кардинальних змін утрачено, українців важко «приноровити» до змін: свідченням цьому є тисячолітні «азбучні війни», які включали їх у негативну програму дій. Цей процес можна змінити лише в один спосіб, перейшовши на мирне врегулювання проблеми – не шляхом нав’язування (це буде насильство над мисленням, мозком людини), а шляхом свідомого вибору самого мовця. Свій вибір він повинен зробити обдумано, приборкавши в собі внутрішню агресію, спрямовану на правописну систему державної мови та її творців, незалежно від поглядів, які вони поділяють. «Убивча сила» цієї агресії (ненависть, небажання сприйняти, почути чужу думку, постійні заперечення всього – як доброго, так і поганого), спотворення фактів, накручування подій – усе це перекриває шлях для Божого розв’язання проблеми

правопису. Важливо, щоб самі носії мови були готовими сприйняти правописні зміни, тому спочатку добре було б виховати такого мовця, який умів би реалізувати на ділі, а не на словах спілкування в суспільстві на духовній основі, не порушуючи Божих заповідей.

Висновки дослідження. Тисячолітня історія творення графічно-орфографічних систем в Україні фіксує трагічний сценарій: виборювання правописних норм в умовах поневолення народу, політичного тиску, жорстоких репресій. Одна «азбучна війна» притягувала іншу, український народ скидав із себе одне політичне ярмо, та згодом надівав інше, українська економіка зазнавала численних криз – і державі було не до розв'язання правописних питань.

Усе тісно між собою пов'язане: війни – політичні, економічні, азбучні – завжди приносили руйнацію, а на руїнах відновлювати втрачене набагато важче, аніж збудувати дім на новому місці. Якщо руйнації стали системним явищем, то слід віднайти в цьому циклічному сценарії, говорячи мовою лінгвістів, «архісему» і зрозуміти, що українці роблять не так і що заважає їм рухатися вперед. Відшукавши відповідь на ці запитання, вони зможуть змінити своє життя, суспільство, у якому живуть, і повернути події в богоугодне річище.

Перспективи дослідження. У наступних наукових розвідках плануємо проаналізувати пунктуаційні норми рідної мови, представлені в чинному правописі 2019 р.

Бібліографічний список

Бадзьо, Ю., 2002. Тривожна аналогія: на обрії 1933-й ? *Літературна Україна*, 11 квітня, с. 11.

Бевзенко, С. П., 1991. *Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови.* Київ : Вища школа.

Білодід, І. К., ред. 1958. *Курс історії української літературної мови.* Київ : Вища школа.

Головніші правила українського правопису, 1918. Київ.

Дивнич, В., 2002, Недержавний правопис державної мови. *Критика*, VI (3), с. 10–11.

Кулик, В., 2001. Правописне божевілля. *Критика*, V(5), с.6–13.

Москаленко, А. А., 1968. *Історія українського правопису (радянський період).* Одеса.

Німчук, В. В., 2002. *Проблеми українського правопису XX–початку XXI ст.* Київ.

Огієнко, І., 1995. *Історія української літературної мови.* Київ : Либідь.

Пономарів, О., 2002. Український правопис у запитаннях і відповідях. *Українська мова*, 4, с. 107–113.

Український правопис, 1929. Київ : Державне видавництво України.

Український правопис, 1933. Харків : Радянська школа.

Український правопис, 1945. Київ : Українське державне видавництво.

Український правопис, 1960. 2-е вид. Київ : Видавництво АН УРСР.

Український правопис, 1990. 3-тє вид. Київ : Наукова думка.

Український правопис, 2019. Київ : Наукова думка.

Фаріон, І., 2006. *Правопис – корсет мови ? Український правопис як культурно-політичний вибір.* 2-е вид. Львів : Монастир Свято-Іванівська Лавра ; Свічадо.

Фаріон, І., 2013. *Мовна норма: знищення, пошук, віднова.* 3-тє вид. Івано-Франківськ : Місто НВ.

Фаріон, І., 2017. Мовна норма : пошук істини. Івано-Франківськ : Місто НВ.

Франко, І., 1986. Азбучна війна в Галичині 1859 р. В : Франко, І. *Зібрання творів*. У 50 т. Київ : Наукова думка, Т. 47, с. 549–650.

References

Badzo, Yu., 2002. Tryvozhna analohiia : na obrii 1933-y ? [Alarming Analogy : Does 1933 Loom Again ?]. *Literaturna Ukraina*, April 11, p. 11. (in Ukrainian).

Bevzenko, S. P., 1991. *Istoriia ukrainskoho movoznavstva. Istoriia vyvchennia ukrainskoi movy* [*The History of the Ukrainian Linguistics. The History of the Ukrainian Language Studies*]. Kyiv : Vyshcha shkola. (in Ukrainian).

Bilodid, I. K., ed. 1958. *Kurs istorii ukrainskoi literaturnoi movy* [*A course in the history of the Ukrainian literary language*]. Kyiv : Vyshcha shkola. (in Ukrainian).

Dyvnych, V., 2002. Nederzhavnyi pravopys derzhavnoi movy [Non-national spelling of the national language]. *Krytyka*, VI (3), pp. 10–11. (in Ukrainian).

Farion, I., 2006. *Pravopys – korset movy ? Ukrainskyi pravopys yak kulturno-politychnyi vybir* [*Spelling – is it a foundation of the language ? The Ukrainian orthography norms as a cultural and political choice*]. 2nd ed. Lviv : Monastyr Sviato-Ivanivska Lavra ; Svichado. (in Ukrainian).

Farion, I., 2013. *Movna norma : znyshchennia, poshuk, vidnova* [*Language norm : destruction, search, restoration*]. 3rd ed. Ivano-Frankivsk : Misto NV. (in Ukrainian).

Farion, I., 2017. *Movna norma: poshuk istyny* [*Language norm: search for truth*]. Ivano-Frankivsk : Misto NV. (in Ukrainian).

Franko, I., 1986. Azbuchna viina v Halychyni 1859 r. [Alphabetic war in Halychyna in 1859]. In : Franko, I. *Zibrannia tvoriv* [*Collection of works*]. In 50 vol. Kyiv : Naukova dumka, Vol. 47, pp. 549–650. (in Ukrainian).

Holovnishi pravyla ukrainskoho pravopysu [*The important rules of Ukrainian Spelling Standards*], 1918. Kyiv. (in Ukrainian).

Kulyk, V., 2001. Pravopysne bozhevillia [Orthographic madness]. *Krytyka*, V (5), p. 6–13. (in Ukrainian).

Moskalenko, A. A., 1968. *Istoriia ukrainskoho pravopysu (radianskyi period)* [*The history of the Ukrainian Spelling Standards (the Soviet period)*]. Odesa. (in Ukrainian).

Nimchuk, V. V., 2002. *Problemy ukrainskoho pravopysu XX–early XXI century.* [*The 20th century challenges faced by the Ukrainian Spelling Standards*], Kyiv. (in Ukrainian).

Ohiienko, I., 1995. *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy* [*The history of the Ukrainian literary language*]. Kyiv : Lybid. (in Ukrainian).

Ponomariv, O., 2002. Ukrainskyi pravopys u zapytanniakh i vidpovidiakh [The Ukrainian language spelling in questions and answers]. *Ukrainian language*, 4, pp. 107–113. (in Ukrainian).

Ukrainskyi pravopys [*The Ukrainian Spelling Standards*], 1929. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. (in Ukrainian).

Ukrainskyi pravopys [*The Ukrainian Spelling Standards*], 1933. Kharkiv : Radianska shkola. (in Ukrainian).

Ukrainskyi pravopys [*The Ukrainian Spelling Standards*], 1945. Kyiv : Ukrainske derzhavne vydavnytstvo. (in Ukrainian).

Ukrainskyi pravopys [*The Ukrainian Spelling Standards*], 1960. 2nd ed. Kyiv : Vydavnytstvo AN URSR. (in Ukrainian).

Ukrainskyi pravopys [*The Ukrainian Spelling Standards*], 1990. 3rd ed. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Ukrainskyi pravopys [*The Ukrainian Spelling Standards*], 2019. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 27.04.2021.

I. Savchenko

«ALPHABETIC» POLEMIC in UKRAINE IN THE 19th – EARLY 21st CENTURY

After numerous discussions, the 2019 «Ukrainian Orthographic Norms» took effect. The innovations proposed in it necessitated turning the pages of the history of Ukrainian graphics and spelling for understanding why «alphabetic wars» in Ukraine continue today and the consequences of such scholarly battles.

The purpose of the paper is to give a brief overview of the «spelling wars» in Ukraine in the 19th – early 21st centuries, to expose the causes and consequences of the lingering struggle for the affirmation of specific language norms.

In the first half of the 19th century the struggle between the phonetic and etymological traditions of writing was evidenced by O. Pavlovsky's orthography of the Ukrainian language grammar (1818), the works of M. Maksymovych (1827), and the almanac Rusalka Dnistrova (The Mermaid of the Dniester) in 1837.

In the second half of the 19th century new orthographic norms appeared: «kulishivka», «drahomanivka», «zhelekhivka», etc. The early 20th century was crowned by the appearance of «grinchenkivka», the academic publication «The principal rules of the Ukrainian spelling» in 1920, and the «skrypnykivka» spelling in 1928. The reasons of the tragic fate of «skrypnykivka» and the appearance of the Ukrainian spelling systems of the Soviet period in Ukraine in 1933, 1946, and 1960 were found. The attempts to restore the lost national features of the Ukrainian graphics and spelling after the proclamation of Ukraine as an independent state (Orthographic norms of 1989, the drafts of its new editions of 1999 and 2003) proved to be unsuccessful. In the conditions of constant disputes and confrontations the current orthographic code was approved only with some surface changes.

There is not a single country in the world with a spelling system the «fate» of which would literally be shot, whose development would be blocked, which would experience political intrusions, and suffer the extermination of national language features.

The author of the paper emphasizes that for a long historical period these «alphabetic wars» involved Ukrainians in a negative program of the perception and understanding of spelling rules: one aggression gave rise to a number of others and the internal revolt (primarily – with the introduction of certain features of «skrypnykivka»).

According to the author of the article, the norms in the «Ukrainian Orthographic Norms» of 2019 are far from the real life, some formulations are too complicated for an average speaker.

1. We would recommend reducing the number of capitalization rules by listing the concepts that should be written in capital letters. We propose to set some capitalization rules (see §§ 45–48) along with the material on the punctuation of sentences with quotations, remarks, appeals, rubrics, etc.

2. In the media we would like to hear more information about the evolution of language norms and the history of their appearance. Only the wide popularization of the history of spelling and the peaceful solution of spelling problems will help to return to the Ukrainians the distinctive features of orthography.

3. In the search for new grammatical forms, it is important not to push the content into the background. To prevent this from happening, the Ukrainians must learn to think differently, make decisions without fuss, avoid any manifestations of aggression and negative involvement in problems, and seek compromises.

In the following scientific investigations, we plan to analyze the punctuation rules of the mother tongue, presented in the current orthographic norms of 2019.

Key words: *history of spelling, «alphabetic wars», spelling systems of the 19th century, spelling editions of the 20th century, the 2019 «Ukrainian Orthography Norms».*

ISSN 2415-3168 (Online), ISSN 2226-3055 (Print)
ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ, 2021, ВИП. 24

УДК 811.161.2’374:398

Р. Л. Сердега

ГРАМАТИЧНІ РИСИ НАРОДНОПОЕТИЧНИХ ЛЕКСЕМ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ВІДБИТТЯ У СЛОВНИКУ МОВИ ФОЛЬКЛОРУ

У статті розглядаються граматичні особливості слів, уживаних у мові усної народної творчості, а також проблема їх відбиття у Словнику мови фольклору. До уваги ми беремо переважно іменні частини мови. Відсутність в українському мовознавстві сталої основи для формування нового лінгвістичного напряму – фольклорної лексикографії – визначає актуальність нашої роботи. Мова усної народної творчості потребує всебічного дослідження, репрезентації її різнорівневих мовних особливостей, зокрема й граматичних, у спеціальному словнику. При лексикографічному опрацюванні словесних явищ, наявних у текстах фольклору, слід, зрозуміло, спиратися на досвід попередніх словникарських розробок, використовувати вже усталені в лексикографічній науці моделі опису різних частин мови, проте словникові статті мають показувати також граматичну специфіку фольклорного слова, його особливості.

Ключові слова: *мова фольклору, граматичні особливості фольклорного слова, фольклорна лексикографія, фольклор, словник мови фольклору.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-142-148

Своєрідність фольклорного слова позначається на всіх структурних рівнях мови, зокрема й граматичному. Звичайно, граматика, у порівнянні з іншими рівнями певної мови, відносно стабільна, але вона також із плином часу змінюється, оскільки є історично мінливою. Щоб комплексно подати, дослідити певне явище, треба звертати увагу й на динамічні (змінні) явища, й консервативні, сталі, що не змінюються протягом тривалого часу. До практично незмінних або тих, що змінюються довго й повільно, належать зокрема й граматичні особливості мови.

Мета статті полягає у тому, щоб висвітлити проблему лексикографічного відбиття граматичної специфіки уснонародного слова. До її **завдань** входить дослідження граматичних властивостей лексем, уживаних у мові фольклору, а також розробка та наведення зразків моделей словникового опису, які можуть бути застосовані в лексикографічній продукції нового типу – словниках мови фольклору – для фіксування наявних у текстах усної народної творчості словесних явищ різної частиномовної приналежності. Беремо поки що до уваги тільки іменні частини мови.

Словникові розробки, в яких описуватимуться факти усної народної словесності, певною мірою тяжітимуть до енциклопедичності, оскільки становитимуть лаконічну форму репрезентації різних даних та міститимуть інформацію про мовну специфіку усної народної творчості, про побут і культуру українського народу, про його вірування, традиції, життя загалом.

Серед мовознавців, які досліджували морфологічну своєрідність фольклорного слова, слід згадати Н. М. Журавльову (1987). Дослідниця звернула увагу на явище вагання в граматичній категорії роду і відзначила, що паралельні родові форми «зустрічаємо навіть в одній і тій же пісні або в різних піснях, записаних на одній території» (Журавльова, 1987, с. 49). Граматична категорія роду (передусім іменників) загалом представлена у словниках української мови й, безперечно, має знайти відбиття

в лексикографічних розробках, присвячених описові мови фольклору. Рід іменників, ужитих у народних творах, справді, як зазначала Н. М. Журавльова, може відрізнятися від загальноприйнятих (літературних) еталонів. Так, наприклад, у рекрутських народних піснях для позначення набору в солдати (рекрути) використовується іменник чоловічого роду ***вербунок***: *Пристань, Юрку до вербунку: / Будеш їсти з маслом курку, / Будеш їсти, будеш пити, / Будеш, як панок ходити* (пісня «В Бердичові, славнім місті») (Іоаніді та Правдюк, упоряд. 1974, с. 47), (Хмілевська, упоряд. 1967, с. 338). У літературній мові для позначення цього суспільного явища (набору до війська) використовується зазвичай іменник середнього роду «вербування». Про що свідчить, наприклад, назва першого підрозділу в цитованому вище збірнику «Рекрутські та солдатські пісні» (1974) «Вербування та рекрутування» (див. розділ «Рекрутський набір») (Іоаніді та Правдюк, упоряд. 1974, с. 47). Сучасні тлумачні словники також фіксують слово «вербунок». Щоправда, у них воно маркується або як рідковживане (Білодід, ред. 1970, с. 327), або як застаріле (Бусел, уклад. 2001, с. 121).

Пропонуємо таку модель словникової статті до цієї лексеми: 1) великими літерами напівжирним шрифтом подаємо реєстрову одиницю; 2) далі вказуємо закінчення родового відмінка однини, вказуємо рід іменника; 3) подаємо дані про функційне та стилістичне навантаження слова; 4) розкриваємо значення описуваної одиниці, тобто подаємо тлумачення; 5) ілюструємо семантику прикладами з творів усної народної творчості; 6) зазначаємо скорочено джерело, використане для ілюстрації.

ВЕРБУНОК, -у, *ч., військ., рекрут., заст.* Процес набирання парубків до війська. *Пристань, пристань до вербунку, / Будеш їсти з маслом курку, / Будеш їсти, будеш пити, / Будеш весело ходити* (Хмілевська, упоряд. 1967, с. 339). Оскільки це слово стосується військової сфери, то це слід відзначити відповідною ремаркою, що ми й робимо (див. вище *військ.*). Позначкою *рекрут.* указуємо на те, що ця лексема становить специфіку таких суспільно-побутових пісень, як рекрутські.

Трапляються в народних творах і діалектні утворення, що відрізняться від літературномовних подібних елементів не тільки оформленням граматичної категорії роду, а мають і певні відмінності в семантиці. Наприклад, іменник чоловічого роду ***стріх*** (***стрих***) – діал. горище при нормативному *стріха* (жіночий рід), що в сучасній українській мові вживається переважно в таких значеннях: 1. Нижній край солом'яної покрівлі, який звисає під стіною // Покрівля будівлі (перев. солом'яна). 2. *перен*. Приміщення для проживання, житло, оселя; хата, дім, домашнє вогнище (Яременко та Сліпушко, уклад. 2008, с. 458). У народних творах маємо відповідне загальномовне (літературне) утворення (*Ой весна юже красна, юже красна, юже зі стріх капле, / Ой юже тобі, козаченьку, вандровочка пахне!*) (Хмілевська, упоряд. 1967, с. 346) й діалектне (*А король на стриху спить і не спить*) (Зінчук, упоряд., 2005, с. 41). Подаємо далі приклад словникової статті з цим словом.

СТРИХ, -а, *ч., діал.* Горище, приміщення між стелею та покрівлею хати. *Піп думав, що то бідний з переляку забрався на стрих* (Івасюк та Басараб, упоряд. 1973, с. 36).

Традиційно у словниках подають і закінчення родового відмінка іменників. У текстах усної народної творчості спостерігаємо хитання в родовому відмінкові іменників ІІІ відміни жіночого роду – флексію -и (***соли***): *Ой продай, батьку, або так дай, дядьку, / Та хоч в'язку соломи, / Та йди до мене, до мого воза, / Та й набереш собі соли* (Українські народні пісні, 1967, с. 528); а також -і (***солі***): *Дайте солі два дрібочки / Посолити огірочки!..* (Хмілевська, упоряд. 1967, с. 494).

Хитання маємо і в закінченнях родового відмінка іменників чоловічого роду ІІ відміни: ***лісу*** (*Ой піду я до лісу, Та й дуба поколишу…* (Дей, упоряд. 1986, с. 131). *Піду я до ліса, вирву малиняка* (Дей, упоряд. 1986, с. 42). Очевидно, у словнику мови

фольклору мають найти відбиття обидва варіанти. Отже, словникові статті з такими випадками мають фіксувати обидві флексії.

СІЛЬ, солі й соли, *ж*. Біла кристалічна речовина (хлористий натрій) з гострим характерним смаком, що вживається як приправа для страв, використовується для консервування. *Ой як прийдеш додомоньку, ні хліба ні соли: / Бідна же я, нещаслива, бідна ж моя доле!* (Литвак, упоряд. 1963, с. 54).

ЛІС, -у / -а, *ч.* 1. Значна розміром площа землі, заросла деревами та кущами; дерева, що ростуть на такій площі. *Ой підемо, пане-брате, в ліс та й / в гайдамаки – Може колись вражим ляхам дамося ми / в знаки!* (Литвак, упоряд. 1963, с. 76). 2. Зрубані дерева як будівельний матеріал. *Засвистала залізниця / Із гір на долину / Та повезла ліс карпатський / В Донбас на Вкраїну.* (Литвак, упоряд. 1963, с. 160).

Прикметники в лексикографічних працях подають у початковій формі. Традиційно такою для них уважають форму чоловічого роду називного відмінка однини. Через кому подають і флексії жіночого та середнього родів (а, е – для прикметників твердої групи, а, є – м'якої). Однак у текстах фольклору досить часто використовують нестягнені форми, які становлять своєрідну стилістичну норму народнопоетичної творчості: «*Ми до шлюбоньку ішли, За нами вишні росли; То вишні, то черешні, / То червоная рожа*» (Шубравська, упоряд. 1970, с. 343), «*Хто мене роздягне, хто мене роззує, / А в білеє личко, личко поцілує?*» (Довженок та Березовський, упоряд. 1988, с. 196). Тому, очевидно, вони теж мають лексикографуватися. Проте стягнені форми теж цілком можуть бути, зокрема і в текстах того ж жанру: «*Наша дівка гожа, / Як червона рожа…*» (Шубравська, упоряд. 1970, с. 346); «*Породила мене мати / Темненької ночі / Дала мені біле личко І ще чорні очі…*» (Довженок та Березовський, упоряд. 1988, с. 35). Подібні граматичні утворення спостерігаємо і в займенниках прикметникового типу відмінювання, а також порядкових числівниках: «*Чужа хата такая, Як свекруха лихая…*» (Дей, упоряд. 1986, с. 209) і «*Чи така нещасна доля?*» (Дей, упоряд. 1986, с. 298); «*Да не на теє мене мати годувала, / Щоб я по хаті всяке діло знала*» (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 127) і «*А туди та вийшов молодий Іванко, / Лучок натягає та в орла стріляє, А орел же йому на те промовляє…*» (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 293), «*Наступає чорна хмара, / А другая, синя…*» (Березовський, упоряд. 1970, с. 100) і «*Аж три доріженькі вкупі: / Їдна – в Рим, друга – в Крим, / А третя – в Запорожжя…*» (Березовський, упоряд. 1970, с.50); «*Літа сокіл літо, літа і другеє…*» (Стельмах та Синиця, упоряд. 1956, с. 87) і «*Пройшли поле, / Пройшли поле, пройшли вони друге, / На третьому стали спочивати…*» (Стельмах та Синиця, упоряд. 1956, с. 276).

Пропонуємо таку модель для лексикографічного опису вищезазначених явищ:

ЗЕЛЕНИЙ, -а /-ая; -е / -еє. 1. Один з основних кольорів спектра; такий, що має колір трави, листя, зелені. *Привезли мені три подарочки: / Перший подарок – золотий перстень, / Другий подарок – зеленая сукня…* (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 309). *Там травиця зелена / І дівчина Олена* (Довженок, упоряд. 1986, с. 92). *Ой через межку зелений горошок та / постелився…* (Стельмах та Синиця, упоряд. 1956, с. 265). *Тільки їдна сосна зимою зелена, / Либонь, я до смерті не буду весела* (Довженок та Березовський, упоряд. 1988, с. 319). 2. Із зелені, рослинності // Який заріс зеленню, травою, кущами. *Поїхав козак в зелений байрак…* (Стельмах та Синиця, упоряд. 1956, с. 106). Зелена неділя церк. – день, яким починаються зелені свята. *Розпрощалась вона з світом, Моя мила, А сьогодні повинна вийти, бо зелена неділя* (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 114). 3. Недозрілий, недоспілий (про фрукти, овочі, злакові рослини і т. ін.). *Було в мене, пане-брате, / Жито да й зелене, – / Наїхали вражі пани, / Забрали у мене* (Березовський, упоряд. 1970, с. 104); *– Ой вижав я жито, / Пшениця зелена* (Довженок та Березовський, упоряд. 1988, с. 97). 4. *симв.* Юний, молодий (про людину). *Ізламали калиночку в лузі, хоч і зеленая, / Ой*

оддали та дівочку в люди, хоч і молодая… (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 123); *– Чом ти, рутонька, вгору не йдеш, / Чом ти, Людуню, замуж не йдеш?/ – Я ще зелена – вгору піду, Я ще молода – замуж вийду!* (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 174). 5. Молодий, невитриманий (про вино). *Що в первому кубку – то зеленеє вино* (Дубравіна, упоряд. 2005, с. 28).

Загалом співіснування стягнених і нестягнених форм прикметників, порядкових числівників та деяких займенників (здебільшого означальних і вказівних, але й окремих питальних, відносних, неозначених, заперечних, присвійних тощо) у морфологічній системі мови фольклору зумовлюється передусім виражальними потребами. Повні нестягнені форми є яскравим засобом творення стилістичних ефектів. Як слушно зазначає М. В. Іщук, нестягнені атрибутивні утворення функціонують у мові як «поетизми, засоби творення стилістичних ефектів, орієнтованих на урочисто-піднесене мовлення, архаїзацію оповіді або ж надання їй фольклорного колориту» (Іщук, 2012, с. 176). Отже, використання повних нестягнених форм за межами фольклорного простору може надавати оповіді виразного уснонародного колориту. Ця думка підкреслює насамперед, що такі граматичні елементи є специфічним словесним художнім засобом, що значною мірою властивий саме мові фольклору.

Характерними для творів фольклору є й короткі форми прикметників: «*Да наїхало москалів повен двір, / Да беруть мого п'яниченьку на Сибір*» (Довженок та Березовський, упоряд. 1988, с. 225). Зрозуміло, що повні стягнені форми теж активно функціонують у текстах усної народної словесності: «*– Марсю, Марсю, вийдь на двор, / Маш фраїрців повний двор*» (Дей, Марченко та Гуменюк, упоряд. 1967, с. 259). Цю граматичну особливість, наявну в текстах фольклору, теж певним чином треба показати у «Словнику мови усної народної словесності». Словникові статті мають відбивати й повну стягнену й коротку форми прикметників. Отже, пропонуємо фіксувати цю особливість таким чином:

ЗОЛОТ див. ЗОЛОТИЙ.

ЗОЛОТИЙ, ЗОЛОТ, -а /-ая, -е /-еє (-оє). 1. Зроблений із золота. *Золотарику, ти мій братику, / Скуй мені віночок, золот перстеньочок.* (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 321). «*Устань, устань, милая, встань та й проснися, Приніс я колечко, гей, подивися. А тоє колечко, гей, не простеє, А тоє колечко, гей, золотоє*» (Чебанюк, упоряд. 1986, с. 90). 2. *у знач. ім.* Золота монета, червінець. *Ой стояла пані, на ганку стояла, / Кожному рибалці по дукату дала; / По дукату дала ще й по золотому…* (Дей та Ясенчук, упоряд. 1988, с. 150). 3. Витканий, шитий шовковими нитками з тонкою позолотою. *На тих воротечках соколонько, Коло соколонька золотая корогвонька* (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 288). 4. *перен*. Дорогий, цінний для когось, вартий поваги (переважно про людину «*Дак що ж, дак що ж, дак поцілую Да у тую губоньку да золотую…*». (Дей, упоряд. 1986, с. 95); *Гей, перва ласточка – рідна матушка, Друга ласточка – рідна сьострушка, Третя ласточка – золота жена* (Дей та Ясенчук, упоряд. 1988, с. 344). 5. *перен*. Який своїм кольором нагадує золото. *На тих конопельках золота ряса, Обдзьобують мі ї дрібні пташкове…* (Дей та Ясенчук, упоряд. 1988, с. 408); *Як мій кінь скочить, копит не вмочить, А в мого коня золота грива…*» (Чебанюк, упоряд. 1987, с. 291).

Зауважимо, що подані тут словникові статті не претендують на вичерпність усіх значеннєвих відтінків наведених вище народнословесних лексем. Це робочі моделі, які демонструють можливості лексикографічного опису граматичних особливостей фольклорного слова.

Отже, мова усної народної творчості потребує всебічного дослідження, репрезентації її різнорівневих мовних особливостей, зокрема й граматичних, у спеціальному словнику. При лексикографічному опрацюванні словесних явищ, наявних у текстах фольклору, слід, зрозуміло, спиратися на досвід попередніх

словникарських розробок, використовувати вже усталені в лексикографічній науці моделі опису різних частин мови, проте словникові статті мають відбивати також граматичну специфіку фольклорного слова, його особливості. Наприклад, коли описують іменник, то зазвичай вказують закінчення родового відмінка однини. Словники літературної мови фіксують, звичайно, інколи паралельні варіанти флексій слова (переважно іменників ІІ відміни чоловічого роду), але лише в тому випадку, коли воно має певні значеннєві відтінки чи відмінності в наголошуванні: **каменю** (збірне, тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків) і **каменя** (одиничне, окремий шматок гірської породи, брила); **сто́лу** (з наголосом на корінь) **стола́** (наголошене закінчення). Мова фольклору, бувши певною мірою фундаментом літературної мови, часто тяжіє до народно-розмовної стихії, до говіркового мовлення, тому паралельні закінчення в ній наявні не лише в тому випадку, коли наявні семантичні нюанси чи є хитання в акцентуванні (див. вище приклади з лексемою «ліс»). Прикметники, порядкові числівники, займенники прикметникового типу, вживані в текстах усної народної творчості, мають виразні особливості. Вони можуть використовуватися як у стягненій, так і нестягненій формах. Співіснування стягнених і нестягнених форм у морфологічній системі сучасної української літературної мови зумовлене передусім її виражальними потребами, але нестягнені варіанти є більш характерними для мови фольклору. Тому, очевидно, ця особливість має також знайти відбиття у «Словнику усної народної словесності» у вигляді паралельних закінчень, які можна позначити наступним чином: -а /-ая, -е /-еє (-оє). Не менш характерними для мови фольклору є й короткі форми прикметників, які теж мають знайти належне відбиття в згадуваній лексикографічній розробці.

Загалом підготовка словникової продукції, яка відбиватиме різнорівневі особливості мови народної творчості є надзвичайно актуальним і важливим завданням. Подальшу **перспективу** пропонованого дослідження вбачаємо в тому, що представлені в цій статті моделі лексикографічного опису граматичних особливостей мови фольклору можуть стати підґрунтям для втілення широкомасштабного проєкту – «Словник мови усної народної словесності».

Бібліографічний список

Березовський, І. П., упоряд. 1970. *Історичні пісні*. Київ : Радянський письменник.

Білодід, І. К., ред. 1970. *Словник української мови : в 11 т.* Київ : Наукова думка. Т. 1 : А–В.

Бусел, В., уклад. 2001. *Великий тлумачний словник української мови*. Київ : Ірпінь : Перун.

Дей, О. І. та Ясенчук, А. Ю., упоряд. 1988. *Балади : родинно-побутові стосунки*. Київ : Наукова думка.

Дей, О. І., упоряд. 1986. *Пісні кохання*. Київ : Дніпро.

Дей, О. І., Марченко, М. Г. та Гуменюк, А. І., упоряд. 1967. *Жартівливі пісні : родинно-побутові*. Київ : Наукова думка.

Довженок, В. та Березовський, І. П., упоряд. 1988. *Пісні родинного життя*. Київ : Дніпро.

Довженок, Г. В., упоряд. 1986. *Дитячий фольклор*. Київ : Дніпро.

Дубравіна, В. В., упоряд. 2005. *Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон)*. Суми : Університетська книга.

Журавльова, Н. М., 1987. Рід іменників у мові фольклору. *Культура слова*, 32, с. 49–52.

Зінчук, М. А., упоряд. 2005. *Українські народні казки*. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, Кн. 13 : Казки Покуття, Ч. 2.

Івасюк, М.Г. та Басараб, В.С., упоряд. 1973. *Казки Буковини*. Ужгород : Карпати.

Іоаніді, А. Л. та Правдюк, О. А., упоряд. 1974. *Рекрутські та солдатські пісні*. Київ : Наукова думка.

Іщук, М. В., 2012. Нестягнені форми прикметників в українській народній пісні. *Культура народов Причерноморья*, 224, с. 176–178.

Литвак, Г. М,. упоряд. 1963. *Коломийки*. Київ : Радянський письменник.

Стельмах, М. П. та Синиця, І. О., упоряд. 1956. *Народна лірика*. Київ : Радянський письменник.

Хмілевська, О. М. упоряд. 1967. *Українські народні пісні: пісні суспільно-побутові*. Київ : Музична Україна.

Чебанюк, О. Ю., упоряд. 1987. *Календарно-обрядові пісні*. Київ : Дніпро.

Шубравська, М.М., упоряд. 1970. *Весілля: у 2-х книгах*. Київ : Наукова думка, Кн. 2.

Яременко, В. В. та Сліпушко, О. М. уклад. 2008. *Новий тлумачний словник української мови у 3-х т*. Київ : Аконіт, Т. 3.

References

Berezovskyi, I. P., compiler 1970. *Istorychni pisni* [*Historical songs*]. Kyiv : Radianskyi pysmennyk. (in Ukrainian).

Bilodid, I. ed., 1974. *Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.* [*Dictionary of Ukrainian language : in 11 vol.*]. Kyiv : Naukova dumka. Vol. 1 : A–B. (in Ukraine).

Busel, V., compiler 2001. *Velykyi tlumachui slovnyk ukrainskoi movy* [*Large explanatory dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv : Irpin : Perun. (in Ukrainian).

Chebaniuk, O. Yu., compiler 1987. *Kalendarno-obriadovi pisni* [*Calendar-ritual songs*]. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).

Dei, O. I. and Yasenchuk, A. Yu., compilers 1988. *Balady : rodynno-pobutovi stosunky* [*Ballads : family and household*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Dei, O. I., compiler 1986. *Pisni kokhannia* [*Love songs*]. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).

Dei, O. I., Marchenko, M. G. and Humeniuk, A. I., compilers 1967. *Zhartivluvi pisni : rodunno-pobutovi* [*Humorous songs : family and household*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Dovzhenok, H. V. and Berezovskyi, I. P., compilers 1988. *Pisni rodynnoho zhyttia* [*Songs of family life*]. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).

Dovzhenok, H. V., compiler 1986. *Dytachui folklor* [*Children's folklore*]. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).

Dubravina, V. V., 2005. *Obriadovi pisni Slobozhanshchyny (Sumskyi region)* [*Ritual songs of Sloboznanshchyna (Sumy)*]. Sumy : Universytetska knuga. (in Ukrainian].

Ioanidi, A. Л. and Pravdiuk, O. A., compilers 1974. *Rekrutski ta soldatski pisni* [*Recruit and soldier songs*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Ishchuk, M. V., 2012. Nestahneni formy prykmetnykiv v ukrainskii narodnii pisni [Unabridged forms of adjectives in the Ukrainian folk song]. *Kultura narodov Prychernomoria*, 224, pp. 176–178. (in Ukrainian).

Ivasiuk, M. H. and Basarab, V. S., compilers 1973. *Kazky Bukovyny* [*Tales of Bukovina*]. Uzhhorod : Karpaty. (in Ukrainian).

Khmilevska, O. M., compiler 1967. *Ukrainski narodni pisni : pisni suspilno-pobutovi* [*Ukrainian folk songs : songs of public household*]. Kyiv : Muzychna Ukraina. (in Ukrainian).

Lytvak, H. M., compiler 1963. *Kolomyiki* [*Kolomyyki*]. Kyiv : Radianskyi pysmennyk. (in Ukrainian).

Shubravska, M. M., compiler 1970. *Vesillia, u 2-kh kn.* [*Wedding, in 2 books*]. Kyiv : Naukova dumka, Book 2. (in Ukrainian).

Stelmakh, M. P. and Synytsia, I. O., compilers 1956. *Narodna liryka* [*Folk lyrics*]. Kyiv : Radianskyi pysmennyk. (in Ukrainian).

Yaremenko, V. V. and Slipushko, O. M., compilers 2008. *Novyi tlumachyi slovnyk ukrainskoi movy u 3 t.* [*New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 3 vols*]. Kyiv : Akonit, Vol. 3. (in Ukrainian).

Zhuravlova, N. M., 1987. Rid imennykiv u movi folkloru [The genus of nouns in the language of folklore]. *Kultura slova*, 32, pp. 49–52. (in Ukrainian).

Zinchuk, M. A., compiler 2005. *Ukrainski narodni kazki* [*Ukrainian folk tales*]. Ternopil : Navchalna knyha-Bohdan, Book 13 : Kazki Pokuttia, Part 2. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 07.04.2021.

R. Serdeha

GRAMMATICAL FEATURES OF FOLK POETIC WORDS AND THE PROBLEM OF THEIR TRANSMISSION IN THE DICTIONARY OF THE LANGUAGE OF FOLKLORE

The article is devoted to the study of grammatical features of the language of folklore. It considers the grammatical features of the words available in the texts of folklore and the problem of their representation in the dictionary of the language of folklore. We take into account mainly the nominal parts of speech. Folklore lexicography is a relatively new and promising area of linguistics. The lack of a stable basis for the formation of this focus area in Ukrainian linguistics determines the relevance of our work. The language of folklore needs a comprehensive study. It requires the presentation of its multilevel features. The grammatical features of the language of folklore also need to be explored. Such features should be reflected in a special dictionary. Creating a Dictionary of the folklore language is an extremely important task for modern Ukrainian linguistics. In the lexicographic elaboration of verbal phenomena of folklore, it is necessary to rely on the experience of previous lexical developments, to use the description models of different parts of speech already established in lexicographic science. However, the dictionary articles should also reflect the grammatical features of the folklore word. The dictionary articles presented here do not claim to be exhaustive of all the semantic nuances of the above folklore words. These are working models that demonstrate the possibilities of lexicographic description of grammatical features of a folklore word. For nouns, we offer the following model of a dictionary article: 1) we present the register unit in capital letters in bold; 2) then we mark the end of the genitive singular and indicate the gender of noun; 3) we provide data on the functional and stylistic potential of the word; 4) we reveal the meaning of the described unit, i.e. we give an interpretation; 5) we illustrate semantics with examples from works of folklore; 6) we indicate the source used for illustration. Dictionaries of standard language usually record several variants of word inflections (mostly masculine nouns of the second declension). Such words usually have certain semantic nuances or differences in stress. The language of folklore is the foundation of standard language. However, it often tends to the vernacular speech. Therefore, several endings are present in it not only in the case when there are semantic nuances or there are differences in stress. Adjectives, ordinal numbers, pronouns that resemble adjectives also have distinct features. They can be used in folklore texts in both forms: concise and non-constricted ones. The coexistence of such forms in the morphological system of modern Ukrainian literary language is due primarily to its expressive needs.

Key words: *language of folklore, grammatical features of the folklore word, folk lexicography, folklore, Dictionary of the folklore language.*

УДК 811.161.2’373.4’42

І. М. Струк

ПАРЕМІЇ ЯК ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У статті проаналізовано пареміологічні одиниці як засоби інтертекстуальності в драматичному тексті буковинських письменників другої половини XIX – початку XX ст. (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського). Виокремлено функціональні групи паремій, що є своєрідним комунікативним кодексом буковинців. Розглянуто особливості використання усталених народних висловів, зафіксованих у драматичних творах буковинських письменників, у відповідній комунікативній ситуації

Ключові слова: *драматичний текст, інтертекстуальність, паремія, комунікативна ситуація, комунікативне правило.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-149-157

Постановка проблеми. Дослідження тексту починається з визначення його основних категорій, які виражають властивості й ознаки тексту. Визначення цих категорій залежить від лінгвістичної позиції автора. Системотвірною категорією драматичного тексту (*далі ДТ*) уважаємо ***інтертекстуальність*** – різнобічний зв’язок тексту з іншими текстами на рівні змісту, жанрово-стилістичних особливостей, структури, формально-знакового вираження. Новостворений текст, що вступає в діалогічні стосунки з іншим текстом, може доповнювати його новим смислом, уточнювати зміст, трансформувати його відповідно до художнього наміру автора, навіть порушувати первинну смислову систему (наприклад, у випадку пародіювання). У драматургії інтерсеміотичні відношення зреалізовані між словесними текстами і текстами, які репрезентують інші семіотичні системи. У межах театральної вистави спостерігають взаємодоповнення вербального та музичного у межах пісні, малярства та слова, кінематографічна адаптація літературного тексту, зокрема, передача через зорові образи вербальної багатозначності. У ДТ буковинських письменників звертаємо особливу увагу на паремії як засоби інтертекстуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Паремії якнайповніше відбивають усі етапи розвитку свідомості нації, та пов’язані з ними історичні події. Це приклад мовної досконалості людства. Говорячи про паремії як засіб відбиття когнітивного процесу, Н. Ковальська зауважує, що подекуди в одному реченні зосереджується «уся когнітивна сутність людини: історія, досвід, пам’ять, уявлення, світосприйняття, горе й радість, страждання й щастя» (Ковальська, 2004, с. 418). Тому паремія як мовне явище та ментальна репрезентація заслуговує на увагу мовознавців і потребує детального вивчення. У 2010 р. уперше в Україні вийшов тлумачний словник нового типу «Комунікативний кодекс українців у пареміях» (Космеда та Осіпова, упоряд. 2010), укладачами якого є відомі мовознавці Т. Космеда й Т. Осіпова. Тлумачний словник паремій належить до словників активного типу, що містить частину паремійного фонду українців, передусім прислів’я та приказки, які омовлюють комунікативні закони, правила, тенденції, принципи, стратегії, тактики, що моделюють, реалізують та регулюють процес спілкування з урахуванням етнічної своєрідності українців. Автори-укладачі відібрали найбільш популярні, поширені паремії, що містять у собі комунікативний досвід українців. Знання паремій, що віддзеркалюють його, звичайно,

«сприяє підвищенню рівня комунікативної спроможності мовців, їх комунікативної компетенції» (Космеда та Осіпова, упоряд. 2010, с. 6). На думку В. Жайворонка, паремії «є яскравою ілюстрацією традиційних, часто універсальних асоціативних міжпредметних зв'язків або регулярних внутрішніх асоціацій між символами і реальними предметами. Через те в пареміях усе значуще, пов'язане так, що входить у певні асоціативні ряди, які співвідносяться як щодо положення, так і щодо значення» (Жайворонок, 2007, с. 26).

Метою нашого дослідження є аналіз паремій як засобів категорії інтертекстуальності в драматичному тексті буковинських письменників кінця XIX – початку XX ст. (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського). Мета наукової розвідки передбачає реалізацію таких **завдань:** 1) скласифікувати пареміологічні одиниці за функціональним призначенням, 2) з'ясувати особливості використання усталених народних висловів у відповідній комунікативній ситуації.

Виклад основного матеріалу. У драматичних творах буковинських письменників паремії виступають найвищим проявом народного духу, глибин народної філософії, етики та естетики. Драма, у порівнянні з іншими видами мистецтва, найбільше відтворює живе мовлення, в якому й реалізуються паремії. У творах буковинських драматургів ми звернули основну увагу на прислів'я та приказки, виокремивши їх у певні функціональні типи паремій, що *регулюють стосунки між людьми в суспільстві; розкривають народні уявлення та спостереження над розвитком суспільства; характеризують характер людського мовлення; паремії, що виражають своєрідні моральні та соціальні заповіді для людини; паремії-оцінки.*

І. Паремії, що регулюють стосунки між людьми в суспільстві. Серед паремій цієї групи фіксуємо такі, що є своєрідними правилами стосовно обмеження деяких людських дій, вповноважень, поведінки тощо. Наприклад: [МИХАЙЛО:] *Як не можна, то не можна.* ***Служба не дружба, кажуть*** (Яричевський, 1978, с. 465). Паремія регулює стосунки між людьми, розрізняючи ділові та дружні. Народна мудрість високо підносить дружбу і, протиставляючи її службовим стосункам, проводить межу між цими двома різними поняттями.

Сутність комунікативного правила, що вказує на межі особистого простору і стосується людини, яка намагається втручатися у сторонні справи зреалізовує герой комедії-оперетки «Пан Мандатор» Чорнило в наступній паремії: ***До чужих конопель внадився журавель*** (Воробкевич, 1911, с. 396]. Викривальний характер висловлення представлений іронічною формою, передбачаючи швидке реагування адресата.

Певна межа (зумовлена соціальною нерівністю) у людських стосунках відчувається у пареміях, у яких центральним образом є пан (хазяїн, багач, ґазда), що представляє вищу верству населення. Поява таких паремій була зумовлена соціальними умовами. Усвідомлення народом несправедливості, нерівності, жорстокого ставлення до простих людей відбилось у народному слові: [АНДРІЙ:] ***Скачи, вражий, як пан скаже!*** *Хіба я не щоднини, скоро світ, уже не в канцелярії?* (Федькович, 1918, с. 402). Зазначена паремія виражає сутність поведінки людей різного соціального статусу і закликає до покори бідного багатому, підлеглого – начальнику, молодшого – старшому.

Закономірність інтелектуального розвитку людей різних соціальних верств виражено загальнонародною приказкою, яка звучить в устах одного з героїв п'єси С. Воробкевича: [ГАВРИЛО:] *Пани на всім лучше знаються, ніж ми, мужики:* ***пан паном, а Іван Іваном…*** (Воробкевич, 1911, с. 202). Паремія репрезентує закріплену у свідомості українського народу тенденцію, що бідний протиставляється багатому не тільки матеріальним становищем, а й розумовими здібностями. Соціальну нерівність, несправедливість і жорстокість своєї господині відчула і героїня суспільної драми

С. Яричевського «Боягузи»: [ЛЕОНТИНА:] *Але ж, пані добродійко! Змилуйтеся!* ***За моє жито ще мене і побито!*** (Яричевський, 1978, с. 445).

У процесі людської діяльності відбувається пізнання та накопичення знань, що сприяє швидкій передачі інформації – цю закономірність зобразив народ у наступному прислів'ї: [ГНАТ:] *Ні, голубко,* ***без підпалу дрова не горять****. Горлом йому волоцюга вийде! Заведу такого дива, що світ не чував!* (Воробкевич, 1911, с. 396). Народна мудрість репрезентує сутність комунікативної тенденції, що стосується поширення інформації на підставі певних фактів, іноді чуток щодо дій чи поведінки певної особи.

У драматичних творах буковинських письменників фіксуємо паремії, утворення яких зумовлене підсвідомим психічним процесом наслідування спільного настрою, думки, поведінки, внаслідок чого виникає скупчення уваги навколо однієї особи. Наприклад: [МОРДКО:] *Біда на світі!* ***На кого люди, на того й ворони*** (Воробкевич, 1911, с. 316). Аналогічну паремію (На кого ворони, на того й сороки) мовознавці Т. Космеда і Т. Осіпова репрезентують як «закон емоційної афіліації («зараження») стосовно окремої особи» (Космеда та Осіпова, упоряд. 2010, с. 65); ***афіліація*** – *англ. to affiliate – приєднувати, сполучатися* (Ковалів, уклад. 2007, с. 106). Подібне тлумачення має і паремія у творах С. Воробкевича, пов'язана зі спостереженням за природною поведінкою ворони. Інколи у житті виникають обставини, коли неприємності спіткають людину водночас з різних боків і з різних причин. «Щоб запобігти виникненню глобального внутрішнього конфлікту, слід вчасно нейтралізувати конфліктні ситуації і вирішувати проблеми поступово» (Космеда та Осіпова, упоряд. 2010, с. 65–66). Таку паремію буковинці використовують у відповідній ситуації, висловлюючи моральну підтримку, співчуття, жаль та ін.: [МОРДКО:] *Нема правди і не буде,* ***на кого собаки, на того і люди!*** (Воробкевич, 1911, с. 206). Тут агресивність людської поведінки народ асоціює з іншою твариною – собакою.

Регулювання особистісних стосунків, що передбачає неможливість існування чоловіка та жінки один без одного у родинних, сімейних стосунках, залежність їх один від одного показується в наступній народній мудрості: [КАТРЯ:] ***Жінка без мужа – то солома без колосся!*** (Федькович, 1918, с. 395). Цю паремію використовують як настанову, повчання, аргумент, коментар або маркер відповідної комунікативної ситуації, що підтримує чоловіка

ІІ. Паремії, що розкривають народні уявлення та спостереження над розвитком суспільства. Низка паремій, зарахованих до цієї групи, фіксують сутність людських цінностей (матеріальних чи духовних). Наприклад: [РОЗДУМОВИЧ:] *Відреставруєсь оно вскорі у чоловіка, хай лише прийде на добро.* ***Знайдуться зуби, коби тілько хліб знайшовся*** (Яричевський, 1978, с. 235). Зазначена паремія висловлює людське бажання щодо придбання матеріальних благ, які є запорукою кращого життя.

Сутність комунікативної тенденції, що визначає потребу молодих людей, які збираються одружитися, у духовній близькості, репрезентовано у наступних народних висловах: [КАТЕРИНА:] *Ні, нене! Не хочу того гаразду. Ліпший разовий запрацьований хліб, ніж ціле його добро!* ***До чорта та худоба, коли жити не вподоба!*** (Воробкевич, 1911, с. 392); [КАТЕРИНА:] ***Нащо мені то срібло, коли жити не добро.*** *Не хочу ні твого обійстя, ні тебе* (Воробкевич, 1911, с. 300). У паремія наголошується на пріоритеті моральних, духовних цінностей над матеріальними. Вербалізація цього принципу сприяє його закріпленню у свідомості на ментальному рівні.

Подібно до державних законів, народні уявлення буковинців спрямовані на правильне поводження людини за певних обставин, в тій чи іншій ситуації. Народні спостереження над умовами праці плотарів породили афористичний вислів, що належить Катерині з п'єси С. Воробкевича «Гнат Приблуда». Наприклад: [КАТЕРИНА:] *Вже наша*

доля така; ***трудно проти води дараби гонити*** (Воробкевич, 1911, с. 391). Паремія є своєрідною формулою раціональної поведінки у складній життєвій ситуації, при якій людині важко щось змінити, хоч би яких зусиль вона докладала.

Як застереження стосовно перебільшеної довірливості людей до почутої інформації звучить паремія ***Не такий чорт, як його мажуть*** (Воробкевич, 1911, с. 307). Використане у паремії діалектне слово *мажуть* дає підставу вважати цю паремію власне буковинською. У фразеологічному словнику української мови зафіксовано паремію з літературним дієсловом-відповідником (*Не такий страшний чорт, як його* ***малюють*** – про когось або щось насправді не так страшне, як воно комусь уявляється, як про нього розповідають (Удовиченко, 1984, с. 73)). За допомогою вербальних і невербальних засобів люди описують ту чи іншу ситуацію з великим перебільшенням, тим самим спотворюючи інформацію.

Буковинські драматурги використовують низку паремій, які є своєрідними застереженнями щодо негативних наслідків, спричинених неправильними діями, вчинками якихось осіб: [ШЕВЧИХА:] *Ся шафа може нас ще до такого клопоту довести, що ми і* ***в йорданській воді не обмиємось…*** (Федькович, 1906, с. 224). Аналогічну паремію виявляємо і в п'єсі С. Воробкевича «Гнат приблуда». Проте, на відміну від Ю. Федьковича, С. Воробкевич у складі паремійної одиниці використав діалектну дієслівну лексему не обхаришся: [СЕМЕН:] *Як се по селі розголошу, то піде така слава, що й* ***у йорданській воді не обхаришся*** (Воробкевич, 1911, с. 300). Вважають, що йорданська вода обмиває всі незгоди в житті людини. Тому зазначені паремії розкривають сутність комунікативної стратегії стосовно негативних людських вчинків, що призводять до неприємної ситуації, з якої важко знайти вихід. Подібне значення має і висловлювання, що належить Яну з п'єси С. Воробкевича «Новий двірник»: [АДАМ:] *Шкода з гадинов-мужиком, з хамом час марнувати…* [ЯН:] ***Куниця хитра, та все капкан мудріший*** (Воробкевич, 1911, с. 300]. Паремія зреалізовує сутність тенденції стосовно хитрої людини, на яку врешті-решт таки знайдеться управа. Підступна сутність особи втілена в образі куниці, яка в Словнику української мови охарактеризована як «дрібна хижа тварина родини куницевих з цінним пушистим хутром» (Білодід, ред. 1973, с. 399).

Подекуди паремії-застереження є водночас і настановами щодо людської обережності з іншими людьми, зокрема з сусідами: [КОЛОТИЛО:] *І хто ж би єму мав се сказати?* [ШЕВЧИХА:] ***У сусід коточі очі*** (Федькович, 1906, с. 234). Паремію вважаємо власне буковинською, оскільки вона не зафіксована ні в праці М. Номиса (Номис, уклад. 1993), ні в тлумачному словнику Т. Космеди та Т. Осіпової (Космеда та Осіпова, упоряд. 2010), до того ж Ю. Федькович у складі паремії використав буковинську діалектну лексему *коточі*. Відповідно паремія репрезентує комунікативну тенденцію швидкого поширення інформації в суспільстві, зокрема невербальними засобами. Внаслідок спільності життєвого простору сусіди стають найпершими свідками різноманітних подій у побуті, тому будь-яка інформація, зокрема негативна, може поширюватися без відома того, кого ця інформація стосується.

ІІІ. Паремії, що виражають своєрідні моральні та соціальні заповіді для людини найчастіше мають імперативний характер і передбачають розмежування індивідуального, інтимного, публічного, соціального просторів, що актуалізуються у певній ситуації. Наприклад: [СТЕПАН (*встав, остро*):] ***Не пхайте носа до чужого проса!*** (Яричевський, 1978, с. 449). Зреалізовано сутність комунікативного правила, що вказує на межі комунікативного простору, у якому може перебувати адресат. Використання невербального знака комунікації, що відбиває інтенції адресата, разом з імперативною формою висловлювання надає паремії конкретності та категоричності,

що забезпечує ефективність її використання у відповідній ситуації мовлення як жанр доброзичливого чи більш категоричного зауваження або настійної вимоги.

Народні заповіді є своєрідними застереженнями чи рекомендаціями стосовно зловживання алкогольними напоями. У таких пареміях народ засуджує чи висміює пияцтво. Хоч існує й узагальнена форма паремій, що відбивають народний досвід спостережень українців, наприклад: [ВСІ ТРИ СПІВАЮТЬ:] ***В цілім світі така мода, що в весілля не п'ють воду…*** (Федькович, 1918, с. 235). Паремія описує традиції українського народу під час весільного застілля, зокрема частування гостей не водою, а вином, горілкою тощо. Паремії-застереження з іронією вказують на наслідки, до яких призводить надмірне та неконтрольоване вживання алкоголю: [КИФІР:] ***Хто по повній випиває, той в болоті спочиває*** (Воробкевич, 1911, с. 305). У паремії імперативного характеру ***Пий та ума не пропий*** (Воробкевич, 1911, с. 306) представлено сутність комунікативного правила, що регулює ступінь володіння собою людини у стані посиленого емоційного сприйняття (у стані сп'яніння).

Іноді подібні паремії виникають як наслідок народних спостережень за поведінкою людини у стані алкогольного сп'яніння: [ПАВЛО:] *Я і без чарки йому здоровля зичу!* ***Там не раз сварка, де та вража чарка*** (Воробкевич, 1911, с. 366). Символом зла виступає *чарка*, яку С. Воробкевич характеризує епітетом *вража*. З подібним значенням фіксуємо паремію у праці М. Номиса: *Перша чарка, перша палка* (Номис, уклад. 1993, с. 83).

У творах буковинських драматургів виявляємо паремії, що формують погляд на певні моральні цінності людей. Наприклад, у С. Воробкевича знаходимо узагальнену народну мудрість, що закликає шанувати старі звичаї: [АДАМ:] ***Хто старий звичай шанує, той не бідує! (***Воробкевич, 1911, с. 364). Паремія реалізує думку, що звернення до давніх звичаїв як до вічної істини є запорукою щасливого життя. Ю. Федьковича вводить у свою п'єсу «Як козам роги виправляють» приповідку, в якій постає тема важливості сімейного виховання: [ТОДІР:] *Она ще покориться. Як тої приповідки:* ***«З молодого можна зробити і сякого, і такого!»*** (Федькович, 1906, с. 459). Зреалізовано сутність правила, що ґрунтується на дидактичних засадах.

IV. Паремії, що характеризують характер людського мовлення у драматичних творах буковинських письменників найчастіше показують неуспішність комунікативного процесу з метою поширення інформації чи впливу на адресата. Наприклад: [ПРАКСЕДА:] ***Говори до гори, а гора горою!*** *Чи ж ти інакше не потрапиш порадити?* (Яричевський, 1978, с. 231). За тлумачним словником Т. Космеди та Т. Осіпової, зазначена паремія «вербалізує комунікативну тактику поширення інформації навіть за відсутності «живого» трансляційного каналу (слово, сказане в горах, може передаватися луною), при цьому враховано ступінь її викривленості за рахунок недосконалості трансляційного каналу» (Космеда та Осіпова, упоряд. 2010, с. 210). Неуспішність впливу на адресата у процесі комунікації виявляє і наступна паремія, яка містить відтінок допустовості. Наприклад: [ЮЛІАН:] ***Говори, не говори!*** *Я знаю, що вона землячка та й до того ще така гарна, то і мусіла йому сподобатися* (Яричевський, 1978, с. 430). Вербалізовано сутність комунікативної тенденції щодо відхилення слів співрозмовника, думку якого адресант може сприймати, але при цьому й від своєї відступатися не має наміру.

Низка паремій у драматичних творах буковинських письменників є своєрідною критикою людського мовлення. Наприклад, комунікативний процес говоріння протиставляється фізичній дії, перевага надається останній, бо цінується більше результат дії: [ДВІРНИК:] *І тобі, сину!* ***Легше говорити, ніж зробити*** (Воробкевич, 1911, с. 117). Представлено сутність комунікативної закономірності стосовно поведінки

особи, яка не бажає докладати зусиль до розв'язання проблеми, натомість відзначається вербальною активністю.

Пареміологічні одиниці можуть характеризувати особливості комунікації певного соціального прошарку населення, а саме мовлення жінок. Наприклад: [ТАНАСІЙ:] ***Бабські слова – пуста полова!*** (Воробкевич, 1911, с. 53). У народному вислові виражено комунікативне твердження стосовно гендерних особливостей жінки, яка є більш багатослівною, ніж чоловік. За народними уявленнями чоловіків, жіноче мовлення – це пуста балаканина, а тому й оцінка такого мовлення набуває в паремії негативного забарвлення.

V. Паремії-оцінки найчастіше ***описують характер людської поведінки*** (позитивної чи негативної) у формі зіставлення і протиставлення: [КИФІР:] *Одну дитину має, як одну душу в тілі, та що з того?* ***Старий – яблуко зі щепи, а син з терпкої дички*** (Воробкевич, 1911, с. 204). Народна мудрість відображає зіставлення характерів, поведінки двох людей різного покоління. Паремія характеризує літню людину з кращого боку, натомість скеровує критику на представника молодшого покоління, його індивідуальні моральні або комунікативні властивості.

У творах буковинських письменників фіксуємо і паремії, що виступають як узагальнена оцінка-порівняння людської поведінки зі світом тварин, а саме з образом вовка, в якому народ уособлює злість, жадібність, жорстокість, дурість. У пареміях українці узагальнюють риси вовчої поведінки, вбачаючи їх в людській вдачі. Наприклад, у Ю. Федьковича: [СТЕФАН:] ***Вовк шерсть тратить, а натуру не тратить.*** *Який був давно палкий та прудкий, такий і тепер* (Федькович, 1906, с. 259). З аналогічним значенням паремію знаходимо і в п'єсі «Пан Мандатор» С. Воробкевича: [ГАВРИЛО (до Чорнила):] ***Така вже вовча натура, все лиш ягня драти*** (Воробкевич, 1911, с. 106). Зазначений герой цього ж твору Гаврило дає оцінку Броніславу, використовуючи подібну паремію, в якій зазначені негативні риси кота: [ГАВРИЛО:] ***Хоча кота бий, то все є ласий до сала*** (Воробкевич, 1911, с. 106). Виявлені паремії вербалізують закономірність комунікативної поведінки людини, що зумовлена природними, передусім генетичними особливостями її вдачі. Найменша спроба змінити ситуацію нівелює докладені зусилля, і природа бере верх. У суспільстві виникли певні стереотипи взаємостосунків із такими особистостями (позиція нейтралітету, частково толерантності). Зазначені паремії вважаємо власне буковинськими, хоча з таким же значенням, але не тотожну паремію фіксуємо у праці М. Номиса: *Вовча натура в ліс тягне* (Номис, уклад. 1993, с. 163).

Наступна паремія вербалізує усталені тенденції, що стосуються поведінки людей різного інтелектуального або культурного рівня – *чим багатша людина, тим вразливіша і, навпаки, чим бідніша – тим витриваліша*. Наприклад: [1-й ПАРУБОК:] *Не йшла з нами в танець як донька багача Танасія, а тепер як дочка громадського начальника на нас лиш скоса дивитися ме…* [2-й ПАРУБОК:] *Овва!* ***Повний колос гнеться, а пустий догори пнеться*** (Воробкевич, 1911, с. 159). У мовленні ця паремія зреалізовує жанри повчання, попередження.

Часто паремії цієї групи спрямовані на відбиття інтелектуальних особливостей людини, як-от: [ДВІРНИК:] ***Молодий розум за десять старих.*** *І тобі, сину! Легше говорити, ніж зробити* (Воробкевич, 1911, с. 417). Вербалізовано закономірність стосовно переваги молодості над старістю, адже в молодому віці здатність запам'ятовування набагато краща, ніж в людей похилого віку. У деяких пареміях з іронією зображено похвалу розумного, його інтелектуальних здібностей, як-от: [ГАВКАЛО:] ***Премудрий Соломон най ще до вас до школи ходить!*** (Федькович, 1906, с. 334). Зіставлення особистості з мудрецем Соломоном підкреслює високий ступінь

розумового розвитку людини. У мовленні паремію використовують як оцінку, характеристику стосовно адресата з високорозвиненим інтелектом.

Паремійні оцінні вислови описують особливості людської поведінки в залежності від вікових чинників. Наприклад: [ЗОСЯ:] *І я без тебе не можу жити. (До себе).* ***Як волос сивіє, чоловік дуріє*** (Воробкевич, 1911, с. 231). Зазначена паремія зреалізовує закономірність стосовно зміни поведінки людини зі зміною її віку. У п'єсі С. Яричевського «Лови на ловців» Роздумович насміхається над своїм співрозмовником, використовуючи паремію, яка передає надто молодий вік особи чоловічої статі щодо одруження: [РОЗДУМОВИЧ] *Женихатись захотіло! Ото мені козак!* ***Шестеро волоса під носом ще й гаразд не поросло, а він женихатися*** (Яричевський, 1978, с. 234).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Пареміологічні одиниці, зафіксовані в драматичних творах буковинських письменників, – з одного боку, є виявом інтертекстуальності ДТ, з іншого, – засвідчують сприйняття, розуміння і пізнання людиною навколишнього світу. Як наслідок колективної мовленнєвої діяльності народу в минулому репрезентують групову та індивідуальну форми комунікативної поведінки людини, є своєрідним духовним кодексом буковинців, який регламентує життя кожної особистості. **Перспективу** подальшого дослідження вбачаємо в системному аналізі народних пісень та ремінісценцій як важливих засобів вираження категорії інтертекстуальності в драматичному тексті.

Бібліографічний список

Білодід, І. К., ред. 1973. *Словник української мови* : в 11 т. Київ : Наукова думка, Т. IV.

Жайворонок, В. В., 2007. *Українська етнолінгвістика*. Київ : Довіра.

Ковалів, Ю. І., уклад. 2007. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. Kyiv : Akademiia, Т. 1.

Ковальська, Н., 2004. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 34 (1), с. 412–418.

Космеда, Т. А. та Осіпова, Т. Ф., упоряд. 2010. *Комунікативний кодекс українців у пареміях : тлумачний словник нового типу*. Дрогобич : Коло.

Номис, М., уклад. 1993. *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Київ : Либідь.

Воробкевич, І., 1911. *Твори Ізидора Воробкевича*. Львів, Т. 3 : Драматичні твори.

Удовиченко, Г. М., 1984. *Фразеологічний словник української мови* : в 2 т. Київ : Вища школа, Т.2.

Федькович, Ю., 1906. *Писаня Осипа Юрія Федьковича*. Перше повне виданє. Львів, Т. III : Перша часть А. Драматичні твори. З передруків і автографів видав др. Олександер Колесса.

Федькович, Ю., 1918. *Писаня Осипа Юрія Федьковича*. Перше повне і критичне виданє. Львів, Т. III. Перша часть Б. Драматичні твори. З автографів видав др. Олександер Колесса.

Яричевський, С., 1978. *Твори* у 2-х т. Бухарест, Т. 2.

References

Bilodid, I. K., ed. 1973. *Slovnyk ukrainskoi movy* [*Dictionary of Ukrainian language*]: in 11 vol. Kyiv : Naukova dumka, Vol. IV. (in Ukrainian).

Fedkovych, Y., 1906. *Pysania Osypa Yuriia Fedkovycha* [*The writings of Osip Yuri Fedkovich*]. 1st ed.. Lviv, Vol. III : The first part A. Dramatic works. From reprints and autographs published by Dr. Alexander Kolessa.

Fedkovych, Y., 1918. *Pysania Osypa Yuriia Fedkovycha* [*The writings of Osip Yuri Fedkovich*]. 1st ed. Lviv, T. III. The first part B. Dramatic works. From the autographs issued by Dr. Alexander Kolessa.

Kosmeda, T. A. and Osipova, T. F., compilers 2010. *Komunikatyvnyi kodeks ukraintsiv u paremiiakh: tlumachnyi slovnyk novoho typu* [*Communicative code of Ukrainians in paremias: a new type of explanatory dictionary*]. Drohobych : Kolo. (in Ukrainian).

Kovaliv, Yu. I., compiler 2007. *Literaturoznavcha entsyklopediia* [*Literary Encyclopedia*] : in 2 vol. Kyiv : Akademiia, Vol. 1. (in Ukrainian).

Kovalska, N., 2004. Paremii yak zasib vidobrazhennia kohnityvnykh protsesiv. [Paremias as a means of mapping the cognitive processes]. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*, 34 (1), pp. 412–419. (in Ukrainian).

Nomys, M., uklad. 1993. *Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe* [*Ukrainian proverbs, sayings and so on*]. Kyiv : Lybid. 1993. (in Ukrainian).

Udovychenko, H. M., 1984. *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [*Phraseological dictionary of the Ukrainian language*] : in 2 vol. Kyiv : Vyshcha shkola, Vol. 2. (in Ukrainian).

Vorobkevych, S., 1911. *Tvory Sydora Vorobkevycha* [The Works of Sydir Vorobkevych]. Lviv, T. 3 : Dramatychni tvory.

Yarychevskyi, S., 1978. *Tvory* u 2-kh t. [Works in 2 vols]. Bukharest, Vol. 2.

Zhaivoronok, V. V., 2007. *Ukrainska etnolinhvistyka* [Ukrainian ethnolinguistics]. Kyiv : Dovira. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021.

I. Struk

PAREMIAS AS MEANS OF IMPLEMENTATION OF THE CATEGORY OF INTERTEXTUALITY IN THE DRAMATIC TEXT OF BUKOVYNA WRITERS

Paremic units as a means of intertextuality in the dramatic text of Bukovynian writers of the second half of the XIX – early XX centuries (Yu. Fedkovych, S. Vorobkevych, S. Yarychevsky) are analyzed in the article. Functional groups of paremias as a kind of communicative code of Bukovynians are singled out. The peculiarities of the use of set folk expressions in the dramatic works of Bukovynian writers in the corresponding communicative situation are examined.

The system-forming category of a dramatic text is intertextuality – a versatile connection of the text with other texts in terms of content, genre and stylistic features, structure, formal and symbolic expression. The most realized intersemiotic relations in dramaturgy are the relations between verbal texts and texts that represent other semiotic systems. Within the theatrical performance there is a complementarity of verbal and musical within the song, painting and words, cinematic adaptation of the literary text, in particular, the transmission through visual images of verbal significance. In the DT of Bukovynian writers we pay special attention to paremias as a means of intertextuality.

Paremia is the history of the Ukrainian people that is contained in concise but wise expressions. Paremias fully reflect all stages of the development of the nation's consciousness and historical events in the society. This is an example of the linguistic perfection of mankind. Paremias focus on the whole cognitive essence of man: history, experience, memory, imagination, worldview, sorrow and joy, suffering and happiness.

Paremias are the highest manifestation of the folk spirit, the depths of folk philosophy, ethics and aesthetics in the dramatic works of Bukovynian writers. Drama (in comparison with other art forms) reproduces the vernacular, in which paremias are realized the most. In the works of Bukovynian playwrights we have focused on proverbs and sayings,

distinguishing them into certain functional types of paremias that regulate relations between people in society; reveal popular ideas and observations on the development of society; characterize the nature of human speech; paremias, expressing peculiar moral and social precepts for person; paremia-assessment.

On the other hand, paremic units recorded in the dramatic works of Bukovynian writers are a manifestation of the intertextuality of DT and certify the perception, understanding and knowledge of the human world. Paremias are the result of the collective speech activity of the people and they represent group and individual forms of human communicative behavior. They are kind of spiritual code of Bukovinians which regulates the life of each individual.

Key words: *dramatic text, intertextuality, paremia, communicative situation, communicative rule.*

УДК 811.161.2’367.623

Г. І. Тесліцька

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ АД’ЄКТИВІВ ЯК ЧАСТИНОМОВНОГО КЛАСУ СЛІВ

У статті узагальнено відомості про теоретичні засади вивчення ад’єктивів як окремого частиномовного класу слів, схарактеризовано особливості функціювання ад’єктивів у структурі речення як атрибутивних та предикативних компонентів; комплексно досліджено явище синтаксичного ускладнення структури простого речення напівпредикативними ад’єктивними компонентами (традиційно – відокремленими прикметниковими і дієприкметниковими зворотами), що їм притаманна потенційна предикативність.

Ключові слова: *частина мови, ознакове слово, прикметник, віддієслівний прикметник, предикат, атрибут, просте ускладнене речення, напівпредикативний ад’єктивний компонент, відокремлення.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-157-162

Постановка проблеми. Одним з основних завдань сучасного українського мовознавства є створення повної академічної граматики української мови, що охопила б здобутки вітчизняної та закордонної лінгвістики, нагромаджені впродовж ХХ ст. Труднощі побудови такої праці полягають у виборі її концепції, теоретичних засад, які б дали змогу найповніше виявити специфіку граматичної структури української мови та її динаміки. У цьому аспекті важливо встановити поняттєво-термінологічну кваліфікацію прикметника й дієприкметника, з’ясувавши сутність їхніх ознак і властивих (чи невластивих) граматичних категорій, що споріднюють їх з іншими частинами мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці набув розвитку когнітивно-функційний аспект вивчення тих чи інших мовних явищ, в основі якого лежить ономасіологічний аналіз слів як засобів номінації окремих фрагментів дійсності. За період розвитку ономасіології мовознавці довели, що ономасіологічне значення слова – це складний комплекс значень (лексичного, словотвірного і частиномовного);

ономасіологічна ознака фіксується реально, експліцитно чи імпліцитно й виявляється за допомогою відповідного (ономасіологічного) предиката (Гуйванюк, 2009, с. 179).

Нині набула поширення теорія І. Вихованця про п'ятикомпонентну систему частин мови, згідно з якою частини мови «називають а) предмети (іменник); б) дії, процеси, динамічні стани (дієслово); в) ознаки предметів (прикметник); г) кількість (числівник); ґ) ознаку ознаки (прислівник). Ономасіологічний розподіл класів слів на **предикатні** (ознакові), що охоплюють дієслово, прикметник, числівник та прислівник, які по-різному називають ознаки, й **непредикатні** (іменники зі значенням реальної предметності) прогнозує їхню специфічну "поведінку" в семантико-синтаксичній структурі речення» (Вихованець та Городенська, 2004, с. 13).

На другому щаблі протиставлення відбувається передовсім на осі «центральне ознакове слово↔периферійне ознакове слово», семантико-синтаксичні характеристики яких зумовлені номінативними потенціями частин мови, їхньою «нетотожністю на глибинному рівні» та «різною референтною кореляцією», закріпленою в тій чи тій назві (Кубрякова, 1978, с. 33). Дієслово, посідаючи центральну позицію і виражаючи дію, процес чи стан, указує тим самим на первинну функцію ознакових слів, а прикметник, числівник і прислівник, поширюючись на периферійні позиції речення і виражаючи відповідно ознаку предмета, кількість і ознаку ознаки, стосуються вторинних функцій ознакових слів. Вони певною мірою є синтаксично похідними від дієслова та іменника одиницями.

Метою нашої статті є уточнення граматичного статусу й ономасіологічних параметрів українського прикметника й дієприкметника в новітніх концепціях.

Виклад основного матеріалу. Ономасіологічною категорією, що лежить в основі виокремлення прикметника, є категорія «ознаковості», атрибутивності. Істотно, що з-поміж периферійних частин мови прикметник менш віддалений від іменника й дієслова як центральних частин мови (Вихованець, 1988, с. 19–20).

Згідно з гетерогенною класифікацією прикметник належить до периферійних частин мови, «яка позначає ознаку предмета, має зумовлені опорним іменником словозмінні морфологічні категорії роду, числа й відмінка, функціює в реченні як формально-синтаксичний приіменниковий другорядний член речення і як семантико-синтаксичний атрибутивний компонент (атрибутивна синтаксема)» (Вихованець та Городенська, 2004, с. 121).

З огляду на ономасіологічну природу Л. Теньєр виокремив два типи прикметникових форм: 1) атрибутивні, що означають властивості предмета, наприклад: *Сійнув сніг, **дрібний**, мов макове зерня* (В. Ґабор); *Тож дядя Вася на двір наш, **порожній** та **сірий**, дивитися не міг* (А. Дімаров); 2) співвідносні, які засвідчують, що «означуваний ними іменник перебуває в певному відношенні з тією чи тією особою чи обставиною місця або часу» (Теньєр, 1988, с. 82), з-поміж яких вирізнено дві семантичні підгрупи: а) особові прикметники, наприклад: ***Наш** будинок – відреставрована сталінка кавового кольору* (А. Дімаров); *Несе нас хвиля з **предківських** висот* (В. Колодій); *Але в **мамину** правду ми вірили, як вірять у святість* (І. Чендей); б) обставинні прикметники на зразок *підземна, вчорашня*, наприклад: *В тому русі **одвічному**, в тій нереальній наповненості було стільки могутньої сили…* (М. Стельмах); *Демид розповів про свою **вчорашню** пригоду* (В. Ґабор); *Дощує тихо **піднебесний** дощ* (В. Колодій).

У сучасному українському мовознавстві прикметники поділяють за ступенем похідності на дві семантико-граматичні групи: первинні (якісні, що членуються на корінь і флексію) та вторинні, що з'являються внаслідок комбінаторики первинних значень різних частин мови (іменника, дієслова, прислівника) для номінації нових чи похідних якостей, властивостей, ознак і відношення.

До другої групи мовознавці уналежнюють такі, що «утворюються від центральних і периферійних частин мови та мають відприкметникове словотворення» (Вихованець та Городенська, 2004). Із-поміж них традиційно виокремлюють:

– власне-відносні (зі значенням загальної відносності): *Мерехтить на землі* ***сонячне*** *сяйво* (М. Стельмах); *Мотронка вже чекає біля широкого* ***дерев'яного*** *цебра за піччю* (М. Матіос);

– присвійні, або посесивні (позначають ознаку за належністю предмета особі чи тварині): *В* ***Дарусину*** *справу він і не думав вникати* (М. Матіос); *Як дитя в колисці, хлипа* ***моє*** *серденько в чеканні* (А. Дущак);

– порядкові, або «відчислівникові», прикметники виражають ознаку предмета щодо його порядкового місця серед інших таких самих предметів: ***Третьої*** *днини рілля лащилася до сонця ораними-рівними борознами* (І. Чендей); *Дмитро тяжко переживав* ***перші*** *невдачі* (М. Стельмах);

– відприслівникові прикметники, що з'являються внаслідок морфологічної ад'єктивації окремих прислівників (найчастіше просторових і часових), як-от: ***Поперечна*** *дорога розсікає просіку* (М. Стельмах); *Дивно сріблиться* ***вранішній*** *розмай* (А. Дущак).

Утім, засновники функційної морфолого-синтаксичної концепції в українській лінгвістиці І. Вихованець і К. Городенська аргументовано доводять необхідність кваліфікації у сфері відносних прикметників ще й **займенникових прикметників**, що опосередковано позначають ознаки предмета, пов'язуючись із конкретною ситуацією, та є наслідком морфологічної ад'єктивації, напр.: *Сліз у* ***наш*** *вік / Ось-ось для потопу стане* (В. Колодій); *Я у пісню прийду подивиться / На* ***той самий*** *поріг біля хати* (Н. Царук); ***Яка*** *божественна краса! Мелодія весни* (В. Васкан); та **приіменникових дієприкметників**, які передають динамічні (або з елементами чи наслідком динаміки) ознаки предмета (Вихованець та Городенська, 2004, с. 143–150, с. 202–208), напр.: ***Натомлена*** *рука паперу знову просить* (А. Дущак); *Я – ваш Бог, ви мене у собі розіп'яли / Й замість терну повісили* ***зношений*** *німб* (М. Лазорук).

За визначенням Н. Мединської, «синтетичні форми дієприкметників, тобто ті, що використовуються в приіменниковій, типовій для прикметника позиції, є виразниками тієї статичної ознаки, яку передають відносні прикметники – ознаку предмета за відношенням до виконуваної ним дії або набутої ознаки чи стану» (Мединська, 2018, с. 289).

Заслуговує поцінування таксономія відносних прикметників із пропозитивною семантикою (Кононенко, 2009, с. 62–63), зокрема: 1) із предикативним типом значення (ад'єктиви, утворені від іменників з подієвою семантикою та віддієслівні прикметники): *голодний рік; хворобливий хлопчик; помитий посуд*; 2) із суб'єктним значенням (присвійні прикметники, що можуть репрезентувати не лише належність, автора чи діяча, а й на приховані властивості, визначені пресупозитивними чинниками), пор.: *мамині руки* та *молодіжні проблеми*; 3) з об'єктним значенням (*бурякове поле, носатий козак*); 4) з обставинним значенням: способу дії (*телефонна розмова*); місця (*київська вистава*); часу (*вчорашній день*); причини (*снігова небезпека*); наслідку (*грибний дощ*); мети (*мирні ініціативи*); кількості (*грибне місце*); 5) із власне атрибутивною семантикою: таксономії (*житлове право*); оцінки (*важкі гроші*); походження (*козацька традиція*); властивості (*шкільні теми*).

Отже, до ознакових слів, тобто слів із пропозитивним типом значення, що тяжіє до семантики речень, належать саме прикметники в актуалізованій присубстантивній позиції означального поширювача структурної схеми речення. Пор.: ***Добра*** *пряха на скіпку напряде* (Нар. тв.) // *Пряха на скіпку напряде,* ***якщо вона добра; Майська*** *роса*

коням краще вівса (Нар. тв.) // ***Коли настає май**, то роса коням краще вівса*. Здатність таких прикметників підвищувати свій предикатний ранг у разі трансформації простого семантично неелементарного речення зумовлена високим ступенем семантичної ємності, сигніфікативними властивостями й метафоризацією.

У разі переміщення прикметника в інші (неприкметникові) синтаксичні позиції він утрачає характерні граматичні ознаки й набуває відповідних ознак іншої частини мови, які через послаблення визначальних семантико-синтаксичних та формально-синтаксичних характеристик модифікують функційні можливості прикметника як частини мови та встановлюють його якісно нову спеціалізацію у вираженні предикатів якості.

Прикметник, як і ад'єктивований дієприкметник, не може самостійно формувати предикативні члени речення без порушення ономасіологічного узгодження з взаємопов'язаним іменником-підметом. Як слушно зауважує Ш. Баллі, «для того, щоб він став предикатом, потрібно актуалізуватися зв'язкою. /…/ Зв'язка завжди імпліцитна в синтагмах, утворених від речення» (Балли, 2001, с. 326). Пор.: *Вікна **були підсліпуваті** від давнини й мляво відбивали світло* (В. Китайгородська); *І все довкіл – (є) **святочне, українне, / Простелене** в наш будень крізь віки* (В. Колодій); *Для мене музика – то вранішня роса / На квітах **білих ніжно-сонних*** (Н. Царук) // *Для мене музика – то вранішня роса на квітах + Квіти **(є) білі ніжно-сонні.*** Отож прикметники, звужуючи значення об'єктів, відбивають їхні реальні або метафоризовані властивості.

Різновидом предикативного вживання прикметникових форм є випадки їхньої придієслівної позиції у подвійному присудкові. Проте й у цьому разі прикметник набуває синтаксичних ознак дієслова та відрізняється від основного предикативного вживання наявністю суміжного присудкового дієслова, предикативні категорії якого поширюються і на прикметникову форму, напр.: *А птах **поранений** н е з н я в с я у блакить* (В. Колодій).

Ономасіологічні властивості дієприкметника полягають у тому, що він конденсує в собі семантичні ознаки як дієслова, що називає дію (стан), так і прикметника, який репрезентує ознаку за цією дією особі чи предмету (Кульбабська, 2013, с. 107). Цей чинник зумовлює неоднорідність і граматичну роздвоєність дієприкметників: власне-предикативну функцію виконують **аналітичні дієприкметникові форми** в складеному іменному присудку простого елементарного речення, а потенційно предикативну – **синтетичний дієприкметник** як атрибутивний поширювач у присубстантивній позиції. Наприклад: *Великі постолики **були зчеплені** спереду і ззаду гвинтами* (І. Чендей).

Найістотнішою з огляду на синтаксичні зв'язки вважають ту ознаку, що визначає потребу доповнення змісту конкретного слова іншими словами, тобто лексичного оточення (Кононенко, 2009, с. 46). Поширеність ад'єктивної форми залежними словами посилює його предикативність, зумовлюючи відокремлення, а отже, і перетворення в напівпредикативну чи предикативну конструкцію, як-от: *Врешті Василь присів на бозна-коли і ким закинутий на горище глек* (І. Чендей) // *Врешті Василь присів на глек, **бозна-коли і ким закинутий на горище** // Врешті Василь присів на глек, **який бозна-коли хтось закинув на горище.***

Ад'єктив може входити також до складу подвійного присудка, напр.: *Василь Порадюк **стоїть** собі край гурту **заклопотаний** і **стурбований*** (І. Чендей). За відповідної актуалізації та перерозподілу комунікативних акцентів у висловленні «цей подвійний зв'язок розчленовується на два окремих присудки, що стосуються підмета» (Гуйванюк, 2009, с. 180), пор.: *Василь Порадюк **стоїть** собі край гурту + Василь Порадюк **заклопотаний** + Василь Порадюк **стурбований***. Закцентуємо, часто дієприкметники в реченні функціюють і як сурядні ряди словоформ – інших

дієприкметників, прикметників, прийменниково-відмінкових форм, як-от: *Чиїсь слова, **забуті, але милі**, / Над головою раз у раз літають* (Б. Лепкий); *По світу ходить Доброта, / **Із щирим серцем, повна ласки**, / Все шляху до сердець пита* (Н. Царук).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ад'єктиви в актуалізованій приіменниковій позиції здатні номінувати ситуацію дійсності та репрезентувати вторинну предикацію в простому семантично неелементарному реченні, характеризуючи суб'єкт чи об'єкт з атрибутивно-предикатного боку. Окрім вираження атрибутивності, вони є одним із засобів конденсації та експресивізації висловлення, що об'єднують базові й периферійні частини мови в одну динамічну систему граматичних одиниць. **Перспективу** подальших досліджень вбачаємо у вивченні валентного потенціалу ад'єктивів як вторинних предикатів простого поліпропозитивного речення із напівпредикативним компонентом.

Бібліографічний список

Балли, Ш., 2001. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва : Едиториал УРСС.

Вихованець, І. та Городенська, К., 2004. *Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсари, с.6–216.

Вихованець, І. Р., 1988. *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. Київ : Наукова думка.

Гуйванюк, Н., 2009. Ономасіологічна близькість частин мови як основа кореферентності висловлень. *Мовознавчий вісник*, 8, с. 176–188.

Кононенко, І. В., 2009. *Прикметник у слов'янських мовах*. Київ : ВПЦ «Київський університет».

Кубрякова, Е. С., 1978. *Части речи в ономасиологическом освещении*. Москва : Наука.

Кульбабська, О., 2013. Ономасіологічне узгодження засобів предикації в простому реченні. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*, 661–662 : Слов'янська філологія, с. 101–111.

Мединська, Н. М., 2018. *Семантико-граматична диференціація ознакових слів*. Доктор наук. Дисертація. Інститут Української мови НАН України. Київ.

Теньер, Л., 1988. *Основы структурного синтаксиса*. Москва : Прогресс.

References

Balli, Sh., 2001. *Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka* [*General linguistics and questions of the French language*]. Moskva : Yeditorial URSS. (in Russian).

Huivaniuk, N., 2009. Onomasiolohichna blyzkist chastyn movy yak osnova koreferentnosti vyslovlen [Onomassiological proximity of parts of speech as a basis of co-referentiality of statements]. *Linguistic Bulletin*, 8, pp. 176–188. (in Ukrainian).

Kononenko, I. V., 2009. *Prykmetnyk u slovianskykh movakh* [*Adjective in Slavic languages*]. Kyiv : VPTs «Kyivskyi universytet». (in Ukrainian).

Kubryakova, Ye. S., 1978. *Chasti rechi v onomasiologicheskom osveshchenii* [*Parts of speech in onomasiological coverage*]. Moskva : Nauka. (in Russian).

Kulbabska, O., 2013. Onomasiolohichne uzghodzhennia zasobiv predykatsii v prostomu rechenni [Onomasiological concordance of facilities of predication in a simple sentence]. *Scientific Bulletin of Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi*, 661–662 : Slavonic Philology, pp. 101–111. (in Ukrainian).

Medynska, N. M., 2018. *Semantyko-hramatychna dyferentsiatsiia oznakovykh sliv* [*Semantic-grammatical differentiation of attribute words*]. PhD. Dissertation. Institute of the

Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).

Tener, L., 1988. *Osnovy strukturnogo sintaksisa* [Structural syntax basics]. Moskva : Progress. (in Russian).

Vykhovanets, I. and Horodenska, K., 2004. *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy* [*Theoretical morphology of the Ukrainian language*]. Kyiv : Pulsary, pp. 6–216. (in Ukrainian).

Vykhovanets, I. R., 1988. *Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti* [*Parts of speech in the semantic-grammatical aspect*]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 30.04.2021.

H. Teslitska

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE ONOMASIOLOGICAL PARAMETERS STUDY OF ADJECTIVES AS A PART OF SPEECH WORD-CLASS

The article focuses on the study of the phenomenon of syntactic complication of a simple sentence structure by semi-predicative adjectival components (traditionally known as detached participle and verbal adverb phrases) with the inherent potential predicativeness. The scientific relevance of the investigation is predetermined by a general tendency of modern linguistic studies towards the problems of semantic syntax, and by the attempt to elaborate a semantic theory of a sentence with regard to the central place of syntax in grammar, asymmetry of a language sign, deep categories of sentence. Therefore, the analysis of simple sentences complicated by semi-predicative adjectival components (SAC) is predefined foremost by their ability to distinguish priorities of a personality in his/her act of communication during which a speaker differentiates their propositions as dynamic or static, full-sentenced or elliptical.

Semi-predicativeness is defined as a syntactic category of a simple (mono-predicative) complicated sentence, that has acquired formal features, namely, its structuring according to a certain grammatical pattern, where the participle, the verbal adverb, the adjective or the noun with an appositive function take a central position; its intonation of detachment; its syntactic autonomy and disjunction. In this respect, SAC is interpreted as embodied through the detachment of mono- or multi-lexeme syntactic formations appearing as a result of shortening of a simple elementary sentence into a non-sentence proposition. A central position in it is occupied by a secondary attributive syntaxeme represented by an adjective, that is grammatically and semantically related to a basic part of a simple complicated sentence and it illustrates secondary predicative-attributive relations (sometimes bearing adverbial features). The scientific novelty of the research results consists in the definition of SAC based on its formally-grammatical, semantic-syntactical and functional features; the determination of outer syntagmatic efficiency of the adjective in the structure of a simple complicated sentence; the highlighting of models that underline valency potential of adjectives within the limits of a semi-predicative construction, and also their distribution through valency-not-predefined components.

The article explores and contains theoretical principles of the research of the adjective as a separate part of speech. Detachment and semi-predicativeness have been characterized as formally-syntactic categories of a simple sentence complicated by SAC; secondary predication has been analysed as a marker of semantic complication of simple sentences with SAC. Functional potential of semi-predicative adjectival components in the structure of a simple sentence has been described.

Key words: *a part of speech, predicate, attribute, simple extended sentence, semi-predicative adjective component, detachment / disjunction.*

УДК 811.131.1:811.161.2]'373.21'25

Г. В. Трифонова
І. М. Терентьєва

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ ТОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджено прийоми утворення італійських топонімів з урахуванням їх дотичності до ментальної, культурної, історичної, антропологічної, ціннісної тощо площин. Розглянуто можливі способи перекладу італійських топонімів українською мовою, визначені проблеми, пов'язані з типологічними міжмовними відмінностями, що стосуються різних мовних систем, до яких належать українська та італійська мови, запропоновано шляхи передачі італійських фонем ресурсами української мови.

Ключові слова: *топонім, ойконім, перекладацькі трансформації, етимологія топонімів, топонімія.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-163-170

Топоніми є дуже особливим шаром лексики, знаходячись на перехресті історії, культури та мови. Така синергія зумовлює особливий інтерес до топонімів з боку перекладознавства, оскільки часто власні назви у різних контекстах виконують змістоутворювальні функції та викликають труднощі у перекладачів при виборі стратегій відтворення. Топоніми можуть пояснювати деякі історичні події, бути пов'язаними із традиціями та звичаями – народною культурою. Процес глибинного вивчення топонімів в рамках лінгвістичних досліджень має давнє коріння і сягає XIX ст. (праці Ф. де Соссюра, Дж. С. Мілля, Б. Рассела тощо). Наукові дискусії точилися навколо лінгвістичної сутності власних назв, чи мають вони значення, у чому полягають їх функції, як вони залучені до системи іменника та вписуються у, так званий, «трикутник Оґдена-Річардса», як відбувається сам процес «називання» тощо. Проте з плином часу кут зору на топоніми зсунувся й розширився підхід до їх аналізу з урахуванням ментальної, культурної, історичної, антропологічної, ціннісної площин. Топоніми змінюються разом із суспільством, стають своєрідним віддзеркаленням цінностей, орієнтирів, особистої або суспільної ідентичності. Топоніми належать до класу власних імен. Власні імена називають такі предмети, які є єдиними у своєму роді. Така сутність і визначає головну функцію топонімів – ідентифікувати або визначати. **Актуальність** цієї статті зумовлена потребою визначити способи відтворення італійських топонімів українською мовою з урахуванням їх змістоутворюючої та ідентифікуючої контекстуальної ролі, а також типологічних відмінностей італійської та української мовних систем. Слід звернути увагу, що питання італійсько-українського двомовного перекладу залишаються важливими, беручи до уваги те, що їх актуалізація розпочалась лише наприкінці 90-х років минулого століття. Тому спроба запропонувати шляхи перекладу італійських топонімів українською мовою знаходиться в авангарді вирішення та систематизації підходів до забезпечення якісного двомовного перекладу.

Питання топонімів в Україні досліджували Т. Р. Антонюк, С. П. Бевзенко, Є. М. Бєліцька, Н. І. Бицько, Л. П. Білінська, Д. Г. Бучко, М. М. Габорак,В. О. Горпинич, О. П. Карпенко, Є. С. Отін тощо. Серед італійських дослідників слід виокремити доробок Дж. Асколі, А. Дзамбоні, Л. Кассі, С. Конті, К. Маркаті, Дж. Б. Пеллегріні тощо. Основна увага дослідників фокусувалась на національних (українських та італійських)

топонімах, способах їх утворення, етимології, вживанні тощо. Переклад топонімів розглядався у роботах І. А. Дейнека, І. В. Дейнеко, І. В. Корунця, Г. І. Олефір. До проблеми перекладу українських топонімів на германські мови звертався І. М. Дерік. Латинським топонімам частково присвячені роботи К. В. Третьякової. Північнонімецькі топоніми знаходились в полі уваги Н. В. Марченко.

Мета роботи полягає у систематизації способів та проблем перекладу італійських топонімів українською мовою. Реалізація поставленої мети передбачає визначення особливостей утворення та вживання італійських топонімів, типологічних відмінностей італійської та української мов, які впливають на вибір способів відтворення італійських топонімів, виробленні рекомендацій щодо шляхів перекладу італійських топонімів українською мовою.

Об'єктом дослідження стали італійські топоніми (ойконіми), систематизовані на офіційному ресурсі http://www.comuni-italiani.it/ (італійські міста). **Предмет** дослідження – способи перекладу італійських топонімів українською мовою.

Методологічну основу дослідження склали аналітичний метод (для узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності терміну «топонім» основних шляхів відтворення топонімів українською мовою); описовий метод (при аналізі дібраних топонімів); класифікація та групування (при роботі з вибіркою з метою її систематизації).

Академічний тлумачний словник української мови коротко роз'яснює, що топонім – це власна географічна назва. Словник лінгвістичних термінів, призначений для студентів філологічних факультетів, В. Баркасі, О. Каленюк, О. Коваленко також визначає топонім як географічну назву, пояснюючи грецьке походження терміну: від грецького topos – місце, місцевість і onyma – ім'я (Карпенко, 2000, с. 637). О. Суперанська конкретизує, то топоніми – це такі географічні назви, які обумовлені історично, соціально і культурно. Таке формулювання підкреслює зв'язок топонімів з історією, культурою, звичаями, традиціями людей, що мешкали на певній території (Суперанська, 1985). На початку досліджень природи та сутності взагалі власних назв, до яких відносяться і топоніми, існувала думка про їх «безглуздя», про існування «знаків без значень». Її висловив Дж. С. Мілль, наголошуючи на тому, що власні назви закріплювались за предметами й не набували жодного значення, використовуючись лише з метою вирізняння предметів один від одного. Результатами біль пізніх досліджень стали вже зрілі формулювання, які залучали власні назви до референційного процесу, у якому брали участь референт, тобто об'єкт, з яким могла асоціюватись власна назва. Це означає, що власні назви служать для передачі значень (Conti, 2018, с. 21).

Називання географічних об'єктів, як і будь-яких інших реалій, відбувається через здатність зчитувати мовний номінативний код. Даючи назву або ім'я, людина, що належить до певної мовної спільноти, звертатиметься до слів і традицій своєї рідної мови (Селіванова, 2008).

В італійській мовознавчій традиції інтерес до топонімів з'явився досить давно. Першим італійським дослідником, сферою наукових інтересів якого стали топоніми, був п'ємонтський лінгвіст Дж. Флекія, який працював у другій половині XIX століття. Він робив особливий акцент на взаємозв'язку мови й культури в Італії та був першим, хто використав термін «топонімастика» у листі до Граціадіо Ісая Асколі у 1871 р., говорячи про італійські топоніми (Marcato, 1994). Важливим для дослідження сутності топонімів є також вся доступна історична документація, яка здатна враховувати зміни мовних варіантів у часі та просторі. Необхідно знати географічні особливості та історію місцевості, характеристики та мовну історію території. Географічні назви можна розділити на дві великі групи: перша включає імена, успадковані від попередньої мови, а друга – ті, що були створені в різний час людьми, які все ще проживають на даній

території, і тому їх можна пояснити за допомогою мови. Стародавні топоніми, про існування та використання яких свідчать класичні джерела, часто відносяться до мов давніх народів, пралатинів, про яких наявна лише фрагментарна неповна інформація. Стародавня назва Болоньї, Фелсіна (*Felsina*), сягає часів етрусків. Вважається, що цей топонім збігається з антропонімічною формою *felznal* (знатний), яка зустрічалась в епіграфах, і у свою чергу була пов'язана з топонімом Велцна (*Velzna*), сьогоднішня Болсена (*Bolsena*) (Pellegrini, 2008). Загалом численними є топоніми, які належать до пралатинського субстрату – від мови кельтів на півночі Італії до грецької часів колонізації на півдні Італії, Сицилії та частини Сардинії. По всій Італії представлена така категорія топонімів, які походять від латинського власного імені особи та можуть вживатися з різними суфіксами. Найбільш продуктивним був суфікс *-anus*. Наприклад, Маріано (*Mariano*) або Марано (*Marano*) (залежно від фонетичних змін) походить від імені Маріуса (*Marius*), який відображає приналежність місця до цієї особи, тобто закріплена за Маріусом (Enciclopedia Treccani). Топоніми здатні задокументовувати впливи різних народів, що прибули до Італії та перебували на її території, переважно готів та лангобардів. Наприклад, такі топоніми, як (*Castello di*) *Gòdego* (Тревізо), *Gòdega di Sant'Urbano* (Тревізо), *Gòito* (Мантуя), *Montegodi* (Верона) свідчать про вплив етнічних готів. У деяких італійських регіонах зустрічаються топоніми, що стосуються мовних шарів, які притаманні лише конкретній території, наприклад. арабського на Сицилії, словенського в Фріулі, хорватського в регіонах Абруццо, Молізе та Апулія (Enciclopedia Treccani).

У спробах класифікувати топоніми, окрім традиційних підходів на основі лексико-семантичного критерію, слід звернути увагу на морфологічний та словотвірний, які яскраво характеризують особливості утворення італійських топонімів. Серед найпоширеніших суфіксів, які вживаються в італійських топонімах слід виділити: *-ano,* латинського походження (топоніми, утворені за допомогою цього суфікса є дуже поширеними по всій території Італії); *-eto (-etto),* від латинського *-etum*; *-ac(c)o, -ago,* від кельтсько-латинського суфікса *-acum*, поширеного на півночі Італії; *-asco,* від суфікса лігурійсько-кельтського походження, поширеного на північному заході Італії (наприклад, *Bogliasco* (Больяско) в провінції Генуя); *-ena* (або *-enna, -eno*), суфікс етруського походження, який часто зустрічається в Тоскані та прилеглих районах (у таких назвах, як (*Bolsena*) Болсена в провінції Вітербо); *-ense* (→ *-ese, -ise* e *-isi*), суфікс латинського походження, вживання якого поширене в південній області (Наприклад, Марчанізе (*Marcianise*) в провінції Казертано); *-ace* та *-aci*, суфікс грецького походження, має зменшувальне значення і широко поширений на крайньому півдні (наприклад, (*Riace*) Ріаче); *-ai, -ei, -oi,* типові суфікси для Сардинії (наприклад, *Urzulei* (Урцулей) у провінції Нуоро), які мають долатинське походження та, імовірно, колективну функцію (Conti, 2008). Італійські топоніми можуть складатись з двох або більше елементів. Наприклад, *Pino sulla Sponda del Lago Maggiore* (Піно сулла Спонда дель Лаго Маджоре, провінція Варезе), яке до 1863 р. називали *Pino* (Піно); *Isola del Gran Sasso d'Italia* (Ізола дел Гран Сассо д'Італія, провінція Терамо), *Isola* (Ізола) до 1863 р.; *Sant'Angelo di Piove di Sacco* (Сант'Анджело ді Пйове ді Сакко, Падуя) *Sant'Angelo* (Сант'Анджело) до 1867 р. Топоніми, що складаються з декількох елементів, можуть скорочуватися. Наприклад, *Colle Val d'Elsa* (Колле Вал д'Ельса, Сієна) для місцевих – лише *Colle, Portogruaro* (Портогруаро, Венеція) – *Porto*; *Casalincontrada* (Казалінконтрада, К'єті) – *Casale*. У деяких топонімах складові одиниці вже не розрізняють. Наприклад, *Orvieto* (Орв'єто), від латинського *Urbs vetus*, тобто «старе місто»; *Urbisaglia* (Урбісалья), від латинського *Urbs salvia*. У різних топонімах зустрічають аглютиновані прийменники. Наприклад, *Daiano* (Даяно), що походить

від *de Aiano*. Є приклади складніших фраз, таких як *Trambicolli* (Трамбіколлі) від intra ambos colles; *Tramberìgori* (Трамберігорі) від *intra ambos rivulos*, *Introdacqua* (Інтродаква), ймовірно, від *inter duas aquas*, *Nimolcampo* (Німолкампо), від *imo campo*; *Nimotorre* (Німоторре) від *in imo turre* (Conti, 2007, с. 615).

Питання перекладу топонімів залишається актуальним для сучасного перекладознавства. Переклад топонімів цікавить дослідників як в межах загальної теорії перекладу, так і стосовно особливостей перекладу топонімів в межах національних топонімічних систем. Як слушно зазначає І. Дерик, переклад власних назв знаходиться на периферії уваги багатьох мовознавців. Проте серед вітчизняних дослідників слід виділити внесок А. Ґудманяна у питання перекладу онімів українською мовою. Йому належить розробка питань, пов'язаних з переглядом і вдосконаленням правил перекодування іншомовних власних назв в українській мові. І. Корунець, видатний український перекладознавець, також опікувався питаннями передачі іншомовних власних назв українською мовою і перекодуванням українських власних назв англійською мовою. Відтворенням українських власних назв в англійській мові займався В. Карабан, Т. Іваніна тощо. Розробці питань щодо передачі власних назв в різносистемних мовах присвячував увагу Д. Єрмолович. Узагальнюючи доробок вищезазначених дослідників, можна визначити 4 можливі прийоми перекладу географічних назв: 1) транскодування; 2) калькування; 3) використання традиційної, загальноприйнятої форми написання; 4) змішаний переклад (переклад однієї частини й, наприклад, використання транскодування чи калькування).

І. Дерик зазначає, що останнім часом транскодування є найбільш поширеним прийомом перекладу власних назв з української та російської на англійську та німецьку мови (Дерік, 2012, с. 126). Видатний український перекладознавець І. Корунець детально розглядав способи відтворення фонематичної структури слова при перекладі. І дійсно, більш доречним є відтворення топонімів з урахуванням особливостей їх фонематичної структури в мові оригіналу.

Топоніми можна відтворювати в різних мовах, спираючись на певні подібності у звуковому або графічному аспекті. Звукові подібності доречно передавати за допомогою транскрипції. Іншими словами, відтворюючи звукову форми шляхом використання літер. Графічні подібності слід передавати за допомогою транслітерації, використовуючи літери. Є можливість застосувати метод модифікації, який адаптує топонім до граматичної системи мови перекладу. Іноді з метою збереження форми топоніма застосовується метод калькування. Існують випадки, так званого, традиційного найменування, коли мова йде про історичні традиції та міжнародне значення топоніма. Відповідно до фонематичної структури італійської мови пропонуємо таблицю українських відповідників:

Італійські фонеми	Українські фонеми	Італійські фонеми	Українські фонеми
a	**а**	**m**	**м**
в	**б**	**n**	**н**
c	**к**	**o**	**о**
	ч	**p**	**п**
d	**д**	**q**	**к**
e	**е**	**r**	**р**
f	**ф**	**s**	**с**
g	**ґ**		**з**
	дж	**t**	**т**
h	**-**	**u**	**у**

i	**і**	**v**	**в**
	и	**z**	**дз**
l	**л**		**ц**
gn	**н’**		
gl	**л’**		
sc+i, e	**ш**		

Італійські дифтонги та трифтонги теж можна залучити до фонематичної системи української мови наступним чином:

io	<йо>, йо	uo	уо
iu	<йу>, ю	ai	ай
ia	<йа>, я	oi	ой

Для графічного відтворення італійських висхідних дифтонгів в деяких випадках в нагоді стане апостроф, якщо дифтонгу передують b, p, v, m, f, ch. Наприклад, Piemonte (П'ємонт), Piubega (П’юбега), Viale (В’яле), Chianti (К'янті) тощо.

Особливу увагу слід звернути на переклад таких топонімів, як Firenze – Флоренція, Napoli – Неаполь, Roma – Рим, Sicilia – Сицилія, Sardegna – Сардинія, Puglia – Апулія. Ці пари перекладаються за традицією. Можна помітити закономірності при відтворенні таких топонімів, як Genova – Генуя, Mantova – Мантуя, Padova – Падуя. Кінцевий – ova відповідно до традиції передається за допомогою –уя, спричиняючи відповідні фонетичні зміни. При передачі топоніма Genova використовувалась транслітерація, тому фонетичної оригінальності топоніма не збережено. Певні закономірності можна простежити, зіставляючи переклади топонімів, таких як Milano – Мілан, Torino – Турин, Trieste – Трієст. У цих топонімах при відтворення історично не вживається кінцевий голосний. Така традиція пояснюється прагненням адаптувати поширений і часто використовуваний топонім до особливостей мови перекладу. Часто українські топоніми не мають закінчення та класифікуються як іменники чоловічого роду. Іще одним цікавим моментом є приклади перекладу таких топонімів, як L'Aquila – Аквіла, La Spezia – Спеція. В граматичній системі української мови відсутній артикль, тому з метою адаптації граматичних структур топонімів до особливостей української мови артиклі у вищезазначених власних назвах не відтворювались при перекладі.

Таким чином, топоніми посідають особливе місце серед інших шарів лексики, що зумовлює можливості їх дослідження з різних точок зору. По-перше, з урахуванням тих значень, які вони передають. Топоніми можуть бути важливим свідченням про тип поселення або присутність певних тварин чи наявність рослин. Також топоніми можуть свідчити про історичні події й суспільні зміни, що відбулися з часом на певній території. По-друге, топоніми виступають об’єктом дослідження в межах прагматики, оскільки стають результатом процесу називання та беруть участь у мовних актах людини. По-третє, топоніми можуть давати свідчення про історію розвитку не лише території, але й мови. Вони є яскравим відбитком самобутності національної мови та культури. Італійські топоніми походять ще з пралатинських часів, епохи індоєвропейської долатинської мови, якою розмовляли на частині території сучасної Апулії. Численними є свідчення про топоніми, які належать до пралатинського субстрату – від мови кельтів на півночі Італії до грецької часів колонізації на півдні Італії, Сицилії та частини Сардинії. Топоніми здатні задокументовувати впливи різних народів, що прибули до Італії та перебували на її території. Серед усіх можливих прийомів, які можна застосувати до перекладу топонімів, сучасні перекладознавці виділяють:

транскодування; калькування; використання традиційної, загальноприйнятої форми написання; змішаний переклад (переклад однієї частини і, наприклад, використання транскодування чи калькування). Італійські топоніми (ойконіми) доречно відтворювати за допомогою транскодування, використовуючи транскрипцію, що дозволить зберегти адекватне сприйняття власної назви. Ресурси української мови повною мірою дозволяють передати звучання італійських топонімів. Деякі географічні назви італійських міст та регіонів перекладаються відповідно до усталеної традиції. Наприклад, Firenze – Флоренція, Napoli – Неаполь, Roma – Рим, Sicilia – Сицилія, Sardegna – Сардинія, Puglia – Апулія. У подальших дослідженнях доречно більш детально зіставити фонетичні системи італійської та української мов з метою глибокого аналізу правил двомовного транскодування, а також розглянути випадки перекладу топонімів з урахуванням усталених традицій та їхньої контекстуальної ролі у художній літературі, особливо фантазійній.

Бібліографічний список

Дерік І. М., 2012. До проблеми перекладу українських топонімів на германські мови (на матеріалі української, англійської та німецької мов). Питання ономастики. С. 123-128.

Карпенко О. П., 2000. Топонім. Українська мова : енциклопедія НАН України. Київ.

Корунець І. В., 2003. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова книга.

Олефір Г. І., Дейнеко І. А., Дейнеко І. В., 2017. Топонімія в перекладі. Науковий вісник. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 34. Київський національний лінгвістичний університет. С. 244 – 252.

Селіванова О. О., 2008. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К.

Суперанская А. В., 1985 Что такое топонимика? Москва : Наука.

Conti S., 2018. La toponomastica italiana dalla nascita ad oggi per lo studio e la conservazione di un territorio. In XXII Conferenza Nazionale ASITA. P. 375-382.

Conti S., 2007. Toponomastica geografica e ricostruzione di un paesaggio storico: il caso del Lazio. In Vincenzo Aversano (a cura di) Toponimi e antroponimi: beni-documento e spie di identità per la lettura, la didattica e il governo del territorio. Vol. II. P. 611-630.

Conti S., 2018. Toponomastica o Termini geografici dialettali? Il pensiero innovatore di Battisti e le sue conseguenze su un filone di studi. In Elena Dai Prà (a cura di), Cesare Battisti Geografo e Cartografo di Frontiera. Roma. P. 133- 143.

Enciclopedia Treccani. URL: https://www.treccani.it/ (дата звернення: 21.08.2020).

Marcato C., 1994. Giovanni Flechia e la ricerca toponomastica. In Atti del Convegno (Ivrea - Torino, 5-7 dicembre 1992), a cura di U. Cardinale, M. L. Porzio Gernia & D. Santamaria. Alessandria : Edizioni dell'Orso. P. 265-271.

Pellegrini G.B.,2008. Toponomastica italiana. Milano : Hoepli.

References

Derik I. M., 2012. Do problemy perekladu ukrainskykh toponimiv na hermanski movy (na materiali ukrainskoi, anhliiskoi ta nimetskoi mov) [On the problem of translating Ukrainian toponyms into Germanic languages (based on Ukrainian, English and German languages)]. Questions of onomastics. pp. 123-128. (in Ukrainian).

Karpenko O. P., 2000. Toponim [Toponym]. Ukrainian language : Encyclopedia of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kiev. (in Ukrainian).

Korunets I. V., 2003. Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) : pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspect translation) : a textbook]. Vinnytsia : Nova knyha. (in Ukrainian).

Olefir H. I., Deineko I. A., Deineko I. V., 2017. Toponimiia v perekladi [Toponymy in translation] Scientific Bulletin. Philology. Pedagogy. Psychology, issue 34. Kyiv National Linguistic University. pp. 244 – 252. (in Ukrainian).

Selivanova O. O., 2008. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk. [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia-K.

Superanskaia A. V., 1985. Chto takoe toponymyka? [What is toponymy?]. Moskva : Nauka. (in Russian)

Conti S., 2018. La toponomastica italiana dalla nascita ad oggi per lo studio e la conservazione di un territorio [Italian toponymy from origin to nowadays for the study and conservation of a territory]. In XXII Conferenza Nazionale ASITA. pp. 375-382. (in Italian).

Conti S., 2007. Toponomastica geografica e ricostruzione di un paesaggio storico: il caso del Lazio [Geographical toponymy and reconstruction of a historical landscape: the case of Lazio]. In Vincenzo Aversano (a cura di) Toponimi e antroponimi: beni-documento e spie di identità per la lettura, la didattica e il governo del territorio. Vol. II. pp. 611-630. (in Italian).

Conti S., 2018. Toponomastica o Termini geografici dialettali? Il pensiero innovatore di Battisti e le sue conseguenze su un filone di studi [Toponymy or dialectal geographical terms? The innovative thought of Battisti and its consequences on a line of studies]. In Elena Dai Prà (a cura di), Cesare Battisti Geografo e Cartografo di Frontiera. Roma. pp. 133-143. (in Italian).

Enciclopedia Treccani. [online] Available at: <https://www.treccani.it/> (Accessed 21.08.2020).

Marcato C., 1994. Giovanni Flechia e la ricerca toponomastica [Giovanni Flechia and toponymic research]. In Atti del Convegno (Ivrea - Torino, 5-7 dicembre 1992), a cura di U. Cardinale, M. L. Porzio Gernia & D. Santamaria. Alessandria : Edizioni dell'Orso. pp. 265-271. (in Italian).

Pellegrini G.B., 2008. Toponomastica italiana [Italian toponymy]. Milano : Hoepli.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2021.

H. Tryfonova
I. Terentieva

PROBLEMS OF ITALIAN TOPONYMS TRANSLATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

This article systematizes the methods and problems of translating Italian toponyms into the Ukrainian language. It was determined that toponyms can be reproduced in different languages, basing on certain similarities in the sounds or graphics. It's appropriate to convey sound similarities by transcription or reproducing the sound form by using letters. Graphic similarities should be transliterated by letters. It's possible to apply the method of modification, which adapts the toponym to the grammatical system of the translation language. There are cases of using of the traditional name when it comes to historical traditions and the international importance of the place-name. It's appropriate to reproduce Italian toponyms (oikonyms) by transcoding, using transcription, which will provide the adequate perception of toponyms. The resources of the Ukrainian language fully allow transmitting the sounds of Italian toponyms. Some geographical names of Italian cities and regions are

translated according to agreed tradition. For example, Firenze – Флопенція, Napoli – Неаполь, Roma – Рим, Sicilia – Сицилія, Sardegna – Сардинія, Puglia – Апулія.

The article also identifies the features of the formation and use of Italian place-names. It's revealed that toponyms are at the crossroads of history, culture and language. Within translation studies, toponyms should be analyzed taking into account the significations they convey. Toponyms can be important evidence about the type of settlement or the presence of certain animals or plants in certain territory. Toponyms can also indicate historical events and social changes in a particular area. The article determines that Italian toponyms take origin from the pre-Latin language and testify to the influences of the Celtic language in northern Italy and the Greek language caused by the colonization in southern Italy, Sicily and parts of Sardinia. Toponyms document the influences of different peoples who came to Italy and were present on its territory. The naming of geographical objects, like any other reality, is due to the ability to read the linguistic nominative code. When giving a name, a person belonging to a certain language community will refer to the words and traditions of his native language.

Key words: *toponym, oikonym, translation transformations, etymology of toponyms, toponymy.*

УДК 811.111'33

Н. Й. Четова

АРТЕФАКТИ БЕЗСМЕРТЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ЛІНГВО-КОГНІТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ ЖАНРІВ КАЗКА, ГОТИЧНИЙ РОМАН ТА ФЕНТЕЗІ)

Стаття присвячена дослідженню історії виникнення та функціонування артефактів безсмертя у світовій літературі, зокрема аналізу їх лінгвокогнітивного утілення в англомовних творах жанрів казка, готичний роман та фентезі. У ході наукової розвідки увага приділена огляду номінативного аспекту вербалізації досліджуваного різновиду артефактів та відтворенню на його основі змістового шару художнього концепту АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ як найвищого рівня абстракції аналізованого феномену. У результаті вивчення лінгвокогнітивних особливостей реалізації артефактів безсмертя з'ясовано, що дані об'єкти у творах з'являються унаслідок принесення когось у жертву, постають у вигляді істоти чи речі, яка забезпечує своєму творцю чи власнику безкінечне існування, в єдиному екземплярі або набором компонентів, може бути знищений за певних умов шляхом застосування зброї чи магії, що веде до ліквідації його творця.

Ключові слова: *артефакт, безсмертя, казка, фентезі, готичний роман, художній концепт, змістовий шар, фрейм.*

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-170-180

Актуальність та постановка наукової проблеми. За останні десятиліття дедалі більшої популярності набирає художня література казково-фантастичного характеру як така, що дозволяє здійснити втечу від несправедливої реальності у світ вигадки, де присутня магія і можливі дива, де завжди Добро перемагає Зло. З огляду на цей факт дослідження такої літератури є своєчасним і актуальним, оскільки допомагає розкрити

як причини такої зацікавленості нею широким колом читачів різного віку, так і через аналіз певних її компонентів з точки зору їх мовної та когнітивної реалізації уможливлює висвітлення особливостей конструювання та мовного утілення складових уявної дійсності, яка так приваблює поціновувачів казок, готичних романів та фентезі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед дослідників, зацікавлення яких торкалося різних аспектів вивчення зазначених жанрів, слід відзначити таких науковців, як: Г. Айденіз, Н. Алєфірєнко, Н. Болотнова, С. Васильєв, О. Галич, Н. Єремеєва, О. Колесник, Д. Павкін, В. Пропп, П. Рікьор, Н. Ситник та ін. Їхні наукові пошуки представляють аналіз специфіки реконструювання вигаданої реальності, зокрема її когнітивно-лінгвістичної репрезентації.

Мета і завдання статті. Мета даної розвідки – з'ясувати особливості лінгвальної актуалізації артефактів безсмертя для реконструкції їх когнітивної організації у творах жанрів казка, готичний роман та фентезі. Для цього перш за все необхідно дати визначення артефакту у художній літературі, далі слід виокремити критерії, за якими ці чарівні об'єкти належать до таких, що забезпечують безсмертя, потім ідентифікувати мовні одиниці на позначення аналізованого різновиду артефактів та нарешті моделювати фрейм змістового шару художнього концепту (далі –ХК) АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ, який представляє уніфіковану інформацію про складові досліджуваного явища в розглянутих творах.

Предметом розгляду є лексичні одиниці, які вербалізують артефакти, що уможливлюють безсмертя, в англомовних казках, готичному романі та фентезі. **Об'єктом** аналізу виступають їхні семантичні особливості як такі, через які реалізуються когнітивний рівень актуалізації цього різновиду артефактів. **Матеріалом** наукової розвідки слугують англомовні художні твори жанрів казка («The Young King Of Easaidh Ruadh», «The Sea-Maiden» (записані Дж. Ф. Кемпбеллом), «The Three Daughters of King O'Hara» (записана Є. Картіном)), готичний роман («The Picture of Dorian Gray» (1891) О. Вайлда) та фентезі (Дж. Р. Р. Толкін: «Hobbit» (1937), «The Lord of the Rings» (1954-1955) та Дж. К. Роулінг: «Harry Potter and Half-Blood Prince» (2005), «Harry Potter and the Deathly Hallows» (2007)), відібрані на основі наявності у них чарівних об'єктів, що забезпечують вічне існування персонажів, які є їх власниками чи творцями.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. У світовій літературі (фантастичного характеру) від давньогрецьких міфів до творів XX століття нерідко згадуються предмети, об'єкти чи суб'єкти, яким притаманні якості специфічних артефактів, найбільш відомих під назвою горокракси. Ймовірно, одним з найперших випадків у міфології, а згодом і у літературі, де використано мотив, що базується на вкладенні сили чи душі героя (воїна чи мага) у який-небудь чарівний предмет, є цикл давньогрецьких сказань про Ясона, який разом з аргонавтами за наказом царя Пелія відправився в Колхіду на пошуки золотого руна, яке охороняла чарівниця Медея і без якої воно втрачало силу зцілювати та продовжувати життя. Згодом цей мотив прослідковується у літературі різних національностей, серед яких і російська «Казка про Івана-царевича та Кощія Безсмертного», і норвезька «Казка про Велетня, у якого не було серця» («The Giant Who Had No Heart in His Body»), й українська казка «Як змії трьох сестер викрали», і казка Г. К. Андерсена «Снігова королева». Даний мотив зустрічаємо навіть у кінематографії – у фільмі «Пірати Карибського моря: скриня мерця», де серце капітана корабля «Летючий Голландець» містилось у сундуці і якщо б його знищили, то власник серця втратив би і диявольську силу, і своє безсмертя.

На сьогодні у художніх творах та наукових розвідках існує низка найменувань таких предметів – *патериця, амулет, горокракс, палантир* та інші, серед яких найпопулярнішим є узагальнена назва *артефакт*. Артефакт у літературі – це унікальний

предмет з дивовижними властивостями, що має свою історію появи та функціонування, наділяючи свого творця чи власника надзвичайними знаннями та / чи чарівними здібностями (Clute, 1997). З-поміж різноманіття артефактів вирізняють й такі, що значно подовжують або навіть уможливлюють безсмертя своїх володарів. Серед таких об'єктів у художніх творах зустрічаються магічні предмети світу народних казок, Дж. Р. Р. Толкінового Середзем'я, світу творів про Гаррі Поттера Дж. К. Роулінг та про Доріана Грея О. Вайлда. Не усіх їх ідентифіковано однією лексичною одиницею, яка б узагальнила суть феномену з його специфічними характеристиками, однак у творах Дж. К. Роулінг зроблена спроба об'єднати такі явища під назвою *горокракс* (анг. *horcrux*, рос. *крестраж*) – річ, створена за допомогою темної магії, яка слугує для зберігання частинки душі окремо від господаря, що забезпечує своєрідну форму його безсмертя. У сучасних виданнях є й інші номінації цих предметів – *soul jar, phylactery*, які мають дещо відмінне значення. У сенсі певного артефакту як оберегу Collins English Dictionary тлумачить *phylactery* як «an amulet or charm (archaic)», у той час як Webster's New World College Dictionary експлікує його як «something worn as a charm or safeguard» (Collins Dictionary, 2021). Примітно, що дане поняття у літературознавчому контексті, зокрема у жанрі фентезі, має наступне значення: «an object used by a lich to contain its soul and protect it from death, common in fantasy fiction» (Wikipedia, 2021), яке практично збігається з визначенням *horcrux* – «an object formed by dark magic that is used by a wizard or witch to achieve immortality by splitting a dark wizard's soul into separate pieces» (Dictionary.com, 2018) та «a part of a soul that has been split from the soul allowing several opportunities for the person to live if another horcrux of the soul is removed from its body» (Collins Dictionary, 2012). Як бачимо, останні два тлумачення дещо різняться фокусом – у першому увага зосереджена на об'єкті, у який ув'язнено частину душі, а у другому акцент саме на частці душі, яку вкладено у певний матеріальний предмет. Найбільш точне визначення міститься в оригінальному джерелі – безпосередньо у творі, де авторкою неологізму наведено і його значення: «*Horcrux is the word used for an object in which a person has concealed part of their soul*» (Rowling, 2005, с. 648), й особливості створення предмету, який слово позначає, та функціонування: «*<…> you split your soul, <…> and hide part of it in an object outside the body. Then, even if one's body is attacked or destroyed, one cannot die, for part of the soul remains earthbound and undamaged. But of course, existence in such a form <…> few would want it, <…>. Death would be preferable» (ibid.) ma «By an act of evil – the supreme act of evil. By committing murder. Killing rips the soul apart. The wizard intent upon creating a Horcrux would use the damage to his advantage: He would encase the torn portion –» «Encase? But how – ?» «There is a spell, <…>.*» (ibid.).

У сенсі певного чарівного контейнера вживається і словосполучення *soul jar*, яке має наступне значення: «a container or object which holds all or part of a person's soul (or life, or heart) outside of their body; this makes that person immortal and / or invulnerable» (Tropes HQ, n.d.). Разом з тим, у випадку з *soul jar* наведена і певна класифікація особливостей функціонування такого контейнера (ibid.):

1. істота, чия душа ув'язнена у певному предметі як сховищі, не може бути фізично знищена (або у деяких випадках їй не може бути заподіяно шкоди) до тих пір, поки це вмістилище неушкоджене. З огляду на це імовірні два варіанти:

a. знищення контейнеру призводить до знищення істоти, чия душа у ньому заперта, «The Young King Of Easaidh Ruadh» (Evinity Publishing, 2020b) та

b. ліквідація схованки уможливлює ліквідацію істоти, чия душа була зачинена у ньому, «The Sea-Maiden», «Evinity Publishing, 2020a; The Three Daughters of King O'Hara, 2021);

2. істота, чия душа переміщена у якусь річ, може бути вбита фізично у випадку, коли ця річ неушкоджена, але вона (істота) не залишається мертвою, а воскресає. Повна ліквідація можлива лише у випадку знищення і контейнера, й істоти (Rowling, 2005; Rowling, 2007) за наступних умов:

a. якщо вмістилище росте і заміняє фізичне тіло вбитого власника та

b. якщо душа звільняється з предмета, що її ув'язнював, і захоплює інше тіло. З часом заполонена особа фізично може змінитись під впливом цієї душі й поступово візуально усе більше нагадувати свого попереднього господаря.

Зважаючи на наведені вище тлумачення різновидів чарівних предметів, що уможливлюють безсмертя, вважається доцільним об'єднати їх під узагальнюючою назвою «артефакти безсмертя» («artifact of immortality»). Далі розглянемо як даний різновид артефактів знаходить своє мовне утілення у художніх творах по мірі їх появи у літературі.

Найпершу актуалізацію досліджуваного різновиду артефактів знаходимо у шотландській народній казці «The Sea-Maiden», де йдеться про простолюдина, який завдяки своїй хоробрості та кмітливості переміг велетнів й одружився з принцесою та з часом був змушений повернути батьків борг русалці, якій він і сам був зобов'язаний своїм життям. Тим боргом передбачалось довічне прислуговування морській діві, але задля свого звільнення парубок вбив її, розбивши яйце, у якому містились її душа й безсмертя. Тут артефакт безсмертя представлений набором живих та неживих об'єктів, укомплектованих за принципом мотрійки (рос. матрешка), де знищення останнього елементу – яйця – призводить до загибелі русалки: *The smith told him that there was no way of killing the Uille Bheist [the sea-maiden] but the one way, and this is it – «In the island that is in the midst of the loch is Eillid Chaisfhion – the white footed hind, of the slenderest legs, and the swiftest step, and though she should be caught, there would spring a hoodie out of her, and though the hoodie should be caught, there would spring a trout out of her, but there is an egg in the mouth of the trout, and the soul of the beast is in the egg, and if the egg breaks, the beast is dead.*» (The Sea-Maiden). В іншій шотландській народній казці «The Young King Of Easaidh Ruadh» молодий король вирушає на пошуки й повернення своєї дружини, яку викрав велетень, котрого можна перемогти, знищивши артефакт безсмертя – камінь, у якому міститься його душа: «*If I myself had my soul to keep, it's long since they had killed me,» said he [the giant]. «Where, dear, is thy soul? By the books I will take care of it.» «It is,» said he, «in the Bonnach stone.*» (The Young King Of Easaidh Ruadh).

Наступну художню реалізацію виявляємо у готичному романі «Портрет Доріана Грея» О. Вайлда, де артефактом безсмертя виступає картина із зображенням головного героя – привабливого юнака, який став натурником під час написання полотна. Усвідомлюючи, що колись краса зблідне, головний персонаж Доріан бажанням, яке він сам згодом вважав молитвою – *One day you introduced me to a friend of yours, who explained to me the wonder of youth, and you finished a portrait of me that revealed to me the wonder of beauty. In a mad moment, that I don't know, even now, whether I regret or not, I made a wish. Perhaps you would call it a prayer.* (Wilde, n.d., с. 204), забажав прикувати свою душу до картини, щоб та старіла, а він залишався молодим завжди: *I shall grow old, and horrid, and dreadful. But this picture will remain always young. It will never be older than this particular day of June. If it was only the other way! If it was I who were to be always young, and the picture that were to grow old! For this <…> I would give everything! Yes, there is nothing in the whole world I would not give!* (Wilde, n.d., с. 42).

Бажання Доріана здійснюється, що врешті через усвідомлення безкарності приводить його до вкрай аморального життя, а всі вчинки Доріана, які мали б відбитися на його душі і тілі, натомість відображаються на картині, залишаючи з плином часу

головного героя і надалі таким же ж молодим і привабливим, як за час написання портрету: *Eternal youth, infinite passion, pleasures subtle and secret, wild joys and wilder sins, – he was to have all these things. The portrait was to bear the burden of his shame: that was all.* (Wilde, n.d., с. 122). *This portrait would be to him the most magical of mirrors. As it had revealed to him his own body, so it would reveal to him his own soul. And when winter came upon it, he would still be standing where spring trembles on the verge of summer. When the blood crept from its face, and left behind a pallid mask of chalk with leaden eyes, he would keep the glamour of boyhood. Not one blossom of his loveliness would ever fade. Not one pulse of his life would ever weaken. Like the gods of the Greeks, he would be strong, and fleet, and joyous. What did it matter what happened to the colored image on the canvas? He would be safe. That was everything.* (Wilde, n.d., с. 124).

Ймовірно, що юнак так ніколи б і не постарів чи вмер, якби у приступі гніву через припущення про подальшу долю портрету не увігнав ножа у полотно, у результаті чого отаким містичним чином здійснив самогубство: *He looked round, and saw the knife that had stabbed Basil Hallward. He had cleaned it many times, till there was no stain left upon it. It was bright, and glistened. As it had killed the painter, so it would kill the painter's work, and all that that meant. It would kill the past, and when that was dead he would be free. He seized it, and stabbed the canvas with it, ripping the thing right up from top to bottom. There was a cry heard, and a crash. The cry was so horrible in its agony that the frightened servants woke, and crept out of their rooms.* (Wilde, n.d., с. 248–249). Невдовзі слуги знайшли мертве і постаріле тіло Доріана, а картина стала оновленою, такою, якою її намалював художник багато років тому: <...> *they found hanging upon the wall a splendid portrait of their master as they had last seen him, in all the wonder of his exquisite youth and beauty. Lying on the floor was a dead man, in evening dress, with a knife in his heart. He was withered, wrinkled, and loathsome of visage.* (Wilde, n.d., с. 249).

У трилогії «Володар Перснів» та її пролозі «Гобіт» Дж. Р. Р. Толкіна таким артефактом безсмертя є Перстень Всевладдя, який утілення зла Саурон викував, вклавши у нього частину своєї суті: <...> *the treasure of the Enemy, fraught with all his malice; and in it lies a great part of his strength of old.* (Tolkien, 2001, с. 267), через що залежав від коштовності, адже та стала осередком його основної сили: *He only needs the One; for he made that Ring himself, it is his, and he let a great part of his own former power pass into it, so that he could rule all the others.* (Tolkien, 2001, с. 61). До надзвичайних особливостей артефакту відносились і його здатність робити господаря невидимим, давати певну владу та не тільки значно подовжувати життя: *The power of the ring had lengthened his years far beyond their span* (Tolkien, 2001, с. 267), але й робити свого власника практично безсмертним: *A mortal, Frodo, who keeps one of the Great Rings, does not die, but does not grow or obtain more life, he merely continues, until at last every minute is a weariness.* (Tolkien, 2001, с. 56), натомість псуючи його душу через стимулювання його до аморальних злодіянь та завдаючи йому фізичних мук. Наступні епізоди свідчать про те, що творця артефакту знищити можна лише тоді, коли сам артефакт безсмертя буде ліквідований: *Sauron was diminished, but not destroyed. His Ring was lost but not unmade. The Dark Tower was broken, but its foundations were not removed; for they were made with the power of the Ring, and while it remains they will endure.* (Tolkien, 2001, с. 256) та *There is only one way: to find the Cracks of Doom in the depths of Orodruin, the Fire-mountain, and cast the Ring in there, if you really wish to destroy it, to put it beyond the grasp of the Enemy for ever.* (Tolkien, 2001, с. 70).

У легендаріумі про Середзем'я згадуються й інші магічні реліквії – Персні Влади, створені ельфами за допомогою Саурона. Загалом їх було двадцять: три – для ельфів, сім – для гномів, дев'ять – для людей і головний – Перстень Всевладдя. Примітно, що в них

була закладена частина темної сили та волі Саурона, тому вони давали своїм носіям надздібності, значно подовжували їх життя, робили їх невразливими до зброї та / чи магії, однак для створення цих артефактів нікого не було принесено у жертву, а їх знищення не спричиняло ліквідацію їх творця, силою і волею якого ці персні були пов'язані. Це факт свідчить про те, що Персні Влади до артефактів безсмертя з огляду на відсутність певних характерних особливостей віднести не можна.

У творах Дж. К. Роулінг описано 7 горокраксів як артефактів безсмертя. Наступні контексти якнайкраще розкривають кількісні та якісні характеристики даних артефактів у циклі про Гаррі Поттера: «*But my point is that whatever happens to your body, your soul will survive, untouched,» said Hermione. «But it's the other way round with a Horcrux. The fragment of soul inside it depends on its container, its enchanted body, for survival. It can't exist without it.*» (Rowling, 2007, с. 73), *<…> would one Horcrux be much use? Can you only split your soul once? Wouldn't it be better, make you stronger, to have your soul in more pieces, I mean, for instance, isn't seven the most powerfully magical number, wouldn't seven -?* (Rowling, 2005, с. 650)). Всі ці горокракси створив один з персонажів – темний чарівник Лорд Волдеморт. Серед них: щоденник Тома Редла (*Four years ago, I received what I considered certain proof that Voldemort had split his soul. <…> The diary, Riddle's diary, the one giving instructions on how to reopen the Chamber of Secrets. <…> Well, although I did not see the Riddle who came out of the diary, what you described to me was a phenomenon I had never witnessed. A mere memory starting to act and think for itself? A mere memory, sapping the life out of the girl into whose hands it had fallen? No, something much more sinister had lived inside that book. ... a fragment of soul, I was almost sure of it. The diary had been a Horcrux.* (Rowling, 2005, с. 653)), перстень Ярволода Ґонта (*The ring, the ring that became the Horcrux, Marvolo Gaunt said it had the Peverell coat of arms on it!* (Rowling, 2007, с. 297)), чаша Гельґи Гафелпаф, медальйон Салазара Слизерина, діадема Ровіни Рейвенклов (*But the diadem, once it became his precious Horcrux, had not been left in that lowly tree. ...No, the diadem had been returned secretly to its true home, and Voldemort must have put it there* – (Rowling, 2007, с. 425)), змія Наджіні («*He'd already made five of his Horcruxes before he went into exile, and Dumbledore was certain the snake is the sixth,» said Hermione.* (Rowling, 2007, с. 194)) та власне сам Гаррі Поттер (*You were the seventh Horcrux, Harry, the Horcrux he never meant to make. He had rendered his soul so unstable that it broke apart when he committed those acts of unspeakable evil, the murder of your parents, the attempted killing of a child. But what escaped from that room was even less than he knew. He left more than his body behind. He left part of himself latched to you, the would-be victim who had survived.* (Rowling, 2007, с. 488)). Наявні у творі й інші 2 горокракси, які згадуються як найперші такі артефакти: горокракс чарівника Герпо Смердючого та Філософський Камінь алхіміка Ніколаса Фламеля. Як бачимо, авторка до горокраксів відносить як неживі предмети, так і живі істоти, причому серед об'єктів здебільшого особисті речі (прикраси, посуд, записник і т.п.), а в якості суб'єктів і людина, і тварина.

Примітним є те, що для створення зазначених вище артефактів безсмертя у жертву з летальним результатом принесено 6-ть з 7-ми людей, адже останньому – Гаррі Поттеру – вдалося вижити й ненавмисно самому стати тим горокраксом.

Щодо місцеперебування цих спеціальних магічних об'єктів, то воно варіюється від певної локації як щодо відкритого (біля Волдеморта по мірі його пересування) чи закритого простору (дім), так і щодо природного (печера) чи штучного (сейф), а також у тілі артефакту-носія (Гаррі Поттер): *As Dumbledore had told Harry that be believed Voldemort had hidden the Horcruxes in places important to him, they kept reciting, in a sort of dreary litany, those locations they knew that Voldemort had lived or visited. The orphanage where he had been born and raised: Hogwarts, where he had been educated; Borgin and Burks,*

where he had worked after completing school; then Albania, where he had spent his years of exile: These formed the basis of their speculations. (Rowling, 2007, с. 194).

Крім того, усі горокракси творів Дж. К. Роулінг можна умовно поділити на статичні (чаша Гельги Гафелпаф у сейфі Лестранжів в банку Ґрінґотс) та динамічні (змія Наджіні, яка всюди супроводжує свого повелителя). Щодо способів знищення артефактів безсмертя, то авторкою виділено 2 способи: за допомогою зброї (ікло Василіска та меч Ґодрика Ґрифіндора): «*From all that I've read, what Harry did to Riddle's diary was one of the few really foolproof ways of destroying a Horcrux.» «What, stabbing it with a basilisk fang?» asked Harry. «Oh well, lucky we've got such a large supply of basilisk fangs, then,» said Ron.* (Rowling, 2007, с. 73), *Harry was sure that the goblin would accept nothing but the sword, even if they had something as valuable to offer him. Yet the sword was their one, indispensable weapon against the Horcruxes.* (Rowling, 2007, с. 350), та через закляття («Авада Кедавра» та «Зложар» (*Fiendfyre – cursed fire – it's one of the substances that destroy Horcruxes, but I would never, ever have dared use it, it's so dangerous – how did Crabbe know how to?* (Rowling, 2007, с. 437)). Специфікою магічних об'єктів-реліквій безсмертя світу Поттера є те, що у кожного з них є певна передісторія існування чи функціонування (перстень Ярволода Ґонта створений Волдемортом, коли той знайшов свою родину; прикраса колись належала стародавньому роду і підтверджувала благородне походження Волдеморта; для створення горокраксу маг убив своїх батька, діда й бабу, а коштовність заховав в будинку, де колись жила мати; камінь на персні був «Воскресальним каменем»), та те, що вони мають певний символізм чи особливий зв'язок з володарем (як-от змія Наджіні, яка символізувала глибокий зв'язок Волдеморта з Гаррі Поттером): «*There will come a time when Lord Voldemort will seem to fear for the life of his snake.» «For Nagini?» <…> «Precisely. If there comes a time when Lord Voldemort stops sending that snake forth to do his bidding, but keeps it safe beside him under magical protection, then, I think, it will be safe to tell Harry.» <…> «Part of Lord Voldemort lives inside Harry, and it is that which gives him the power of speech with snakes, and a connection with Lord Voldemort's mind that he has never understood. And while that fragment of soul, unmissed by Voldemort, remains attached to and protected by Harry, Lord Voldemort cannot die.*» (Rowling, 2007, с. 473).

Дослідження зазначених вище контекстів на предмет експлікації горокраксів із залученням методики ідентифікації художніх концептів, запропонованої В. Г. Ніконовою (Ніконова, 2005), уможливило реконструкцію ХК АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ, мовна реалізація якого представлена низкою номінацій магічних об'єктів чи суб'єктів, які наділяють своїх творців чи власників винятковими вміннями, знаннями, якостями, зокрема нев'янучою молодістю та безсмертям. Розглянуті контексти яскраво ілюструють певні особливості такого різновиду артефактів і слугують ідентифікації ХК АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ, зокрема конституентів його змістового шару. Аналізуючи мовне утілення артефактів безсмертя у зазначених вище творах, прослідковуємо певні закономірності чи спільні риси, які видається доцільним представити у вигляді фрейму змістового шару художнього концепту АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ (див. рис. 1).

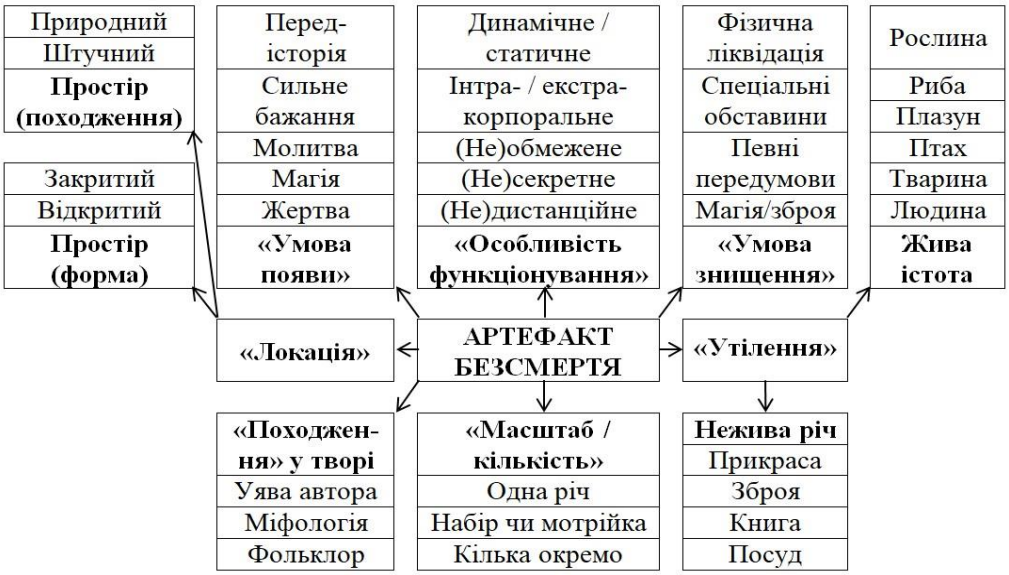

Рис. 1. **Фрейм змістового шару ХК АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ в англомовних творах жанрів казка, готичний роман та фентезі**

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, розглянувши актуалізацію артефактів безсмертя в англомовних творах різних жанрів, спільним для яких є уявна складова, можемо стверджувати про певні ізоморфні риси мовного утілення та когнітивної організації досліджуваного явища, які є тим кістяком, на основі котрого з незначними варіаціями розгортається художня реалізація безсмертя через переміщення частини чи всієї душі та / або сили у певний артефакт чи групу / набір артефактів. Проведений аналіз та його результати свідчать про те, в англомовній літературі, як художній, так і довідковій, існує кілька варіантів вербалізації на позначення такого різновиду артефактів, серед яких *soul jar, phylactery, horcrux*, однак задля узагальнюючої ідентифікації подібних предметів обрано номінацію *артефакт безсмертя* (*artifact of immortality*). На основі проаналізованих контекстів, де розкрито інформацію про зазначений вид артефактів, стало можливим реконструювати змістовий шар ХК АРТЕФАКТ БЕЗСМЕРТЯ, реалізованого в англомовних творах різних жанрів, згідно з яким це об’єкт / суб’єкт тлумачиться як: це жива істота або нежива річ, яка забезпечує свого творця або власника безсмертям, походить з міфології чи фольклору або є вигадкою автора, створена шляхом застосування магії, молитви чи надзвичайного бажання із принесенням когось або чогось у жертву, функціонує в єдиному екземплярі або набором компонентів (не)дистанційно, (не)секретно, (не)обмежено, у певному тілі чи поза його межами, динамічно чи статично на відкритому чи закритому, природному чи штучному просторі та може бути знищена шляхом застосування фізичної сили та / або магії за певних умов чи обставин, що призведе до безпосередньої або опосередкованої ліквідації свого творця чи власника.

Перспективним уважається дослідження образно-асоціативного шару досліджуваного художнього концепту на основі зазначених творів задля виявлення усієї гами варіантів інтерпретації артефактів безсмертя.

Бібліографічний список

Chetova, N., 2019. The Imaginary: from Genre through Text and Language to Conceptual Space (Based on J.R.R. Tolkien's Literary Works). Lege artis-Language yesterday, today, tomorrow, IV(2), pp.49-85. Відсутні посилання у тексті

Clute, J. and Grant, J., 1997. The Encyclopedia of Fantasy. London: Orbit.

Collins Dictionary, 2012. Horcrux. Collins. [онлайн] Доступно: https://www.collinsdictionary.com/submission/1557/Horcrux [Дата звернення 05 травня 2021].

Collins Dictionary, 2021. Definition of phylactery. Collins. [онлайн] Доступно: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/phylactery> [Дата звернення 05 травня 2021].

Dictionary.com, 2018. Horcrux. Dictionary.com. [онлайн] Доступно: https://www.dictionary.com/e/pop-culture/horcrux/?itm_source=parsely-api [Дата звернення 05 травня 2021].

Evinity Publishing, 2020a. The Sea-Maiden. Sacred-Texts.com. [онлайн] Доступно: <https://www.sacred-texts.com/neu/celt/pt1/pt108.htm> [Дата звернення 05 травня 2021].

Evinity Publishing, 2020b. The Young King Of Easaidh Ruadh. Sacred-Texts.com. [онлайн] Доступно: <https://www.sacred-texts.com/neu/celt/pt1/pt105.htm> [Дата звернення 05 травня 2021].

Rowling, J.K., 2005. Harry Potter and the Half-Blood Prince. Passuneb.com. [онлайн] Доступно:
<http://www.passuneb.com/elibrary/ebooks/Harry%20Potter%20and%20The%20Half-Blood%20Prince.pdf> [Дата звернення 05 травня 2021].

Rowling, J.K., 2007. Harry Potter and the Deathly Hallows. Passuneb.com. [онлайн] Доступно
<http://www.passuneb.com/elibrary/ebooks/Harry%20Potter%20and%20The%20Deathly%20Hallows.pdf> [Дата звернення 05 травня 2021].

The Three Daughters of King O'Hara, 2021. Wikipedia. Доступно за: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Three_Daughters_of_King_O%27Hara (Дата звернення: 05.05.2021).

Tolkien, J.R.R., 2001. The Fellowship of the Ring. Boston, New York: Houghton Mifflin Co.

Tropes HQ, n.d. Soul Jar. Tropes.org. [онлайн] Доступно: https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/SoulJar [Дата звернення 05 травня 2021].

Wikipedia, 2021 Phylactery. Wikipedia. [онлайн] Доступно: <https://en.wikipedia.org/wiki/Phylactery> [Дата звернення 05 травня 2021].

Wilde, O., n.d. The Picture of Dorian Gray. Planetpublish.com. [онлайн] Доступно: <http://www.Planetpublish.com/wp-content/uploads/2011/11/The_Picture_of_Dorian_Gray_NT.pdf> [Дата звернення 05 травня 2021].

References

Chetova, N., 2019. The Imaginary: from Genre through Text and Language to Conceptual Space (Based on J.R.R. Tolkien's Literary Works). Lege artis-Language yesterday, today, tomorrow, IV(2), pp.49-85.

Clute, J. and Grant, J., 1997. The Encyclopedia of Fantasy. London: Orbit.

Collins Dictionary, 2012. Horcrux. Collins. [online] Available at: <https://www.collinsdictionary.com/submission/1557/Horcrux> [Accessed 05 May 2021].

Collins Dictionary, 2021. Definition of phylactery. Collins. [online] Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/phylactery> [Accessed 05 May 2021].

Dictionary.com, 2018. Horcrux. Dictionary.com. [online] Available at: <https://www.dictionary.com/e/pop-culture/horcrux/?itm_source=parsely-api> [Accessed 05 May 2021].

Evinity Publishing, 2020a. The Sea-Maiden. Sacred-Texts.com. [online] Available at: <https://www.sacred-texts.com/neu/celt/pt1/pt108.htm> [Accessed 05 May 2021].

Evinity Publishing, 2020b. The Young King Of Easaidh Ruadh. Sacred-Texts.com. [online] Available at: <https://www.sacred-texts.com/neu/celt/pt1/pt105.htm> [Accessed 05 May 2021].

Nikonova, V.H., 2005. Khudozhni kontsepty v trahediiakh Shekspira: metodyka identyfikatsii [Artistic concepts in Shakespeare's tragedies: methods of identification]. Visnyk Cherkaskogo universytetu: Filologichni nauky, 78, pp.21-32. (in Ukrainian).

Rowling, J.K., 2005. Harry Potter and the Half-Blood Prince. Passuneb.com. [online] Available at: <http://www.passuneb.com/elibrary/ebooks/Harry%20Potter%20and%20The%20Half-Blood%20Prince.pdf> [Accessed 05 May 2021].

Rowling, J.K., 2007. Harry Potter and the Deathly Hallows. Passuneb.com. [online] Available at: <http://www.passuneb.com/elibrary/ebooks/Harry%20Potter%20and%20The%20Deathly%20Hallows.pdf> [Accessed 05 May 2021].

The Three Daughters of King O'Hara, 2021. Wikipedia. [online] Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Three_Daughters_of_King_O%27Hara (Accessed 05.05.2021).

Tolkien, J.R.R., 2001. The Fellowship of the Ring. Boston, New York: Houghton Mifflin Co.

Tropes HQ, n.d. Soul Jar. Tropes.org. [online] Available at: https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/SoulJar [Accessed 05 May 2021].

Wikipedia, 2021 Phylactery. Wikipedia. [online] Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Phylactery> [Accessed 05 May 2021].

Wilde, O., n.d. The Picture of Dorian Gray. Planetpublish.com. [online] Available at: <http://www.Planetpublish.com/wp-content/uploads/2011/11/The_Picture_of_Dorian_Gray_NT.pdf> [Accessed 05 May 2021].

Стаття надійшла до редакції 14.05.2021.

N. Chetova

ARTIFACTS OF IMMORTALITY IN WORLD LITERATURE: LINGUOCOGNITIVE REALIZATION (BASED ON THE MATERIAL OF ENGLISH FAIRY TALE, GOTHIC NOVEL AND FANTASY)

The present article reveals the research of the history of appearance and functioning of the artifacts of immortality in the world literature and presents the analysis of realization of their peculiarities at the linguistic and cognitive levels in the English literary works of such genres as fairy tale, gothic novel and fantasy. In the process of research the attention was focused on the analysis of the nominative aspect of verbalization of artifacts of immortality along with the structuring of the basic information got as a result of contexts analysis, where the artifacts of immortality were mentioned, and presented as a frame of the notional layer of the literary concept ARTIFACT OF IMMORTALITY. The article presupposes the application of the complex multiparadigmatic approach which is based on the properties of linguopoetic and conceptual analysis. Having analyzed the lingual verbalization aspects of variety of immortality artifacts in fairy tales and literary works of O. Wilde, J. R. R. Tolkien

and J. K. Rowling, where the imaginary category these artifacts are associated with, is realized the best, and where it serves as the genre-forming feature, we found the set of lexemes denoting artifacts of immortality, the most frequently mentioned are the things with extraordinary properties which prolong the life or existence of their creators or owners.

On the basis of system-functional and semantic analyses, it became possible to differentiate and group words that verbalize artifact of immortality in the analyzed literary works. The logically structured information about these artifacts reveals the basic mental visualization of the phenomenon, its components, the interaction of which is presented in the form of a frame, and demonstrates the knowledge about the immortality artifacts accumulated in the English fairy tales, gothic novel and fantasy: it is a living being or a thing that provides its owner or creator with immortality, originates from mythology or folklore or is the invention of the writer; it is made as a result of application of the magic, prayer or exceptional wish and through sacrifice, functions as the single copy or a set of components in a certain body or beyond it and can be destroyed by strength or the magic and under certain circumstances that leads to the death of its owner or creator.

The present research shows the common features of the artifact of immortality as one of the bright examples of realization of the imaginary category and reveals its unchangeable nature in the English fairy tales, gothic novel and fantasy.

Key words: *artifact, immortality, fairy tale, fantasy, gothic novel, literary concept, notional layer, frame.*

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82.091

І. Г. Бєй

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ МИТЕВСКИ ВИТОМИР. ПРЕГЛЕД НА ВИЗАНТИЙСКАТА КНИЖЕВНОСТ. – СКОПЈЕ: ФИЛОЗОФСКИЙ ФАКУЛТЕТ, 2018. – 125 С.

У критичній розвідці подаємо рецензію на книгу македонського академіка Витомира Митевського «Огляд візантійської літератури». Акцентовано увагу на тому, що сенс і цінність роботи В. Митевського в тому, що він, хоч і досить поверхово, надає македонському читачеві можливість ознайомитися с головними жанрами та провідними авторами візантійської літератури, при чому як богословської, так і світської. Особливу увагу автор приділяє зв'язку візантійської літератури з македонською (на прикладі паралелей між «Епосом про Диґениса» та епічним циклом про Марка Королевича).

Ключові слова: візантійська література, візантійська поезія, вища освіта в Візантії, візантійська філософія, Епос про Диґениса.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-181-183

Невелика за обсягом, оглядова робота македонського академіка Витомира Митевського відкриває вікно у величезний світ візантійської літератури. При цьому автор приймає найширші тимчасові рамки існування Візантійської імперії: з моменту перенесення столиці в Константинополь до його захоплення османами у XV столітті.

Книга складається з 8 невеликих глав і бібліографії (25 найменувань латинським шрифтом, 85 – кириличним), та має 14 ілюстрацій. У всій книзі чотири підрядкових виноски, у двох з них автор посилається на власні книги.

Судячи з частих роз'яснень грецьких і латинських термінів, книга орієнтована на слабко підготовленого читача. Автор непослідовно призводить оригінальні грецькі назви згадуваних творів візантійських авторів, а грецькі терміни іноді наводить грецьким алфавітом, а іноді латинським. Так на сторінці 88 грецький термін «stikhos politikos» надруковано латинським шрифтом і переведений на македонський як «политички стих», тоді як на стор. 25 цей же термін надрукований грецьким шрифтом – «στίχος πολιτικός», але переведений як «граѓански стих».

У першій главі (9–19) – «Вища освіта в Візантії і енциклопедизм» – автор дає приблизну періодизацію літератури, на жаль, чітко не структуровану.

Друга глава (21–30) – «Поезія» – вводить поділ на церковну і світську поезію. У розділі «Церковна поезія» автор обмежується тим, що наводить визначення *кондака* і *канону* і викладає коротку історію їх виникнення. Більш змістовний розділ «Світська поезія». Тут акад. Митевський наводить два критерії, що дозволяють відокремити світську поезію від церковної: а) тематичний і б) наявність / відсутність літургійного застосування. Автор згадує про відмінності в просодії: світська поезія більшою мірою зберігає античну метрику. У цьому ж розділі розповідається про панегіриках, «жебрацьких піснях», епіграмах, коротких ситуаційних поетичних формах.

Третій розділ (31–47) – «Теологія» – відкривається перерахуванням отців Церкви, починаючи з Климента Александрійського (150–215 рр.) і закінчуючи свят. Григорієм

Паламою, з короткими біографічними даними та лаконічним описом їх основних творів (розділ «Доктринальна література»). У розділі «Агіографія» в перший раз згадуються візантійсько-слов'янські (македонські) літературні зв'язки: Митевський зазначає, що житіє св. Георгія Кратовского написано за візантійськими зразками. Розділ «Патерики» дає визначення терміна, винесеного в заголовок, викладається історія виникнення цього жанру, особлива увага приділяється «Лавсаїку» і «Азбучніку». У розділі «Апокрифи» проводиться друга візантійсько-македонська паралель: згадується Палея XVI століття, переписана на замовлення архієпископа Охридського. Автор згадує і «Сивілині книги», але, на жаль, не застерігає, що йдеться вже про третю збірку під цим ім'ям, укладену ймовірно вже за часів імп. Юстиніана.

Четверта глава (49–61) – «Філософія» – складається з чотирьох розділів, перший з яких присвячений загальним особливостям філософствування в Візантії, другий – ранньовізантійському періоду, третій – візантійському ренесансу і четвертий – пізньовізантійському періоду. Кожному з авторів тут відводиться не більше одного-двох абзаців. При цьому абзаци, присвячені Василію Великому, Григорію Богослову, Григорію Ніському, Максиму Сповіднику текстуально дуже близькі аналогічним в розділі «Теологія».

П'ята глава (63–76) – «Історіографія» – починається з розділу «Загальні зауваження». Далі структура нагадує попередню главу: йдуть розділи, присвячені ранньовізантійському, ренесансному і пізньовізантійському періодам, де акад. Митевський настільки ж лаконічно описує кожного з авторів. У п'ятому розділі автор відходить від поділу за періодами до опису єдиного згаданого в цій главі жанру – хронік. Тут знову згадується Іоанн Скіліца, з яким читач зустрічався сімома сторінками раніше. Абзаци, присвячені цьому історику, відрізняються назвою єдиного, що дійшов до нас, його твору: на стор. 68 він називається «Хроніка» (Χρονικά), а на стор. 74 – «Огляд історії» (Σύνοψις Ἱστοριῶν). Цей твір дійсно фігурує під двома назвами, але, гадаю, про це варто було б сказати в книзі.

Шоста глава (77–81) – «Сатира» – так само стисло згадує про існування ряду сатиричних творів і дає їх короткий опис.

Сьома глава (83–86) – «Риторика, епістолографія, автобіографія і дидактична проза» – попри найдовшу назву є найкоротшою, де сухо перераховано імена авторів і назви творів.

Найоб'ємніша восьма глава (87–118) – «Народна література» – складається з трьох розділів: «Загальні особливості», «Етична поезія» (з трьома підрозділами), «Роман» (5 підрозділів). Відзначимо надзвичайну непропорційність в структурі книги: підрозділ «Епос про Диґениса» розділу «Епічна поезія», присвячений одному єдиному твору, займає 14 сторінок – тобто понад 10 % обсягу всієї книги. Тому опис цього епосу на тлі інших виглядає як коротка передмова до видання перекладу: тут розповідається і про рукописної традиції, і про слов'янські переклади, переказується зміст, розглядаються стилістичні особливості і композиція, теми і мотиви, героїчний світ і Диґенис, і навіть зіставлення з македонським епічним циклом про Марка Королевича. Ймовірно, ця дбайливість у викладі пов’язана з тим, що роком раніше автор випустив книгу, присвячену саме Марку Королевичу. У розділі «Роман» акад. Митевський повертається до колишньої стислості викладу – не більше двох абзаців на автора / твір. Менше однієї сторінки присвячено впливу візантійського роману на слов'янські літератури.

У книзі помічений і ряд фактографічних помилок, напр., на стор. 33 святитель Григорій Ніський названо старшим братом святителя Василія Великого, тоді як вірно зворотне. На стор. 39 «Лествиця» Синайського ігумена Іоанна названа по-грецьки Σκυλίτζης.

Книга акад. Митевського дає дуже поверховий огляд візантійської літератури, не містить авторських узагальнень і висновків. Бібліографія не структурована по тематиці, при цьому вся немакедонські література досить застаріла. Незайвим був би і перелік македонських перекладів згаданих творів. Відсутні необхідні в подібному випадку іменний і предметний покажчики.

Бібліографічний список

Митевски, В., 2018. *Преглед на византийската книжевност.* Скопје : Филозофский факултет.

References

Mitevski, V., 2018. *Pregled na vizantiiskata knizhevnost* [*Review of Byzantine Literature*]. Skopje : Filozofski fakultet. (in Macedonian).

І. Вей

BOOK REVIEW: МИТЕВСКИ ВИТОМИР. ПРЕГЛЕД НА ВИЗАНТИЙСКАТА КНИЖЕВНОСТ. – СКОПЈЕ: ФИЛОЗОФСКИЙ ФАКУЛТЕТ, 2018. – 125 С.

The review emphasizes that the meaning and value of V. Mitevski's work is that he, although rather sketchy, gives the Macedonian reader the opportunity to get acquainted with the main genres and leading authors of Byzantine literature, both theological and secular. The author pays special attention to the connection between Byzantine and Macedonian literature (through the example of parallels between the Acritic Songs and the epic cycle about Prince Marko).

The author accepts the broadest time frame of existence of the Byzantine Empire: from the moment of moving the capital to Constantinople to its fall to the Ottomans in the XV century.

The book consists of 8 small chapters and a bibliography (25 titles in Latin, 85 in Cyrillic), and has 14 illustrations. Throughout the book there are four footnotes, in two of them the author refers to his own books.

Judging by the frequent explanations of Greek and Latin terms, the book is aimed at a poorly prepared reader. The author inconsistently cites the original Greek names of the mentioned works of Byzantine authors, and sometimes cites Greek terms in the Greek alphabet and sometimes in Latin. Thus, on page 88, the Greek term "stikhos politikos" is printed in Latin and translated into Macedonian as "политички стих", while on p. 25 the same term is printed in Greek – "στίχος πολιτικός", but translated as "граѓански стих".

Note the extreme disproportion in the structure of the book: the part "Epic of Digenis" in the section "Epic Poetry", devoted to a single work, occupies 14 pages – i.e. more than 10 % of the entire book. Therefore, the description of this epic compared to others looks like a short preface to the publication of the translation: it tells about the manuscript tradition and Slavic translations, stylistic features and composition, themes and motifs, about Digenis Acritis himself, and even comparisons with a Macedonian epic cycle about Prince Marko. Probably, this care in the presentation is due to the fact that a year earlier the author published a book dedicated to Prince Marko. In the section "Novel" V. Mitevski returns to the former brevity of the presentation – no more than two paragraphs per author / work. Less than one page is devoted to the influence of the Byzantine novel on Slavic literature.

Book of V. Mitevski gives a very sketchy review of Byzantine literature, does not contain author's generalizations and conclusions. The bibliography is not structured by subject, and all non-Macedonian literature is quite outdated. The list of Macedonian translations of the mentioned works would also be useful. No nominal and subject indexes are given.

Key words: *Byzantine literature, Byzantine poetry, higher education in Byzantium, Byzantine philosophy, Epic of Digenis.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АСКЕРОВА ІРИНА АЛІЇВНА, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

БЄЙ ІЛЛЯ ГЕННАДІЙОВИЧ, викладач кафедри слов'янської філології Запорізького національного університету, магістр богослов'я, магістр філології

БИЦКО НАТАЛІЯ ІВАНІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету, кандидат філологічних наук

ДЕ КАРЛО АНДРЕА ФЕРНАНДО, доктор філософії, професор кафедри літературознавчих, лінгвістичних та порівняльних студій Неапольського університету «Л'Орієнтале» (м. Неаполь, Італія)

ДІЛАЙ ІРИНА ПЕТРІВНА, доцент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент

ДРУЖБЯК СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка», кандидат філологічних наук, доцент

ДЯДЕЧКО АЛЛА МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри іноземних мов Сумського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ЗАГРЕБІНА АНАСТАСІЯ ВАЛЕНТИНІВНА, магістрант Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЗВИНЯЦЬКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯНОВИЧ, професор кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету, доктор філологічних наук

ІВАНОВА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА, доцент кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент

КАЛИМОН ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, старший викладач кафедри української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, кандидат філологічних наук

КОСЕНКО АННА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

КУДЕЛЬКО ЗОЯ БОРИСІВНА, завідувач кафедри сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент

КУШНІР ЛАРИСА ВАСИЛІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов та підготовки іноземних студентів ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

ЛІННИК ВЛАДА ВІТАЛІЇВНА, магістрант Маріупольського державного університету

ЛЯПІЧЕВА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА, доцент кафедри іноземних мов та підготовки іноземних студентів ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», кандидат філологічних наук, доцент

МАРКУЛЯК ЛАРИСА ВАСИЛІВНА, доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

ПЕТРЕНКО ДАРИНА МАКСИМІВНА, викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

РІЖОК ІРИНА ІГОРІВНА, магістрант Львівського національного університету імені Івана Франка

САВЧАК ІВАННА ВОЛОДИМИРІВНА, магістрант Національного університету «Львівська політехніка»

САВЧЕНКО ІРИНА СТЕПАНІВНА, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук

СЕРДЕГА РУСЛАН ЛЕОНІДОВИЧ, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук

СКРИПНІК ІРИНА ЮРІЇВНА, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови, кафедри романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук

СТРУК ІВАННА МИХАЛІВНА, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

ТЕРЕНТЬЄВА ІРИНА МИКОЛАЇВНА, магістрант Маріупольського державного університету

ТЕСЛІЦЬКА ГАЛИНА ІЛЛІВНА, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

ТОДЕР ВІКТОРІЯ ОЛЕКСІЇВНА, магістрант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ТРИФОНОВ РОМАН АНАТОЛІЙОВИЧ, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук

ТРИФОНОВА ГАННА ВАЛЕРІЇВНА, декан факультету іноземних мов Маріупольського державного університету, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

ЧЕТОВА НАТАЛІЯ ЙОСИПІВНА, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка», кандидат філологічних наук, доцент

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ASKEROVA IRYNA, Candidate of Philology, Associate Professor (Department of Foreign Philology and Translation, Kyiv National University of Trade and Economics)

BEY ILLYA, Master in Theology, Master of Philology, Lecturer (Department of Slavic Philology, Zaporizhzhia National University)

BYTSKO NATALIA, Candidate of Philology, Senior Lecturer (Department of Foreign Languages, Bukovinian State Medical University)

CHETOVA NATALIIA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Foreign Languages, Lviv Polytechnic National University)

DE CARLO ANDREA FERNANDO, PhD, Professor (Department of Literary, Linguistic and Comparative Studies, University of Naples «L'Orientale», Naples, Italy).

DIADECHKO ALLA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Foreign Languages Department, Sumy State University)

DILAY IRYNA, Candidate of Philology, Associate Professor (Department of English Philology, Ivan Franko National University of Lviv)

DRUZHBIAK SVITLANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Applied Linguistics, Lviv Polytechnic National University)

IVANOVA SVITLANA, Candidate of Philology, Associate Professor (Foreign Languages Department of the Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

KALYMON YULIIA, Candidate of Philology, PhD, Senior Lecturer (Department of Ukrainian and Foreign Languages, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj)

KOSENKO ANNA, Candidate of Philology, Associate Professor (Department of Communicative Linguistics and Translation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

KUDELKO ZOYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor, Head of the Department of Modern Foreign Languages and Translation Studies (Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

KUSHNYR LARYSA, Senior Lecturer (Department of Foreign Languages and Preparation of Foreign Students, State Higher Educational Institution «Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture»)

LIAPICHEVA OLENA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Foreign Languages and Preparation of Foreign Students, State Higher Educational Institution «Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture»)

LINNIK VLADA, graduate student (Mariupol State University)

MARKULYAK LARYSA, Candidate of Philology, Associate Professor (Department of Ukrainian Literature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

PETRENKO DARYNA, Lecturer (Department of Business Foreign Language and Translation, V. N. Karazin Kharkiv National University)

RIZHOK IRYNA, graduate student (Ivan Franko National University of Lviv)

SAVCHAK IVANNA, graduate student (Lviv Polytechnic National University)

SAVCHENKO IRINA, Candidate of Philology, Associate Professor (Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy)

SERDEHA RUSLAN, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Ukrainian Language, V. N. Karazin Kharkiv National University)

SKRYPNIK IRYNA Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Foreign Language Teaching, Methods and Practice, Department of Romance Philology and Translation, V. N. Karazin Kharkiv National University)

STRUK IVANNA, Candidate of Philology, PhD, Assistant Professor (Department of Modern Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

TERENTIEVA IRYNA, graduate student (Mariupol State University)

TESLITSKA HALYNA, Candidate of Philology, PhD, Assistant Professor (Department of Modern Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

TODER VIKTORIIA, graduate student (Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

TRYFONOV ROMAN, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of Ukrainian Language, V. N. Karazin Kharkiv National University)

TRYFONOVA HANNA, Candidate of Social Comunication, PhD, Associate Professor, Dean of the Faculty of Foreign Languages (Mariupol State University)

ZAHREBINA ANASTASIIA graduate student (V. N. Karazin Kharkiv National University)

ZVINYATSKOVSKY VLADIMIR, Doctor of Philology, PhD, Professor (Department of Slavic Philology and Translation, Mariupol State University)

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (http://publicationethics.org/), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (http://publicationethics.org/resources/international-standards), а також Етичного кодексу ученого України (http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем філології. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток філологічної науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом відповідального редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-чиїх прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація /заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чиї матеріали він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері філології та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а відповідальному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою

статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитувані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 30 квітня.**

Набір статей до друку у грудні відбувається **до 31 жовтня.**

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 30 квітня і 31 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їхньої відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- мета, завдання, актуальність дослідження;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Під час аналізу у статті стану наукової розробки проблеми, а також у викладі основного матеріалу редколегія рекомендує авторам посилатися на публікації у попередніх випусках Вісника МДУ (за наявності відповідних досліджень);
- *виклад основного матеріалу* дослідження з *повним обґрунтуванням* отриманих наукових результатів;
- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що приймаються до публікації у збірнику, мають охоплювати широке коло актуальних питань літературознавчого, фольклористичного та лінгвістичного спрямування, стосуючись, зокрема:

- **висвітлення важливих теоретичних та методологічних проблем літературознавства;**
- **дослідження жанрово-тематичних особливостей текстів усної народної творчості, проблем фольклорно-літературної взаємодії;**
- **вивчення фонетичної, семантичної та граматичної структури мови в синхронії та діахронії тощо.**

2. Публікація починається з класифікаційного індексу *УДК*, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч великими літерами галузь, до якої належить стаття (**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО або ЛІНГВІСТИКА**)
- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- бібліографічний список, оформлений згідно з **Вимогами до переліку використаних джерел;**
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (**від 35 рядків (без урахування ключових слів)**, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською **обов'язкова.**

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (http://www.nbuv.gov.ua/node/931).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком *Key words: (курсив)*;

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються в електронному вигляді на електронну адресу visnyk.mdu.filologia@gmail.com у форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від **10** до **18** сторінок, враховуючи рисунки, таблиці, перелік використаної літератури. Основний текст статті, перелік літератури та анотація – шрифт TimesNewRoman, кегль **14**, інтервал – **1,5**; поля дзеркальні: верхнє – **25** мм, нижнє – **25** мм, праве – **25** мм, ліве – **25** мм., абзацний відступ – **10** мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- *щодо символів***.** В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати закордонних та вітчизняних дослідників.

4. Вимоги до переліку використаних джерел

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних необхідно дотримуватися ряду правил при поданні пристатейних списків літератури.

Для відповідності вимогам міжнародних баз даних необхідно приводити ДВА СПИСКИ ПОСИЛАНЬ на використані в роботі джерела: **Бібліографічний список** та додатковий список літератури в латинському алфавіті **References**

Бібліографічний список і *References* наводяться в кінці статті й розташовуються послідовно один за іншим під відповідними заголовками: «**Бібліографічний список**» і «**References**», відповідно. Заголовок розміщується по центру звичайним накресленням шрифту,

Відмінності списків. У *Бібліографічному списку* і в *References* вказуються одні й ті ж джерела. Кількість джерел в *References* повинна відповідати кількості джерел в Списку літератури. У *Бібліографічному списку* джерела наводяться в алфавітному порядку, спочатку – джерела, опубліковані кирилицею, потім джерела, опубліковані іноземними мовами (латиницею). Оскільки кириличний алфавіт відрізняється від латинського, порядок розташування джерел в *References* може відрізнятися від їх розташування в *Бібліографічному списку.*

Бібліографічний список

Розташовується після тексту статті за алфавітом використаних джерел з підзаголовком **Бібліографічний список.**

Бібліографічний список має бути оформленим за **Harvard Referencing Style,** який є найбільш поширеним міжнародним стилем цитування в галузі гуманітарних та

суспільних наук. Визначеної форми **Harvard Referencing Style** щодо цитування та опису посилань не існує, бо немає організації, яка б його розробляла.

У нашому виданні References має бути оформлений за варіантом **Harvard Referencing style (British Standards Institution),** запропонованим Методичними рекомендаціями «Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах», виданими за сприянням Української бібліотечної асоціації http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/International%20style%20citations_2017.pdf?id=d1b22a28-96eb-4ca4-9ac7-8e29a393b9fb

Посилання на джерела оформлюються за правилами **Harvard Referencing Style** безпосередньо в тексті у круглих дужках, в яких вказується прізвище автора публікації, рік видання і (за необхідністю) номер сторінки в наступному форматі, наприклад: (Ушакова, 2011) або (Гвоздєв, 1961, с. 374). Докладніше див. вкладений документ **Harvard_vs_DSTU-2015.**

Інформація, вміщена в круглі дужки, повинна дозволяти ідентифікувати конкретне джерело, вказане у Бібліографічному списку, за прізвищем автора та роком видання, а також номером сторінки. Всі джерела, зазначені в круглих дужках, повинні бути вказані в Бібліографічному списку.

Основні правила оформлення списку:

Джерела в списку не нумеруються, а організовуються в алфавітному порядку за прізвищами авторів. Якщо у списку більш ніж одне посилання одного і того ж автора, то вони сортуються за датами, починаючи з самої ранньої, 2000a, 2000b тощо Якщо матеріал не має автора, його необхідно розподілити за першою літерою його назви.

Приклад:

Григоренко, П. 2013.

Григоренко, П. 2013a.

Григоренко, П. 2013b.

Томак, М. 2013.

Томак, М. та Тисячна Н. 2013.

Кожен бібліографічний опис джерела починається з нового рядка з вирівнюванням по ширині без відступів. Якщо бібліографічний опис джерела займає кілька рядків, тоді перший рядок опису вирівнюється по ширині без відступів, а наступні рядки – з відступом у 1,25 см.

У публікації (книга або журнал) назва завжди виділяється курсивом.

Місце видання наводиться перед назвою видавництва.

Для розділення елементів запису використовуються коми.

Загальні схеми оформлення бібліографічного посилання.

Книги.

Прізвище, ініціали автора(рів), рік видання. *Назва книги.* Відомості про видання. Місто: Видавництво.

Статті або окремі глави із зазначенням різних авторів з книги або збірника

Автор/и, редактори, перекладачі та ін. (Прізвище кома ініціали) Рік видання, Назва статті: відомості, що стосуються заголовку, *Назва книги: відомості, відомості щодо назви*, Місце видання : Видавництво. Розташування статті (сторінки)

Дисертація

Прізвище, Ініціали Рік, *Назва дисертації.* Тип роботи з вказівкою вченого ступеня автора, Офіційна назва університету, Місце розташування університету

Статті з журналу

Автор/и (прізвище кома ініціали) Рік видання, Заголовок статті: відомості, що стосуються заголовку, *Назва журналу*, Номер випуску, Розташування статті (сторінки).

Електронні посилання

Оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «Доступно за»: і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не містить www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Дата звернення ...).

DOI.

Переважна більшість закордонних журнальних статей з 2000 року і багато українськомовних статей, що опубліковані останніми роками, зареєстровані в системі CrossRef і мають унікальний цифровий ідентифікатор (Digital Object Identifier – DOI). У всіх випадках, коли у цитованого матеріалу є DOI, його необхідно вказувати в самому кінці бібліографічного посилання. Перевіряти наявність DOI у джерела слід на сайті http://search.crossref.org

Більш детально приклади оформлення посилань на різні види джерел за Harvard style див. за посиланням:

http://vippo.org.ua/files/pedposhyk/spuslit-1557135224.pdf

або

http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/Harvard_vs_DSTU-2015.pdf

References

Особливості посилань на неанглійськомовні джерела

На відміну від Бібліографічного списку, неанглійськомовні джерела в References слід навести в їх латиномовному еквіваленті – вони повинні бути написані літерами романського алфавіту.

Для написання посилань на неанглійськомовні джерела слід використовувати ТРАНСЛІТЕРАЦІЮ і ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.

ПІБ авторів, редакторів. Прізвища та ініціали всіх авторів на латиниці слід приводити в посиланні так, як вони надані в оригінальній публікації. Якщо в оригінальній публікації вже були наведені на латиниці ПІБ авторів – у посиланні на статтю слід вказувати саме цей варіант (незалежно від використаної системи транслітерації в першоджерелі). Якщо в офіційних джерелах (на сайті журналу, в базах даних, ПІБ авторів на латиниці не наведено – слід транслітерувати їх самостійно. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них замість коми ставиться and.

Приклад:

Richardson, A. 1988

Richardson, A. 1989a

Richardson, A. 1989b

Richardson, A. and Brown, B., (1988)

Richardson, A. and Smith, S., (1986)

Richardson, A., Brown, B. and Smith, S. (1983)

Ingram, T.N., Schwepker, C.H. and Hutson, D. (1992)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Schwepker, C.H. Jr, Avila, R.A. and Williams, M.R. (1997)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Avila, R.A. and Schwepker, C.H. Jr and Williams, M.R. (2001

Книги.

Якщо цитоване джерело написане латиницею (англійською, німецькою та іншими мовами, що використовують романський алфавіт), посилання на нього слід навести оригінальною мовою публікації.

Початково кириличні матеріали (і їхні частини), у яких існує офіційний переклад на англійську (або іншу мову, що використовує романський алфавіт), повинні бути наведені в перекладі;

Для книг (або їхніх частин), для яких перекладу не існує, необхідно навести транслітерацію латиницею і переклад назви англійською мовою. В кінці опису в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на українськомовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Журнальна стаття.

Якщо у цитованій роботі існує офіційний переклад на англійську мову або англійськомовний варіант назви (його слід шукати на офіційному сайті журналу, в наукометричних базах даних, в тому числі – в бібліотеці WorldCat) – слід вказати саме його.

Якщо в офіційних джерелах не існує перекладу назви статті, слід навести транслітерацію латиницею, далі виконати переклад на англійську мову самостійно. У разі, коли у журналу немає офіційної назви англійською мовою, в References потрібно приводити його транслітерацію. При цьому переклад береться у квадратні дужки й розміщується одразу після транслітерованої назви. Не слід самостійно переводити назви журналів. Неприпустимо скорочувати (або іншим способом змінювати) назви статей та назви журналів. В самому кінці посилання, після вказівки діапазону сторінок в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на українськомовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Для **транслітерації** українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF), сайт Онлайн транслітерації http://ukrlit.org/transliteratsiia. Для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)

Електронні посилання оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «[online] Available at» і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не включає www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Accessed ...).

Англійською детальну інформацію з Harvard style та про особливості оформлення посилань на різні джерела, можна отримати на сайті:

https://library.aru.ac.uk/referencing/harvard.htm

5. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується згодою на обробку персональних даних за підписом автора (кожного з авторів окремо), а також *авторською довідкою* (*див. відповідний Зразок*) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; телефонів, адреси електронної пошти; номеру й адреси відділення «Нової пошти». Вся інформація надається трьома мовами: українською, російською та англійською.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з

протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

6. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять вірогідну інформацію. За вірогідність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Кожна стаття буде проходити **перевірку на плагіат** у сервісі пошуку плагіату **Unicheck**. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Вартість публікації, умови оплати.

Вартість однієї авторської сторінки статті (аркуш формату А4) становить 65,00 грн. (на підставі рішення Вченої ради МДУ, протокол № 8 від 27.03.2019). Друкований примірник видання надсилається через Нову пошту за рахунок отримувача.

Оплата здійснюється на розрахунковий рахунок:
Р/р UA 57 820172 03132 51001 2010 08203
Банк: ДКСУ м. Київ
ЗКПО: 26593428

Важливо!

Оплата за надання послуги публікації здійснюється тільки після повідомлення редакцією автора про прийняття статті до друку.

Під час перерахування коштів необхідно вказувати «За збірник «Вісник МДУ, серія «Філологія»)

Відсканована квитанція про сплату вартості публікації наукової статті надсилається на електронну адресу: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Зразок оформлення статті

УДК 902’18(477.82)
ЛІНГВІСТИКА

Н. М. Лоскутова

ПОЛІСЕМІЯ В КІНЕМАТОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості лексико-семантичного процесу полісемії в кінематографічній терміносистемі французької мови (КТФМ). Було виявлено, що багатозначними можуть бути як монолексемні, так і полілексемні кінематографічні терміни, але переважну більшість у КТФМ становлять саме монолексемні терміни. Було встановлено, що кількість значень у багатозначних кінематографічних термінів може варіюватися від двох до шести. Французькомовні полісеманти переважно є двозначними, а наявність трьох і більше значень у межах КТФМ є скоріше виключенням. Було з’ясовано, що у КТФМ полісемія розвивається за наступними типами переносу лексичного значення: метонімічний та метафоричний переноси, а також розширення та звуження лексичного значення.

Ключові слова: *терміносистема, термін, полісемія, метонімічний перенос, метафоричний перенос, розширення значення, звуження значення.*

Текст статті

Xxxxxxxxxxxxxxxxx (Демчук, 2017, с. 20) Xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx (Лейчик, 2007).

Xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx. Xxxxxxxxxxx (Larousse.fr, 2020) xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx (Passek, 2001, с. 805) xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Бібліографічний список

Демчук, Т. Г., 2017. Структурно-семантичний аналіз термінів кіномистецтва в англійській мові. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Вип. 33–34. с. 17–24.

Лейчик, В. М., 2007. *Терминоведение : предмет, методы, структура.* 3-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ.

Larousse.fr. Encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne, 2020. Доступно за: https://www.larousse.fr/ (Дата звернення: 14.05.2020).

Passek, J-L., 2001. *Dictionnaire du cinéma.* Paris : Larousse.

References

Demchuk T. H., 2017. Strukturno-semantychnyi analiz terminiv kinomystetstva v anhliiskii movi [Structural and semantic analysis of cinematographic terms in English language]. *Typology of linguistic meanings in diachronic and comparative aspects*, issue 33–34, pp. 17–24. (in Ukrainian).

Larousse.fr. Encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne, 2020. [online] Available at: <https://www.larousse.fr/> (Accessed 14.05.2020).

Leychik, V. M., 2007. *Terminovedenie : predmet, metody, struktura* [The science of terminology : subject, methods, structure]. 3rd edition. Moskva : Izd-vo LKI. (in Russian).

Passek, J-L., 2001. *Dictionnaire du cinema* [Cinematographic dictionary]. Paris: Larousse.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2020.

N. Loskutova

POLYSEMY IN THE CINEMATOGRAPHIC TERM SYSTEM OF THE FRENCH LANGUAGE

The article deals with the peculiarities of the lexical and semantic process of polysemy in the cinematographic term system of the French language (CTSFL). The presence of polysemy in the field of terminology can be explained by the social need for constant modification and improvement of human knowledge. Despite the strict requirements for the terms regarding the accuracy of their meanings, researches show that in CTSFL, such a phenomenon as polysemy exists, but it is not very common: 4% of French cinematographic terms (CT) are polysemantic. It was revealed that both monolexemic and polylexemic CT can be polysemantic, but the vast majority of CTSFL consists of monolexemic terms (85.1%, 183 CT). It was stated that the number of meanings in polysemantic CT can vary from two to six. French polysemantic terms have mostly two meanings (84.7%, 182 CT), and the presence of three or more meanings within the CTFM is rather an exception.

It was ascertained that in CTFM polysemy develops according to the following types of the transfer of lexical meaning: metonymic and metaphorical transfers, as well as the expansion and narrowing of lexical meaning. The most frequent way to create new meanings was metonymic transfer, in which there is a real connection between the objects or phenomena that are denoted by the term (60.1%, 154 transfers). In CTFM, it develops according to the following types of adjacency: action, process → result, object; part → whole; technique, method → object, instrument; place → object, subject; container → content; material → product; subject → instrument. Of all metonymic transfer models, only the process → result, object and part → whole models are the most productive in CTFM.

Metaphorical development of polysemy in CTFM is less frequent in comparison with metonymic transfer (22.3%, 57 transfers). The following types of metaphorical transfers were identified in the CTFM: the similarity of functions or mode of action; visual similarity; the similarity in characteristics and phenomena. The most widespread transfer is based on similarity of functions or mode of action (44 transfers).

12.5% of the CT (32 transfers) in the CTFM were formed by expanding the meaning, providing for an increase in the semantic volume of the term. Regarding to the narrowing of the meaning of CT, it turned out to be an infrequent type of polysemic transfer (5.1%, 13 transfers).

The French language could not avoid the phenomenon of polysemy, that is explained by the development of the conceptual system of cinematography, due to technical progress, which causes modifications in the semantic structure of the term.

Key words: *term system, term, polysemy, metonymic transfer, metaphorical transfers, expansion of the meaning, narrowing of the meaning.*

Зразок
для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

_____
назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення)**:**

Відомості про Автора:	**Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання**
Українською мовою	Лоскутова Наталія Миколаївна, доцент кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук
Російською мовою	Лоскутова Наталия Николаевна, доцент кафедры немецкой и французской филологии Мариупольского государственного университета, кандидат филологических наук
Англійською мовою	Loskutova Nataliia Mykolaivna, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Department of German and French Philology, Mariupol State University)
Контактні телефони автора, E-mail, адреса Нової пошти	*(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, адресу відділення Нової пошти, за якою здійснюватиметься розсилка)*

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	
Контактні телефони керівника, E-mail	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

_____
підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ _____/_____/
дата підпис П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я,

_____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо залученим до оброблення цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

«____» _____ 20___ року, _____ /_____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ : ФІЛОЛОГІЯ

ВИПУСК 24

УДК 80(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія / гол. ред. О. Г. Павленко. Маріуполь : МДУ, 2021. Вип. 24. 201 с.

Головна редколегія:
Головний редактор – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко.
Заступник головного редактора – д-р філол. наук, доц. Н. А. Городнюк.
Відповідальний секретар – канд. філол. наук, доц. Н. М. Лоскутова.
Відповідальний за англійськомовний супровід – асистент Чебурахіна В. В.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 100 примірників. Замовлення № 063/20